

Geld	HERRSCHAFT SCHNEEBERG &		Geld
Gewinnfte	oder 250,000 fl.W.W.		Gewinnfte
fl.W.W.			fl.W.W.
25000			4500
20000			4000
15000			3000
11000			2500
10000			2000
7500			1000
7000			500
6000			250
5000			200
&&			&&
Total Ausweis der Gewinnfte			
2150	Creffer für d. roth. Loole d. Vorziehg. fl.	80000	
3200	d° für die Gratisgewinnftloole „	85000	
4318	d° gemeinschaftl. für alle Loole „	375000	
12668	d° im Gewinnbetrage d. W.W. fl.	20000	

Alenka Kačičnik
Gabrič

0 kmečkih dolgovich nekoliko drugače

Problem servitutnih pravic
na posestvu Snežnik

ALENKA KAČIČNIK GABRIČ

**O KMEČKIH DOLGOVIH
NEKOLIKO DRUGAČE**

**Problem servitutnih pravic
na posestvu Snežnik**

Knjižnica "Kronike" 8

Ljubljana 2004

KNJIŽNICA "KRONIKE"
časopisa za slovensko krajevno zgodovino
ZVEZEK 8

Založnik:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Sozaložnik tega zvezka:

Arhiv Republike Slovenije

Urednik

dr. Aleš Gabrič

Recenzenta:

dr. Janez Cvirn

dr. Stane Granda

Prevod povzetka:

mag. Niko Hudelja

Oblikovanje naslovnice:

Miranda Južnič

Računalniški prelom:

Franc Čuden, Medit d.o.o.

Tiskarna:

Grafika-M s.p.

Naklada:

700 izvodov

Sofinansira:

Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS

KAZALO

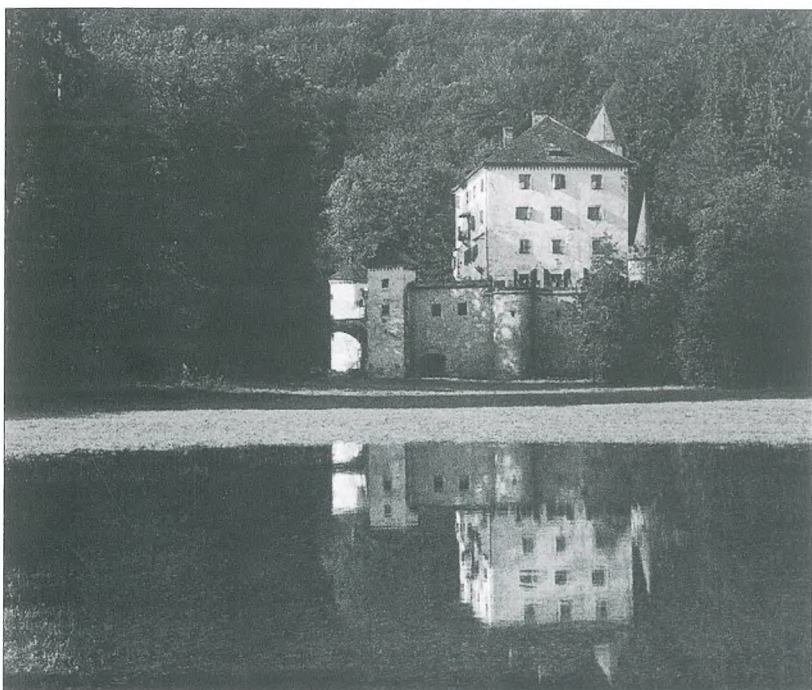
I. OPIS SNEŽNIŠKEGA PODROČJA	5
1. Snežniško področje skozi stoletja	5
2. Geografski oris gospodstva Snežnik in njegove okolice	8
3. Gospodarstvo na zemljiškem gospodstvu Snežnik	18
II. PROBLEMI SLUŽNOSTI	25
1. Nastanek in razvoj servitutnih pravic	25
2. Servitutne pravice na slovenskem ozemlju	30
3. Izkoriščanje zemljišč in služnosti	35
4. Odkup oziroma uravnava služnosti	36
III. SLUŽNOSTI NA SNEŽNIKU	47
1. Nastanek in vrste služnosti na Snežniku	47
2. Izkoriščanje služnosti	47
Knežak, Bač, Koritnica, Vrbovo, Tmovo, Bistrica,	
Spodnji Zemon	49
Jurišče	77
Lož	83
Loški Potok	86
Iga vas in Podgora	87
Babno Polje	89
IV. LETO 1848	97
1. Leto 1848 in kmetje	97
2. Nemirno leto 1848 na Snežniku	98
V. RAZREŠEVANJE IN ODKUP SERVITUTNIH PRAVIC	103
1. Gospodstvo Snežnik pod Schönburgi	103
2. Zaposleni na posestvu Snežnik	119
3. Odkup služnostnih pravic na Snežniku	128

VI. GOSPODARSTVO NA SNEŽNIKU	
PO ODKUPU SLUŽNOSTI	151
1. Gospodarjenje z gozdovi	151
2. Poizkus zagona destilarne v Leskovi dolini in žaga na Marofu	159
3. Lov	161
4. Ocena gospodarskih sprememb	165
VII. ZAKLJUČEK	167
VIII. VIRI IN LITERATURA	175
1. Problematika arhivskega gradiva	175
2. Problematika literature	189
3. Seznam citiranih virov in literature	192
ZUSSAMMENFASSUNG	197
BESEDA O AVTORICI	205

I. OPIS SNEŽNIŠKEGA PODROČJA

1. Snežniško področje skozi stoletja

Ob robu gozda, nad katerim se vzpenja gora Snežnik, stoji grad, prav tako imenovan Snežnik, sedež nekdanje obširne gozdne gospoščine. Obvladuje Loško dolino, v zgodovini pa je bil neločljivo povezan z dogajanji v njej.

Grad Snežnik danes (razglednica)

Loška dolina je bila poseljena že v pradavnini, o čemer pričajo bogate arheološke najdbe. Nagrobniki, izkopani v vasi Šmarata, so danes vzdani v veži nad stopniščem v gradu Snežnik.

Zaradi v starejši železni dobi glavne prehodne poti, ki je potekala

skozi Loško dolino, je tod tekla tudi pomembna trgovska jantarska pot. Začela se je na Baltiku, na današnjem slovenskem ozemlju pa je potekala preko Ptuja, Trojan, Emone, Blok in Loške doline, od tu dalje pa do Ogleja, ki je bil do konca 2. stoletja glavno predelovalno središče za jantar.

Svoje sledi so na tem področju pustili tudi Rimljani, ki so v času Oktavijana Avgusta preko snežniškega pogorja prodirali proti severu. Skozi Loško dolino je potekal eden od rimskih zapornih obrambnih zidov (claustra alpium iuliarum), s katerimi so Rimljani nadzorovali vse kopne prehode z Balkanskega na Apeninski polotok. Sistem zidov in kastelov je potekal od Trsata skozi snežniške gozdove in Čabar do Babnega polja.

V 11. stoletju je postala Loška dolina posebej močno interesno področje oglejskega patriarha, ki si je prizadeval svoj vpliv od tu razširiti na širše področje Kranjske in nadzorovati svoje ostale posesti v notranjosti Kranjske.

V času grofov Vovbrških, prednikov Celjskih grofov, je v začetku 13. stoletja zaradi množičnega izkoriščanja privilegija svobodnega dedovanja in prodaje posesti prišlo do drobitve do tedaj enotnega posestva, edina povezava med posameznimi, zdaj samostojnimi zemljiškimi enotami je bila grofova sodna oblast. Ena takih enot je bila tudi Snežnik, posedovali pa so jo gospodje Snežniški, katerih izvor tudi do danes še ni dokončno pojasnjen.

V 13. in 14. stoletju, ko so si različne plemiške družine v bojih prizadevale čimbolj povečati in zaokrožiti svoje ozemlje, so se na območju Loža kot svobodni gospodje ali kot fevdniki izmenjevali Vovbrški, Strmški, Goriški, Ortenburški in Celjski. Od Ortneških je snežniška posest prešla na Lamberge, ki so na Snežniku gospodarili skoraj dvesto let. Po nekaterih teorijah kastelologov naj bi bili ravno Lambergi tisti, ki naj bi v začetku 16. stoletja povezali dva dvora v enotno stavbo. S prizidavo dveh stolpov in dela obzidja naj bi nastal grad Snežnik.

V času prevlade Habsburžanov na Kranjskem se je v običajnih prometnih povezavah vedno bolj uveljavljala pot od Trojan do Ljubljane, od tu pa ne več skozi Loško dolino, pač pa mimo Vrhnike, Logatca in Postojne proti morju. Območje Loške doline je tako ostalo na obrobju dogajanja in je začelo nazadovati.

Ko je leta 1573 snežniška veja Lambergov v moški liniji izumrla, je po ženski liniji grad po poroki Felicite Lamberg z Erazmom Scheyerjem

prešel na Scheyerje, z naslednjo poroko in dedovanjem pa na Prancke. Od njih je posestvo leta 1630 kupil Boltežar Raumschissl, ki ga je kot spreten trgovec po petih letih prodal knezu Janezu Antonu Eggenbergu.

Ta je leta 1635 od baronov Coraduzzijev kupil tudi gospostvo Lož in ga združil s snežniško posestjo, zato sta naprej obstajala kot združena posest, imenovana Lož – Snežnik. Ko so sedež posesti dokončno prenesli na Snežnik, se je posest imenovala samo Snežnik. Lastniki posesti na gradu Lož že nekaj časa niso več stanovali, zato je začel propadati.

Leta 1669 je Janez Sigfrid Eggenberg prodal gospostvo Lož, snežniško posestvo ter postojnsko gospostvo knezu Janezu Vajkardu Auerspergu, še pred prodajo pa je dal sestaviti nov urbar, v katerem se je snežniška posest še vedno obravnavala kot posebna enota v okviru loškega gospostva.

Od dedičev Janeza Vajkarda Auersperga je gospostvi Postojna in Lož z Babnim Poljem, posestvom Snežnik in ribolovnimi pravicami v Cerkljiškem jezeru leta 1706 kupil Marko Oblak, a jih je zelo hitro prodal baronu Janezu Danijelu Erbergu, od njega pa je leta 1715 po podpisu cesijske pogodbe¹ snežniška posest prešla na Jurija Gotfrida Lichtenberga. V času gospodarjenja Lichtenbergov sta bili posestvi Lož in Snežnik dokončno združeni. Lichtenbergi so na Snežniku gospodarili dobrih 140 let. Čeprav dokaj uspešna družina je zaradi vrste osebnih tragedij, ki so prispevale k njihovem gospodarskemu propadu na Snežniku, morala posestvo prodati. Od njih je zadolženo in zanemarjeno posest leta 1853 kupil nemški knez Otto Viktor Schönburg Waldenburg. Po njegovi smrti je na Snežniku zagospodaril njegov sin Jurij, tega pa je leta 1900 nasledil sin Herman.²

Po drugi svetovni vojni je nova oblast takrat že dve leti pokojnega Hermana Schönburga Waldenburga razlastila z razlago, da je bil italijanski državljan. Lastnik Snežnika je postal slovenski protokol. Izkazalo se je, da je graščinsko poslopje prav zaradi tega ostalo nepoškodovano, novi lastnik pa je poskrbel, da se tudi interier ni veliko spremenil, delno pa se je ohranil tudi originalni schönburški inventar.

V gozdovih danes gospodari Gozdno gospodarstvo Postojna.

¹ Cesijska listina – odstopna listina. Verbinc, *Slovar tujk*, str. 112.

² Več glej: Slana, Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik na Notranjskem, str. 20-41.

*Snežnik na upodobitvi J. V. Valvasorja v Slavi vojvodine Kranjske
(J. V. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Crain, Laybach 1689,
XI. Buch, str. 512)*

2. Geografski oris gospodstva Snežnik in njegove okolice

Globoki snežniški gozdovi so bili strah in grozo zbujajoči kraj, kjer sta ljudska domišljija in praznoverje naselila mnoge gozdne škrate in vile. Ti so bili do ljudi prijazni ali pa tudi ne. Gospodarsko so bili kraji pod obširnimi snežniškimi hribovjem in temnimi gozdovi že od nekdaj življensko odvisni od lesa, ki ga je bogati gozd obilo ponujal. Že najzgodnejša poročila poročajo o velikih količinah lesnih izdelkov, ki so jih podložniki s Krasa, cerkniškega območja, z okolice Loža, Ribnice in Kočevja tovorili proti z lesom nikoli zasičenemu Trstu.³

³ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 27.

Kmetje in grajski so si zaradi strahu ali vsaj neprijetnih občutkov in nelagodja les za vsakdanje potrebe najraje priskrbeli v bližnji okolici svojih posesti, eden od pomembnih vzrokov za tako ravnanje pa je bilo lažje in manj zamudno spravlanje lesa iz bližnjega gozda.

Henrik Etbin Schollmayer, snežniški upravitelj in kronist na prelomu 19. v 20. stoletje in do današnjih dni najboljši poznavalec snežniškega arhiva, je položaj opisal takole: "Veliki snežniški gozd je bil tedaj kaj malo donosen, malo poznan in nizko cenjen. Izvirni urbar nakazuje pravilno mejo deželnega sodišča in ga enostavno omenja kot "veliki gozd", imenovan Snežnik, ki je nekaj milj širok in dolg, meji na Turčijo in se približuje morju". Dalje navaja, da "se podložniki tu ukvarjajo z izdelavo lesnih izdelkov in lovom na polhe (Pillich Fang), vendar jih ogrožajo uskoki, zaradi česar je lov v omenjenih graščinskih gozdovih opuščen".⁴

Naravni sestav gozda na snežniškem zemljiškem gospodstvu je nekdanj zajemal bukev in hrast, t.j. trdi les, v višjih predelih pa je rasla pretežno smreka, katere les je mehak. Zaradi ekonomsko bolj zanimive smreke in hitrejšega prirasta mehkega lesa je začela smreka tudi v nižinah izpodrivati bukev.

V protokolih jožefinskih merenj iz let 1763 do 1787 so v opisu območja področje okoli gradu Snežnik popisovalci označili kot zelo gozdnato in ponekod bolj, drugod manj prehodno. Bolj natančno ga niso opisovali, saj z vojaškega vidika, za kar so bila jožefinska merjenja v prvi vrsti opravljena, ter odmaknjen od takrat uveljavljenih glavnih tovornih in prehodnih poti, ni bil posebno zanimiv. Kraji so bili majhni z delno lesenimi in delno zidanimi stanovanjskimi stavbami, gospodarskimi poslopji in cerkvami. Cestne povezave med območji so bile slabe, cestišča ozka, kamnita ter ob deževjih blatna in slaba za vožnjo. Uporabljali so jih v glavnem za spravlanje sena in poljskih pridelkov. Edina bolj vzdrževana cesta skozi Loško dolino je potekala od Starega Trga pri Ložu proti gradu Snežnik. Široka je bila 3 klastre, po njej so lahko brez večjih težav vozili tudi veliki vozovi. Od voda je bilo vredno omeniti le potok Obrh s pritokom Mali Obrh. Obrh je bil pri kraju Gorenje Jezero širok ponekod 20, drugod celo do 40 korakov, globok pa 4 do 6 čevljev. Njegova bregova sta bila opisana kot nekoliko strma, dno pa ilovnato in kamnito. Ljudje so se po njem lahko vozili z majhnimi kanuji. Mali

⁴ Prav tam, str. 18.

Obrh, ki izvira nad gradom Snežnik, je bil v Kozarišču širok 8 do 10 korakov in globok 4 do 5 čevljev, njegovo dno je bilo označeno kot kamnito in ilovnato. Mali Obrh je večkrat poplavljal, tako da je lahko za nekaj časa oviral dostop do gradu. Za gradom je bil zidan most čez potok. Loško dolino so obdajali višji hribi, opisali pa so jih kot veliko hribovje.⁵

Cenilni operati franciscejskega katastra, izdelani za Kranjsko med letoma 1823 in 1826, torej v času najbolj dramatičnih dogajanj na Snežniku in propadanju posesti, dajejo s svojimi podrobnejšimi opisi nekoliko jasnejšo sliko obravnavanega področja. Večina strmjenih naselij se je v Loški dolini oblikovala v ravnini. Hiše v njih so bile zgrajene v sklenjeni pozidavi, da so se dotikale ena druge, na dvoriščni strani hiš pa so se razprostirali manjši in večji vrtovi, ki so prehajali v njive in travnike, s pašniki pa se je teren začel dvigovati v hribovje in za njim v planski svet. Le nekatere stavbe, kot grad Snežnik v Kozarišču ali podružnične cerkvice, so bile nekoliko odmaknjene od strnjene vaške celote. Podnebje do prebivalcev v teh krajih nikoli ni bilo ravno prijazno. Večnoma so za hladnejše podnebje krivili najvišjo goro Snežnik, ležečo v katastrski občini Kozarišče,⁶ ki je "vlekla nase nevihtne oblake", ki so prinašali obilo padavin, predvsem dežja,⁷ ter povzročala hitre vremenske spremembe, s svojo višino in lego pa je preprečevala dotok toplejšega zraka iz Kvarnerja. Če pa je veter s toplim zrakom vseeno zapihal po dolini (fen),⁸ je bil to za vsa živa bitja toplotni šok, ki ga je bilo treba v cenilnem operatu vsekakor posebej omeniti, saj hitra in močna sprememba temperature ni vplivala spodbudno na rast in življenje v dolini. Dokaj pogoste so bile pomladi pozne in jeseni zgodnje zmrzali, ki so pobirale že tako pičel pridelek, zrasel na skopi kraški zemlji. Kraška tla so pripomogla, da so vode v Loški dolini vsako leto ciklično poplavljale njive in travnike. Tako ni bilo hrane ne za ljudi in ne krme za živino, katere število so v posebno kritičnih letih morali zmanjšati, ljudjem pa je večkrat grozila lakota.

Klimatsko se je od ostalega področja vedno razlikovalo podnebje v Babnem Polju, ki ne leži več v Loški dolini, temveč južneje v kraški

⁵ *Slovenija na vojaškem zemljevidu : I, sekcija 225, str. 53-58.*

⁶ AS 176, cenilni operati, k. o. Kozarišče, A 75.

⁷ AS 176, cenilni operati, k. o. Knežja Njiva, A 39.

⁸ AS 176, cenilni operati, k. o. Nadlesk, A 101.

kotANJI, do koder vpliv morja zaradi vrhov okoliških hribov le težko in redko seže, temperature pa so tam še nižje kot na ostalem področju pod Snežnikom.

Eden od pomembnejših krajev v dolini je bil Lož, po katerem se dolina od nekdaj imenuje. Čeravno je danes kraj majhen, je bil nekdaj zaradi svoje lege na poti proti morju tako pomemben, da mu je rimski kralj Friderik III leta 1460 podelil mestne pravice. Prebivalci so iz mesta večkrat bežali, ker so vanj vdirale različne vojske in ga ropale, veliko škodo, ki se je kraju poznala še dolga leta, pa je mesto utrpelo zaradi turških vpadov.⁹

Zaradi kraških tal so vode v Loški dolini vsako leto pomladi in jeseni poplavljale, poleti pa je bilo moče ponekod celo premalo. Snežniško posestvo se je v katastrski občini Otok dotaknilo tudi "svetovno znanega" presihajočega Cerkniškega jezera. Njegova posebnost presihanja vode je bila v času izdelave franciscejskega katastra že dobro poznana. Ocenjevalci so v cenilnem operatu katastrske občine vrednost pridelave krme v občasno precej mokrih poletjih in zato na včasih celo leto nepresušanih travnikih ocenili kot slabo. Iz ekonomskega gledišča je bilo Cerkniško jezero veliko področje, kjer so živele različne vrste rib, nalovili pa so lahko tudi precej rakov.¹⁰ Graščine Snežnik, Bistra in Planina (Haasberg) so imele pravico do ribolova v jezeru. Zaradi varnosti so največji ponor vode, imenovan Golobina, ki je bil na območju katastrske občine Dane, zavarovali z leseno pregrado.¹¹

Ljudje so se hranili večinoma s stročnicami, zelenjavo, predvsem krompirjem in zeljem¹² ter jedmi iz moke. Le redko, ponavadi ob nedeljah in praznikih, so imeli na mizi pečeno meso in kruh. Od poslov, ki so pomagali pri delu na večjih kmetijah, so imeli kmetje zaposlene po eno deklo in enega ali dva¹³ hlapca, ki so običajno prihajali iz vrst družinskih članov.

Od živine so gojili konje, vole, krave, ovce in prašiče. Živino so kupovali na Hrvaškem, na Štajerskem ali pa je bila vzrejena doma. Poleti so vse domače živali v glavnem pasli in dodatno krmili s senom,

⁹ AS 176, cenilni operati, k. o. Lož, A 84.

¹⁰ AS 176, cenilni operati, k. o. Otok, A 117a.

¹¹ AS 176, cenilni operati, k. o. Dane, A 21.

¹² AS 176, cenilni operati, k. o. Trnovo, A 26.

¹³ AS 176, cenilni operati, k. o. Dane, A 21.

pozimi pa so ji pokladali suho krmo, običajno seno, pomešano s slamo. Ponekod so ovce pozimi vodili na pašo v Istro,¹⁴ kjer je bilo podnebje blažje.¹⁵ Prašiče so pozimi krmili z ostanki hrane iz kuhinje. Svinje in ovce, ki jih niso potrebovali za prehrano domače družine, so prodali,¹⁶ kolone za domače potrebe pa so ponavadi opravili jeseni.¹⁷

Vlečna živina je pomagala pri težjih delih na poljih, uporabljali pa so jo še za prevoze različnega blaga za zaslužek. V cenilnem operatu za katastrsko občino Trnje je posebej omenjena vožnja lesa za prodajo iz snežniških gozdov.¹⁸

Domače mlečne proizvode so v glavnem porabili v lastnem gospodinjstvu za prehrano ljudi ali za vzrejo telet za prodajo. Iz ovčje volne so si ženske izdelovale domače obleke, presežke ovac in svinj pa so prodali mesarju ali trgovcu. Za Palčje so zapisovalci omenili, da so iz ovčjega mleka pridelovali ovčji sir, kmetje iz Trnovega pa so ga tudi prodajali. Večji kmetje v dolini so imeli na kmetiji do dve glavi vlečne živine, 2 kravi ali telici ter povprečno dve ovci in dva prašiča. Gojenje perutnine tod takrat ni bilo običajno.¹⁹

Njive so obdelovali s kolobarjenjem na dve do šest let, vendar po posebni marljivosti kmetje pod Snežnikom v takratnem času niso ravno sloveli.²⁰ Pridelovali so ajdo, krompir, ječmen, pšenico, oves, koruzo, proso, fižol, zelje, lan, deteljo in korenje. V Trnovem so sejali tudi rž. Na strniščih so še različno dolgo, najpogosteje osem do štirinajst dni, pasli živino. Travnike so kosili za seno, na nekaterih pa so kosili še otavo. Če druga košnja ni bila možna, so na njih dalj časa pasli živino. Na travnikih, kjer so bila tla mokra in je rasla trava slabše kvalitete, so pokošeno travo uporabili za nastilj živini.²¹ Velikokrat je za oblikovanje obdelovalnih površin poskrbela kar narava sama, ko je voda ob večjih nalivih večino obdelovalne zemlje odplavila v vrtače in uvale. Tako nastale in pred vetrom in temperaturnimi spremembami vsaj malo zaščitene za-

¹⁴ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnje, A 25.

¹⁵ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnovo, A 26.

¹⁶ AS 176, cenilni operati, k. o. Poljane, A 129.

¹⁷ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnje, A 25.

¹⁸ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnje, A 25.

¹⁹ AS 176, cenilni operati, k. o. Palčje, A 118.

²⁰ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnovo, A 26.

²¹ AS 176, cenilni operati, k. o. Otok, A 117a.

plate zemlje so kmetje oblikovali v njive in travnike.²² Na travniških površinah v katastrski občini Trnovo je včasih obilnejšo travno žetev pobrala suša,²³ drugod pa je bila trava redka in borna, prst pa je plitveje ali globlje pod rušo vsebovala večje količine železa.²⁴

V vrtovih, ki po opisih v cenilnih operatih bolj spominjajo na današnje sadovnjake, so gojili zelenjavo, bolj običajno pa sadno drevje, slive in hruške moštnice, travo med drevesi pa so pokosili ali pa pustili živini, da jo je popasla. V gozdovih so si pripravljali les za kurjavo. Na pašnikih, ki so bili porasli s posameznimi drevesi, so pasli in prav tako pripravljali les za kurjavo. Les je kmetijam pripadal na osnovi servitutnih pravic.²⁵

Planine se nahajajo nad gozdno mejo, na njih pa so od srede maja ali ponekod na višje ležečih področjih od 1. julija do konca avgusta pasli ovce. Ponekod zaradi samovolje okoliškega kmečkega prebivalstva, ki je prešla celo v aroganco, paša ovac ni bila možna. Kmetje so si planine prilastili in na visoko ležečih pašnikih pasli svoje tovrne konje. Pastirje, ki so od snežniške graščine te pašnike vzeli v zakup, so pregnali s svojimi psi.²⁶

Zemlja na planinskih pašnikih ni preveč rodovitna, kar se je poznalo na planinskem rastju. Prst, pomešana z apnenčastimi kamni, med katerimi so iz zemlje štrlele večje skale, je neenakomerno poraščena s travno rušo dajala sladko krmno za živino. Ponekod so navajali, da je bila prst ilovnata.

Njive so precej dobro gnojili. Pri tem so se prilagodili potrebi posameznega pridelka, ki so ga nameravali posejati. Vrtov in travnikov, razen tega, da so poravnali krtine, niso posebej obdelovali. Pašnike, gozdove in mešane kulture so prepustili prostemu dogajanju v naravi. Od orodij za obdelavo kmetijskih površin so kmetje uporabljali železni plug, lojtno vozovo, ki še niso imeli kovinskega ogrodja, brano z železnimi klini, manjše kose za travo, srpe, motike, grablje in vile za seno s tremi roglji. Gnojne vile in kavelj za hlode so zapisovalci omenili le pri katastrskih občinah Palčje in Trnovo, čeravno je težko verjeti, da jih v

²² AS 176, cenilni operati, k. o. Vrh pri Babni Polici, A 201.

²³ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnje, A 25.

²⁴ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnje, A 25 in k. o. Knežja Njiva, A 39.

²⁵ AS 176, cenilni operati, k. o. Otok, A 117a.

²⁶ AS 176, cenilni operati, k. o. Vrh pri Babni Polici, A 201.

drugih, z gozdom vsaj enako bogatih katastrskih občinah ne bi uporabljali pri vleki hlodov iz gozda.

Pridelki so bili po sodbah ocenjevalcev zaradi neugodnih klimatskih razmer srednje kvalitete. V primerjavi z drugimi občinami je bil katastrski donos njiv in travnikov relativno nizek oziroma skromen.²⁷ Na celotnem področju so pridelali le malo presežkov, zato so ob eventualni prodaji v bližnji okolici praviloma dosegali nekoliko višjo ceno kot drugje. Nekaj malega presežkov pšenice in ovsa so pridelali in omenili le na področju katastrske občine Tmje.

Pomemben podatek pri ocenjevanju donosnosti zemljiških parcel je bila oddaljenost zemljišča od lastnikovega bivališča. Njive in travniki od vasi niso bili preveč oddaljeni, izjema so bili rovti in lazi, izsekani daleč v gozdovih.²⁸

Franciscejski kataster je povzel delitev in poimenovanje gozda iz 16. stoletja na visoki in nizki gozd. Kot visoki gozd so takrat pojmovali obsežne gozdne površine na naseljenem gorskem svetu, kjer je bilo možno sistematično gozdno gospodarjenje v takratnem pomenu besede. Gozdni sestoji visokega gozda so se pomlajevali iz semena, zato so bili imenovani tudi semenski gozd. Pojem nizki gozd je označeval tisti posekani gozd, ki se je pomlajeval sam z izrastki panjev posekanega drevja, zato so ga imenovali tudi štorovec. Mešanje semenovcev in štorovcev je tvorilo srednji gozd, vendar so bili taki gozdni sestoji redki.²⁹

Cenitvena komisija za izdelavo franciscejskega operata je gozd pri cenitvah razdelila glede na dostopnost terena na skupini A in B. Za klaftro lesa skupine A je bilo možno iztržiti več z ozirom na vloženo delo, teren skupine B pa je bil bolj strm in oddaljen od naselij in gozdnih poti, zato je bilo les težko privleči iz gozda in je že spravilo samo pomenilo precejšen strošek. Zapisali so še, da je bil les zaradi večje izpostavljenosti neurjem in vetru bolj primeren za kurjenje.³⁰

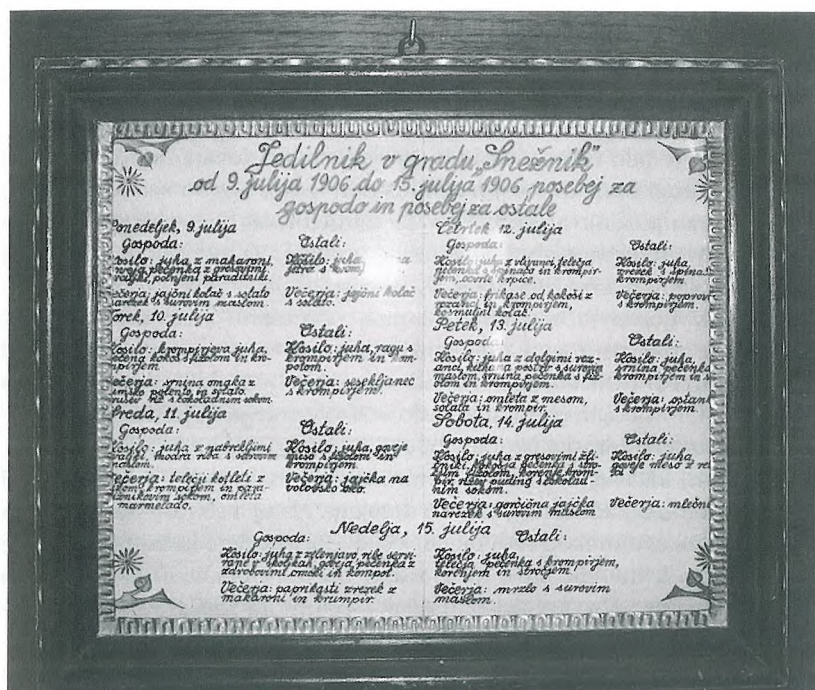
V kolikor so v gozdovih pod Snežnikom zaradi različnih vrst servitutov, ki so imeli na vseh gozdnih parcelah prednost pri pripravi lesa, lahko gospodarili, so poizkušali s prebiralno sečnjo.

²⁷ AS 176, cenilni operati, k. o. Kozarišče, A 75.

²⁸ AS 176, cenilni operati, k. o. Nadlesk, A 101.

²⁹ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I.* (Vlado Valenčič: Gozdarstvo), str. 419, 420.

³⁰ AS 176, cenilni operati, k. o. Vrh pri Babni Polici, A 201.

Da so bili tudi prebivalci gradu močno vezani na gozd in njegove produkte, priča jedilnik za 15. julij 1906, obešen na steni grajske jedilnice. Prevladovala je namreč divjačina. (foto Aleš Gabrič)

Kmečke gozdne služnosti niso bile povsod natančno določene, v cenilnih operatih pa so omenjene le ponekod. S servituti obremenjeno zemljišče je lastniku prinašalo manjši dobiček, kot bi ga lahko iztržil, če zemljišča ne bi izrabljali tudi za zagotavljanje različnih kmečkih servitutov. V Babnem Polju so si prebivalci lahko v okoliških gozdovih priskrbeli les za kurjavo, gradnje in popravila hiš popolnoma po lastni presoji, pri tem pa je imel redkokdo določeno obdobje, v katerem letnem času lahko in kdaj lesa ne sme sekati.³¹ Prav tako so lahko popolnoma samovoljno sekali

³¹ AS 176, cenilni operati, k. o. Babno Polje, A 6.

drevje kmetje v gozdovih, ki sta jih pokrivali katastrski občini Vrh³² in Poljane. Poleg tega, da so si prebivalci pripravljali les za lastne potrebe, za kurjavo, gradnje in popravila, so po lastni presoji sekali les še za prodajo v Trst.³³ Enako je bilo na področju katastrske občine Vrhnika pri Ložu.³⁴

V gozdu je bilo največ rdeče bukve in jelke, v nekaterih predelih tudi nekaterih drugih vrst dreves, npr. hrasta in leske. Les so sekali za lastno porabo in za prodajo v Trst. Tam so primeren les uporabili za gradnjo ladij in za druge potrebe pristaniške gradnje. Iz področja okoli vasi Trnovo so ga vozili na žage v Ilirsko Bistrico in Senožeče.³⁵

Rastišče gozda je bila ilovnata prst, pomešana z apnenčastim kamenjem, v glavnem pa so imeli gozdnati tereni severno lego. Gozd je bil po starosti zelo različen in ponekod razredčen³⁶ ter devastiran³⁷ ali celo izsekan.³⁸ Ob robovih gozdov je raslo veliko grmovja in podrasti.

Dodatne ekonomske izrabe globoki in temni visoki gozd ni imel.

Posebna katastrska kultura v franciscejskih cenilnih operatih so bili travniki, delno poraščeni z gozdnim drevjem. Na njih so rasli rdeča in bela bukev ter jelke, ponekod tudi precej leske, del površine katastrske parcele pa je pokrival travnik. Les, ki je zrasel na teh površinah, so sekali za kurjavo, prirast pa so cenilci primerjali s prirastom rdeče bukve v mešanem gozdu.

Les nizkih gozdov, kjer je poleg rdeče bukve v večjih količinah rasla še leska, so porabili za zadovoljevanje hišnih potreb iz naslova servitutnih pravic za upravičene okoliške prebivalce. Nekaj tega lesa so prodali v Trst.

Kot dodatno izrabo gozdnih površin so pojmovali grabljenje listja iz naslova servitutov, ki so ga okoliški prebivalci potrebovali za nastilj živini v hlevih. V Trmjem so v travniških gozdovih grabili listje le najrevnejši prebivalci.³⁹

V smeri od severa proti jugu iz mesta Lož proti gospostvu Snežnik teče cesta, za njeno popraviljanje je bilo pristojno okrožje. Bila je edina

³² AS 176, cenilni operati, k. o. Vrh pri Babni Polici, A 201.

³³ AS 176, cenilni operati, k. o. Poljane, A 129.

³⁴ AS 176, cenilni operati, k. o. Vrhnika pri Ložu, A 203.

³⁵ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnje, A 25.

³⁶ AS 176, cenilni operati, k. o. Metule, A 99.

³⁷ AS 176, cenilni operati, k. o. Kozarišče, A 75 in k. o. Otok, A 117a.

³⁸ AS 176, cenilni operati, k. o. Palčje, A 118.

³⁹ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnje, A 25.

dokaj dobro vzdrževana, medtem ko so bile ostale ceste, poljske in gozdne poti običajno slabo prevozne. V višjih predelih so bile poti prehodne le peš in s tovornimi konji.⁴⁰

Loški dolini najbližji sejem je bil vsak četrtek v Sodražici, vendar ljudje iz Loške doline tja niso veliko zahajali. Eden od razlogov za to je bila prav gotovo revščina in dejstvo, da skopa zemlja razen za preživetje družine večjih presežkov ni obrodila, drugi vzrok pa je bila zelo slaba cestna povezava s Sodražico. Pot čez hribe je bila namreč v tako slabem stanju, da so jo zmogli le tovorni konji. Prebivalci so sicer lahko uporabljali snežniško okrajno cesto, ki je bila v bistveno boljšem stanju in skoraj vedno solidno prevozna, vendar bi morali zaradi take lagodnosti in udobja narediti izredno velik in zato drag ovinek.⁴¹ Lažjo in bolje vzdrževano pot na sejem v Sodražico preko Nove vasi so imeli le prebivalci Velikih Blok.⁴²

Iz vasi Palčje in Trnovo ter njune bližnje okolice so bili kmetje vezani tudi na sejme v Reki, ki je bila oddaljena 13 ur. Potovali so po občinski, slabo vzdrževani poti, nato pa po glavni trgovski cesti, ki je bila vedno dobro prevozna. Tudi tja ljudje, razen v izrednih primerih, niso zahajali.⁴³ V Reki se je sejem odvijal vsak dan, le ob nedeljah in praznikih trgovanja ni bilo. Kmetje so tam prodajali samo seno.⁴⁴

Na drugi strani hribovja je bil najbližji sejem v svobodnem pristanišču Trst, kjer je bil semanji vsak dan razen nedelj in praznikov. Do tja so imeli prebivalci najprej po nekoliko slabše prevozne občinske cesti, nato pa po vedno dobro vzdrževani in prevozni komercialni cesti 7 milj.⁴⁵

Hiše, v katerih je živel kmečko prebivalstvo, so bile delno zidane, delno lesene, gospodarska poslopja, kot gumna in šupe, pa popolnoma lesene. Prekrivali so jih s slamo ali s škodlami. Vsa poslopja so bila pritlična in hiše v večini primerov še niso imele dimnikov. Zaradi tega je bila nevarnost požarov zelo velika, požari, ki so upepelili cele vasi, pa dokaj pogosti. Le redke stanovanjske hiše in gospodarska poslopja so bili protipožarno zavarovani. Novejše hiše so bile bolje zgrajene kot stare in ponekod že krite s strešniki.

⁴⁰ AS 176, cenilni operati, k. o. Poljane, A 129.

⁴¹ AS 176, cenilni operati, k. o. Knežja Njiva, A 39.

⁴² AS 176, cenilni operati, k. o. Velike Bloke, A 45.

⁴³ AS 176, cenilni operati, k. o. Palčje, A 118.

⁴⁴ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnovo, A 26.

⁴⁵ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnje, A 25.

Pri zidavi stanovanjskih stavb je bil izjema le z obrambnim jarkom in visokim zidom zavarovan, takrat še dvonadstropni grad Snežnik, krit s škodlami.⁴⁶

V analizi za slabo stanje kmečkih gospodarstev v Loški dolini so zapisovalci v cenilnih operatih omenjali pogoste poplave. Opozorili so na razkosavanje kmetij na zelo majhna kmečka gospodarstva, ki so se zaradi svoje majhnosti morala neprestano prilagajati pridelavi na sosednjih zemljiščih. Gospodarstva niso zmogla pridelati dovolj, da bi se z lastnimi pridelki prehranila in preživljala cela družina. Menili so še, da kmetje nekoliko nazadnjaško vztrajajo pri reji živine na prostem, kar je pripomoglo k pomanjkanju gnoja za gnojenje njiv, ter dodali pomanjkanje zagonskega kapitala. Ponekod so omenili še neugodno lego kraja.⁴⁷

V splošnem so ljudje pod snežniškimi hribi živeli zelo revno. V Trnovem npr. je bilo 37 kočarjev, ki so imeli majhne zaplate zemlje na pašnikih, sicer pa so živeli od miloščine večjih kmetov.⁴⁸ Prebivalstvo se je preživljalo v glavnem s kmetijstvom, izključno z obrtjo so se ukvarjali le maloštevilni. Večjih industrijskih obratov v Loški dolini, razen nekaj žag in mlina v Markovcu na potoku Obrh,⁴⁹ ni bilo. Žage so zaposlovale redke posameznike. Kraški teren je pripomogel k neenakomernemu pretoku vode, ob poletnih pomanjkanjih vode v potokih pa so se morale žage do naslednjega večjega deževja ustaviti. Poleg žag je zaradi velikih količin lesa, ki je bil na razpolago v bližnji okolici, v katastrski občini Otok delovala še glažuta za pridelovanje stekla. Letno so v glažuti potrebovali 1140 klafter lesa za kurjavo, 2000 stotov kršča, 500 stotov pepelike, 8 centov ovsa, peč za topljenje in peč za hlajenje, zaposlovala pa je osem delavcev, ki so letno proizvedli 12000 kozarcev.⁵⁰

3. Gospodarstvo na zemljiškem gospodstvu Snežnik

Gospodarsko stanje na snežniškem gospodstvu v prvi polovici in sredi 19. stoletja je bilo po poročanju virov porazno. Zanj ni bilo mogoče kriviti samo pičlega zanimanja njegovih lastnikov za gospodarjenje in

⁴⁶ AS 176, cenilni operati, k. o. Kozarišče, A 75.

⁴⁷ AS 176, cenilni operati, k. o. Babna Polica, A 8.

⁴⁸ AS 176, cenilni operati, k. o. Trnovo, A 26.

⁴⁹ AS 176, cenilni operati, k. o. Knežja Njiva, A 39.

⁵⁰ AS 176, cenilni operati, k. o. Otok, A 117a.

njihove nezainteresiranosti za dom in posestvo, od katerega so le jemali, vanj pa nič vlagali. Dejstvo je, da jim tudi splošno politično dogajanje ni bilo ravno naklonjeno. Zato je k propadu ne le snežniškega, marveč tudi marsikaterega drugega zemljiškega gospostva poleg lastne neprilagodljivosti svoje prispeval še nemirni čas na prelomu iz 18. v 19. stoletje.

Zaradi neurejenega in popolnoma nenadzorovanega gospodarstva na snežniškem posestvu so določen delež hoteli pridobiti zase še sosedje. Trudili so se, da bi dobili še kaj snežniškega zemljišča. O neprestanih posestnih sporih graščine s sosedi, tako sosednjimi veleposestvi kot s kmeti in soseskami, priča veliko arhivskega gradiva, ki se nanaša na njihovo reševanje. Posebej veliko je bilo posestnih sporov v drugi polovici 18. in prvi polovici 19. stoletja, ko je zemljiška posest zaradi novih tržnih zakonitosti začela pridobivati tržno vrednost.

Gospostvo Snežnik je zajemalo zemljišča, ki so se nahajala v katastrskih občinah Babna Polica, Babno Polje, Dane, Iga vas, Knežja Njiva, Kozarišče (kjer je še danes tudi grajsko poslopje), Lož, Nadlesk, Otok, Palčje, Poljane, Pudob, Trnje, Vrh in Vrhnika pri Ložu. Leta 1782 je obsegalo 107 in eno šestino kmetij, plačevali pa so 425 goldinarjev 59 krajcarjev davka od gosposčinske zemlje, 339 goldinarjev 23 krajcarjev 1 denarič od podložniške zemlje in 643 goldinarjev 3 krajcarje 3 denariče od kontribucije.⁵¹

Zemlja je bila delno dominikalna, delno že rustikalna, pri čemer lahko predvidevamo, da so bile nekdaj zakupne kmetije že prevedene v kupne, kmetje pa na dejanski odkup zaradi pomanjkanja denarja še niso mogli računati.⁵²

Zemljiški gosposki Snežnik so podložniki davščine plačevali v glavnem še v naturalijah.⁵³ Večje pašne parcele, praviloma zemljišča slabše kvalitete, na katerih so prosto pasli živino in drobnico, so bile v prvi polovici 19. stoletja še vedno nerazdeljene in v lasti vaških skupnosti na razpolago vsem njenim članom.⁵⁴

Kmetijstvo pod snežniškimi hribi je bilo zaradi skope zemlje ekonomsko nerazdružno vezano na gozd ter les, lesne proizvode in ostale pridelke, ki so jih našli v gozdu, kot so kresilne gobe, gozdni sadeži, nizka divjad itd.

⁵¹ Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 449.

⁵² Šumrada, Poskus zemljiške odveze v času Ilirskih provinc, str. 499-514.

⁵³ AS 176, cenilni operati, k. o. Poljane, A 129.

⁵⁴ AS 176, cenilni operati, k. o. Palčje, A 118.

Podobna, predvsem žalostna slika gospodarjenja z gozdovi, kot jo je opisal Schollmayer, je v celoti razvidna tudi iz cenilnih operatov franciscejskega katastra za Kranjsko. Prav pri katastrski občini Kozarišče so bili gozdovi okoli gradu označeni kot devastirani, kar se popolnoma sklada z drugimi, do sedaj objavljenimi zapisi o stanju gozdov na današnjem slovenskem ozemlju v prvi polovici 19. stoletja. Vendar iz delov teh zapisov ni popolnoma jasno, ali pomeni opustošeni gozd prekomerno izkoriščanje bližnjih grajskih gozdov ob samem gradu Snežnik, ali stanje gozdov na celotni snežniški posesti. Slabo stanje gozdov posebej za ozemlje celotne Dolenjske ugotavljajo tudi nekateri drugi avtorji.⁵⁵

Življenjske in gospodarske razmere se za kmečko populacijo na snežniškem območju do srede 19. stoletja v primerjavi s koncem 18. stoletja niso veliko spremenile. Okoli leta 1850 se je okoli 20.000 prebivalcev iz okrožij Snežnik, Bistrica, Novi grad in Voloska še vedno v glavnem preživljalo s pridobivanjem, predelavo in prevozom različnih vrst lesa v bližnjo in daljno okolico Snežnika. Gozdni travniki in alpski pašniki so nudili dovolj trave za hrano govedu in ovcam, težave pa sta povzročali voda in vlaga, ki ju je bilo pomladi in jeseni preveč, poleti in pozimi pa premalo. Nekaj lesa je bilo prebivalstvu na voljo še na pašnikih, delno poraščenih z manj kvalitetnimi drevesi ali štori, iz katerih so na novo odganjale mlade veje. Zaradi sečnje lesa in ostrega neprijaznega podnebja, ki je zaviral njegovo samoobnavljanje, so se oblasti bale nenadzorovanega širjenja neporaščenega krasa, kar bi prineslo opustelost krajev, ker zemlja ne bi obrodila dovolj hrane za ljudi in živino.⁵⁶

Snežniška zemljiška gosposka je še vedno životarila predvsem zaradi ogromne količine lesa, ki so ga nudili obširni gozdovi. Gozdarsko poročilo za leto 1853 je navajalo, da leži snežniško posestvo na verigi hribov, ki se vlečejo od severozahoda proti jugovzhodu. Skoraj v sredini obširne gozdne površine se nahaja najvišji hrib Snežnik, ki je hkrati tudi najvišji hrib na Notranjskem. Njegova višina znaša 5332 čevljev.⁵⁷ Samo snežniško zemljiško gospostvo je bilo po franciscejski katastrski izmeri veliko 41.860 johov, na jugozahodu je mejilo na Hrvaško in okraj Ribnica, severno pa na Loško dolino in gozdove gospostva Haasberg. Za-

⁵⁵ Granda, Dolenjska v luči jožefinskih merjenj, str. 68.

⁵⁶ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Forstsetzung von Fach 10, Ablösungs – Vergleich – und Vermerkungs – Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 367.

⁵⁷ Snežnik je visok 1796 metrov. *Atlas Slovenije*, karta 199, B 1.

hodno od njega je ležal takratni okraj Bistrica, južno pa planine proti Primorski in Hrvaški, pravzaprav gozdovi čabranskega gospostva. Zemlja, bogata s humusom, ponekod tudi ilovnata, je bila ugodna za rast gozda. Na planinskih zemljiščih in v skale prehajajočem svetu posebej v višjih legah je ponekod raslo tudi bodičevje. Na posestvu je rastla rdeča bukev, pomešana z jelkami, smrekami, javorjem, brestom in drugimi vrstami drevja. Drevesne sorte so bile med sabo zelo pomešane, ponekod je bilo razmerje med bukvijo in ostalimi drevesnimi vrstami tudi 4:1. Kmetje so si zaradi pomanjkanja travniških in njivskih površin veliko gozdnih površin izkrčili za lastne potrebe z dovoljenjem graščinskega gospoda ali pa brez njega. Imenovali so jih "Gereute", slovensko rovti in lazi.⁵⁸ Na največkrat požganih parcelah so si uredili travnike, ponekod pa tudi njive. Za kmete so bili najprikladnejši tisti rovti, ki so se nahajali blizu naselij, vendar so bili nekateri tudi globoko v gozdovih. Zakupnine, ki so jih kmetje plačevali za izkoriščanje izkrčenih zemljišč, so graščini pomenile dodaten vir rednega dohodka.

Ko so se Lichtenbergi "spomnili", da je tudi to njihov gozd, so kmetje rove in laze obdelovali in uživali njihove pridelke že tako dolgo, da so rovti že postali sestavni deli kmečkih hub, časa, ko je bil rovt napravljen, pa se nihče ni več spominjal: "Dass man nicht einmal den Anfang ihrer Entstehung weist."⁵⁹

Večina rovtov se je nahajala na področju, ki ga je cerkvenoupravno pokrivala loška župnija. Leta 1800 so jih našteali okoli 500. Če bi se graščina odločila rove prodati, da bi se izognila dolgoletnemu tožarjenju, bi imeli kmetje, ki so jih izkrčili in dolga leta uživali, predkupno pravico. Vsak rovt je bil povprečno vreden 300 goldinarjev, to pa je bila cena, ki je lastnik hube za nakup rovta ni bil zmožen plačati.⁶⁰

Znaten dohodek je graščini Snežnik prinašala še zakupnina, ki so jo snežniški lastniki dobivali od zakupa gozdov za pašo ovac in drobnice. Največji zakupniki so bili veliki ovčarji iz Istre in Krasa, zakupnino pa so plačevali preračunano po kvarnerjih (1 kvarner je 40 ovac). Ovčarji so, da bi dobili več in boljšo pašo, na mnogih krajih gozd požigali. Na njihovo pustošenje še danes spominjajo nekatera poimenovanja posameznih

⁵⁸ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 63.

⁵⁹ AS, GUS, Beholzungsachen I/1, 11. 1. 1800, Beantwortung dieser in duplo. "...da človek niti ne ve, kdaj so nastali ...".

⁶⁰ AS, GUS, Beholzungsachen I/1, 11. 1. 1800, Beantwortung dieser in duplo.

gozdnih območij, npr. Pogorelček, Sežgani Klanec, Pogoreli Vrh, Škornje (popačeno iz zgomina), Zgomina, Palež. Za pomoč pri gašenju na pobočju proti Javorju so kmetje poklicali gasilce, skupaj pa so nato skopali jarke, da bi omejili požar. Področje so zato poimenovali Prekopavnik.⁶¹

Kakšnega posebej učinkovitega sistema gozdarjenja na Snežniku zaradi velike obremenjenosti posestva z gozdnimi služnostmi niso mogli izvajati. Ko je princ Jurij Schönbürg Waldenburg leta 1859 prevzel posestvo, je bila odprava gozdnih servitutov šele v začetnem stadiju. Z izjemo takratnega revirja Klana, ki je bil servitutov delno prost in je edini prinašal tudi lesne donose, je dajal ostali "veliki gozd" še vedno dohodke le od pepelike, gobarjenja (nabiranje kresilne gobe) in polharstva. Les iglavcev so jemali s servituti upravičeni kmetje, gospodstvu pa so ostali velikopovršinski bukovi gozdovi, katerih les je bil takrat slabo vrednoten.⁶²

Schönbürgi so se po nakupu posestva zanimali za različne možnosti izkoriščanja posesti. Predvidevali so, da bi se tako obsežno in z gozdom bogato posestvo moralo vzdrževati samo, nakup in zagon gospodarstva na snežniškem posestvu pa sta sprva zahtevala izredno velika finančna sredstva, ki so si jih delno zagotovili tudi s posojilom pri Saški kreditni banki (Sächsische Creditanstalt).⁶³

O nekdanjem izkoriščanju železove rude na področjih okoli Snežnika je bil novi lastnik ob nakupu gospodstva dobro obveščen. Karl Hojker je s pismom 28. marca 1856 kneza obvestil, da so o najdbi bogatejšega nahajališča železove rude seznanili tudi gozdnega mojstra Ullricha⁶⁴ na Bledu, gozdnega mojstra Redanga in direktorja Clarizija na sosednjem Windischgrätzovem posestvu Planina (Haasberg).⁶⁵ Nahajališča železa je Avstrija v času vojn proti Francozom s pridom izkoriščala, o čemer je kasneje poročal tudi Schollmayer. Zbirališče železove rude je bilo v Babnem Polju, topilnica pa je bila v Čabru. Iz časa obratovanja topilnice je izhajal zemljiški spor med Snežnikom in sosednjim čabranskim posest-

⁶¹ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 63.

⁶² Prav tam, str. 42.

⁶³ AS, GUS, š. 33, št. 484, š. 142, št. 2598.

⁶⁴ Hieronim Ullrich, gozdar, doma s Češke, kjer je obiskoval gozdarsko šolo, do oktobra 1838 gozdar pri kameralnem gospodstvu na Bledu, nato do 1859 gozdarski nadupravitelj Blejskega gospodstva Briksenške nadškofije, od 1859 pa ravnatelj Zoisovih fužin na Javorniku. Več glej *Slovenski biografski leksikon IV*, str. 283

⁶⁵ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, Buchenschwamm Sammlung bei der Herrschaft Schneeberg betr., Kanzlei Waldenburg. 1853, No. 29.

vom. Slednje si je lastilo področje v okolici Babnega Polja na podlagi s patentom predpisane prednostne pravice fužin do pridobivanja lesa v svoji bližnji okolici, po kateri je moralo gospostvo Snežnik odstopiti gozdove v okolici Babnega Polja za potrebe topilnice. Zaradi neurejenih meja med snežniškim in čabranskim gospostvom so se večkrat prepirali tudi glede pripadnosti vasi na Babnem Polju h Kranjski oziroma Hrvaški. Pripadnost prebivalcev Babnega Polja k svojemu posestvu so takratni snežniški gospodarji dokazovali med drugim tudi s prepisi vpisov krščen-
cev iz Babnega Polja v krstnih knjigah župnije Stari Trg oziroma Lož na Kranjskem. V seznamu listin o Babnem Polju v snežniškem arhivu je namreč pod št. 56 naveden *Extrait aus den Taufbuche der Pfarr Laas vom Jahre 1656 bis 1663 ausgeliefert sub Dato 1. May 1780. Original.*⁶⁶

Spor zaradi meje med posestvom se je zavlekel še v drugo polovico 19. stoletja.⁶⁷

Tudi Gottfrieda Brunnerja so zaposleni na Snežniku ob seznanjanju s posestvom opozorili na več obarvanih črt zemlje. To ga je napeljalo na misel, da bi bila zemlja lahko še vedno bolj bogata z železovo rudo, kot so predvidevali do tedaj. Zemlja je bila videti bolj ali manj stara in sprhnjena. Obarvane črte so našli na zemljišču pri Poljanah in pri Beli Vodi v katastrski občini Vrh, dve uri hoje daleč od gradu Snežnik, potekale pa so od juga proti severu. Na drugi strani vzpetine proti Bistrici so našli tudi znake rudišča.⁶⁸

Da bi se prepričal o vsebnosti železa, je Brunner k sodelovanju pri-
tegnil podgozdarja Ignaca Leitnerja, ki je nekdam delal v železarni na Dvoru, da bi mu svetoval glede kakovosti in količine rude ter možnosti izkopavanja železa. Pri pripravljanju načrtov za izkoriščanje rude so se na graščini zavedali, da bi taka odločitev zahtevala zelo velika dodatna finančna vlaganja. Kraj je bil daleč v gozdovih, lesa za topljenje rude je bilo sicer dovolj in kar pri roki, treba pa bi bilo pripraviti poslopja za

⁶⁶ AS, GUS, š. 139, Specification der in Bezug Alt Babenfeld oder Prezid in der Herrschaft Schneeberg vorgefundenen Schriften und Urkunden: "Izvillek iz krstne knjige župnije Lož od leta 1656 do 1663 v originalu, 1. maj 1780."

⁶⁷ Kebe, *Loška dolina z Babnim Poljem*, str. 528.

⁶⁸ Vsebnost železa v zemlji na nekaterih področjih na Slovenskem je znana že iz stare železne dobe v t. i. bobovcu v obliki boba ali malo večjega fižola, ki vsebujejo celo do 50% železa. Rudišča so plitva ali celo površinska, količine pa niso velike, pač pa precej pogoste. Granda, Matija Žargi, str. 179.

predelavo izkopane rude. Za prevoz pridelane rude bi bilo treba narediti cesto, za delavce v obratu pa zgraditi bivališča. Proti železarstvu je govorilo tudi dejstvo, da bi s kurjenjem bukovega lesa popolnoma spremenili naravni drevesni sestoj, v čudovite obširne bukove gozdove pa bi se zarasli hitreje rastoči iglavci. Zaradi previsokih stroškov predelave in prodaje rude ter propada železarne na Dvoru, po kateri so se zgledovali in ki je imela za transport neprimerno boljše, pa za uspešno ekonomijo še vedno preslabe pogoje⁶⁹ kot zakotna dolina, v kateri so na snežniškem posestvu našli sledi železa, so se nato odločili, da železarne na Snežniku ne bodo postavljali.⁷⁰

Salon v snežniškem gradu. O prvotni opremi gradu je znanega malo, s sedanjim inventarjem so grad opremili zadnji lastniki, družina Schönburg Waldenburg, v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. (foto Aleš Gabrič)

⁶⁹ Žargi, *Železarna na Dvoru ob Krki*, str. 104.

⁷⁰ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, Buchenschwamm Sammlung bei der Herrschaft Schneeberg betr., Kanzlei Waldenburg, 1853, No. 33.

II. PROBLEMI SLUŽNOSTI

1. Nastanek in razvoj servitutnih pravic

Servitutne pravice imajo različne nastanke. Nekatere so nastale iz pravice posameznika ali neke vaše skupnosti do uživanja skupnega zemljišča, npr. gmajne, drugod je bila užitna pravica še edino, kar je od nekdanj skupnega zemljišča ostalo kmetom, potem ko je zemljiškim gospodkam uspelo zagotoviti si lastniško pravico. Sicer pa so služnosti v glavnem nastale z zastaranjem oziroma priposestvovanjem, s podedovanjem, z oporoko, na osnovi dogovora, z nakupom ali s prodajo, s pogodbo, s podaritvijo in z razsodbo.⁷¹

Služnost je pravica imetnika oziroma hasnovalca pravice, da za različne, posebej dovoljene, zapisane in natančno omejene namene izrablja nepremičnino, ponavadi zemljišče, ki je last nekoga drugega. Na s služnostmi ali s servituti obremenjenih zemljiščih primarno rabo izvršuje lastnik, sekundarno rabo pa vršijo servitutni upravičenci. Ob tem je lastnik nepremičnine zavezan, da hasnovalcu služnosti dopusti njeno uživanje in koriščenje.

Z izkoriščanjem oziroma izrabljanjem služnostne pravice naj primarna raba ne bi bila ovirana, niti se naj na ta način ne bi delala kakršnakoli škoda na račun primarne rabe. Na njivah taka izraba ni bila možna, saj bi s sekundarno izrabo upravičenec izničil primarno izrabo zemljišča, lahko pa so lastniki njive in polja dajali v kratkoročni ali dolgoročni najem oziroma zakup. Služnostna pravica v lastninsko pravico praviloma ni smela poseči.

Mnogi podložniki, ki jih je bilo postopoma vedno manj, so služnosti uživali brezplačno, drugi pa so morali plačevati posebne dajatve v ovsu, prosu, kokoših, piščetih ali jajcih, ponekod pa so morali za te pravice opravljati ročno ali vprežno tlako. Vzrok za tako raznolikost plačevanja je bil prav v različnem izvoru služnosti.⁷²

Neobdelana zemljišča so nekdanj veljala za kraljevo oziroma knežjo last. Podeljevanje teh zemljišč v fevd svetnim in posvetnim gospodom je

⁷¹ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 126.

⁷² Prav tam, str. 105.

ob sočasni rabi zemljišč s podložniki pripeljalo do neomejene pravice kmetov do izkoriščanja tujih, lastni vaški občini nepripadajočih zemljišč. Ko so se zemljiška razmerja predvsem z omejevanjem kmečkih pravic in preformiranje nekdanj skupnih zemljišč v privatno lastnino spreminjala, so kmetje sicer nekoliko preoblikovane pravice obdržali, saj bi popolna ukinitve nekaterih pravic ogrozila obstoj podložniškega sloja prebivalstva, kar pa vsekakor ni bilo v interesu velikih zemljiških gospodov. Pravica gozdarjenja in paše na istem zemljišču na eni strani od zemljiškega gospoda in na drugi strani od kmečkega podložnika je dolgo mimo in samoumevno obstajala tako, da so jo upoštevali vsi brez posebnih škodljivih posledic in pretresov.⁷³

Podložniki vse do 15. stoletja niso imeli svojih gozdov, ti so bili v skupni uporabi.⁷⁴ Močnejši zemljiški gospod si je sčasoma uspel pridobiti pravico odločanja o skupnih zemljiščih, postopoma pa je zemljišče tudi pravno formalno prešlo v njegovo osebno last. Za potrebe kmečkih gospodinjev je nato dovoljeval različne pravice, ki so prešle v služnostne pravice. Izključno gospodova domena v gozdu je ostal le lov na visoko divjad. Pravni priročniki iz 16. in 17. stoletja so začeli kmečke pašne pravice na gosposkem zemljišču obravnavati kot servitute.⁷⁵

Dokler je v kmetijstvu prevladovalo tripoljno gospodarstvo, hlevskemu gnoju niso namenjali posebne pozornosti. Živino so preko poletja pasli, pozimi pa so jo zaradi običajnega pomanjkanja krme prestradali. Posledično je bilo hlevskega gnoja malo, pa še tisti, ki je bil, je bil zaradi nekvalitetne krme slabe kakovosti.⁷⁶ Potem ko je kmetijstvo v 18. stoletju postopoma prešlo na triletno kolobarjenje brez prahe, pa tudi paša na njivah in strniščih ni bila več možna. Kmetje so živino začeli rediti v hlevih,⁷⁷ glede paše pa so bili vezani na pašo v gozdovih in skupnih pašnikih. Mnogokje je ravno omejitev služnostnih pravic do paše in grabljenja listja za nastilj prisilila kmete do reje živine v hlevih in racionalnejšega ravnanja z gnojem, kar je posledično omogočalo boljše gnojenje njiv.⁷⁸

⁷³ Österreichisches Staatswörterbuch, Agrarverfassung D, Bd. I, G 65 ff.

⁷⁴ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 80.

⁷⁵ Prav tam, str. 124.

⁷⁶ Maček, *Uvajanje dosežkov agrarno-tehničnega prevrata*, str. 99.

⁷⁷ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I*, str. 172-173.

⁷⁸ Österreichisches Staatswörterbuch, Agrarverfassung D, Bd. I, G 65 ff.

Od srede 15. do prve polovice 18. stoletja o sistematični gozdarski politiki še ni mogoče govoriti, glavna želja oblasti na področju gozdarstva je bilo zagotavljanje dovolj velike količine lesa za potrebe rudnikov, fužin in ladjarstva. Temu namenu so bili podrejeni tudi vsi gozdarski redi in predpisi.⁷⁹

Običajno so bile služnostne pravice zelo natančno določene, lastniki zemljišč in hasnovalci služnosti pa so se največkrat sprli zaradi časa, v katerem so imetniki smeli koristiti svoje servitute, in njihovega količinskega obsega.⁸⁰

S služnostmi so bili obremenjeni gozdovi in pašniki, posebej planinski, redkeje ostala zemljišča. Zadevale so zadostitev potreb po lesu, priprave stelje za živino in paše. Vse služnosti so bile lahko nakopičene na enem zemljišču, navadno pa so se pojavljale v različnih kombinacijah. Na določeni parceli so lahko upravičenci pridobivali les za vse oblike uporabe (za kurjavo, gradnje in popravila hiš in gospodarskih objektov ter t. i. delovni les, npr. za doge za sode in za delovno orodje), ali pa je bila dovoljena priprava le ene vrste lesa oziroma priprava lesa za eno vrsto rabe, ostale vrste izrabe pa so bile prepovedane. Podobno je veljalo za pašo različnih vrst živine, npr. konjev, goveda, ovc, koz, prašičev itd.⁸¹

Gozdne služnosti so delili na dve kategoriji, od katerih so v prvo prištevali pravico do lesa, lubja, smolarjenja in navrtovanja dreves ter odcejanja drevesnega soka (macesna), listja, klestenja dreves za steljo, gozdne paše, košnje, svinjske paše, nabiranja zelišč, korenin in rož, nabiranja gozdnih sadežev in gob, izkoriščanja kamnolomov in kopanja gline ter lova in ptičjega lova. V drugo kategorijo pa so šteli pravico do napeljave in črpanja vode, napajanja živine, uporabe poti in cest, ribjega lova in splavljanja lesa.⁸²

Posebej v času, ko se je zemljišče pokazalo kot nova močna profitna kategorija, je zemljiška gosposka skušala podložnikom do takrat nedoločene ali le delno določene pravice do lesa bolj natančno odmeriti, tako glede količine in vrste lesa, ter omejiti pravico do uporabe gozdov

⁷⁹ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 106.

⁸⁰ Granda, *Gozdna revolucija*, str. 315.

⁸¹ *Österreichisches Staatswörterbuch*, Agrarverfassung D, Bd. I, G 65 ff.

⁸² Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 115.

in pašnikov za pašo.⁸³ V primeru paše v gozdovih se je sklicevala na gozdnozaščitne predpise iz 18. in prve polovice 19. stoletja. Pravice lastnika služnostnega zemljišča in uživalca služnostne pravice so predpisi točneje opredelili in opisali. Posestnik je imel pravico do svobodnega razpolaganja s svojim zemljiščem, ki ga je bremenil servitut, sprememba lastništva pa na uživanje služnosti ni vplivala.⁸⁴

Na drugi strani pa je število prebivalstva tudi na vaseh naraščalo in posledično so bile potrebe kmečkega prebivalstva po lesu vedno večje. Konflikt med za les zainteresiranimi stranmi je bil vedno globji.⁸⁵

Služnosti so bile neposredno vezane na zemljiško odvezo. Zaradi stalnega prometa z nepremičninami, prodajo in nakupom, predvsem pa z naraščanjem vrednosti zemljišč, so stare služnosti lastnike zemljišč začele motiti in ovirati njihove nove gospodarske namene. Želeli so sprva neomejene kmečke služnosti zminimalizirati, kjer in kolikor se je le dalo, kmetje pa so svoje, "od nekdej" dovoljene gozdne in pašne pravice želeli čimbolj razširiti. Posestnik služnostnega zemljišča je služnostno pravico začel pojmovati kot omejevanje prostega razpolaganja s svojo nepremičnino, hasnovalec služnosti pa je kakršnokoli prilagajanje potrebam in željam imetnika lastninske pravice razumel kot omejevanje svoje služnostne pravice.

Navadno se je iz teh konfliktov razvil sodni spor zaradi zemljišča, ki je včasih celo presegel razprave o servitutnih pravicah in posegel na področje lastniške pravice. Sodišča so bila zaradi nešteti prijav založena s podobnimi tožbami, katerih razreševanje se je v posameznih primerih raztegnilo celo v sredo 20. stoletja. Posebej na Kranjskem je bilo zelo malo tistih zemljišč, ki z gozdnimi in pašnimi služnostmi, okoli katerih je potekal sodnih proces, niso bila obremenjena.⁸⁶

Njihovo razreševanje se je po različnih delih države nekoliko razlikovalo, odvisno od konkretnih razmer, vsebine in obsega služnosti ter od lokalnih posebnosti.

⁸³ Prav tam, str. 92.

⁸⁴ Prav tam, str. 116.

⁸⁵ *Österreichisches Staatswörterbuch*, Agrarverfassung D, Bd. I, G 65 ff.

⁸⁶ Prav tam.

Grad Snežnik okoli leta 1900 (razglednica)

2. Servitutne pravice na slovenskem ozemlju

Osebnost nesvobodo in pravice iz osebnopravnih razmerij so v habsburški monarhiji delno ukinile že jožefinske reforme v osemdesetih letih 18. stoletja,⁸⁷ zato francoska politika na začetku 19. stoletja podložnikom ni prinašala nič bistveno novega. Do stvarnih fevdalnih pravic so francoske oblasti zavzele stališče, da so odkupljive, vendar je možnost odkupa predvidel že avstrijski patent iz leta 1798, ki je določal, da pogoje odkupa sporazumno določita obe zainteresirani strani. Toda podložniki se zanj niso posebej ogrevali, vsekakor manj od pričakovanega, saj večina podložnih kmetov zaradi svojega slabega gospodarskega položaja o odkupu ni mogla niti razmišljati.

V času francoske okupacije je bila odprava fevdalnih obveznosti sprva grožnja plemstvu, ki je bilo orientirano proavstrijsko in s Francozi ni hotelo sodelovati. Francozi starega fevdalnega sistema niso odpravili, ampak so ob njem uvedli še svoj način obdavčitve, ki je na kmete dodatno pritisnil, zato so se ti začeli upirati. To je francoske oblasti prisililo, da so začele razmišljati o odpravi starih fevdalnih obveznosti. Najprej so hotele enostavno objaviti francoski zakon o zemljiški odvezi, vendar Napoleon na to ni pristal. Med pripravami razmeram v Iliriji prilagojenega zakona je Francoze prehitel čas. Njihova okupacija na Kranjskem se je končala, preden je bil predložen pripravljeni dekret obravnavan in sprejet v Državnem svetu v Parizu.⁸⁸

S propadom francoske Ilirije jeseni 1813 se je končal poizkus regulacije fevdalnih bremen. Avstrijci so ob restavraciji svoje oblasti ugotovili, da Francozi niso odpravili fevdalnega sistema, zato so začasno ohranili veljavnost francoske ureditve, ki so jo marca 1814 potrdili z dvornim dekretom.⁸⁹

Marčna revolucija leta 1848 je bila splošno družbeno in politično dogajanje. V način življenja in zlasti gospodarjenja tako kmetov kot starih fevdalcev ali novih veleposestnikov pa je prinesla velike spremembe. Kmečki val, ki se je v okviru marčne revolucije začel marca 1848, je do oktobra istega leta predstavljal poglobljen notranje politični

⁸⁷ Krošl, *Zemljiška odveza na Kranjskem*, str. 6.

⁸⁸ Šumrada, *Nekateri temeljni problemi Ilirskih provinc*, str. 119-148.

⁸⁹ Šumrada, *Poskus zemljiške odveze v času Ilirskih provinc*, str. 499-514.

problem v habsburški monarhiji.⁹⁰ Z zemljiško odvezo, ki mu je sledila, in v kateri je kmečki sloj videl njen edini smisel,⁹¹ je imela marčna revolucija za vse družbene sloje bistvene gospodarske posledice. Kmetje so postali lastniki svoje zemlje, bivši fevdalci pa so morali svoje gospodarstvo preoblikovati in prilagoditi novim razmeram v gospodarskih odnosih.

Stari tradicionalni sistem je bil sicer negospodaren in moreč, toda čeprav siromašen je nudil kmetom občutek varnosti zaradi socialne in gospodarske zaščite, ki jim jo je dajal fevdalec. Kmet je z odpravo zavezanosti na gospostvo tudi marsikaj izgubil, npr. pravico do tega, da bi mu gospodar pomagal, če je zbolel on ali kdo v njegovi družini, če je bila letina slaba ali če je zbolela živina, pa tudi pravico, da je pri gospodarju lahko poceni kupil drva oziroma jih nabiral v njegovem gozdu. Ni mogel več z gotovostjo računati na gospodarjevo pomoč pri popravilu ali zidanju hiše, da bi dobil podporo pri plačilu davkov, če je pritisnila huda revščina, ali da bi smel pasti svojo živino na gosposkih pašnikih.⁹²

Vendar so kmetje revolucijo pozdravili z velikim navdušenjem, saj jim je pomenila takojšnjo in popolno odpravo fevdalne odvisnosti, proti kateri so se že dalj časa upirali in se je želeli otresti. Delo dunajskega državnega zbora, ki je odločal takorekoč o njihovi usodi, so zato spremljali zelo pozorno, saj je bila oblika odprave fevdalnih obveznosti zanje življenjskega pomena.

Cesarski manifest z dne 11. aprila 1848 je odpravil vse oblike tlačanskega dela in vse dajatve, izvirajoče iz fevdalnega lastništva ali iz desetinskih pravic, lastniki pa naj bi dobili primerno odškodnino. Glavni zemljiško odvezni patent je bil izdan 7. septembra 1848, dopolnili pa so ga z drugim 4. marca 1849. Prvi je vseboval le generalne določbe, drugi pa je načel vprašanje višine in oblike odplačila odškodnine.⁹³ Pri tem je bila najprej mišljena zemljiška odveza, s katero je bila odpravljena tlaka in dvolastništvo zemlje ter vsi privilegiji in dajatve, ki so izhajali iz tega razmerja.

⁹⁰ Grafenauer, *Slovenski kmet v letu 1848*, str. 31.

⁹¹ Krošl, *Zemljiška odveza na Kranjskem*, str. 19.

⁹² Hobsbawm, *Obdobje revolucije*, str. 203.

⁹³ Ernst Mayrhofer's *Handbuch*, Sechster Band, str. 2-54. Glej tudi *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev II*, str. 279.

Vsa kmečka bremena, ki so jih morali podložniki plačevati zato, ker so gospostva izvrševala javne funkcije in še nekatera druga (npr. dajatve gostačev), so bila odpravljena brez odškodnine, njihova odprava pa je bila določena z zakonom. Za nekatere podložniške dajatve pa je zakon predvidel le možnost odkupa, za njegovo izpeljavo pa je morala ena od strank v postopku vložiti provokacijo, zavezanec pa je moral zanje plačati odškodnino.⁹⁴

Podrobnejša navodila za izvajanje zemljiške odveze so bila sprejeta za vsako deželo posebej. Za Koroško, Štajersko in Kranjsko so jih izdali 12. septembra 1849, za Primorsko pa 17. septembra 1849.⁹⁵

Odškodnina, ki so jo morali kmetje plačati za zemljiško odvezo, je postala v naslednjih letih ključni problem gospodarskega in socialnega obstoja velikega dela kmečkega prebivalstva na Slovenskem.⁹⁶ Upiranje plačevanju zemljiških dajatev fevdalnim gospodom po sprejetju zemljiške odveze je bilo v monarhiji zelo pogosto. Zato je ministrstvo za notranje zadeve 3. avgusta 1848 izdalo odločbo, s katero je potrdilo določila patenta z dne 3. maja 1848, da se vse davščine in dolžnosti kmetov do gospodov iztečejo s koncem koledarskega leta. Kdor obveznosti tisto leto še ni izpolnil, so mu jih prenesli v naslednje leto in jih na silo izterjali.

Veliki zemljiški gospodje so imeli od agrarne reforme, ki je njihovo gospodarsko moč okrepila, koristi, čeprav so nasprotniki sprememb oškodovanje dokazovali z argumentom, da se je površina njihove posesti zmanjšala, ko so kmetje prevzeli nekdanjo rustikalno zemljo v svojo last. Spodnjo plast plemstva, ki je živela neposredno od dohodkov od zemljiške rente, pa je sprememba lastniških odnosov močno prizadela, nekateri so celo gospodarsko propadli. Pravzaprav pa je največjo škodo plemstvo utrpelo na moralnem področju z izgubo svojega položaja v družbi.⁹⁷

Plemstvo je dobilo na račun odškodnine velike vsote denarja.⁹⁸ Tistim zemljiškim gospostvom, ki so imela zaradi izpada dohodka fi-

⁹⁴ Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 486.

⁹⁵ Gestrin, Melik, *Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918*, str. 124.

⁹⁶ Smerdel, Prelomna in druga bistvena gospodarska dogajanja, str. 49.

⁹⁷ Bled, *Franc Jožef*, str. 179.

⁹⁸ Gestrin, Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, str. 125.

nančne težave, je pomagala država s kreditom, za katerega je gospodstvo zastavilo odškodnino, ki jo je pričakovalo od kmetov.⁹⁹ Kmetje so graščake zelo prestrašili, saj so v resnici v večini primerov prenehali izpolnjevati svoje dotedanje obveznosti do graščinskih gospodov. Pri tem jim je bilo popolnoma vseeno, ali je grajski gospod svetni ali posvetni lastnik posesti.¹⁰⁰

Cerkvene oblasti so se revolucionarnega dogajanja sprva zelo prestrašile, saj je ponekod prišlo do napadov na nekatere cerkvene institucije in celo duhovnike. Škof Slomšek, ki je bil v svojih pogledih na takratne dogodke tipičen predstavnik katoliške cerkve svojega časa,¹⁰¹ je svojim duhovnikom dal navodilo, naj se držijo proč od politike in naj bodo pozorni na vsakršno revolucionarno vrenje, posebej pa naj opazujejo dijake, ki prihajajo iz "nevarnih krajev". Bil je tudi proti zemljiški odvezi, ker se je bal, da bo porušila družbeno ravnovesje in okrnila sposobnost cerkvenega dušnopastirskega delovanja,¹⁰² čepravno je tudi sam osebno izhajal iz popolnoma kmečkega okolja in je težave kmetov zelo dobro poznal ter jim v mnogočem dal prav. Kmetje so namreč zahtevali zemljiško odvezo brez odškodnine, cerkvene oblasti pa so bile močan zemljiški posestnik in bi bile tako materialno zelo prizadete. Cerkev je bila v tem primeru kot velik fevdalec očitno na strani fevdalcev.¹⁰³ Vsekakor je Slomšek želel, da bi bile spremembe, do katerih je tudi po njegovem mnenju in pomiritvi po prvotnem strahu in nezaupanju na vsak način moralo priti, vpeljane premišljeno in nenasilno.¹⁰⁴

Oblast zemljiškim gospodom ni bila pripravljena neposredno pomagati in je reševanje teh problemov prepustila dogovorom med sptimi stranmi,¹⁰⁵ pri tem pa je bil ključ za obračun odplačila zemljiške odveze naravnan v korist zemljiških posestnikov. Od ocenjene vrednosti bremen so odbili eno tretjino vrednosti, ostanek pomnožili z dvajset, kar naj bi bila kapitalizirana vrednost preostanka, to pa razdelili na polovico,

⁹⁹ Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*, str. 183.

¹⁰⁰ Prav tam, str. 219

¹⁰¹ Gestrin, Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, str. 130.

¹⁰² Juhant, Versko in cerkveno življenje, str. 198.

¹⁰³ Grafenauer, *Slovenski kmet v letu 1848*, str. 26.

¹⁰⁴ Granda, *Revolucionarno leto 1848 in Slovenci*, str. 309.

¹⁰⁵ Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*, str. 213.

od katere je moral eno plačati kmet, druga polovica odplačila pa je zapadla deželi. Denar zanjo je dežela zbrala s posebno davčno doklado na vse neposredne davke v 40 letih, medtem ko je moral kmet svoje obveznosti poplačati v 20 letih. Obvezanci za plačilo davka so morali plačevati še 5% davek na še neizplačano vsoto svoje obveznosti, zemljiško – odvezni kapital pa je bil zavarovan s hipoteko na odvezanem zemljišču.¹⁰⁶

Z naslednjim korakom, ki je bil na prvega neposredno vezan, pa se razumejo servitutne operacije,¹⁰⁷ saj z odpravo tlačanske odvisnosti še niso bile prekinjene vse povezave, ki so kmeta vezale na fevdalca in obratno.

Patent o odkupu in uravnavi zemljiških služnosti na Kranjskem je bil izdan 5. julija 1853. Za njegovo dopolnitev je bila 3. septembra 1855 izdana uredba in 31. oktobra 1857 navodila ministrstva za notranje zadeve in pravosodje, 17. maja 1860 pa še dodatne uredbe. Na zakon o odkupu in uravnavi servitutnih pravic se navezujejo še nekateri drugi zakoni, najbolj gozdni zakon z dne 2. decembra 1852, ker se je velika večina služnosti nanašala predvsem na gozdna zemljišča. Ob reševanju nekaterih zagat so se pri reševanju težav opirali in sklicevali tudi na t.i. terezijanski gozdni red, izdan 23. novembra 1771.

Poleg gozdnih je bilo na gospostvih še precej pašnih služnosti, pašo pa so poleg pridobivanja lesa in stelje ter nabiranja gozdnih sadežev izvajali delno še po gozdovih. Zelo malo pa je bilo poljskih servitutov, pod katere so po popisih prijav za razrešitev šteje poti med njivami, npr. razori in podobno. Ponekod jih za urnavavo sploh niso prijavljali, ker od njih niso pričakovali nobenih koristi.¹⁰⁸

Medtem ko je zemljiška odveza posegla bolj v etično in socialno sfero življenja, sta odkup in uravnavo služnosti bistveno bolj spremenila ekonomske temelje celotne družbe.¹⁰⁹

¹⁰⁶ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I*, str. 632.

¹⁰⁷ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 263.

¹⁰⁸ Prav tam, str. 283.

¹⁰⁹ *Österreichisches Staatswörterbuch, Agrarverfassung D*, Bd. I, G 65 ff.

Gozdarska kolonija Jurjeva dolina na stari razglednici. Tako imenovane gozdarske kolonije so zadnji lastniki postavili v gozdovih zaradi lažjega nadzora nad krajami lesa.

(Kopijo originala hranita Majda Obreza Špeh in Janez Špeh.)

3. Izkoriščanje zemljišč in služnosti

Izkoriščanje zemljišč zaradi različnih služnosti je onemogočalo "umno gospodarjenje" na posestvu.¹¹⁰ Kmetje so ob uveljavljanju svojih služnostnih pravic velikokrat nehote, iz nevednosti in nepazljivosti, uničevali tudi druge dobrine v gozdu. Npr. po tem, ko je lastnik zemljišča določeno jaso pogozdil, je kmet s pravico služnosti do paše pripeljal svoj trop ovac z nekaj kozami,¹¹¹ ki so družno popasle travo in osmukale vršičke na novo nasajenih mladih drevesc, ali pa so pri vlačanju hlodov pomendrali tudi semenska drevesa. Tako so se pričeli zemljiški gospodje

¹¹⁰ Österreichisches Staatswörterbuch, Agrarverfassung D, Bd. I, G 65 ff.

¹¹¹ Koze so kot velikega škodljivca hoteli spraviti iz gozdov tako država kot posamezni lastniki gozdov (Teplý, Razvoj kmetijstva pri nas, str. 26).

v pritožbah dvorni pisarni in na sejah deželnih stanov vedno pogosteje pritoževati zaradi kmečkih služnostnih pravic na njihovih zemljiščih in vedno pogosteje zastavljali vprašanje njihove odprave s plačilom določene odškodnine. Obsežne gozdne servitute so prikazovali kot glavno oviro za uvedbo gospodarnega gozdnega gospodarstva.¹¹²

Na slovenskem ozemlju je gozd še dodatno pridobival na svoji vrednosti z gradnjo železnice z Dunaja proti morju in obalnemu pristaniškemu mestu Trst, kjer je bilo možno prodati les vseh vrst pa tudi ostale gozdne in lesne proizvode. Vsi potencialni kupci so se z železnico še približali svojemu gozdnatemu zaledju.

4. Odkup oziroma uravnava služnosti

Nekatere večje zemljiške gosposke so skušale že v prvi polovici 19. stoletja rešiti vprašanje služnostnih pravic v gozdovih tako, da bi upravičencem odstopile del gozda pod pogojem, da se odpovejo služnostim v preostalem gozdu, ki bi ostal zemljiški gosposki. Takšna pogajanja med zemljiškimi gosposkami in služnostnimi upravičenci za uravnava služnosti so bila zelo dolgotrajna in le redko uspešna.¹¹³ Nasprotje med lastniki gospostev in hasnovalci služnosti je udeležence v procesu večkrat pripeljalo do resnih sporov. Odstopljena zemljišča naj bi kmetje dobili kot srenjsko last, ki bi jo kot tako tudi uživali. Podložniki so se razdeljevanju gozdnih parcel upirali, ker so se premožnejši bali, da bodo zaradi večjega obsega svojih dejavnosti pri lesu prikrajšani, revnejši kmetje in kočarji pa so bili do razdeljevanja zemljišč skeptični, ker so jim zemljiške gosposke praviloma ponujale osiromašena in oddaljena zemljišča.¹¹⁴ Zlasti ko je šlo za gozdno pašo na ozemljih, ki bi lahko koristila za industrijske namene, so skušali lastniki zemljišč pašne pravice ukinjati.

Po objavi patenta o razrešitvi služnosti leta 1853 so za njegovo izvedbo ustanovili deželno in lokalne komisije za razbremenitev zemljišč in regulacijo zemljiškega davka. Te so skušale po svoje ugotoviti vsebino pravice in ji nato prikrojile modernejšim pojmovanjem ustrezno pravno

¹¹² Britovšek, *Razkroj feudalne agrarne strukture*, str. 119.

¹¹³ Prav tam, str. 261.

¹¹⁴ Prav tam, str. 263.

obliko. Celotni postopki so se vleki izredno dolgo, na Kranjskem se je proces v glavnem popolnoma zaključil šele okoli leta 1880.¹¹⁵

Kot so bile zelo različne zgodovinske podlage služnostnih pravic in njihove stare oblike, so bili zelo različni tudi rezultati njihove odprave ali regulacije. Pri postopku odprave servitutov je bilo treba predvsem ugotoviti obseg in vrednost letnega užitka odkupljenih pravic ter način odkupa za odkup predvidenih pravic, lokalne značilnosti, želje in potrebe udeležencev v postopku, način, trajanje in količino dejanskega koriščenja služnosti ter vse protidajatve, ki so jih služnostni upravičenci plačevali za koriščenje posameznega servituta.¹¹⁶ Odkup je bil možen s plačilom v denarju ali obveznicah zemljiškoodveznega sklada ali pa z odstopom zemljišč. Ponekod so bile pri določanju velikosti prejetega zemljišča pomembne konkretne potrebe kmetov, npr. koliko sena mora biti sposoben pripraviti na lastnem zemljišču za krmljenje in prezimitev svoje živine, drugod je bila velikost prejetega zemljišča v last fiksirana.¹¹⁷

Sicer pa so v splošnem pri pašnih pravicah na manj pomembnem svetu uvedli nekako solastništvo nekdanjih upravičencev. To solastništvo so odmerili ali po enakih deležih ali pa po različnih ulomkih oziraje se pri tem na obseg prejšnje pravice ali pa na velikost kmetije, ki ji je bil priznan delež. Mnoge pravice, ki so bile po starem vezane na določeno domačijo v vasi, so v novi solastniški obliki lahko postale predmet delitve ali sploh pravnega prometa.¹¹⁸

Ko so določali vrednost letnega užitka za odkup predvidenih pravic, so najprej ugotovili letno količino in kvaliteto služnostnih pravic. Pri lesu je to pomenilo natančno določitev količine in vrste lesa, ki so jo v določenem času odpeljali iz gozda, za pašne služnosti pa določitev vrste in števila živali, ki so jih pasli, pot, po kateri so živali gnali na pašo in domov, ter vse, kar so ob tem še koristili, npr. v kateri mlaki so v času paše napajali živino, področje, na katerem so v določenem letnem času lahko pasli svojo živino itd. Vrednost služnosti so skušali določiti sporazumno s strankami. Če tega ni bilo mogoče doseči, so preračunavanje

¹¹⁵ Gestrin, Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*, str. 126.

¹¹⁶ *Österreichisches Staatswörterbuch, Agrarverfassung D*, Bd. I, G 65 ff.

¹¹⁷ Prav tam.

¹¹⁸ Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 487.

prepustili izvedencem. Ti so se morali pri tem držati povprečnih lokalnih cen iz let 1835-1845.¹¹⁹

Vrednost kmečkega obrata je bilo zelo težko oceniti, saj je bil sestavljen iz več kategorij. Poleg obdelovalne zemlje, ki je pripadala kmetu, se je k vrednosti njegove posesti prištel še uživanje srenjskih pašnih površin ter uživanje gozdnih in pašnih služnosti na dominikalnih zemljiščih.¹²⁰ Kmetje so izkoriščanje servitutov smatrali za stalno in neodtujljivo pravico.

Po odpravi fevdalnih odnosov in razrešitvi služnostnih pravic so se zemljiška gospodstva spremenila v gozdna veleposestva, pri tem jim je les predstavljal najvažnejši vir zaslužka, dobra kurjava pa je za mnoge kmete, posebej še za kajžarje, postala nedosegljiva.¹²¹

Ob servitutnih pravicah ne moremo mimo skupnih vaških gmajn oziroma zemljišč, ki so jih posedovale vaše skupnosti in so jih zato tudi vsi njeni pripadniki uživali. Posebej za ta zemljišča je veljalo, da so jih vsi do konca izkoriščali, vlagal pa vanje ni nihče nič. Skupne gmajne so postale posebej zanimive, ko je začel rasti njihov gospodarski pomen, t.j. od konca srednjega veka naprej, ob pojavu fiziokratizma in začetkih agrarno tehnične revolucije. Zato so se že v drugi polovici 18. stoletja pojavile težnje, kmalu za prvimi poizkusi pa tudi državni zakon, prvi med njimi z dne 5. novembra 1768,¹²² ki so naročale razdelitev takih zemljišč med kmete. Ključi za dodeljevanje so bili zelo različni. Ponekod so poizkušali zemljišče dodeljevati glede na velikost ostalega kmečkega posestva, ponekod glede na število članov v gospodinjstvu itd.¹²³ Ko so deleže zemljišč dodeljevali po velikosti kmetij, so sprožili začetek propada kočarjev, ki so do tedaj, kot ostali srenjski kmetje, smeli svoje potrebe zadovoljevati po celotnem srenjskem zemljišču, nenadoma pa jim je bil dodeljen majhen del tega zemljišča, ki je bil prepíčel in preveč osiromašen, da bi družini še omogočal preživetje.¹²⁴ Sama "akcija" zato ni uspela, saj so se manjši kmetje, ki bi pri delitvi glede na svoje manjše posestvo dobili manj, delitvi uprli. Srenjskih pašnikov niso mogli razde-

¹¹⁹ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 274.

¹²⁰ Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu 1948/49*, str. 192.

¹²¹ Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu 1948/49*, str. 201.

¹²² Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 53.

¹²³ Janša Zorn, *Vprašanje razkosanja kmetij v slovenskih deželah*, str. 441.

¹²⁴ Kulišer, *Splošna gospodarska zgodovina srednjega in novega veka II*, str. 546.

ljevati po določilih zakona o odkupu in uravnavi zemljiških služnosti.¹²⁵ Nasprotno se je lahko celo kaka bivša skupna vaška služnost po regulaciji spremenila v novo soseskino zemljišče.¹²⁶ Zaradi različnih oblik agrarnih skupnosti, ki so posedovale srenjsko zemljo, je bila preobrazba srenjskih zemljišč v zasebna lastništva, ki jih poseduje posameznik, odvisna od intenzivnosti agrarnega kapitalističnega razvoja. V planinskih predelih so se srenje v obliki planinskega gospodarstva ohranile še v 20. stoletje, vendar so neke vrste posebnost. Njihov obstoj si je mogoče razlagati zlasti z izoliranostjo in s posebnostmi planinskega gospodarstva.¹²⁷

*Grb Schönburgov, zadnjih predvojnih lastnikov Snežnika,
ki so dokončno odkupili kmečke zemljiške služnosti
(foto Aleš Gabrič)*

¹²⁵ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 283.

¹²⁶ Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 487.

¹²⁷ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 77.

Pri izvedbi zakona o odkupu in uravnavi zemljiških bremen je lastnik zemljišča uživalcu oziroma upravičencu izplačal določen znesek, s tem je bilo njemu preostalo zemljišče prosto servitutov. Lahko pa je lastnik zemljišča namesto denarne odškodnine upravičencu ali upravičencem odstopil določene zemljiške parcele v osebno ali skupno last, za kar so se kmetje v večini tudi odločali, saj je po preračunu zemljišče v naravi dolgoročno imelo večjo vrednost, kot je znašala odkupnina za ukinitev služnostne pravice. Za lastnike nekdanjih gospodstev pa je bilo priporočljivo odkupiti služnosti z odstopom zemljiških parcel v gozdovih, ki jih je kakorkoli ogrožala voda, ali pa so rasli v klimatsko neugodnih pogojih. Kmetje so se ob tem morali zavezati, da bodo z odstopljenimi gozdovi preudarno gospodarili.¹²⁸

Sam zakon o odkupu in uravnavi servitutnih pravic je bil napisan izrazito v korist zemljiškim posestnikom in kmetje so se zato upravičeno čutili opeharjene. V večini primerov so kmetje dobili v last slabša zemljišča ali zelo osiromašene parcele. Zemljišča, ki jih je v skupno last dobila vaška skupnost, so kasneje v večini primerov razdelili med posameznike. Čeravno je bilo posebej za gozdne parcele določeno, naj se ne drobijo in delijo posameznikom, ampak se odstopijo srenji oziroma določeni skupnosti kot celoti, ni bila zakonsko predpisana ustanovitev posebnih zadrug za gospodarjenje s temi gozdovi. Lokalne komisije, ki so bile ustanovljene za razrešitev problema servitutnih pravic, zato razdeljevanju zemljišč posameznikom niso uradno nasprotovale.¹²⁹ Težnje po individualni razdelitvi so izvirale predvsem iz prizadevanj, da se posamezni upravičenci izognejo stalnim prepirom in sporom, ki so nastajali zaradi neomejenega izkoriščanja lesa in paše živine v skupnih gozdovih. Oblasti so pogosto dopuščale individualne razdelitve, češ da takšne razdelitve prinašajo upravičencem določene prednosti. Pokazalo pa se je, da so revnejši posestniki dodeljene jim parcele ali zaradi pomanjkanja ali zaradi ugodnih tržnih razmer v kratkem povsem izsekali. Individualne razdelitve so bile ponavadi opravljene brez tehtnega premisleka in presoje. Povečale so razdrobitev gozdnih parcel in pospeševale njihovo pustošenje. Mnogi kmetje so dobili v zameno za svoje služnosti gozdne parcele, ki so bile v zelo slabem stanju ali pa so bile

¹²⁸ Österreichisches Staatswörterbuch, Agrarverfassung D, Bd. I, G 65 ff.

¹²⁹ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 275.

zelo oddaljene od njihovega doma, tako da je ekonomski preračun pokazal spravilo lesa kot popolnoma zgrešeno investicijo časa in dela, ter so se nekateri celo za lastne potrebe odpovedali lastnemu lesu in so ga raje kupili na trgu.¹³⁰

Servitutne pravice do lesa so bile v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja večji del odkupljene z odstopom gozdnih parcel upravičencem kot celoti ali posameznikom. Same postopke so na Kranjskem izvajali nad dvajset let, glavni del operacij pa je bil izveden v sedemdesetih letih 19. stoletja.¹³¹

Odkup servitutov in uravnava zemljiških davkov sta popolnoma spremenila strukturo lastništva zemljišč. Od celotne gozdne površine, ki je na Kranjskem merila 400.207 ha, je bilo pred regulacijo obremenjene z gozdnimi servituti okrog 80% površine.¹³²

Mnogi, tako bivši fevdalci kot kmetje, so se razburjali zaradi počasnosti razreševanja problemov in izvajanja zakonov. Delno gre krivdo za to pripisati nepripravljenosti in nespretnosti izvajalcev, delno pa nevednosti kmetov. Poleg tega so ob procesu odkupa servitutnih pravic mnogi lastniki zemljišč reševali tudi svoje zahtevke in zemljiške spore, ki s samo uravnavo kmečkih bremen niso imeli nobene povezave. Proces i in spori, ki bi jih sicer za drag denar reševala sodišča, so bili tokrat zastonj.¹³³

Položaj kmeta je bil po izpeljavi zemljiške odveze in po odkupu služnosti še dodatno težak, potem ko mu ga je že pred tem močno otežkočalo plačevanje davkov. Zaradi previsokih cenitev v franciscejskem katastru je morala dežela Kranjska, ko so začeli leta 1844 pobirati zemljarino na osnovi cenitev novega katastra, plačevati višje davke kot druge dežele. Po ugotovitvah je do leta 1848 plačala za 18 milijonov goldinarjev preveč davka. Tudi zato je bilo že pred letom 1848 veliko število kmetij prezadolženih, rezultati revizije cenitev pa so bili znani šele leta 1849.¹³⁴ Ko so morali kmetje svoje posesti in pravice odkupiti, je postal njihov položaj še mnogo slabši. Zaradi določitve preračuna na vrednost služnostnih pravic po cenah iz let 1836-1845 so upravičenci

¹³⁰ Prav tam, str. 282.

¹³¹ Prav tam, str. 276.

¹³² Prav tam, str. 289.

¹³³ Prav tam, str. 286.

¹³⁴ Granda, Gospodarske razmere pri Slovencih str. 321.

dobili za svoje služnosti veliko manj, kot je bila njihova realna vrednost v šestdesetih in sedemdesetih letih, ko so se cene bistveno dvignile.¹³⁵

Posebej hudo so bili kmetje nezadovoljni, ker v nekaterih drugih avstrijskih deželah kmetom ni bilo treba odkupovati posesti, npr. v Galiciji, na Ogrskem in na Hrvaškem.¹³⁶

K nezmožnosti preživljanja družin od kmetij je pripomoglo že pod Francozi zakonsko dovoljeno razkosavanje in drobljenje kmetij, česar Avstrija po restavraciji ni preklicala. S prevzemom lastne kmetije so se kmečki fantje izognili težkim vojaškim obveznostim, zato so starši velikokrat razkosali kmetijo za oprostitev vojaščine več sinov.¹³⁷

Nekateri kmetje so zaradi težkih gmotnih razmer še dvajset let po odvezi plačevali odškodnino, še nekaj let po 1848 pa odplačevali služnosti v denarju in naturalijah.¹³⁸ Svoje nezadovoljstvo glede sprejetih rešitev o odkupu in zemljiškoodveznih dajatvah so večkrat pokazali s povzročanjem nemirov po vsej Kranjski.

Najlažje so svoje nezadovoljstvo izkazali pobiralcem davkov, ki so bili povsod zelo nepriljubljeni, za kmete pa najbolj in najlažje dosegljivi. Zato so jim dokaj pogosto grozili. Ideje in pobude za sprožitev akcije, v kateri bi dosegli zemljiško odvezo brez plačila odškodnine, so se na različnih krajih dežele še večkrat pojavljale med ljudmi. V svoji želji, da bi se čimprej znebili kakršnihkoli bremen, so kmetje nasedali različnim pobudnikom upiranj in razširjevalcem idej. Ti so v potrebi po lastni zadostitvi finančnih ali duševnih želja največkrat nevedne kmete z izjavami zavajali, kmetje pa so imeli nato velike težave z oblastjo. V tedanjih časopisih so se zato razreševanja problemov pri odkupu servitutnih pravic velikokrat lotevali na straneh "črne kronike".¹³⁹ Upiranje jim je prineslo še najmanj dodatne finančne stroške in skrbi.

Prepričanje ali vsaj upanje, da bodo dosegli črtanje vseh dajatev gosposki, je bilo med kmeti zelo razširjeno in močno. V upanju za pomoč so se z raznimi dopisi in odposlanci obračali na "upokojenega" nekdanjega cesarja Ferdinanda, na aktualnega Franca Jožefa in celo na cesarico.¹⁴⁰

¹³⁵ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 276.

¹³⁶ Smerdel, *Prelomna in druga bistvena gospodarska dogajanja*, str. 43.

¹³⁷ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I*, str. 174.

¹³⁸ Sedej, *Vsakdanje življenje večinskega prebivalstva na Slovenskem*, str. 17.

¹³⁹ Stariha, *Odnos javnosti na Slovenskem*, str. 40-51.

¹⁴⁰ Prav tam, str. 47.

Povrhu vsega je bila letina leta 1850, ko je bilo treba plačati prvi del odškodnine in še redne davke, zelo slaba, na žalost pa tudi naslednji leti 1851 in 1852 nista bili nič boljši. Med kmeti so se zato ponekod pojavljali tudi nemiri in v obrambi zakonitega reda celo streljanje, kjer so padale žrtve. Višji oblastni organi so si sicer prizadevali za socialni mir na vasi, vendar so se njihova prizadevanja kljub velikemu vplivu, ki so ga imeli na občinske oblasti od leta 1851 dalje, razblinjala ob egoizmu močnejših kmetov. Mnogo kajžarjev in gostačev je v času po zemljiški odvezi nazadovalo v položaj čistih dninarjev, mezdnih delavcev na veleposesvkih, ali pa so se odselili v novo nastajajoča industrijska območja. Bogati ali vsaj trdni kmetje so si po zemljiški odvezi kmalu opomogli, tako materialno kot socialno. Profit so jim prinašale rastoče cene živil, novi kapital pa so lahko vlagali v pridobitne dejavnosti. V tem procesu so kmečki spodnji sloji, ki jih je prej vsaj do neke mere ščitil patrimonialni sistem, v novih razmerah konkurenčnih zakonov gospodarstva postali podeželski kmečki proletariat (vaška revščina).

Medtem ko so v avstrijskem delu monarhije zakonsko rešili osnovne probleme zemljiške odveze že v petdesetih letih, pa je v ogrskem delu odveza ostala deloma nerešena vse do preloma stoletja. Tako to velja tudi za Hrvaško in Slavonijo, kjer sta zemljiško odvezo regulirala patenta iz let 1853 in 1857. Glavni problemi, ki so se pojavili pri njih, so bili podobni kot v ostalem delu monarhije. To so bili delitev skupnih kmečko plemiških izkoriščanj gozdov in pašnikov (servituti), lastnina vinogradov in komasacija. Zaradi neizvedene delitve pravic do gozdov in paše je bilo zelo veliko pritožb občin proti fevdalcem in krvavih obračunavanj med kmeti in logarji, uradniki in fevdalnimi hlapci. Spore med gospostvi in podložniki je sprožalo dogovarjanje o izkoriščanju gozdov predvsem zaradi želoda, ki je bil življenskega pomena za svinjerejo, zelo pomembno panogo, ki je bila pri pridelavi v samem vrhu kmetijskega gospodarstva. Reševanje življenskih vprašanj kmetov na Hrvaškem in v Slavoniji se je zaradi časovno zamaknjenega sprejema zakonov, ki so urejali lastninske odnose, zavlekel še v ustavno dobo.¹⁴¹

Zmožnost plačevanja davkov je predvsem v sedemdesetih letih 19. stoletja, ko je izbruhnila splošna gospodarska kriza, pomenila preživetje,

¹⁴¹ Prav tam, str. 51.

čeravno sam vpliv gospodarske krize v letu 1873 na kmetijstvo še ni dovolj raziskan, po dosedanjih dognanjih pa naj vzhodnih in južnih delov Avstroogrske ne bi neposredno prizadela, ker niso bili močnejše industrijsko razviti.¹⁴²

Zaradi siceršnje velike finančne obremenitve je bilo posebej prizadeto vaško prebivalstvo z malo zemlje, ker je izgubilo servitutne ugodnosti na srenjskih in privatnih zemljiščih. Pisatelj Janko Kersnik je s svojim pozivom "Pomagajte kmetu!", objavljenem v Slovenskem narodu leta 1875, hotel opozoriti na dejstvo, da je bilo število eksekucij zaradi neplačanih davkov na Kranjskem najvišje v vsej Avstriji.¹⁴³

Mali posestniki tudi niso bili sposobni vlagati veliko denarja v na-predek in uvajanje agrarno – tehničnih pripomočkov, ki so že bila na razpolago na tržišču, saj so morali večino razpoložljivega denarja vložiti v odplačevanje zemljišč, ki so jih prejeli po letu 1848.¹⁴⁴

Mnoge je težka eksistenčna situacija pregnala v tujino. Prvi izseljenski val je pljusnil v tujino že v petdesetih letih 19. stoletja. Veliko se jih je izselilo za boljšim in lažje prisluženim kruhom v Ameriko v dvajsetih letih 20. stoletja. Ko so ZDA omejile priseljevanje, v Nemčiji pa je nastopila gospodarska kriza, so si izbirali za cilje zahodneevropske države, najpogosteje Francijo in Belgijo. Iz nekaterih območij današnje Slovenije, kjer je bil gospodarski položaj kmetov posebej težak, je bilo izseljevanje skoraj masovno. Tudi Notranjska je bila eno od teh področij. Kot posebna vrsta sezonskega dela v tujini se je tukaj razvilo kasatorstvo, kjer je šlo za skupinsko sezonsko delo, na katerega so odhajali moški na podlagi tako imenovanih kasatorskih pogodb. Te pogodbe so se sklepale predvsem za zaposlitev pri sečnji gozdov v južnih in jugozahodnih krajih.¹⁴⁵ Na snežniškem področju so te delavce imenovali "slavonci", ker so v glavnem odhajali v Slavonijo sekati drevje. Take, dokazano zelo vzdržljive delavce, je novi lastnik snežniškega veleposestva najraje zaposloval kot gozdne delavce in čuvaje na svojem posestvu, saj so se kot delavni in vzdržljivi izkazali že kot sezonski delavci.

¹⁴² Vodopivec, Velika gospodarska kriza 1873, str. 25-38.

¹⁴³ Smerdel, Prelomna in druga bistvena gospodarska dogajanja, str. 48.

¹⁴⁴ Maček, Uvajanje dosežkov agrarno-tehničnega prevrata, str. 56.

¹⁴⁵ Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 494.

Nagačen medved v vhodni avli snežniškega gradu, ki ga je ustrelil Herman von Schönburg Waldenburg v Leskovem grmu 16. aprila 1893, je postal nekak grajski zaščitni znak. (foto Aleš Gabrič)

Za posledico dogajanj ob razkroju starega fevdalnega agrarnega sistema sta se izkazali nepreglednost in neuporabnost katastra in zemljiške knjige. Zato so leta 1869 z zakonom predpisali novo zemljiško izmero in izdelavo katastra, ki je določal novo odmero davkov, ter leta 1880 nastavitev nove zemljiške knjige za pregleden razvid nad posestnim stanjem nepremičnin. Z revizijo katastra se je položaj za slovenske dežele popravil, ker je bila zlasti za Kranjsko dosežena bistveno nižja davčna cenitev.¹⁴⁶

Na Kranjskem so glavne probleme odkupa in uravnave servitutnih pravic razrešili v prvi polovici šestdesetih let 19. stoletja, ponekod drugod v avstrijskem delu monarhije pa še prej (na Češkem po besedah Christopha Stölzla v času od 16. avgusta 1849 do 31. oktobra 1853¹⁴⁷). Nekaterih posebnih problemov, ki so se pokazali ob odkupu in uravnavi kmečkih zemljiških bremen, pa avstroogrska monarhija pred svojim razpadom ni uspela razrešiti. Ostale so kot relikt iz fevdalnega sistema in po statističnih podatkih iz leta 1902 je imelo še 20% vseh gospodarstev pravico do paše, 10,09% pa pravico do izrabe gozda.¹⁴⁸ Zato so se z nekaterimi med njimi ukvarjale še oblasti v leta 1918 nastali kraljevini jugoslovanskih narodov.

¹⁴⁶ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I*, str. 633.

¹⁴⁷ Stariha, *Odnos javnosti na Slovenskem*, str. 49.

¹⁴⁸ Maček, *Uvajanje dosežkov agrarno-tehničnega*, str. 24.

III. SLUŽNOSTI NA SNEŽNIKU

1. Nastanek in vrste služnosti na Snežniku

S servituti so bili na Snežniku od vseh zemljišč najbolj obremenjeni gozdovi, saj je bilo na samem posestvu okoli 80% z gozdom poraslih površin. Njiv in travniških površin je bilo neprimerno manj in jih je zato graščina v glavnem obdelovala v lastni režiji.

Snežniška posest je bila ena izmed najbolj s servituti obremenjenih zemljiških posesti na Kranjskem. Med vsemi deli gospodstva Snežnik je imel gozdni revir Klana sorazmerno najmanjšo obremenitev s služnostmi, ker je njegov vzhodni del v celoti ležal na državni meji in nobena kmečka soseska tam ni imela servitutov. To je bil tudi edini revir, ki je v času, ko so posestvo prevzeli Schönburgi, dajal sorazmerno večje donose, pa ne le zato, ker je bil prost servitutov, temveč tudi zaradi lažje prodaje na Reko, kjer so iskali ladijski les vseh vrst.¹⁴⁹

2. Izkoriščanje služnosti

Pravico sekanja lesa v snežniških gozdovih je imelo pravzaprav celotno področje pod snežniškim hribovjem. Poleg snežniške graščine so lahko v njih sekali les še imenje Koča vas, župniji Lož in Bloke.¹⁵⁰ Služnostno pravico do snežniškega lesa so imeli tudi kmetje večine vasi pod snežniškimi hribi, ki so jo eni bolj drugi pa manj agresivno branili. Z vsako vasjo ali skupino vasi je imela snežniška graščina sklenjene različne dogovore glede izkoriščanja gozdnih bogastev, posledično pa je pri odkupu služnosti to prineslo različne težave in načine rešitev. Le nekatere redke spore so uspeli rešiti brez posredovanja okrajnih oblasti ali celo sodišč. Taki so bili spori zaradi lesa leta 1765 z vasjo Bločice, 1769 z vaščani vasi Klana, 1771 z vaščani Jablanic in Vrbičice. Leta 1797 so s težavami rešili spor s Trnovčani, 1798 z Bačani, 1800 z vaščani Narina, 1802 spet s Trnovča-

¹⁴⁹ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 46.

¹⁵⁰ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Holz Servituten u. ihre Ablösung, Schriften, welche Specification sub B mit dem Protokoll über die Uebergabe der Herrschaft Schneeberg anher eingelangt sind.

ni, 1804 z Drškovčani, vaščani Jasna, ponovno z Bačani, vaščani Velike Pristave in Kosez, 1806 Kilovčani in leta 1807 z vaščani Podtabora.¹⁵¹

Kmetje so imeli v snežniškem gozdu dovoljene običajne služnosti. Te so v glavnem zadovoljevale njihove potrebe po lesu vseh vrst in njegovo vrednost je bilo lahko izračunati. Zanje so plačevali minimalno odškodnino, ki so jo imenovali "Waldstellung".¹⁵²

Poleg običajnih služnosti pa so lahko kmetje pod Snežnikom sekali tudi les, ki so ga prodali v lastni režiji. Ob snežniških podložnikih so pravico do t. i. merkantilnega lesa imeli še kmetje sedmih vasi iz Pivške doline, ki so bili pred letom 1848 podložniki postojnskega državnega posestva. To so bile vasi Knežak, Bač, Koritnica, Tmovo, Spodnji Zemon, Bistrica in Vrbovo.

Služnostna pravica do merkantilnega lesa je bila že sama po sebi neobičajna. Ker pa je bila še neomejena, je bila še toliko bolj nenavadna, saj so bile služnosti drugod zelo natančno omejene krajevno, časovno, količinsko in glede na vrsto lesa (za kurjavo in gradbeni les).¹⁵³ Njihov izvor je podoben izvoru pravice podložnikov kočevskega zemljiškega urada do trgovanja s tistim, kar so vzgojili in pridelali,¹⁵⁴ kmetje pa so se po pridobitvi tega dovoljenja začeli ukvarjati z različnimi dejavnostmi. Kmečki prebivalci iz Ribniške doline so si pridobili pravico do krošnjarjenja, nekateri drugi pa so postali kostanjarji na Dunaju.¹⁵⁵ Prvi je pravico do krošnjarjenja kmetom priznal cesar Friderik III leta 1492 z namenom, da bi se pokrajina po turških vpadih čimprej postavila na trdne gospodarske temelje.¹⁵⁶ Leto kasneje je isto pravico do krošnjarjenja potrdil cesar Maksimiljan, z dodatkom pa jim je bila potrjena še v letih 1596, 1774 in 1780.

Služnostna pravica kmetov pod Snežnikom do merkantilnega lesa je izhajala iz posebnega dovoljenja loškega gospostva, da bi si nekatere, po turških vpadih popolnoma opustošene vasi, ekonomsko čimprej opomogle. Turški vpadi niso le fizično, temveč predvsem psihično izčrpavali

¹⁵¹ AS, GUS, Behölzungssachen, 1/4, Freiwillig geschlossene Behölzungs Verträge mit den Dörfern.

¹⁵² Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 63.

¹⁵³ Granda, Gospodarske razmere pri Slovencih, str. 322.

¹⁵⁴ Granda, Ribnica, str. 207.

¹⁵⁵ Šega, Slovenski kostanjarji na Dunaju, str. 105.

¹⁵⁶ Kante, Ribniški krošnjar, str. 69-72.

prebivalstvo.¹⁵⁷ Najmočnejši vpadi, plenjenja, požigi vasi in razdejanja kmetij v Loški dolini in njeni okolici so zabeleženi v letih 1522, 1528 in 1530. Kmetom so zato odmerili nižje dajatve, poleg tega pa so jim dodelili večje pravice v gozdu in možnost trgovanja z lesnimi proizvodi.¹⁵⁸

Knežak, Bač, Koritnica, Vrbovo, Trnovo, Bistrica, Spodnji Zemon

Ker je imel knez Karl von Auersperg sredi 17. stoletja v svoji lasti gospostva Lož in Snežnik ter Postojna, so imeli pivški kmetje, postojnski podložniki, pravico drvarjenja v snežniških gozdovih. Ko pa je naslednji lastnik Marko Oblak 1. julija 1707 del svojih posesti prodal baronu Janezu Danielu Erbergu,¹⁵⁹ je sedem pivških vasi pripadlo k postojnskemu gospostvu, kmetje pa so še vedno lahko sekali les v snežniških gozdovih.¹⁶⁰ V kupoprodajni pogodbi za gospostvo Lož, posestvo Snežnik, Babno Polje in ribolovne pravice v Cerkniskem jezeru so posebej opozorili, da je treba urediti meje deželskih sodišč med postojnskim gospostvom na eni ter Ložem in Snežnikom na drugi strani. Navedli so tudi, da se prebivalci sedmih vasi, ki pripadajo Postojni, t. j. Knežak, Bač, Koritnica, Bistrica, Trnovo, Zemon in Vrbovo, še vedno lahko oskrbujejo z lesom v snežniškem gozdu. Ob rektifikaciji urbarja gospostva Lož in Snežnik v letu 1669 so pravico drvarjenja vanj tudi pravno zapisali.¹⁶¹

Les, ki so ga kmetje lahko sekali za prodajo, ni bil količinsko omejen. Izračunavanje vrednosti nedoločene količine merkantilnega lesa se je pokazalo kot največja ovira pri dogovoru o ceni, ki naj bi jo plačala graščina za odkup te pravice, saj so se kmetje pri vsaki, še tako ugodni ceni, čutili opeharjene.

¹⁵⁷ Južnič, Kostel med poskusi naselitve uskokov, str. 46.

¹⁵⁸ Okoliš, Izseki iz zgodovine Loža in okolice, str. 579.

¹⁵⁹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Holz Servituten u. ihre Ablösung, Schriften, welche Specification sub B mit dem Protokoll über die Uebergabe der Herrschaft Schneeberg anher eingelangt sind.

¹⁶⁰ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Forstsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 367.

¹⁶¹ AS 778, k. 7, Schollmayer-Lichtenberg, Schneeberg und die Dynasten von Schönbürg. Geschichte der Herrschaft Schneeberg in Krain. II. Band.: str. 141 (reg. listine 2. 7. 1707).

Za ohranitev svojih pravic oziroma čim večjega iztržka so se sicer potegovali vsi kmetje, ki so bili do tega upravičeni. Najbolj so bili pri dogovorih in tudi pri dejanjih odločni in zahtevni pivški kmetje, ki so se čutili najbolj ogrožene pri določanju odškodnine za priznane služnosti in so se bali, da bodo kot nekdanji postojnski podložniki izigrani. Zaradi v zemljiško knjigo vpisane pravice do neomejenega drvarjenja so imeli tudi prednost pred ostalimi kmeti, saj so ob vsakem dogovarjanju o svojih služnostih z dokumenti argumentirali svoje zahteve, česar ostali služnostni upravičenci niso mogli, ker njihova služnost ni bila dokazljiva z zemljiškoknjižnim vpisom. Očitno pa je bilo med pivškimi kmeti nekaj posameznikov, ki so na ostale kmečke upravičence znali vplivati in jih voditi k včasih celo agresivnim dejanjem. Zato so se tudi najhujši prepiri in najdaljši in najbolj ognjevitni sodni postopki v glavnem odvijali med graščino in zastopniki prebivalcev sedmih pivški vasi. Na njihove dosežke pri pogajanjih so se izgovarjali tudi kmetje ostalih vasi, ki so imele servitute v snežniških gozdovih, ko so se potegovali za svoje pravice in koristi, graščina pa je morala zaradi tega popuščati.

Nesoglasja med graščino in kmečkimi služnostnimi hasnovalci pa imajo daljšo zgodovino. Že leta 1791 so se pivški kmetje s prošnjo za pomoč zaradi prepиров z zemljiško gosposko Snežnik obrnili na cesarja Leopolda II. V pismu so obljubili, da bodo na njegov odgovor počakali mimo, čeravno graščina tudi v času čakanja ni odstopila od zahteve po plačevanju po njihovem mnenju neupravičeno vpeljanega novega davka. Njihovo naslednje upanje je zato postala leta 1793 dobljena tožba proti lastniku snežniškega zemljiškega gospostva Alojzu von Lichtenbergu, vendar se prepiri zaradi lesa kar niso hoteli nehati, kakor da za razsodbo noben graščinski ne bi bil niti slišal.¹⁶²

Servitutne pravice kmetov sedmih pivških vasi so bile namreč potrjene s sodbo, ki jo je izdalo sodišče 20. avgusta 1793. Kmetje so takrat tožili lastnika Snežnika, ki jim je hotel omejiti njihove, že leta 1669 v urbar vpisane pravice.¹⁶³ Sodni spor so sprožili, ko graščina, ker drugače

¹⁶² AS, GUS, Schrank 5, Fach 8, Hofrekurs d. 7. Dörfer in duplo, 17. 1. 1795.

¹⁶³ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, betr. die Regulierung und Ablösung der Holz und Weide Servitute auf der Herrschaft Schneeberg s. w. d. a., Vol. I, Kanzlei Waldenburg, No. 35, pag. 139: "Was die Holzberechtigten des Laaserthales und Oblaker Pfarren belangt, so wurde selbe seit jeher als Servitutsberechtigten angesehen so wohl von Graf Lichtenberg, Karis als des Konkursverwaltung: denn in Urbario von Jahr 1669

nikakor ni mogla doseči zmanjšanja poseka lesa, ki so ga na osnovi služnosti izvajali kmetje, ni dovolila brezplačne uporabe gozdnih cest in poti za vožnje lesa iz gozda.¹⁶⁴ Tudi s pritožbo grof ni uspel, 27. marca 1794 je apelacijsko sodišče potrdilo prvotno rzsodbo.¹⁶⁵

29. aprila 1794 je bila rzsodba, ki so jo dobili kmetje, vpisana v deželno desko: "Die in den 7 Dörfern Grafenbrun, Watsch, Koritenza, Dornegg, Feistriz, Verbou und Semon bewohnte Grafschaft Adelspergische Unterthanen seyen über abgeführte Haupt- und Gegenweisung in den schneebergischen Waldung, auch jenseits über die Anhöhe des Berge welche sodann in die Pfare Laaß hangen, den Holzschlag sowohl zum eigenen Bedarf, als auch zum Verkaufen auszuüben, auch die aus diesem Holz geschnittene Bretter, und Laisten frei und unentgeltlich zum Verkaufe auszufuhren berechtigt, ..." ¹⁶⁶

Grof Alojz von Lichtenberg je moral zaradi izgubljene pravde plačati 137 goldinarjev 3 krajcarje za odškodnine tožnikom, za njihove stroške za sodno takso in žige na sodbi še 12 goldinarjev v roku 14 dni ter še za svoje procesne stroške 12 goldinarjev.¹⁶⁷

V sodnem postopku leta 1793, ki se je iztekel v korist kmetov sedmih pivških vasi, je graščino Snežnik zastopal dr. Kastelliz, kmete pa dr. Rupert. Kot glavni dokaz kmečkih pravic je zastopnik kmetov zahteval vpogled v originalni snežniški urbar št. 10, graščina pa je tožbo sprva spodbijala s po njenem mnenju slabo definirano označbo sekanja v celotnem snežniškem gozdu, "Holzung im ganzen Waldung", kar pa se nasprotni strani ni zdelo sporno in nerazumljivo. Trdili so namreč, da pogodbe o uživanju snežniškega gozda v novi urbar niso vpisali.¹⁶⁸

heist es ausdrücklich: das alle Insaßen innerhalb der landesgericht Gränze das Holzrecht für eigenen Gebrauch genießen, so wie einige Bieder arbeit, damit selbe ihre Geben leichter entrichten können. ..."

¹⁶⁴ AS, GUS, Schrank 5, Fach 8, Hofrekurs d. 7. Dörfer in duplo, 17. 1. 1795.

¹⁶⁵ AS, GUS, Beholzungssachen I/1, 11. 1. 1800, Beantwortung dieser in duplo, original.

¹⁶⁶ AS 315, Prvi citrónski kvatern, L 14: "V 7 vaseh Knežak, Bač, Koritnica, Tmovo, Bistrica, Vrbovo in Zemon živeči podložniki postojnskega gospostva imajo ne glede na uradno veljavna splošna navodila pravico izvajanja sečnje lesa v snežniških gozdovih, tudi najvišje v hribovju, ki še spadajo v loško župnijo, tako za lastno oskrbo kot za prodajo hlodov in za razrez v deske, prosto in zastonj."

¹⁶⁷ AS, GUS, Schrank 5, Fach 8, Beholzungsrecht der 7 Adelsberger Dörfer, 1793, 20. 8., Urteil (Schneeberg verloren).

¹⁶⁸ AS, GUS, Behölzungssachen I/1, 7. 2. 1791, Verfarrungs-Protokoll.

Kmetje so naivno pričakovali, da se bodo spori okoli lesa iz graščinskih gozdov po izreku sodbe pomirili. Vendar jo je snežniška graščina pojmovala kot pravno sporno tudi potem, ko je postala sodba pravno-močna¹⁶⁹ in je skušala omejiti sekanje in poseganje kmetov v gozdu. Zato se je s kmeti zaradi lesa še naprej prepirala. Ker je tožbo proti kmetom glede neomejene sečnje izgubila, je poiskovala omejevanje prisotnosti in sekanje kmetov v gozdovih z dodatno obdavčitvijo voženj lesa po gozdnih, t. j. privatnih graščinskih cestah.

Les so iz snežniških gozdov vozili najprej po slabih gozdnih poteh, ki so jim težko rekli celo kolovoz, nato pa po cesti proti Reki, ki se je v Postojni odcepila od državne ceste Dunaj – Trst. Cesta je peljala v smeri od Matenje vasi in Radohove vasi čez Globočnikov hrib, kjer je bila mitnica, skozi Bistrico in Koseze do primorske meje, kjer je prešla na hrvaško stran. Leta 1807, ko je bil opravljen popis cest, se je pokazalo, da je bila precej zanemarjena. V 19. stoletju je bilo nanjo vezano približno 8000 prebivalcev bližnjih in daljnih vasi. Z lesom naloženi vozovi iz snežniških gozdov so cesto najbolj uničevali, saj naj bi bil voz običajno naložen s 7 1/2 centa¹⁷⁰ (410 kg) na konja. Pripraga je bila zato na nekaterih predelih nujna, zaračunavali pa so jo po 1 gld ali 1 gld in 50 kr. Izračunali so, da naj bi po cesti vsako leto peljalo približno 30.000 voz lesa.¹⁷¹ Dodatni zaslužek pri pripragovanju je bil včasih tudi glavni vzrok, zaradi katerega so kmetje nasprotovali gradnji novih cest ali obnovi slabih in uničenih cestnih odsekov.¹⁷²

Pod krinko plačevanja gozdne takse so snežniški graščaki vpeljali nov davek za uporabo gozdnih cest in poti, ki so ga pobirali grajski hlapci pri mitnici pri sv. Matiji. Prepir, ki so ga izzvali s samovoljo, je prerasel v pretep. Vrednost nove takse je neprestano rasla, graščinski mitničarji, ki so od pobranega denarja dobivali svoj delež, so bili zato zelo zagreti za čim večji inkaso: "Endlich machte Herr Graf statt Unfug zu steuern, und das Recht in den Waldung das Holz zufählen, und dasselbe zum Verkauf zu führen ganz strittig, und errichtete bei dem Gränz zollamte zu St. Mathia ganz eigenmächtig eine Geld abgabe unter den Namen

¹⁶⁹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 8, Kreisamts Anordnung einer Waldbesichtigung, 27. 12. 1794.

¹⁷⁰ 1 cent = 56 kg.

¹⁷¹ Holz, *Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem*, str. 23.

¹⁷² Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 60.

Waldstellung vermög welche wir von jedém Wagen der auszuführenden Bretten, und des Holzes eine bestimmte Geldsumme entrichten musten. Diese Waldstellungsgebühr war Anfangs zu 10 xr von der Führt, sting aber in dem Maase wie wir uns über diese Ungerechtigkeit beschwerten, von 10 xr auf 20, 30, bis 70 xr welchen letzteren Betrag wie nun zeit Fahren entrichten musten."¹⁷³

Pri izterjavi so znali biti mitninski hlapci tudi grobi in napetost med njimi kot zastopniki graščine in kmeti so samo še stopnjevali. Zaradi nesposobnosti kmetov, da bi plačevali zahtevano takso, ali nagajanja kmetom je posekan in na vozove naložen les mnogokrat stal pred mitnico, prepuščen neugodnim vremenskim pojavom, kar je pogubno vplivalo na njegovo kvaliteto. Kmetje so ga zato težje prodajali, njegova vrednost na trgu pa je padala. Tako je 14. avgusta 1794 Janez Domladisch na mitnico pripeljal 14 voz desk, pobiralec davka Andrej Ksaver Fayenz pa je od njega zahteval, ne glede na to, da je Domladisch pri sebi imel dovolilnico za prevoz, da na mitnici deponira 120 goldinarjev, če hoče les rešiti pred slabim vremenom. Deponiranega denarja Domladisch kasneje ni mogel dobiti nazaj, po njegovih besedah je "mrtev ležal" na mitnici. Na zaslišanju naj bi Fayenz tudi krivo pričal, saj naj bi si po trditvah kmeta lastil tretjino vrednosti zaseženega lesa. Kmetje so zato okrajne oblasti pozvali, naj s pritiskom na graščino dosežejo zamenjavo osovraženega Fayenza, ki je po njihovem mnenju nosil največjo krivdo za nemire na mitnici.¹⁷⁴

Na graščini so menili, da kmetje proti njej večno pripravljajo različne intrige in izigravanja, vseh gozdnih poti pa nikakor ni mogla neprestano nadzorovati graščina sama. Pri političnih oblasteh je dosegla izdajo odredbe, ki je strogo predpisovala vpis vsake vožnje na mejni mitnici, kar je kmete finančno in organizacijsko še bolj prizadelo.

¹⁷³ AS, GUS, Schrank 5, Fach 8, Hofrekurs d. 7. Dörfer in duplo, 17. 1. 1795: "Da bi se gospod grof izognil omejevanju pravice do voženj lesa iz gozdov in sporom, če bi naredil to neumnost, je pri mitnici pri sv. Matiji popolnoma samovoljno uvedel plačevanje določene vsote v denarju pod imenom gozdna dajatev za vsak voz odpeljanih desk in lesa. Dajatev, zaradi katere se pritožujemo, je v začetku znašala 10 krajcarjev za vožnjo, nato pa je zrasla na 20, 30 do 70 krajcarjev, kolikor je vsota, ki jo moramo za vožnje plačevati zdaj."

¹⁷⁴ AS, GUS, Schrank 5, Fach 8, Hofrekurs d. 7. Dörfer in duplo, 17. 1. 1795.

Letnik Zara.	Namen der Unterthanen	Stamm 1716 1717 1718 1719 1720 1721 1722 1723 1724 1725 1726 1727 1728 1729 1730 1731 1732 1733 1734 1735 1736 1737 1738 1739 1740 1741 1742 1743 1744 1745 1746 1747 1748 1749 1750 1751 1752 1753 1754 1755 1756 1757 1758 1759 1760 1761 1762 1763 1764 1765 1766 1767 1768 1769 1770 1771 1772 1773 1774 1775 1776 1777 1778 1779 1780 1781 1782 1783 1784 1785 1786 1787 1788 1789 1790 1791 1792 1793 1794 1795 1796 1797 1798 1799 1800 1801 1802 1803 1804 1805 1806 1807 1808 1809 1810 1811 1812 1813 1814 1815 1816 1817 1818 1819 1820 1821 1822 1823 1824 1825 1826 1827 1828 1829 1830 1831 1832 1833 1834 1835 1836 1837 1838 1839 1840 1841 1842 1843 1844 1845 1846 1847 1848 1849 1850 1851 1852 1853 1854 1855 1856 1857 1858 1859 1860 1861 1862 1863 1864 1865 1866 1867 1868 1869 1870 1871 1872 1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902 1903 1904 1905 1906 1907 1908 1909 1910 1911 1912 1913 1914 1915 1916 1917 1918 1919 1920 1921 1922 1923 1924 1925 1926 1927 1928 1929 1930 1931 1932 1933 1934 1935 1936 1937 1938 1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 2800 2801 2802 2803 2804 2805 2806 2807 2808 2809 2810 2811 2812 2813 2814 2815 2816 2817 2818 2819 2820 2821 2822 2823 2824 2825 2826 2827 2828 2829 2830 2831 2832 2833 2834 2835 2836 2837 2838 2839 2840 2841 2842 2843 2844 2845 2846 2847 2848 2849 2850 2851 2852 2853 2854 2855 2856 2857 2858 2859 2860 2861 2862 2863 2864 2865 2866 2867 2868 2869 2870 2871 2872 2873 2874 2875 2876 2877 2878 2879 2880 2881 2882 2883 2884 2885 2886 2887 2888 2889 2890 2891 2892 2893 2894 2895 2896 2897 2898 2899 2900 2901 2902 2903 2904 2905 2906 2907 2908 2909 2910 2911 2912 2913 2914 2915 2916 2917 2918 2919 2920 2921 2922 2923 2924 2925 2926 2927 2928 2929 2930 2931 2932 2933 2934 2935 2936 2937 2938 2939 2940 2941 2942 2943 2944 2945 2946 2947 2948 2949 2950 2951 2952 2953 2954 2955 2956 2957 2958 2959 2960 2961 2962 2963 2964 2965 2966 2967 2968 2969 2970 2971 2972 2973 2974 2975 2976 2977 2978 2979 2980 2981 2982 2983 2984 2985 2986 2987 2988 2989 2990 2991 2992 2993 2994 2995 2996 2997 2998 2999 3000 3001 3002 3003 3004 3005 3006 3007 3008 3009 3010 3011 3012 3013 3014 3015 3016 3017 3018 3019 3020 3021 3022 3023 3024 3025 3026 3027 3028 3029 3030 3031 3032 3033 3034 3035 3036 3037 3038 3039 3040 3041 3042 3043 3044 3045 3046 3047 3048 3049 3050 3051 3052 3053 3054 3055 3056 3057 3058 3059 3060 3061 3062 3063 3064 3065 3066 3067 3068 3069 3070 3071 3072 3073 3074 3075 3076 3077 3078 3079 3080 3081 3082 3083 3084 3085 3086 3087 3088 3089 3090 3091 3092 3093 3094 3095 3096 3097 3098 3099 3100 3101 3102 3103 3104 3105 3106 3107 3108 3109 3110 3111 3112 3113 3114 3115 3116 3117 3118 3119 3120 3121 3122 3123 3124 3125 3126 3127 3128 3129 3130 3131 3132 3133 3134 3135 3136 3137 3138 3139 3140 3141 3142 3143 3144 3145 3146 3147 3148 3149 3150 3151 3152 3153 3154 3155 3156 3157 3158 3159 3160 3161 3162 3163 3164 3165 3166 3167 3168 3169 3170 3171 3172 3173 3174 3175 3176 3177 3178 3179 3180 3181 3182 3183 3184 3185 3186 3187 3188 3189 3190 3191 3192 3193 3194 3195 3196 3197 3198 3199 3200 3201 3202 3203 3204 3205 3206 3207 3208 3209 3210 3211 3212 3213 3214 3215 3216 3217 3218 3219 3220 3221 3222 3223 3224 3225 3226 3227 3228 3229 3230 3231 3232 3233 3234 3235 3236 3237 3238 3239 3240 3241 3242 3243 3244 3245 3246 3247 3248 3249 3250 3251 3252 3253 3254 3255 3256 3257 3258 3259 3260 3261 3262 3263 3264 3265 3266 3267 3268 3269 3270 3271 3272 3273 3274 3275 3276 3277 3278 3279 3280 3281 3282 3283 3284 3285 3286 3287 3288 3289 3290 3291 3292 3293 3294 3295 3296 3297 3298 3299 3300 3301 3302 3303 3304 3305 3306 3307 3308 3309 3310 3311 3312 3313 3314 3315 3316 3317 3318 3319 3320 3321 3322 3323 3324 3325 3326 3327 3328 3329 3330 3331 3332 3333 3334 3335 3336 3337 3338 3339 3340 3341 3342 3343 3344 3345 3346 3347 3348 3349 3350 3351 3352 3353 3354 3355 3356 3357 3358 3359 3360 3361 3362 3363 3364 3365 3366 3367 3368 3369 3370 3371 3372 3373 3374 3375 3376 3377 3378 3379 3380 3381 3382 3383 3384 3385 3386 3387 3388 3389 3390 3391 3392 3393 3394 3395 3396 3397 3398 3399 3400 3401 3402 3403 3404 3405 3406 3407 3408 3409 3410 3411 3412 3413 3414 3415 3416 3417 3418 3419 3420 3421 3422 3423 3424 3425 3426 3427 3428 3429 3430 3431 3432 3433 3434 3435 3436 3437 3438 3439 3440 3441 3442 3443 3444 3445 3446 3447 3448 3449 3450 3451 3452 3453 3454 3455 3456 3457 3458 3459 3460 3461 3462 3463 3464 3465 3466 3467 3468 3469 3470 3471 3472 3473 3474 3475 3476 3477 3478 3479 3480 3481 3482 3483 3484 3485 3486 3487 3488 3489 3490 3491 3492 3493 3494 3495 3496 3497 3498 3499 3500 3501 3502 3503 3504 3505 3506 3507 3508 3509 3510 3511 3512 3513 3514 3515 3516 3517 3518 3519 3520 3521 3522 3523 3524 3525 3526 3527 3528 3529 3530 3531 3532 3533 3534 3535 3536 3537 3538 3539 3540 3541 3542 3543 3544 3545 3546 3547 3548 3549 3550 3551 3552 3553 3554 3555 3556 3557 3558 3559 3560 3561 3562 3563 3564 3565 3566 3567 3568 3569 3570 3571 3572 3573 3574 3575 3576 3577 3578 3579 3580 3581 3582 3583 3584 3585 3586 3587 3588 3589 3590 3591 3592 3593 3594 3595 3596 3597 3598 3599 3600 3601 3602 3603 3604 3605 3606 3607 3608 3609 3610 3611 3612 3613 3614 3615 3616 3617 3618 3619 3620 3621 3622 3623 3624 3625 3626 3627 3628 3629 3630 3631 3632 3633 3634 3635 3636 3637 3638 3639 3640 3641 3642 3643 3644 3645 3646 3647 3648 3649 3650 3651 3652 3653 3654 3655 3656 3657 3658 3659 3660 3661 3662 3663 3664 3665 3666 3667 3668 3669 3670 3671 3672 3673 3674 3675 3676 3677 3678 3679 3680 3681 3682 3683 3684 3685 3686 3687 3688 3689 3690 3691 3692 3693 3694 3695 3696 3697 3698 3699 3700 3701 3702 3703 3704 3705 3706 3707 3708 3709 3710 3711 3712 3713 3714 3715 3716 3717 3718 3719 3720 3721 3722 3723 3724 3725 3726 3727 3728 3729 3730 3731 3732 3733 3734 3735 3736 3737 3738 3739 3740 3741 3742 3743 3744 3745 3746 3747 3748 3749 3750 3751 3752 3753 3754 3755 3756 3757 3758 3759 3760 3761 376
-----------------	-----------------------	--

Leta 1795 so po pisanju organom deželne oblasti kmečki servitutni upravičenci iz Pivške doline dobili v roke tolmačenje, da jim pri prehodu mejne črte med snežniškim in postojnskim gospostvom sploh ni treba plačevati mitnine, ker so podložniki postojnskega gospostva, zato so se plačevanju na mitnici še bolj zoperstavljali. Za razjasnitev težav je okrajni urad v Postojni za 4. november 1794 razpisal narok za srečanje zastopnikov obeh sprtih strani. Po koncu srečanja so kmetje trdili, da so bili predstavniki okrajnih oblasti bistveno bolj na strani snežniške graščine kot na njihovi, čeravno so kmečki zastopniki, prepričani v svoj prav, od oblastnih organov pričakovali pomoč.

Že samo ravnanje s kmečkimi udeleženci srečanja, ki so jih obravnavali kot neke vrste prestopnike, če ne že kar zločince (Deliquenten), je bilo povsem neprimerno. Pustili so jih čakati 8 ur, sestanek pa so začeli skoraj sredi noči, ob 11. uri ponoči. Utrujenim kmetom pri pogovorih niso dali niti stolov za sedenje, saj so se zanašali, da naj bi "tako omehčani" hitreje popustili in pristali na pogoje, ki jih je ponudila graščina. Njeno ponudbo pa so kmetje razumeli kot žalitev, saj naj bi bilo lastniku cele hube dovoljeno iz gozda brezplačno odpeljati 16 vozov lesa,¹⁷⁶ lastniku polovice hube 8 in lastniku četrte hube samo 4 vožnje lesa.

Pri ugotavljanju vzrokov za spor so kmetje zahtevali, da naj se za neurejeno stanje gozdov in medsebojnih odnosov ugotavlja tudi krivda graščine, saj je njeno ravnanje pripeljalo do opisane situacije. Sklicevali so se na prevoz lesa na mitnicah na Opčinah in Bazovici, kjer je bila mitnina že šest let nespremenjena, graščinski hlapci na mitnici pri sv. Matiji pa so jo v tem času zvišali za 3 krajcarje pri vožnji desk in za 1 krajcar in dva solda pri vožnji lat, bukovih desk in stavbnega lesa.¹⁷⁷

Stroške za posredovanje policije, ki jo je za pomiritev pretepa poklical gospodar pri mitnici Jožef Kalčič, je morala plačati snežniška graščina.¹⁷⁸

Da bi sklenili mir, se je snežniško zemljiško gospostvo skušalo s kmeti

¹⁷⁶ Vilfan, Prispevki k zgodovini mer, str. 69; peljaj (fuder), voz: kot pri nekaterih drugih merah tudi pri vozu sprva ni šlo za mero v pravem pomenu besede, vendar je pomenil voz vsaj od leta 1786 za drva pravo mero.

¹⁷⁷ AS, GUS, Schrank 5, Fach 8, Hofrekurs d. 7. Dörfer in duplo, 17. 1. 1795.

¹⁷⁸ AS, GUS, Schrank 5, Fach 8, Kreisamts Anordnung einer Waldbesichtigung, 27. 12. 1794.

pogoditi in v skupnem soglasju določiti količino lesa, ki bi ga smeli v okviru služnostnih pravic do pridobivanja lesa za domače potrebe in prodajo brezplačno odpeljati iz snežniških gozdov. 4. novembra 1794 je graščina predlagala ugotavljanje količine lesa, ki ga kmetje izvozijo v času do sv. Jurija (24. aprila). Kmetom so prepustili odločitev, ali bi dogovorjeno količino lesa določili po hubah ali pa bi določili proporcionalno količino po posameznih služnostnih upravičencih. Kmetje so zahtevali, da se dovoljena količina, izračunana na katerikoli način, ne sme razlikovati od količine lesa, odpeljane iz snežniškega gozda od 1. novembra 1793 do sv. Jurija 1794 leta. Po podatkih mitnice pri sv. Matiji je to pomenilo izvoz 4248 voz lesa, kar se je graščini zdelo občutno preveč, saj naj bi bilo število voženj v omenjenih slabih šestih mesecih precej večje kot polovica vseh voženj, povprečno evidentiranih v enem letu. Kmetje so nato vztrajali pri dovoljenju za izvoz 2500 voz lesa, graščina pa je želela to število še prepoloviti. Graščinski zastopniki so trdili, da kmetom zadostuje 16 voženj lesa po hubi, kar bi skupaj znašalo 1120 voz lesa, ta količina pa bi pokrivala tako pravico do lesa za domače potrebe in pravico do lesa za prodajo. To naj bi bila tudi edina količina, na katero bi graščina lahko pristala. Predvsem pa graščina ni želela delitve pravice drvarjenja v gozdu s kmeti na polovico, saj so graščinski zastopniki vztrajali pri razlagi, da je graščina lastnik, prebivalci sedmih pivških vasi pa so uživali le pravico sodrvarjenja. Služnostni upravičenci so se zato strinjali, naj bi lesno maso v snežniških gozdovih pregledal zanesljiv neodvisni gozdarski mojster, saj se na njegovo mnenje ne bi mogli pritoževati. Po njegovem poročilu bi določili letni izvoz lesa, ki ga gozd še prenese, količina pa bi se nato razdelila med graščino in servitutne upravičence.¹⁷⁹

Graščina je zahtevala tudi, da kmetje na mitnici korektno prijavijo ves les in ga tudi vpišejo v graščinsko evidenco z navedbo dobavitelja, vrste in količine lesa. Očitno se je pogosto dogajalo, da so kmetje prijavljali napačne podatke, da bi se izognili lesni taksi, ali pa odpeljanega lesa na mitnici sploh niso prijavili.

Za predvideni ogled gozda in dokončno odločitev o količini za izvoz dovoljenega lesa je okrajni urad določil kameralnega gozdarskega mojstra verskoskladnega gospodstva Pleterje Karla Otta in gozdarskega

¹⁷⁹ AS, GUS, Behölungssachen I/1, 4. 11. 1794, Fortsetzung dieses.

mojstra gospodstva Klana Jenkla, pa tudi datum obhoda so določili kar štiri mesece vnapij. V primeru ugodnega vremena naj bi ogled opravila 27. aprila 1795, če pa bi bilo vreme slabo, bi se dogovorili za drug datum.¹⁸⁰

Zapisnik ogleda navaja mnenje izvajalcev, da zadeva nikakor ni lahka in da je treba vedno poslušati obe sprti strani. Karl Otto je predvideval, da kmetje delajo po gozdu še več škode, ko za izvažanje lesa uporabljajo skrite poti, kot bi je naredili z vožnjami po boljših legalnih gozdnih cestah, za katere pa bi morali plačevati visoko takso. Po njegovem mnenju bi bilo treba pregled gozdov opravljati vsakih pet let in na novo določiti kvoto lesa za posek, ki v gozdu ne bi povzročala dodatne škode. Zatrdil je, da davčne cenitve, ki jih je pred njim izdelal Kuhn za določitev količine lesa za sečno kmetom in so mu bile na voljo kot pomoč pri delu, niso odražale prave slike stanja snežniških gozdov, ker v cenitvi ni bila upoštevana različnost posameznih gozdnih območij. Zato bi bilo po njegovi presoji treba vsakokrat obhoditi ves snežniški gozd in določiti področja, kjer v določenem petletnem obdobju kmetje in graščina lahko sekajo zrela drevesa, ostala področja pa bi v tem času pustili počivati in okrevati. Na vsak način pa bi letno količino poseka morali zmanjšati na 3897 1/6 spodnjeavstrijskih lesnih klafter¹⁸¹ za celotno območje snežniškega gozda. Prevelik posek lesa je bil po njegovem mnenju v nasprotju s 6. in 11. členom gozdne odredbe (Waldordnung). Ker so bile količine letnega poseka tako velike, bi jih morali brez ugovora nadzorovati, pri določitvi količine lesa za posek pa najti zmerno rešitev med željami graščine in podložnikov na eni ter s sekanjem povzročeno škodo na drugi strani.

Ker so kmetje sekali tudi drevesa s premerom 6 col, bi bilo treba sprejeti določilo, ki bi določalo sekanje dreves s premerom najmanj 8 do 10 col, zaposlenim na mitnici pri sv. Matiji na cesti proti Reki in na mitnici pri Opčinah na cesti proti Trstu pa naročiti, naj bodo bolj pozorni in vozove s tanjšim lesom zavrnejo in jih ne spustijo naprej. Naznaniti bi jih morali kresijskem uradu Postojna, kjer bi bili lastniki lesa kaznovani zaradi prekrška. Če bi graščini uspelo preprečiti sekanje mlajših in tanjših dreves, bi tudi lažje dosegla hitrejše obnavljanje gozda.

¹⁸⁰ AS, GUS, Beholzungsachen I/1, 27. 12. 1794, Kreisamts Anordnung einer Waldbesichtigung.

¹⁸¹ 1 klafter = 6,82 kubičnega metra.

Z natančnim opazovanjem in ugotavljanjem števila voz z lesom, ki prečkajo posamezne mitnice, je po Ottovem mnenju pravzaprav najlažje ugotoviti, za koliko izvoz lesa iz gozdov za prodajo presega dovoljeno količino.¹⁸²

Škodi, ki so jo s preveliko sečnjo povzročali kmetje in graščina, je bilo treba prišteti še pustošenje, ki so ga v vročih poletnih dneh povzročali gozdni požari. Gozd so devastirali tudi kmetje iz Kastva z žganjem oglja. Kope so pripravljali na dokaj nesprejemljiv način. Na področju, kjer so hoteli postaviti kopo, so najprej napravili golosek; na zemljišču so posekali popolnoma vse. Ko jim je na posekanem območju zmanjkalo lesa, so svoje delo preselili na drugo področje, kjer so ponovno posekali brez izjeme vsa debela in tanka drevesa. Otto je poročal, da je v gozdovih srečal okoli dvajset skupin s po pet do šest osebami, ki so žgale oglje. Naletel pa je tudi na dve skupini, iz Police (Pollizza) in neke snežniške podložnike, ki sta iz lesa pridobivali pepeliko. Očitno je bilo nekdanj teh skupin več, saj je v zapisniku navajal, da je uporaba pepelike že v zatonu. Po mnenju Otta in njegovega spremljevalca, ki je bil tudi zastopnik graščine, bi za pripravo enega stota pepelike, za katerega je potrebno približno 20 dreves, morali graščini plačati 2 goldinarja. Pri tem delu je šlo veliko lesa v nič, ker so izmed posekanega lesa izbrali le zdrava debela, nekoristna pa pustili v gozdu na tleh, da so gnila in propadla, s svojim gnitjem pa uničevala podrast in s plesnijo okuževala še druga, do tedaj zdrava drevesa. Po gozdu so gnili tudi ostanki lesa, ki so ga pustili kmetje in delavci, ko so pripravljali lesene late za izdelavo različnih gajbic in zabojev (Taufeln). Posebej veliko je bilo takih ostan- kov v gozdovih Lepi dol in Matka voda, vendar graščina po mnenju zapisnikarja sploh ne bi smela dovoliti, da bi pripravljanje lesenih lat opravljali delavci sami brez graščinskega nadzora, ker se pri takem delu veliko lesa "izgubi", na mitnicah neprijavljeni zaslužki pa poniknejo v žepih kmetov. Pri iskanju pravega lesa kmetje tudi niso znali biti racionalni. Včasih so pri izbiranju lesa za različne izrabe odvrgli celo deset ali dvanajst debel, preden so se odločili za ustrezno deblo z ravno primernim lesom. Za prodajo v ladjedelnice so sekači izbirali najlepša, čim bolj ravna debela, ki so se dala ravno prav razklati, z malo vejami,

¹⁸² AS, GUS, Beholungssachen I/1, 27. 6. 1795, Waldbesichtg-Relation d. Staatsgüter-Waldmeister Karl Otto aus Pletterjach.

ostala pa so v prodajo ponudili po znižani ceni, kar je zniževalo ceno ostalemu lesu.

Ob vsem povedanem so ostali še manjši in večji rovti,¹⁸³ ki jih je Otto na svojem obhodu zabeležil vsaj 1000. Nekaj jih je graščina oddajala v zakup tujcem, nekateri med njimi pa niti niso bili vpisani v urbarju. Predlagal je, da bi graščina večino od njih ponovno pogozdila, saj bi bili drugače kot gozd za graščino izgubljeni. Zdelo se mu je razumljivo tudi to, da so od graščine nastavljeni hlapci na mitnici pri pobiranju davščin delovali z graščinskim soglasjem.

Komisija preglednikov je obtožila graščino, da je glavni krivec za stanje na zemljiškem gospostvu, saj naj bi živela samo od kmečkih dajatev, za kakršenkoli drugi lastni zaslužek pa se ni bila pripravljena potruditi. V urbarju predpisane dajatve je neprestano zviševala, kar je sililo kmete v vedno večje sekanje lesa, saj so z zaslužkom od njegove prodaje plačevali graščini svoje obveznosti.

Dodatno škodo v gozdovih so delali kmetje in zakupniki z dopuščanjem paše ovc in prepovedanih koz, od katerega je gospostvo dobivalo po 15 soldov za pašo vsake živali.¹⁸⁴

Ocenjevalec je menil, da bi morale njegove ugotovitve veljati za vse gozdove na Dolenjskem, snežniške pa bi morali klasificirati na visoki in nizki gozd, izmed teh pa bi nato določili tista območja, ki bi služila potrebam okoliškega prebivalstva.¹⁸⁵

Pogajanja s pivškimi kmeti o količini sekanja lesa so trajala več let. Kmetje so trdili, da je postojnski kresijski urad pristranski in na strani graščine, zato so skušali doseči, da v postopku ne bi sodeloval.¹⁸⁶

Ko glede sekanja lesa nikakor niso mogli skleniti ustreznega dogovora, so kmetje za tolmačenje sodniške razsodbe poprosili še dunajski dvor.¹⁸⁷ Dvorna uredba z 19. junija 1795 o dogovoru med graščino in

¹⁸³ Rovt je s travo poraslo, nekaj izkrčeno zemljišče v hribovitem ali gorskem svetu, z razliko od laza, kjer je lahko bila ob travniku tudi kakšna njiva. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* II, str. 565; *Slovar slovenskega knjižnega jezika* IV, str. 546.

¹⁸⁴ AS, GUS, Beholzungsachen I/1, 14. 9. 1795, Politisches Protokoll.

¹⁸⁵ AS, GUS, Beholzungsachen I/1, 27. 6. 1795, Waldbesichtg-Relation d. Staatsgüter-Waldmeister Karl Otto aus Pletterjach.

¹⁸⁶ AS, GUS, Beholzungsachen I/1, 14. 9. 1795, Politisches Protokoll.

¹⁸⁷ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Holz Servituten u. ihre Ablösung, Schriften, welche mittelst Specification sub B mit dem Protokoll über die Uebergabe der Herrschaft Schneeberg anher eingelangt sind.

kmeti ni prinesla tako željene pomiritve, saj se z nekaterimi rešitvami, ponujenimi v dekretu, niso strinjali. Kmetom in graščini naj bi po dvornem načrtu pripadla vsakemu polovica posekanega lesa, vsi do servitutov upravičeni kmetje pa bi si svojo polovico delili glede na velikost kmetije, ki jo je obdeloval posamezen kmet s svojo družino. Za prevoze lesa iz gozda naj bi okrajni urad kmetom brezplačno izdajal posebne prepustnice, zahtevali naj bi le plačilo tiskanja obrazcev. Z njimi bi bila kmetom iz različnih kmečkih sosesk dovoljena brezplačna vožnja po dogovorjenih in soglasno določenih gozdnih cestah. Ločiti in določiti bi morali celo količino posekanih dreves glede na drevesno sorto, saj se je z izsekavanjem le ene vrste lesa spreminjal naravni sestoj gozda.

Dvorna uredba je ugotavljala, da pisno mnenje, ki sta ga po ogledu gozdov izdelala gozdni mojster Otto in gozdar Jekl, med kmeti ni bilo dobro sprejeto. Prav tako ni zaleglo, da je dvorni dekret zahteval od okrajnega urada, da sprtim stranem pomaga najti pravično kompromisno rešitev, saj se brez zunanje pomoči kmetje in graščina očitno niso znali in zmogli dogovoriti, zato po njihovem mnenju pričkanju ne bo konca. Vsekakor pa bi bilo pametno in primerno za obe strani, da bi našli skupno točko, če ne sami, pa s pomočjo kresijskega urada.¹⁸⁸

Ko se glede letne količine sekanja nikakor niso mogli zediniti, je kresijski urad v skladu z ugotovljenim stanjem lesa v gozdu količino enostavno določil. Dovoljeno je bilo posekati 35.535 klafter lesa, količina pa naj bi se delila na polovico med graščino in sedem pivških vasi in tudi vse ostale služnostne upravičence. Pri določitvi kvote so določevalci imeli pred očmi celoten snežniški gozd, čeravno servitutni hasnovalci vsepovsod niso smeli sekati lesa. Kmetom bi količino lesa določevali po velikosti njihovih hub. Kresijski urad bi kmetom za prevoze lesa vsako leto brezplačno izdajal dovoljenja, plačati bi morali le stroške za tiskovino. Kmetje in graščina morajo imeti še pravico do žganja lesa za pepeliko in oglje, na skupne stroške pa so morali urediti nadzor za kontroliranje izvajanja določil.¹⁸⁹

Vendar so prebivalci kljub dogovorom še naprej prekomerno izkoriščali in izrabljali gozdove. Slaba gozdarska služba snežniške zemljiške

¹⁸⁸ AS, GUS, Beholdungssachen I/1, 4. 7. 1796, Hofdirektions-Dekret.

¹⁸⁹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Holz Servituten u. ihre Ablösung, Schriften, welche Specification sub B mit dem Protokoll über die Uebergabe der Herrschaft Schneeberg anher eingelangt sind.

gosposke, ki se je omejila zgolj na površno pregledovanje za izvoz iz gozda pripravljenega lesa, je omogočala izigravanje plačil in odredb vseh vrst, nadaljnega pustošenja po gozdovih pa ni bila sposobna zaustaviti.¹⁹⁰

Količina odpeljanega lesa v letu 1796 (v klaftah):¹⁹¹

čas	smrekove deske	bukove deske	smrekove late	gradbeni les	skupaj
1. kvartal 1796	854	1448	97	336	2735
2. "	1173 ½	935	242	385	2735 ½
3. "	1152 ½	452	168 1/2	598	2371
4. "	620 ½	155 ½	168	440	1384
Skupaj	3800	2990 ½	675 ½	1759	9225 ½

Od tega je bilo od oktobra 1795 do konca novembra leta 1796 število voženj z graščinskimi prepustnicami sledeče:¹⁹²

čas	smrekove deske	bukove deske	gradbeni les	surovi les	paneli	les za kurjavo	skupaj
1. kvartal 1796	5	39	205	1	30	267	547
2. "	2	24	235		28	134	423
3. "			221	14	50	287	572
4. "	1	1	129	3	2	408	544
Skupaj	8	64	790	18	110	1096	2086

Po navedenih podatkih so leta 1796 brez dovoljenja iz snežniških gozdov odpeljali 7139 1/2 voz lesa vseh vrst.¹⁹³

¹⁹⁰ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 367.

¹⁹¹ AS, GUS, Beholzungsachen I/1, 31. 10. 1796, Holzausfuhrs-Ausweis in duplo. V tabeli je verjetno napaka pri seštevanju, ker se številke ne ujemajo.

¹⁹² Prav tam.

¹⁹³ Prav tam.

Grof Lichtenberg je avgusta 1799 v svoji pritožbi okrajnim oblastem omenil, da gozdnih lazov, ki so jih kmetje sami izsekali, ne more več šteti kot gozd, pač pa kot površino, ki ni več zavezana gozdnim zakonom, zaradi vedno večjih in številnejših lazov pa se je bilo bati vedno večjega uničevanja gozda in zakrasevanja površin. Menil je, da mu je bila s kmečko samovoljo kratena pravica prostega razpolaganja s svojo nepremičnino, ki je z neprimernim in nedovoljenim sekanjem dreves s premerom že 3, 4, 5 in 6 col, ki so jih kmetje brez problema lahko prodajali v Trstu in Reki, že tako in tako veliko izgubila na svoji vrednosti. Prosil je, da bi mu oblasti s predpisi pomagale omejiti prekomerni posek in posek dreves, ki imajo manj kot 8 col premera. Naslonil se je na ugotovitve in predlog komisije, ki je predvidela pozornost zaposlenih na mitnicah pri Opčinah, Bazovici in pri sv. Matiji, ki naj bi vozove, naložene s takim lesom zavračali in jih naznanjali oblastem. Če so bila debla zelo drobna, so na voz lahko naložili 7, 10, 20, pa tudi 48 debel. Oblasti naj bi kmete za take postopke še dodatno kaznovale.¹⁹⁴

Kmetje so se izgovarjali, da jim graščina izkoriščanja gozda ne sme prepovedati, ker jim je gozd s svojimi produkti nepogrešljiv vir dohodkov za preživetje. S pripravo rovtov in lazov pa so si ponavadi uredili še kako malo njivo. Po njihovem mnenju je bilo gozdnih rovtov okoli 500, zavzemali pa so se tudi, da bi prepoved sekanja premladih dreves veljala od 6 col premera debela dalje.¹⁹⁵

Ker je postojnsko zemljiško gospostvo edino vodilo uradno evidenco svojih podložnikov, upravičencev do lesa v snežniškem gozdu, je bilo leto pristojno za izdajo brezplačnih dovoljenj za gibanje po snežniškem gozdu. Vendar so zaposleni na postojnskem gospostvu tako delo pojmovali kot zamudno in predvsem nadležno ter so se ga želeli rešiti. Prepričani so bili, da dovoljenja sama ne bodo preprečila kraj lesa, saj so lahko po njihovem mnenju podložniki sami v formular vpisali svoje krstno ime in priimek in tako izkoristili dovoljenja, ki jih je izdala katera od sosednjih sodnih oblasti: "... wenn der Unterthane der Herrschaft Adelsberg seinem, unter einer andern Gerichtbarkeit anmässigen Nachbar den Ausfuhrspass leihet, diener den Tauf und Zunamme des

¹⁹⁴ AS, GUS, Beholzungssachen I/1, 31. 8. 1799, Eingabe d. Feistritzer an G. Alois v. Lichtenberg in triplo, original.

¹⁹⁵ AS, GUS, Beholzungssachen I/1, 21. 9. 1799, Eingabe d. Feistritzer a. d. Landesstelle mit Zustellung v. 20. 11. 1799 in duplo, original.

hierortigen Unterthanes annimmt und damit Kontrabande macht, aber wer kann wohl diesen sträflichen Handlung Schranken setzen, wenn diesfalls keine Anzeigen vorkommen?"¹⁹⁶

Postojnska gosposka se je čutila še dodatno prizadeto, ker so jo snežniški uradniki obtožili, da je svojim podložnikom izdajala pomanjkljivo napisane dovolilnice. Predvsem naj vanje ne bi bili vpisovali nobenih omejitev, ki so bile za vsakokratni prehod predpisane. Obenem so Snežniški zahtevali, da nobenemu podložniku ne izdajo nove dovolilnice, če se ta ne izkaže s staro, ki ji je potekla veljavnost in jo je treba na licu mesta uničiti, ker se je število servitutnih upravičencev neprestano večalo. Rešitev so na postojnski gosposki videli v preverjanju urbarialnih popisnih števil, ki so v preteklosti dobile pravico izkoriščanja služnosti na Snežniku, vsak tak posameznik pa bi nato dobil dovolilnico za neomejeno gibanje po snežniškem gozdu.¹⁹⁷

Na prelomu stoletja so se na gozdnatem območju snežniškega gospostva že izrazito pokazale posledice prevelike sečnje in slabega gospodarjenja. Gozd je bil ponekod razredčen, na nekaterih posekah so se že začele pojavljati golote, kjer se drevesa niso več sama obraščala, naravni sestoj gozda pa se je spreminjal. 23. avgusta 1817 sta okrožni gozdarski komisar Peršina in distriktni gozdar Zörer po naročilu okrožnih oblasti zahtevala dopolnitev podatkov o kmečkih potrebah po lesu za podložnike v okraj Prem pristojnega Bankalnega gospostva Postojna, ki so lahko drvarili v snežniških gozdovih. Zanimalo ju je število celih, polovičnih in četrtinskih hub, ki so jih obdelovali kmetje, in količina lesa, ki so ga porabili za kurjavo v enem letu, ter koliko lesa so porabili za obnovo in redno vzdrževanje poslopij, ki so jih posedovali. Hotela sta ugotoviti, kakšne vrste lesa so sekali za zadovoljevanje svojih potreb. Zahtevala sta še podatke o količini lesa, ki ga je vsaka pivška vas in vsak posamezen podložnik v enem letu povprečno prodal, koliko voženj lesa je opravil povprečno v enem letu z ozirom na njegovo posest in kvaliteto lesa, ki ga je sekal. Posebej sta omenila, da želita dobiti točne podatke in

¹⁹⁶ AS, GUS, Beholzungssachen I/1, 8. 9. 1801. Bericht d. h. Adelsberg a. d. Kreisamt in duplo: "... če si podložnik gospostva Postojna izposodi dovolilnico za vožnje od svojega sosedu, ki je pristojen v drugo sodno oblast, vanjo pa piše krstno ime in priimek tukajšnjega podložnika in tako izvaja tihotapljenje. Toda kdo lahko omeji to kaznivo trgovino, če v tem smislu ni nobenih prijav?"

¹⁹⁷ Prav tam.

zapise brez pretiravanj. Zastopniki vasi Vrbovo in Spodnji Zemon Janez Vaša (Johann Washa), Matevž Berne (Matheus Berne) in Jožef Serpan (Joseph Serpann) so na vprašalnik odgovorili, da v njihovih vaseh niso nikoli opravili pregleda količine letne porabe lesa za domače potrebe, prav tako niso v tem oziru ugotavljali porabe v odvisnosti od velikosti posamezne hube oziroma kmečkega posestva, saj se je večkrat zgodilo, da so nekatere stare kmečke družine na četrtnski hubi porabile zase več lesa kot kak večji kmet. Kot les za kurjavo so kmetje v njihovih vaseh običajno pobirali po tleh ležeči les, le pozimi, ko pobiranje vej v gozdu zaradi snega ni bilo možno, so za domače potrebe posekali drevesa, vendar vedno dozorela. Ker so imeli zelo slabo vlečno živino, so lahko eno klaftro lesa zvozili iz gozda s šestimi furami, kar je pomenilo, da je vsak posestnik z letnimi 104 vožnjami iz gozda zvozil le 18 dunajskih klafter lesa. Za različne male potrebe in delovno orodje, kot so lestve, lojtniki, late, različni drogovi, so kmetje navadno odpeljali dva voza lesa, za stebre, vrata in nosilni les pa šest voz lesa. Navadno so si pripravili drevje običajne kvalitete in debeline, na dveh vožnjah na leto pa so odpeljali les s premerom 6 do 10 col. Za eno vožnjo v letu so iz gozda odpeljali tudi drevja s premerom 3 do 5 col.

Gradnje novih hiš in večja popravila kmečkih stavb je lahko opravil le usposobljen obrtnik, za različna kolarska dela pa je lahko vsak posestnik porabil do 12 polnih voz različnega bukovega lesa. Potrebe po lesu so bile odvisne od različnih okoliščin, kot so lega kraja, gozdnih poti in velikosti premoženja posestnikov ter zveze med vsemi naštetimi dejavniki. Pravica neomejenega drvarjenja v snežniškem gozdu jih je včasih reševala iz denarne zadrege, ko je bilo treba graščaku plačati davščine. Na koncu pa so se zastopniki kmetov izgovorili še na dejstvo, da doslej njihove pravice sečnje v snežniških gozdovih niso bile z ničemer omejene, ne kar se tiče količine in ne glede na kvaliteto lesa, omenili pa so tudi razsodbo sodišča iz leta 1793. Edina težava, ki so jo vedno imeli, so bili poizkusi zmanjševanja njihovih pravic, kar je graščina Snežnik delala z zadrževanjem njihovega za prodajo posekanega lesa na mitnici pri sv. Matiji. Kmetje so izrazili upanje, da se bo pri sekanju lesa za prodajo omejila tudi snežniška graščina, če bodo omejitve postavljene kmečkim služnostnim upravičencem, da bi dosegli izboljšanje stanja gozdov, saj naj bi oboji v gozdu imeli enake pravice. Z omejitvami so se bili pripravljeni strinjati s pridržkom, da lahko iz vasi Vrbovo in Spodnji Zemon izvozijo po vsaki celi hubi 200 voženj iglast-

ega lesa najboljše kvalitete za prodajo, prav tako enako število voženj bukovih hlodov, ki jih na bližnjih žagah niso mogli razžagati, ker je bilo žag premalo. Pri določanju količine so se želeli ravnati po ostalih kmetih na Pivškem, ki so vozili in prodajali les na Reko in imeli podobne pravice kot kmetje v njihovih vaseh. V povprečju so ob tem računali 4 bukovе hlode za deske in 6 do 12 hlodov za trame v eni vožnji.

S prvimi ugotovitvami in željami predstavnikov vaških služnostnih upravičencev je graščina soglašala. Drugače pa je bilo glede kmečkеga trgovanja z lesom, ki je bilo tudi graščini edina pridobitna panoga, s katero so se ukvarjali in od katere so poleg davščin imeli dobiček. Omejevanje pri prodaji lesa bi graščinske finančno zelo prizadelo. Žaga, ki jo je graščina imela na potoku, ni služila le njej in za njeno vzdrževanje, pač pa tudi za preživetje in vzdrževanje prebivalcev sosednjih vasi in Pivške doline, ki so ji prodali les ali na njej žagali deske, late in trame in jih od tod vozili drugam v prodajo.

Število voženj bukovеga lesa vseh vrst so graščinski želeli znižati vsaj na 150 voz po hubi, na 100 voženj pa zmanjšati število voženj iglastega lesa za deske, late in trame. Pri tem so za eno vožnjo računali 4 hlode premera 12 do 18 col in dolžine 2 do 2 klaftri in pol. Kvalitete iglastega lesa niso nameravali natančno določiti. Število na voz naloženih lat naj bi znašalo 60 kosov, desk pa 42, če pa so bile male, so jih lahko na voz spravili tudi 120 do 160 kosov. Graščina se je pritoževala, da sama do desk iz jelševеga lesa zaradi številnih tatov in tihotapcev lesa, ki so kradli les, ne da bi se ozirali na količino in mero in brez pregleda, sploh ni mogla. Poleg vsega so graščinski omenili še škodo zaradi lazov in rovtov, ob tem pa opozorili, da se iz snežniškega gozda razen pivških služnostnih upravičencev z lesom oskrbujejo še prebivalci 17 snežniških vasi, ki imajo enako pravico do lesa za lastne potrebe in za prodajo: Pograje, Kuteževo (Kutesou), Jablanica (Jablaniz), Trpčane (Terpzane), Verbica (Werbica), Jasen (Jahsen), Zgornji Zemon (Obersemon), Spodnji Zemon (Untersemon), Koseze (Kasehse), Topolc (Topolz), Podstene (Podsteine), Mereče (Meretsche), Podtabor (Podtaber), Šembije (Schembie), Zagorje (Sagorje), Drskovče (Deshkoutsche), Šilentabor (Schillertabor), Naraine (Narin), Parje (Parie), Palčje (Palzhie), Juršič (Jurshitzh) in celotno kastavsko področje pri Munah, Zgornje in Spodnje Žejane (Schejane), Polane (Pollane), Tersting in Dane (Danne). Mnogi od teh odjemalcev so bili prav tako sokrivci za gozdna opustošenja. Delali so različna orodja za ladje in čolne ter različne zaboje, pri tem pa podirali

veliko dreves po nepotrebnem. Les in svoje izdelke so transportirali na tovornih konjih in se izogibali mitnicam. Ker so blago prodajali v oddaljenih krajih, ni bil izvedljiv nikakršen nadzor.

Navajanjem vasi Vrbovo in Zemon so se pridružili tudi vaščani Trnovega (Dornegg). Njihova zastopnika Marko Domladič (Domladitsch) in Tomas Vičič (Witshizh) sta poudarila, da je tudi njima in njunim sovaščanom snežniški les edini vir preživetja.

Vasi Knežak, Bač in Koritnice so zastopali Michel Thontshitch (Tončič), Andre Fattur (Fatur), Andre Kim, Matheus Novak, Lukas Slavetz (Slavec), Micha Paulovitsch (Pavlovič) in Georg (Jurij) Knaflitsch (Knaflič). Tudi oni so se strinjali z zgoraj navedenim, njihova dodatna zahteva je bilo le povečanje količine lesa za obdelavo (bukovine, javorovine in drugih vrst) za eno četrtno. Poti pri njih so bile namreč tako kamnite, da so se njihovi vozovi dosti hitreje lomili kot drugod. Glede potreb po lesu so se pridružili zahtevi vaščanov Vrbovega in Bistrice za 200 voženj lesa vsake vrste po hubi, od katerega so želeli dovoljenje za polovico iglastega lesa kot trame in late, drugo polovico pa bukove hlode in deske. V primeru zmanjšanja količine poseka lesa v gozdovih pa so prosili, naj jim znižajo količino dovoljenega poseka iglastega in povečajo količino bukovnega lesa, saj so njihove kmetije tako slabe, da samo od pridelave kmetijskih pridelkov na njih ne morejo živeti.¹⁹⁸

Posestna struktura v sedmih pivških vaseh leta 1817 po podatkih Peršine in Zörerja:¹⁹⁹

Ime kraja	cele hube	3/4	1/2	1/3	1/4	brez, koč
Knežak		1	13	7	48	18
Koritnice	1		1		18	8
Bač			14	1	16	15
Bistrica	2	3	6		15	24
Trnovo			4	5	15	5
Zemon				1	5	
Vrbovo			8	13	4	

¹⁹⁸ AS, GUS, Beholzungssachen I/1, 22. 8. 1817, Protokoll der forst. Sachverständigen.

¹⁹⁹ AS, GUS, Beholzungssachen I/1, 31. 8. 1817, Ausweis uiber den Holzbedarf der sieben zur Herrschaft Adelsberg gehörigen berechtigten Dörfer.

Poraba bukovega lesa za domače potrebe (Hausbedarf) v letu 1817:²⁰⁰

Ime vasi	slab gradbeni les		les za orodje (Werkholz)		les za kurjavo v klaftrah
	hlodi	v klaftrah	srednji hlodi	v klaftrah	
Knežak	1296	108	121	44	972
Koritnica	384	32	51	19	288
Bač	672	56	92	64	504
Bistrica	714	59 3/6	8	32	612
Trnovo	406	33 5/6	62	23	348
Zemon	84	7	18	7	72
Vrbovo	350	29 1/6	54	19	300
skupaj	3906	325 1/2	406	208	3096

Poraba iglastega lesa za domače potrebe v letu 1817:²⁰¹

Ime vasi	močnejši gradbeni les		slabši gradbeni les		les za del. orodje	
	debla	v klaftrah	debla	v klaftrah	debla	v klaftrah
Knežak			648	36	185	61 2/3
Koritnica			192	10 2/5	72	24
Bač			336	18 3/4	214	71 1/3
Bistrica			408	22 2/3	196	65 1/3
Trnovo			232	13	142	47 2/3
Zemon			48	3	24	8
Vrbovo			200	11	124	41
skupaj			2064	115 1/12	957	318 1/5

Po danih podatkih o iglastem lesu naj bi pivški služnostni upravičenci lepših in močnejših smrek in jelk za domače potrebe sploh ne sekali.

²⁰⁰ Prav tam.

²⁰¹ Prav tam.

Količina lesa, ki so ga pivški kmetje iz snežniških gozdov leta 1817 odpeljali za prodajo:²⁰²

Ime vasi	bukov les		močnejši iglast les		šibkejši iglast les	
	debla	v klaftrah	debla	v klaftrah	debla	v klaftrah
Knežak	4680	1362	6940	2515	13880	1233
Koritnica	1360	346	1960	710	3120	376
Bač	2560	746	3700	1321	7400	657
Bistrica	1861	542	2238	811	4225	377
Trnovo	725	211			5600	488
Zemon	155	45			950	84
Vrbovo	765	223			4470	396
Skupaj	12106	3525	14838	5357	39645	3611

Razvidno je, da so za prodajo izbirali samo dober bukov les, slabšega pa so porabili za domače potrebe. Ves les za prodajo so iz gozda izvozili samo pravi kmetje. Kočarji niso imeli pravice do merkantilnega lesa.²⁰³

Evidenca posekanega in odpeljanega lesa za leto 1818:

55 bukovih hlodov slabega lesa in lesa za orodje,
 3358 bukovih hlodov za razrez v deske,
 2337 hlodov močnega iglastega lesa za gradnje,
 16393 hlodov iglastega lesa za gradnje in podporne stebre.

Evidenca posekanega in odpeljanega lesa za leto 1819:

362 bukovih hlodov slabega lesa in lesa za orodje,
 5498 bukovih hlodov za razrez v deske,
 3951 hlodov močnega iglastega lesa za gradnje,
 19117 hlodov šibkejšega iglastega lesa za gradnje.

²⁰² Prav tam.

²⁰³ AS, GUS, Beholzungssachen I/1, 31. 8. 1817, Ausweis uiber den Holzbedarf der sieben zur Herrschaft Adelsbeg gehörigen berechtigten Dörfer.

Evidenca posekanega in odpeljanega lesa za leto 1820:

- 60 bukovih hlodov slabega lesa in lesa za orodje,
- 2066 bukovih hlodov za razrez v deske,
- 1233 hlodov močnega iglastega lesa za gradnje,
- 8288 hlodov šibkejšega iglastega lesa za gradnje.

Po preračunih graščinskih uslužbencev so služnostni upravičenci skupaj v treh leti graščini plačali davek za:

- 3605 slabših bukovih hlodov (gradbeni les)
- 522 bukovih hlodov za orodje in delovni les
- 7650 bukovih hlodov za razrez
- 10407 hlodov iglavcev za gradbeni les ali za razrez
- 25530 hlodov iglavcev za podpornike.

V preglednici ni bila navedena količina lesa za kurjavo in ostale domače potrebe kmetov, čeravno je bila rubrika za vnos podatkov pripravljen.²⁰⁴

Kresijski urad je 18. januarja 1818 zaradi neprestanih pritožb o nedovoljenem sekanju lesa v snežniških gozdovih izdal uredbo o uporabi gozdnega odkazilnega kladiva, s katerim bi morali brezplačno žigosati les, dovoljen za posek, da bi se izognili nepravilnostim.²⁰⁵ Graščina je zato zahtevala, da mora imeti vsaka enota, soseska, vas ali celo posameznik, ki ima vsaj malo svojega gozda, svoje odkazilno kladivo, s katerim morajo pristojni žigosati vsako deblo, pripeljano iz gozda, da nepravilnosti in zlorabe ne bodo več mogoče. Sama graščina je zato naročila dve odkazilni kladivi. Eno naj bi se uporabljalo pri vsakdanjem delu, drugo pa bi bilo shranjeno za primer, če bi se prvo izgubilo ali bi ga pri delu zlomili ali celo uničili. Tako tudi delo zaradi poškodbe ali izgube odkazilnega kladiva ne bi bilo prekinjeno, možnosti izmikanja žigosanju pa bi bile minimalne. Za hrambo kladiva je bilo treba kupiti še kovinsko škatlo in potrebno oljno barvo, zraven pa še usnjen kovček za tistega, ki bo hodil na teren in žigosanje lesa opravljal. Barva žiga ni bila izrecno določena, izbira je bila prepuščena vsaki posamezni gosposki.

²⁰⁴ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Holz Servituten u. ihre Ablösung, Schriften, welche mittelst Specification sub B mit dem Protokoll über die Uebergabe der Herrschaft Schneeberg anher eingelangt sind.

²⁰⁵ Prav tam.

Graščinski uslužbenci so ob tem še zahtevali, da mora biti žigosanje natančno, saj se je očitno velikokrat dogajalo, da je bilo žigosanje neustrezno, žig je bil nejasen in se ni dal dobro razbrati. To je vsakokrat znova povzročilo vročo kri med strankami, saj je ena dokazovala ustrezen, druga pa sporen žig na lesu.²⁰⁶

Nečednosti pa so se dogajale še naprej. Leta 1818 je von Premerstein iz postojnskega okrožja v pismu na gospostvo Snežnik zapisal, da gre izkoriščanje lesa na Snežniku iz naslova neomejenih služnosti prebivalcev Pivškega že tako daleč, da tega ni več mogoče mimo gledati. Vsak dan se zgodi kaj novega. Namen vseh ovir in težav, ki jih pivški vaščani povzročajo graščini, je prisiliti graščino, da bi umaknila pri sv. Matiji nastavljene gozdarske hlapce, in bi kmetje lahko neovirano služili debele denarje brez posebnega truda in stroškov: "... daß sie solches nur aus den Grunde thun, um die Holzberechtigten zu willkührlichen unerlaubten Fällungen, so zu sagen zu nöthigen, und dann durch ihre in St. Mathia aufgestellten Forstknechte konfisziren, und ohne eine Mühe oder Kosten gehabt zu haben, zu ihrem eigenen Vortheile verkaufen zu lassen."²⁰⁷ Poskus ustaviti kmete z zapornicami (Schranken) ni prinesel nobenega izboljšanja, prej se je izkazal za neumnega. Predlagal je, da bi bilo treba izdelati načrt sečnje po kakovosti in količini lesa ter prepovedati izvoz stelje iz gozda, les pa dosledno odkazovati in žigosati. Območja, kjer je sečnja dovoljena in kje prepovedana, bi morala graščina natančno določiti. Čas sečnje bi bilo treba omejiti, saj les zaradi velikih količin snega od 1. decembra do konca aprila leži v gozdu, kar ovira ostalo vegetacijo.

Ker so les pivški vaščani sekali vse leto in pri tem niso gledali ne na kvaliteto ne na kvantiteto, pri vlačenju lesa iz gozda pa se niso ozirali niti na tista drevesa, ki so bila iz gozdnogospodarskih razlogov posebej zakoličena in puščena za seme, bi bilo treba omejiti tudi gibanje okoliških prebivalcev in servitutnih upravičencev po gozdovih. Omenjene vasi so bile 9 do 10 ur oddaljene od gospostva (verjetno gradu), zato bi jim bilo za uporabo določenih gozdnih poti treba dati potrdila, s katerimi bi jih lahko uporabljali celo leto. Potrdilo na predpisanem obrazcu bi jim

²⁰⁶ AS, GUS, š. 166, št. 2825, Dopisi glede nepravilnosti v snežniškem gozdu, tožbe, 1842.

²⁰⁷ "... da to počnejo zato, da bi jih upravičenci do lesa prisilili k umiku pri sv. Matiji nastavljenih hlapcev, kmetje pa bi imeli korist od prodaje brez truda in stroškov".

morala izdati graščina Postojna, ki je edina vodila evidenco svojih položnikov, ki so bili snežniški služnostni upravičenci.

Snežniška graščina bi morala izvedeti, koliko lesa so vaščani omenjenih vasi preteklo leto brez dovoljenja odpeljali iz gozda, za poizvedbe pa bi bilo treba zadolžiti okrajno gosposko Prem, pod katero je tedaj spadalo sedem pivških vasi. Izvoz lesa iz gozda v tako velikih količinah je bilo po mnenju von Premiersteina treba omejiti, saj je bil prekomeren posek z uredbo z dne 3. novembra 1819 izrecno prepovedan. Uspeh snežniške graščine se bo po njegovem mnenju pokazal šele takrat, ko bodo kmetje ves les, ki ga izvažajo iz gozda, prijavili na mitnici in bo ob koncu leta graščina natančno vedela, koliko in kakšen les so kmetje odpeljali ter v katerem delu gozda je bil opravljen posek. Tudi kraj lesa bo na tak način manj, posledično pa tudi dolgotrajnega tožarjenja po sodiščih.

Prav tako bi bilo treba urediti izvažanje oziroma vlačenje lesa iz gozda po najkrajši poti, da ne bi dodatno škodovali ostalemu gozdu. Dolžnost graščine bi bila, da bi v času sečnje angažirala še več gozdarskega osebja, ki bi lahko nadziralo delo v gozdu.²⁰⁸

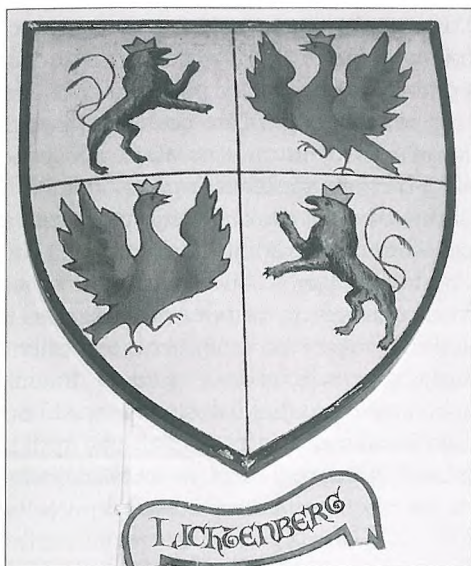
18. aprila 1822 sta se Jožef Koderca iz Bača in Martin Šajn (Schein) iz Knežaka kot zastopnika kmetov iz Knežaka, Bača in Koritnice spet pritožila pri okrajni gosposki, da kmetom iz naštetih vasi na graščini Snežnik niso hoteli izročiti dovolilnic za gibanje in vožnje po snežniškem gozdu.²⁰⁹

V odredbi leta 1826 je kresija graščino ponovno opozorila, da je dolžna z lastnimi sredstvi zagotoviti zakonsko predpisano stanje v gozdovih, če hoče v bodoče zaščititi svoje posestvo in doseči popolno upoštevane sebe kot lastnika na zemljiškem gospodstvu. V kolikor bo graščina sama pokazala interes in trud za doseg tega cilja, ji bodo po svojih možnostih pomagale tudi uradne institucije in predvsem okrajne oblasti.²¹⁰

²⁰⁸ AS, GUS, š. 166, št. 2825, Dopisi glede nepravilnosti v snežniškem gozdu, tožbe, 1842.

²⁰⁹ AS, GUS, Beholzungssachen I/1, 18. 4. 1822, Eingabe d. 7 Dörfer a. d. Kreisamt.

²¹⁰ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Holz Servituten u. ihre Ablösung, Schriften, welche mittelst Specification sub B mit dem Protokoll über die Uebergabe der Herrschaft Schneeberg anher eingelangt sind.

Grb družine Lichtenberg, ki je posedovala snežniško gospostvo več kot 140 let (foto Aleš Gabrič)

V novi razsodbi z dne 30. novembra 1830 na tožbo služnostnih upravičencev iz Knežaka, Bača in Koritnice je sodišče graščini zagrozilo s plačilom kazni 25 zlatih dukatov za vsakokratno dokazano oviranje kmetov pri izkoriščanju njihove služnostne pravice do snežniškega lesa. Za sodno takso je bilo treba plačati 5 forintov 40 krajcarjev.²¹¹

Leta 1833 so se pivški kmetje spet tožili s Snežniškimi. Vasi Knežak, Bač, Koritnica in Vrbovo, ki jih je zastopal dr. Baumgarten, so tožile lastnike Snežnika grofe Wolfganga, Sigmunda, Niklasa, Maxa, Richarda in Philippa von Lichtenberg ter njihovo sestro Luiso Matscheg, rojeno grofico von Lichtenberg, katerih zastopnik je bil dr. Crobath. Trdili so, da jim graščina ponovno omejuje pravico do sekanja lesa, ki sta jo obe sprti strani 25. januarja prejšnje leto v procesnih aktih že obojestransko pripoznali za veljavno in katere posledica je bila izrečena sodba z dne

²¹¹ AS, GUS, Beholzungssachen I/1, 30. 11. 1830, Klage d. 7. Dörfer a. d. Kreisamt in duplo.

25. marca 1833. Kmetje so omejevanje navajali tako pri izvozu lesa kakaterkoli uporabne vrste, ki jim je bil brez omejitev dovoljen z rzsodbo leta 1793 in po pritožbi leta 1794 ter pri izdajanju dovolilnic za vožnje lesa iz gozda. Trdili so, da jim graščina postavlja take zahteve, ki bi kar najbolj zmanjšale njim dosojeno pravico ali jo celo popolnoma izničile. Sodišče je rzsodilo, da mora graščina dopustiti kmetom pravico gozdarjenja, kot je vpisana v deželni deski. Kmetje pa so morali opustiti pašo svojih koz v snežniškem gozdu, kot je želela graščina, ovce pa so lahko pasli le na tistih področjih, kjer so bila drevesa dovolj velika, da jih pasoč se drobnica ni ogrožala in ni povzročala škode. Prepovedano je bilo izdajanje novih dovoljenj posameznikom ali celim okrajem, ki so dopuščala pripravlanje novih rovtov, gozdnih travnikov in njiv ter gozdnih cest, ki bi kmetom lajšale dostop v gozd. Sodišče je znova predlagalo komisijo izvedencev, ki bi zaslišali obe sprti strani in določili zmožnosti izkoriščanja gozdov. Tokrat so stroške rzsodbe razdelili po polovici za vsako od obeh sprtih strani, sodba pa je bila izrečena 30. septembra 1837.²¹²

6. maja 1837 je proti graščini Snežnik vložil tožbo za plačilo 25 zlatih guldnov Janez Urbančič, podložnik postojnskega gospostva iz Bača št. 37. Lichtenberge je obdolžil, da so mu hoteli 7. januarja istega leta preprečiti vožnjo bukovih hlodov iz snežniškega gozda v Bistrico. Ko je graščinskega gozdarja na graščinski gozdni upravi v Bistrici Karla Petza prosil za žigosanje lesa, ga je dal ta kot zaseženega zložiti z voza, Anton Žnideršič mlajši pa ga je moral prodati za račun gozdne uprave. Priče za potrditev resničnosti dogodka so bili gozdni hlapec Jožef Brainitsch in Matija Tomšič iz Bistrice ter Andrej Dougan, Čeč po domače, iz Šembij, vsi pristojni v okraju Prem, ki so jih zaslišali na sodišču v Ljubljani. Sodnik je odločil, da mora graščina kazni plačati in povrniti Urbančiču zasežene bukve. Obenem je graščinskim svetoval, naj se v bodoče podobnih izgedov izogibajo, saj bi ob ponovljenem dogodku moral dosoditi podvojeno kazni, torej 50 zlatih guldnov: "Enthaltung aller kunftigen Störungen bei Gewärtigung einer neuerlichen Strafe von 50# welche in wiederholten Fällen verdoppelt wird."²¹³

²¹² AS, GUS, Beholzungsachen I/1, 30. 9. 1836, Urteil.

²¹³ AS, GUS, Beholzungsachen I/1, 6. 5. 1837, Klage des Johann Urbančič mit eingelegten Weisartikeln: "vzdržanje vseh nadaljnjih kaljenj, saj bi pri ponovnem primeru morala biti kazni dvojna."

Kmetje, ki si svoje pravice do gozdarjenja očitno niso dovolili kratiti, še manj pa odvzeti, so v nenadzorovanih gozdovih še dalje na veliko izsekali drevesa in jih vlačili in vozili v razrez na žage. Drevje so sekali po lastni presoji oziroma nepresoji (stihijsko), neodkazano za posek in zato tudi ni bilo žigosano. Vsakršno plačevanje gozdnih davščin so nadalje odklanjali.²¹⁴ Po letu 1844 je dogajanje v snežniškem gozdu postalo popolnoma stihijsko, enako samovoljno in agresivno, kot so sekali postojnski podložniki, so delali tudi snežniški kmetje. Odredb kresijskega urada niso več upoštevali in skupnih voženj 30 do 40 z lesom naloženih voz naenkrat ni bilo več. Zdaj so les vozili le trije ali štirje vozovi naenkrat.²¹⁵

Velike količine nežigosanega lesa so se na Snežniku podložni žagi v Loški dolini ponovno pojavile v mesecih aprilu, maju, juniju in juliju 1844, ko so kmetje s povečano sečnjo pokazali svoje nestrinjanje s povišano davčno takso, prvič obračunano po cenitvah franciscejskega katastra. Les so pripeljali iz Loške doline preko Sv. Ane. Ko so na graščini to opazili in ugotovili, da so bili zaradi tega pri ceni lesa močno oškodovani, so skušali prekomerni posek zaustaviti.

V Loško dolino je zaradi gozdnih nemirov tudi na drugih posestvih, npr. na bližnjem Haasbergu, na pomoč prišla vojaška enota s 30 možmi pod vodstvom oficirja, ki je pri poseku lesa skušala vzpostaviti red in ustvariti ravnovesje, snežniška gosposčina pa je sprva zaprošeno pomoč vojske zavrnila.²¹⁶ O dogajanju na Snežniku so razpravljali tudi na seji gubernija v Ljubljani, kjer so se pri navedbah dejstev opirali na pričevanja Franca Verbiča iz Koče vasi (Hallerstein), Matevža Laha in Mihaela Juvantschitscha (Juvančiča) iz Loža, ter Jurija Tomšiča in Franca Pečeta iz Starega Trga, zaslišanih 1. marca 1847. Med reševanjem zadeve se je sam javil Andrej Janežič (Janeshiz) iz Vrhnike in povedal, da je tudi on osebno sodeloval pri poseku in v omenjenem času odpeljal iz gozda pet voz nežigosanega lesa, skupaj 450 hlodov. Po določitvi nove cene za izvoz lesa je Wolfgang grof von Lichtenberg izračunal, da ga je samo Janežič oškodoval za 15 goldinarjev. V tožbi, vlo-

²¹⁴ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 367.

²¹⁵ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Holz Servituten u. ihre Ablösung, Schriften, welche mittelst Specification sub B mit dem Protokoll über die Uebergabe der Herrschaft Schneeberg anher eingelangt sind.

²¹⁶ Prav tam.

ženi na okrajnem sodišču 1. marca 1847 na podlagi dvornega dekreta z dne 17. oktobra 1791, je zahteval še 4% obresti od dneva vložitve tožbe. Kazen je moral Andrej Janežič plačati v roku 14 dni.²¹⁷

Na novo so določili tudi ceno lesa. Višjo ceno so na graščini utemeljili z visokim povišanjem predpisanega davka od 306 goldinarjev 17 3/4 krajcarjev na 2246 goldinarjev 4 krajcarje 2 denariča; razlika je bila torej 1939 goldinarjev 46 3/4 krajcarjev. Povišanje je veljalo posebej za pridobivanje merkantilnega lesa z obrazložitvijo, da je bila trgovina z lesom v zadnjih nekaj letih zelo v porastu, zato je bilo tudi vprašanje o zaslužkih od gozdarjenja v zadnjem času večkrat postavljeno. Nova cena za običajno veliko desko je bila zdaj dva krajcarja, za širšo pa tri krajcarje. Nasploh se je na snežniški gosposki z letom 1844 znatno višje obdavčenje finančno zelo poznalo.²¹⁸

Štiri leta po teh dogodkih večjih organiziranih vdorov v snežniški gozd na graščini niso opazili. Opazili pa so nešteto manjših kraj, ki so ostale neraziskane, njihovim povzročiteljem pa ni bilo treba plačati kazni za svoje početje, ker so prijave obležale v predalih uradnikov kresijskega urada. Tudi ustrezne podpore vojaških enot na snežniškem posestvu velikokrat niso mogli dobiti, ker jo je pooblaščenca okrajna gosposka Planina (Haasberg) prostovoljno zelo nerada dodeljevala, svoje ravnanje pa utemeljevala z obrazložitvijo, da mora snežniška graščina najprej sama poskrbeti za ustrezen in učinkovit nadzor gozdnih površin. Če tega kljub izboljšani gozdarski službi in gozdnim ukrepom ne bo zmogla, je upravičena do policijske pomoči.

Ker graščina ni dobila plačanih davščin, kresijski urad pa je ni zaščitil pred prebivalci Loške doline in bloške fare, je bila prisiljena zmanjšati število gozdarskega osebja na glavni izvozni točki, kjer so les vozili iz gozdov.²¹⁹ To je imelo za graščino dodatne neugodne posledice, saj so vzročno in posledično povezani dogodki lastnike zemljiškega gospodstva vedno znova pripeljali na osnovni problem boljšega gospodarjenja na posestvu.

²¹⁷ AS, GUS, š. 166, št. 2825, Dopisi glede nepravilnosti v snežniškem gozdu, tožbe, 1842.

²¹⁸ Prav tam.

²¹⁹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 367.

Jurišče

Poleg sedmih pivških vasi si je tudi vas Jurišče lastila pravico do gozdarjenja na Snežniku. Vas leži dokaj daleč od graščine, na pivški strani v hribovju ob snežniškem gozdu. Že od nastanka so bili njeni prebivalci pristojni v deželno sodišče postojnskega bankalnega gospodstva in tudi podložniki postojnskega zemljiškega gospodstva. Trdili so, da so imeli vedno iste pravice kot ostali postojnski podložniki, živeči v župniji Knežak. Zaradi odprodaje so čez čas postali podložniki imenja Steinberg (Na Kalcu), ki mu je bila leta 1799, ko je bila napisana pričujoča listina,²²⁰ celotna vas še vedno podložna. Zemljišča, njive, travniki in pašniki, so bila v večini še zakupna. Gozdov hube niso imele, pač pa so si prebivalci vasi že od nastanka lahko brezplačno pripravljali les v snežniških gozdovih za domače potrebe in za prodajo. Prebivalci vasi so trdili, da je verodostojno listino o tej pravici še pred 30 leti hranil vaški župan. Ko se je lastnik njihovega gospodstva gospod Anton Jakob von Marenzi sprl z lastnikom gospodstva Snežnik, je listino zahteval od župana. Ta pa je listino v hudem besu in po lastnem priznanju zažgal, kar je po nekaj letih prišlo na uho snežniškemu graščaku. Po tem dogodku so kmetje pravico brezplačne samooskrbe z lesom in sekanja lesa za prodajo izgubili.²²¹

Da bi kmetje Jurišča lahko še dalje koristili svojo služnost v snežniškem gozdu, je bilo treba skleniti novo pogodbo. Vendar zdaj Snežniški niso bili pripravljeni dati kmetom istih pravic in nič ni bilo več zastoj. Juriščani so morali zanjo vsako leto ob svetem Juriju plačati šest kopunov.

Kmetje so lahko svojo pravico v miru uživali približno petnajst let, ko je leta 1788 prišlo v vasi do ponovnega požara, v katerem je zgorela tudi omenjena nova pogodba. Servitutni upravičenci so se morali z graščino ponovno pogajati za sklenitev nove pogodbe, po kateri pa so morali zdaj za uživanje svoje služnosti vsako leto ob sv. Juriju Snež-

²²⁰ AS, GUS, Beholungssachen I/1, Behölzungsrecht Juršič, Tagsatzungs-Protokoll, 10. 3. 1800.

²²¹ AS, GUS, Beholungssachen I/2, Behölzungsrecht Juršič, Tagsatzungs-Protokoll, 10. 3. 1800: "Anton Jakob baron Marenzi (welche auch seinerseits das Holzschlags Rechte in den Schneeberger Waldungen gleich uns ausüben wolte)." "Anton Jakob baron Marenzi (ki je hotel tudi sam uživati pravico sekanja lesa v snežniških gozdovih kot mi)".

niškim namesto kopunov plačevati letni pavšal 6 dukatov. Do leta 1798 sta obe strani novo pogodbo spoštovali, nato pa se je našlo pet najbližjih sosedov snežniškega gozda, Anton, Jurij, Matevž, Jožef in Mihel Šajn, "upornih vrtoglavcev", s katerimi je imela graščina od nekdaj težave. Vsi so bili lastniki četrtinske hube. Pod lažno pretvezo so na graščini zaposlene uradnike prosili, da bi ostalim vaščanom z grožnjo rubeža živine prepovedali do takrat dovoljeno gozdarjenje. Oni kot najbližji sosedje pa bi lahko za že plačano letno plačilo 6 goldinarjev podrli in odpeljali toliko lesa, kot si ga je sicer v enem letu za prodajo posekala cela vas.

Leta 1799 so vaščani prosili okrožno oblast, da bi jim snežniška gosposka znova dovolila pridobivanje lesa vsaj za lastne potrebe. Bližala se je namreč zima, ko bi les nujno potrebovali, pa niso imeli možnosti, da bi si ga pripravili. Graščini so ponudili spravljiv dogovor o plačevanju enakega letnega pavšala, ki bi veljal za vso vas, kot so bili dogovorjeni pred temi dogodki, ali pa dogovor o novem davku na sestanku v pisarni pri uradnih oblasteh, če bi graščina to želela. Navedli pa so še drugo možnost. V primeru, da jim graščina ne bi hotela ustreči, so jo bili za dosego svoje pravice pripravljani tožiti. Ker so morali v času prepovedi les za svoje potrebe kupovati, so graščino Snežnik prosili, da bi njihovo negotovost glede sekanja lesa čimprej končala.²²² Za pravico svojih kmetov do snežniškega lesa so se potegovali tudi Vilharji, od 25. februarja 1786²²³ lastniki imenja Na Kalcu. Ko leta 1800 Mathäus Vilhar s prošnjo, niti Janez Vilhar z zasebnim pismo nista uspela pregovoriti Lichtenbergov, da bi dopustili sekanje lesa, so se zastopniki kmetov iz Jurišča in upravitelj snežniškega gospostva Ignaz Tanner 10. marca 1800 sešli v Postojni na kresijskem uradu, kjer se je izkazalo, da je vsa zadeva nekoliko drugačna.

Zastopniki kmetov so pri zaslišanju trdili, da je snežniška graščina zavrnila sprejem plačila letne davščine in obenem celi vasi popolnoma prepovedala pripravljanje lesa v snežniških gozdovih. Izjemoma so drvarjenje dovolili le Antonu, Juriju, Matevžu, Jožefu in Mihaelu Šajnu. Vaška soseska se je bila za ponovno dovoljenje za sekanje lesa pripravljena pokoriti vsem dotedanjim zahtevam, ki so jim jih bili postavili Snežniški. Snežniški pa so v svoj zagovor povedali, da je Ignac Franc

²²² AS, GUS, Beholungssachen I/2, Beholungsrecht Jurišič, Beschwerde der Jurišcher a. d. Kreisamt, 4. 12. 1799.

²²³ Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 312-313.

von Lichtenberg upravljal snežniško gospostvo 36 let, za njim je vodenje gospostva prevzel njegov sin Alojz, ki ga je do tistega trenutka vodil 18 let, torej sta skupno upravljala Snežnik že 54 let. V vsem tem času nikoli nihče ni trdil, da bi imela vas Jurišče kdajkoli pravico brezplačnega sekanja lesa v njihovem gozdu. Snežniški zastopnik je izjavil, da je vsa zgodba o čuvanju listine pri vaškem županu izmišljena in le sredstvo, s katerim bi vaščani Jurišča radi dobili tožbo. Res pa naj bi bilo, da je graščina Snežnik v času Ignaca Franca Lichtenberga in njegovega sina Alojza dovolila Juriščanom, da so si za plačilo 6 kopunov za hišne potrebe v snežniškem gozdu vse leto pripravljali les. Ko so po nekaj požarih, ki so v vasi pustošili nekaj let zapored, potrebe po kvalitetnem lesu rasle in postajale vsako leto večje, je Alojz von Lichtenberg letno dajatev spremenil v letno vsoto 6 ducatov a 15/17 ali 30 goldinarjev deželne veljave. Juriščani so se s tako rešitvijo strinjali, čeprav so imeli dovoljenje za pripravo lesa le od vsakoletnega praznika sv. Jurija do naslednjega sv. Jurija in so jo morali vsako leto obnoviti, graščina pa kljub dogovoru do njih ni imela nikakršnih obveznosti. Na zaslišanju je graščinski zastopnik trdil, da o lesu za prodajo med graščino in Juriščani nikoli ni bilo govora.

Leta 1788 so Juriščani prelomili sklenjen dogovor in začeli preko dovoljene mere izkoriščati svojo pravico do lesa. Drugim podložnikom odkazani les so posekali in naskrivaj odpeljali iz gozda, zaradi česar so se mnogi oškodovani kmetje več let pritoževali pri njihovem gospodu Matevžu Vilharju in zahtevali nadomestila za les. Leta 1798 je snežniški grof temu dogajanju in vsem nadaljnim poizkusom naredil konec tako, da je Juriščanom popolnoma prepovedal sekanje v snežniškem gozdu. Vendar so vaščani pravico sekanja, ki jim je bila enkrat dodeljena, izrabljali še naprej in na skrivaj vozili les v Trst. Za priče teh nizkotnih kraj je zastopnik graščine navajal najbližje sosede snežniškega gozda, Antona, Jurija, Matevža, Jožefa in Mihaela Šajna, pa tudi njihovega takratnega gospodarja Matevža Vilharja. Po trditvah graščine tudi naj ne bi bilo res, da so si najbližji sosedje leta 1799 lahko pripravili toliko lesa za lastne potrebe, da so ga celo prodajali. Ponarejena dovoljenja, ki naj bi jih po pripovedih nekaterih imeli posamezniki iz vasi, bi bilo lahko prepoznati pri vsakokratnem pregledu ob prehodu mitnice, krivcem pa takoj dokazati njihove laži.

Nezavidljivega položaja juriških kmetov se je snežniška graščina zavedala, vendar samo iz ljubezni do sočloveka in zaradi že iz preteklosti

poznane revščine, v kateri so kmetje živeli, ni mogla pristati na izigravanje dogovorov, ki so si jih bili v bližnji preteklosti Juriščani privoščili na račun graščine. Graščina je zdaj zahtevala, da prekličejo vse trditve o svoji pravici do brezplačnega snežniškega lesa in se odpovejo vsem nadaljnim zahtevam po njem. Vse stroške opisanega postopka za poti in dnevnice uradnikom postojnskega kresijskega urada bi morali pokriti vaščani Jurišča sami, graščina pa je pristala na dogovor o sekanju lesa izključno za lastne potrebe Juriščanov proti plačilu letnega pavšala 6 dukatov, vendar je zahtevala, da se vaščani ravnaajo po navodilih graščinskih uradnikov in spoštujejo gozdne uredbe. Ob sekanju bi morali upoštevati načrt sečnje in posekati le tista drevesa, ki bi jih prej graščinski hlapci označili z odkazilnim kladivom. Prepoved sekanja za prodajo naj bi veljala tako za prodajo v Trst in na Reko, za kar so na kraljevih mitnicah plačevali mitnino, kot tudi za prodajo v vaseh. Za ohranitev miru pa bi vaščani Jurišča za doslej povzročeno škodo in vse manjše prekrške plačali po 100 krajcarjev, s tem pa bi se obe sprti strani odrekli kakršnemu koli nadaljnjemu tožarjenju in dolgotrajnim sodnim postopkom.²²⁴

V pogodbi, ki sta jo sprti strani sklenili 5. maja 1800, so bile zahteve graščine upoštevane. Kmetje iz Jurišča so si za plačilo 30 goldinarjev, ki so jih odrajovali vsako leto ob sv. Juriju, lahko pripravljali les za domače potrebe v snežniškem gozdu, odpovedati pa so se morali vsaki zahtevi do sekanja brezplačnega lesa za prodajo kjerkoli na Kranjskem. V kolikor pa bi kdo želel dovoljenje za sekanje lesa za prodajo, bi se moral osebno javiti na graščini in se dogovoriti za izdajo posebnega dovoljenja in za vsoto, ki naj bi jo plačal kot odškodnino za posek lesa. Juriščani so morali pri sekanju lesa dosledno upoštevati vse predpise. Če pa bi kdo ravnal v nasprotju s sklenjenim dogovorom, bi lahko izgubil pravico do lesa in sekanja, zakonsko pa bi ga obravnavali in kaznovali kot tatu. Sicer pa je graščina sklenila, da Juriščanom ne bo postavljala nobenih omejitev pri sekanju lesa za lastno porabo.²²⁵

Težav s pogodbo ni bilo konec, nesoglasja so se nadaljevala tudi v času francoske oblasti, ko so vaščani Jurišča ponovno poizkusili dobiti

²²⁴ AS, GUS, Beholzungssachen I/2, Beholzungsrecht Juršič, Tagsatzungs-Protokoll, 10. 3. 1800.

²²⁵ AS, GUS, Beholzungssachen I/2, Beholzungsrecht Juršič, Vergleich in duplo, Zustellung, 26. 4. 1801.

pravico do priprave lesa v snežniškem gozdu brez vsakoletnega plačevanja denarne obveznosti. Naslednji rok za srečanje in nov dogovor o lesu za Jurišče so določili za 1. avgust 1810 ob 9. uri v pisarni intendanta za Notranjsko.²²⁶

Ob preučitvi k prijavi priložene dokumentacije so zaposleni v uradu ugotovili, da so kmetje predložili le tiste davčne napovedi, ki so se na našale na imenje Steinberg. Navedli so, da morajo ostala potrdila šele pridobiti pri zemljiškoknjižnem uradu. Iz njih pa naj bi bila dobro razvidna njihova pravica do brezplačnega lesa v snežniškem gozdu, ki jim po teh dokazilih ne bo mogla biti več odvzeta. Vas Jurišče je trdila, da en izvelec iz deželne deske (predhodnica zemljiške knjige) sicer ima že od leta 1804, vendar ga je morala predložiti kot dokazilo v nekem drugem sodnem procesu, ki ga je sprožila v vmesnem času proti svoji lastni zemljiški gosposki.

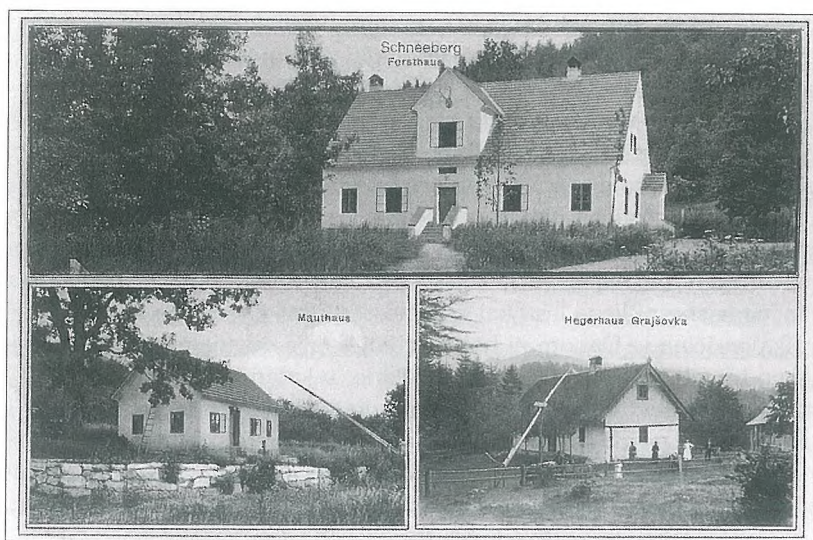
Vaščani so ponovno trdili, da so pravico do zastonj lesa v snežniškem gozdu uživali že vsaj 50 let, vendar se zdaj niso izgovarjali, da so vedno uživali isto pravico do drvarjenja kot ostale pivške vasi. Listino o uživanju služnosti pa jim je izdal sam lastnik snežniškega zemljiškega gospostva. Ko naj bi listino z zvijačo dobil v roke lastnik Steinberga baron Marenzi, naj bi jo iz zavisti, ker sam ni bil upravičen do brezplačnega snežniškega lesa kot njegovi podložniki, strgal in zažgal. Snežniška graščina vaščanom ni hotela izdati kopije originalne listine, ki jo je sama hranila. Izstavila jim je novo listino, v kateri je zahtevala plačilo 3 sedemnajstakov²²⁷ na leto za vsak par volov, ki je vozil pripravljen les iz graščinskega gozda. Davščine kmetje niso plačevali v gotovini, pač pa so namesto sedemnajstakov graščini izročili pet kopunov kot njeno protivrednost, kasneje pa namesto kopunov letno 30 goldinarjev deželne veljave ali tako imenovani rajniš (Rheinisch). Po trditvah vaščanov naj bi pravico do brezplačnega snežniškega lesa dobili, ker so gozd čuvali pred požari in drugo podobno škodo. Vaščani so zdaj prosili za preklic leta 1800 s snežniško graščino sklenjene pogodbe in ponovno zahtevali pridobitev pravice do brezplačnega lesa. V kolikor bi graščina Snežnik še

²²⁶ AS, GUS, Beholzungssachen I/2, Beholzugsrecht Juršič, Einforderung dieser Beschwerde zur Einsichtnahme, 20. 7. 1810 (17. julij 1810).

²²⁷ Sedemnajstak: star avstrijski srebrni kovanec, vreden sedemnajst krajcarjev, v plačilnem prometu so ga uporabljali od 1660 dalje. *Deutsches Wörterbuch, Band 16*, str. 830.

dalje vztrajala pri prepovedi pripravljanja brezplačnega lesa, naj bi svojo pravico uveljavljali preko drugih pravnih možnosti. Za tekoče leto pa so bili še pripravljeni plačati dogovorjeno davčno obveznost. Obvezali so se, da bodo 30 goldinarjev deželne veljave plačali z bankovci v roku 40 dni.²²⁸

Nadaljne dogajanje iz arhivskega gradiva ni natančno in jasno razvidno. Očitno pa je, da so Juriščani po svoje sekali naprej, saj sta višji sodnik Schalec in gozdarski upravnik Demscher pri obhodu snežniških gozdov leta 1848 ugotovila, da v določenem gozdnem predelu sistematično sekajo Juriščani, ki sploh niso bili snežniški podložniki.²²⁹

Gozdarska hiša na Snežniku, mitnica na Snežniku in louska hiša v Grajšovki na stari razglednici.

(Kopijo originala hranita Majda Obreza Špeh in Janez Špeh.)

²²⁸ AS, GUS, Beholzungssachen I/2, Beholzungsrecht Juršič, Tagsatzungs-Protokoll, 10. 8. 1810.

²²⁹ Prav tam.

Lož

Meščani Loža naj bi imeli pravico do priprave lesa za lastne potrebe v snežniškem gozdu že "nepojmljivo" dolgo. Ko so se začele težave zaradi pravice do sekanja lesa, ki so jo meščani Loža po navedbah graščinskega zastopnika želeli izsiliti, je gubernij kresijskemu uradu Postojna naročil, da skliče sestanek sprtih strani, na katerem bi sporno zadevo raziskali. Pozval je mestnega sodnika in dva izbrana mestna svetnika ter zastopnika graščine, ki naj bi prinesel urbar in ostalo dokumentacijo, da se 28. aprila 1784 zgodaj zjutraj zglasijo v njegovi pisarni. Pravica Loža do snežniškega lesa po trditvah loških meščanov naj nikoli ne bi bila sporna, težave so se po njihovem pripovedovanju začele pred dvanajstimi leti (od 1784 nazaj).²³⁰

Kot dokazilo o pravici pripravljanja lesa v snežniškem gozdu so loški meščani predložili izpis iz dominikalnih napovednih tabel terezijanskega katastra za snežniško zemljiško gospodstvo z 22. januarja 1749, kamor naj bi bile ob vzpostavitvi katastrskih evidenc vpisane po urbarju povzete služnosti. Drugih ustreznih listin za dokazovanje služnostne pravice do lesa Ložani niso imeli. Vendar je pisar v zapisniku, izdelanem ob soočenju sprtih strank, navedel, da nekaterih podatkov, ki so jih navedle predložene kalkulacijske tabele, v urbarju niso mogli najti.²³¹

Po izpisu sodeč je imela vsaka hiša v Ložu pravico do "nepogrešljivega" lesa za domače potrebe, od tega 300 tovorov²³² lesa za kurjavo in 70 tovorov lesa za gradnje in popravila gospodarskih poslopij. Pripraviti so si smeli še 8 tovorov voženega lesa, ki je rasel med njivami in travniki in je bil neprimeren za kurjavo. S takega lesa so morali najprej odstraniti trnje in so ga lahko uporabili npr. za ograjevanje travnikov. Če so želeli, so lahko katerikoli les prodali, vendar ne dražje kot za 3 krajcarje.

²³⁰ AS, GUS, Beholzungssachen I/3, Beholzung Recht Laas, Laaserbach, Igendorf und Podgora. Laas: 7. 4. 1784, Vorladung zur Tagsatzung.

²³¹ AS, GUS, Beholzungssachen I/3, Beholzung Recht Laas, Laaserbach, Igendorf und Podgora. Laas: 4. 5. 1784, Concept dieser.

²³² Vilfan, Prispevki k zgodovini mer, str. 69. Tovor sicer ni prava mera, a so ga večkrat uporabljali za približno označevanje količine blaga. Pomenil je količino, ki jo je normalno nosil tovorni konj, zato je bil odvisna od moči konja, težavnosti poti in specifične teže blaga. Po dosegljivih podatkih je en tovor znašal od 139 do 180 kg.

Po njihovih navajanjih so smeli pravico do drvarjenja koristiti vsi, "alle im Landgericht sesshafte Unterthannen, Fremde, und Heimische wie auch andere begülten gratis."²³³ Za tujce, ki so gozdarili v snežniškem gozdu, je znašal davek 17 krajcarjev, za Pivčane pa 51 krajcarjev takse. Plačilo je pomenilo pravico neomejenega drvarjenja v celem letu, "aus deme zu schliessen, dass das Holz hier keinen Preiss habe", v snežniških gozdovih pa dodatne rabe poleg drvarjenja niso izvajali. Za uživanje pravice do lesa je mesto Lož snežniški graščini vsako leto plačalo 60 goldinarjev.²³⁴

Graščina je zatrjevala, da nima nobenih obveznosti do Loža. Nikjer v mestnih listinah in privilegijih naj bi loška pravica do snežniškega lesa ne bila niti omenjena, pa tudi snežniški urbarji iz let 1606 in iz časa Eggenbergov med letoma 1670 in 1680 naj bi nikjer ne govorili o služnostni pravici loških meščanov.²³⁵ Mesto Lož je imelo svoj mali hrastov gozd, imenovan Pogača (Pogaza) in Ribčovka (Ribzouka), kjer bi si po mnenju graščinskih meščani lahko brez plačil in omejitev pripravljali les. Iz snežniškega gozda naj bi začeli les izvažati šele pred 12 leti. Pred 18 leti pa je loški župan Zabukovec (Zabuckouz) dobil izdani reverz, s katerim mu je snežniška graščina naznanila, da loški meščani, razen tistih okrožij, ki so imela posebno lastno dovoljenje, niso imeli pravice drvarjenja v snežniškem gozdu.²³⁶

Ko se Ložani s Snežniškimi nikakor niso mogli dogovoriti o nadaljni usodi sečnje, so 9. januarja 1808 za pomoč pri poravnavi in nadaljnem dogovoru prosili kresijski urad v Postojni. Sestanek je potekal pri okrajnem komisarju Antonu von Frankenfeldu. V imenu graščine se ga je udeležil gosposčinski upravitelj Ignatz Tanner, loške meščane pa so zastopali župan Jakob Frack, Matevž Prevc (Matheus Preuz) in Miha Lah (Micha Lach). Meščani so se na soočenju sklicevali na zastaranje, s katerim naj bi si po tridesetih letih neoviranega in mirnega sekanja lesa priposestvovali pravico do sekanja snežniškega lesa.

²³³ AS, GUS, Beholzungssachen I/3, Behölzungs Recht Laas, Laaserbach, Igendorf und Podgora. Laas: Dominical Fassion v. 22. 1. 1749. Extract in duplo: "na območju deželnega sodišča stalno naseljeni podložniki, tujci in domači kot tudi drugi zastonj."

²³⁴ Prav tam: "iz česar zaključimo, da les tukaj nima nobene cene".

²³⁵ AS, GUS, Beholzungssachen I/3, Behölzungs Recht Laas, Laaserbach, Igendorf und Podgora. Laas: 13. 2. 1808, Anmerkungenüber Laaser Behölzungsrecht.

²³⁶ AS, GUS, Beholzungssachen I/3, Behölzungs Recht Laas, Laaserbach, Igendorf und Podgora. Laas: 4. 5. 1785, Concept dieser.

Graččina je sprva kot edini dokaz pravice Ložanov priznala vpis v davčnih napovedih za odmero davka iz leta 1749, ko naj bi po zatrjevanju meščanov prijavila dohodek 60 goldinarjev prihodka, ki naj bi jih plačali loški meščani za pripravljanje lesa v njihovem gozdu. Napoved naj bi bil lastoročno podpisal takratni snežniški lastnik Ignac Ksaver grof von Lichtenberg.

Predpisano davščino naj bi meščani plačevali redno in vsako leto točno ob dogovorjenem času, kar je dokazovalo tudi zadnje izstavljeno potrdilo o plačilu z dne 26. septembra 1807. Redno plačevanje je meščanom omogočilo, da v tridesetih letih uživanja pravice sekanja niso imeli sporov z graščino Snežnik, nato pa je snežniška graščina nena doma zavrnila letno plačilo in sekanje prepovedala. Meščani so domnevali, da bi jim graščina rada popolnoma prepovedala pripravljanje lesa v snežniškem gozdu, kar bi bila storila že davno prej, če ji meščani ne bi vsako leto točno plačali določene davščine. Zagrozili so, da bodo v primeru, da bi graščina še naprej vztrajala pri zavračanju sprejema njihovega letnega plačila in prepovedi sekanja lesa v snežniškem gozdu, svojo pravico iskali na sodišču.

Nasprotno je graščina trdila, da je bilo mesto Lož že od pradavnih časov podložno zemljiškemu gospodstvu Lož, ki je bilo združeno s snežniškim zemljiškim gospodstvom. To naj bi po zatrjevanju zastopnika graščine dokazovali vsi do tedaj sestavljeni urbarji in letni urbarialni davki v višini 61 goldinarjev 43 2/4 krajcarjev, ki so ga Ložani "že nepojmljivo dolgo" redno plačevali zemljiškemu gospodstvu. Po njegovem pripovedovanju naj bi loška gosposka nekdanj zaradi te davščine dovolila Ložanom, da sekajo les za domače potrebe v gosposkiškem gozdu. Pravice z enkratnim dovoljenjem niso dobili za neomejeno dolgo, pač pa so morali nekdanj zanj pred vsakim sekanjem ponovno zaprositi. Zastopniku graščine se je zdelo prav spomniti Ložane, da so se z graščino začeli prepirati prav zaradi izkoriščanja pravice do sekanja, kar je graščina poizkušala omejiti z grožnjo rubeža. Dodal je, da še vedno obstajajo preverljivi zapisniki, več še živelih prič pa lahko potrdi, da graščina zahtevam meščanov ni nasprotovala. Edina zahteva, ki jo je postavljala, je bilo redno plačevanje davka, šele po poravnavi dolgov pa je dovoljevala sekanje lesa. Po njegovem mnenju so loški meščani naštetih dejstva želeli pozabiti. Ložani so si po preverljivih podatkih smeli pripravljati les le v delu področja, poraslega s smrekami, jelkami in bukvami, ki so ga imenovali Pogača in je nekdanj pripadal zemljiškemu

gospostvu Lož. Ob preurejanju meja deželnih sodišč pa so ga Snežniški prepustili v last mestu Lož.²³⁷ Davčno napoved za leto 1749, na katero so se loški meščani sklicevali, je graščinski zastopnik označil kot "sumljivo". Po primerjavi s svojimi zapisi, ki so se precej razlikovali od navedb meščanov, je zato navedel svoje postavke:

- dohodki od dominikalnih gozdov za lastno porabo v treh delih 23 goldinarjev 26 krajcarjev
- plačila tujih podložnikov 17 goldinarjev
- dohodki od gozdov, prepuščenih v izkoriščanje za potrebe kraljeve fužine v Čabru 200 goldinarjev
- skupaj 240 goldinarjev 26 krajcarjev.²³⁸

V tej davčni napovedi vsota 60 goldinarjev, ki so jo navajali meščani, nikjer ni bila prikazana. Snežniški upravnik Tanner je trdil, da so meščani plačevali le urbarialno dajatev in ne gozdne takse, zato v davčni napovedi ni bila zajeta. Pripomnil je še, da je pri navajanju in tolmačenju dejstev treba biti pazljiv, saj se lahko zelo hitro narobe razumejo, zaradi njihove obsedenosti z izsiljevanjem pravice do lesa pa je kresijski urad loške meščane že leta 1784 pošteno oštel. Z loškimi meščani je želel doseči poravnavo in nekak dogovor glede sekanja lesa. Ker pa so očitno neosnovano netili spor z graščino, s katerim so sami sebi prizadejali škodo in stroške, graščini pa "povzročali izgubo časa", je zanje zahteval kazen. Za prisotnost graščinskih uradnikov na sklicnem so- očenju, na katerem so hoteli meščani zlonamerno prikazati potvorjeno resnico, je zahteval plačilo 50 goldinarjev v 14 dneh.

Dogovora na sestanku niso sklenili. Nova dejstva so kresijske organe presenetila, zato so si uradniki izgovorili čas, v katerem bi preučili novopredložene dokaze,²³⁹ vendar ni gradiva, ki bi razkrivalo razrešitev problema.

Loški Potok

16. septembra 1749 je bila sklenjena poravnava med gospostvoma Ribnica in Snežnik glede meje med deželnima sodiščema. Celotno pod-

²³⁷ AS, GUS, Beholzungsachen I/3, Behölzungs Recht Laas, Laaserbach, Igendorf und Podgora. Laas: 29. 4. 1808, Vergleichsversuch Protokoll.

²³⁸ Prav tam.

²³⁹ Prav tam.

ročje severno od črte Velika Kavka ali Jelenov vrh do Požarišča je tedaj pripadlo h gospostvu Ribnica. Življenje ob novi mejni črti se je moralo spremeniti, kar za nekatere ni bilo najbolj preprosto. Če so kmetje mejo prestopili naskrivaj, jim je grozila denarna kazen. Tako je bil snežniški podložnik Valentin Avsec iz Markovca (Markowitsch) protipravno izkrčil 7 johov 559 kvadratnih klafter veliko področje v ribniškem gozdu in si pripravil rovt. Ribniški podložniki iz Loškega Potoka so obdržali pravico sekanja lesa na gozdnatem območju Votle stene med vrhovoma Volčjega hriba (Vouzie Hrib) in Požarišča (Posarische), vendar so jih snežniški podložniki pri tem ovirali. Ko sta se gospostvi dogovarjali, kako bi nastale probleme razrešili, sta sklenili, da mora Valentin Avsec pogozditi izsekano področje, na katerega potem ne sme več prihajati, za prizadejano škodo pa mora plačati denarno kazen v višini enega dukata. Ribniški podložniki iz Loškega Potoka so svojo pravico do sekanja lesa zastonj v prej določenem snežniškem gozdu obdržali še dalje, snežniškim podložnikom pa sta gosposki zagrozili, da jih pri tem ne smejo ovirati, sicer bodo kaznovani. Ščasoma je snežniška gosposka skušala sama zmanjšati pravice vaščanov Loškega Potoka do lesa iz graščinskih gozdov. Želeli so doseči dogovor o lesu, zato sta 16. avgusta 1800 inšpektorja Joseph Smolle in Phillipp grof Kobenzl iz Ljubljane poslala graščini dopis, v katerem sta jo pozvala, da bi se trije zastopniki vaščanov s popolnimi pooblastili za dogovor srečali z zastopnikom zemljiške gosposke Snežnik, na srečanju pa bi se o težavah pogovorili in pozkušali najti rešitev, ki bi vsaj deloma pomirila obe sprti strani.

Iga vas in Podgora

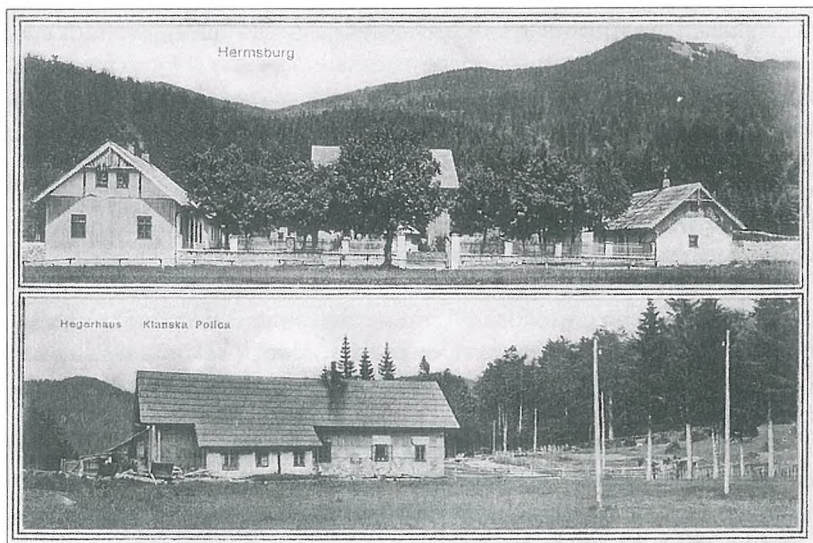
Vaščani Ige vasi in Podgore so imeli pravico do snežniškega lesa za domače potrebe, pravica pa naj bi jim pripadala na podlagi priposestevovanja po 30 ali 40 letih neoviranega pripravljanja različnih vrst lesa. Pri postopku odkupa služnosti se je pojavil problem zaradi slabih evidenc, iz katerih pristojni nikakor niso mogli razbrati, ali so vaščani poleg lesa za domačo porabo imeli tudi pravico do merkantilnega lesa, do lesa za ograjevanje njiv in travnikov ter ali je bil snežniški les vaščanom potreben le kot dodatni les poleg tistega, ki so si ga lahko pripravili na zemljiščih v lasti soseske. Ugotovili so, da so imeli kmetje iz Podgore, razen posebej omenjenega Luke Kosmača na hišni številki 21, kajžarjev in hišnih številki 3, 4, 5, 9, 24, 25, 31, 32, 48, 49, 50, 51 in 52, ter iz Ige

vasi z izjemo št. 23 poleg pravice do lesa za domače potrebe tudi še pravico do merkantilnega lesa. Za smrekov les, ki so ga potrebovali za izdelavo vprežnega povezja, jim ni bilo treba plačati nič, za bukov les za povezje pa so plačevali takso, ki je bila izračunana po prodaji izdelkov in je služila za podlago pri odmeri odškodnine ob odkupu in uravnavi služnosti po letu 1853.

V Iga vasi je bilo stanje nekoliko drugačno kot v Podgori, saj se je pravica do priprave lesa v snežniškem gozdu od kmetije do kmetije razlikovala. Lastnik kajže v Iga vasi št. 3 Jurij Vesel si je lahko enako kot ostali kmetje v snežniškem gozdu pripravljali les za izdelavo vprežne oprave, ki jo je nato prodajal, vendar je moral za les plačevati posebej odmerjeno gozdno takso. Matija Mlakar iz Ige vasi št. 4 in Lorenz Urbiha iz Ige vasi 5 sta v snežniškem gozdu lahko sekala les za prodajo. Luki Šimcu, kajžarju iz Ige vasi št. 9, je pripadal brezplačen smrekov les iz snežniškega gozda za izdelavo vprežne opreme, medtem ko je za bukov les moral plačevati lesno takso. Matiji Mlakarju iz Ige vasi 23 kljub temu, da mu je pripadala pravica do merkantilnega lesa kot lastniku kmetije, za njegovo dominikalno kajžo pravica do lesa ni bila priznana. Kajžarju Juriju Žnideršiču v Iga vasi št. 24 je merkantilni les pripadal kakor lastnikom hub. Kajžarji Jakob Gorše iz Ige vasi št. 25 in Jožef Sterle prav tako iz Ige vasi št. 32 ter Gregor Verbiha iz Podgore št. 1, Jurij Petrinček iz Podgore št. 17, Janez Nanut, Podgora št. 49, Luka Antončič, Podgora št. 19 in Stefan Speh iz Podgore št. 20 niso imeli pravice do merkantilnega lesa iz snežniškega gozda.

Kmetje iz Ige vasi in Podgore, ki so imeli pravico do snežniškega lesa za lastno uporabo, so si lahko pripravili les za kurjavo, gradnje in popravila, njihova pravica do lesa pa je zajemala tudi les za ograjevanje njiv, travnikov in pašnikov. Vaščani Ige vasi so graščini plačevali skupaj 4 goldinarje 49 krajcarjev lesne takse ali protivrednost 12 mernikov ovsa, Podgorjani pa skupaj 2 goldinarja 44 1/2 krajcarjev ali protivrednost 7 mernikov ovsa. Graščina ni vedela, koliko potrebnega lesa so si kmetje lahko priskrbeli na z drevjem in grmovjem poraščenih pašnikih.²⁴⁰

²⁴⁰ AS, GUS, Behölzungssachen I/3, 15. 12. 1865, Rekurs von Iggendorf & Podgora an die Grundlasten Ablösungs-Commission (gehört aber schon zur Waldservitutten-ablösung).

*Gozdarska kolonija Gomanjce (Hernsburg) in louska hiša
na Klanski Polici na stari razglednici.
(Kopijo originala hranita Majda Obreza Špeh in Janez Špeh.)*

Babno Polje

Leta 1820 je snežniška zemljiška gosposka distrikt Babno Polje prodala čabranskemu gospostvu, da bi si družina olajšala svoj finančni položaj. Ko je prodano področje čez nekaj let Snežnik odkupil nazaj, so tudi kmetje dobili nazaj vse nekdanje služnostne pravice v snežniškem gozdu. Njihove pravice so ob ugotavljanju stanja pred odkupom in uravnavo servitutov enačili s pravicami kmetov iz Loške doline, nikakor pa jim niso bili pripravljeni priznati enakega statusa kot so ga imeli pivški kmetje.²⁴¹

²⁴¹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Holz Servituten u. ihre Ablösung, Schriften, welche Specification sub B mit dem Protokoll über die Uebergabe der Herrschaft Schneeberg anher eingelangt sind.

Nekatere posamične spore zaradi lesa, ki niso bili nujno tudi spori zaradi uživanja služnostne pravice okoliških kmetov, je graščina uspela rešiti po dogovoru z vaškimi soseskami brez večjega posredovanja oblastnih organov. S sporazumnim dogovorom so se želeli v prvi vrsti izogniti dolgotrajnim sodnim postopkom, s katerimi sta imeli obe sprti strani tudi precejšnje finančne stroške.²⁴² Na nekatere od teh pogodb so se kmetje po letu 1853 v postopkih uravnave zemljiških bremen izgovarjali in jih navajali kot priposestevovano služnost.

Leta 1765 so tako Snežniški dovolili sekanje lesa za lastne potrebe na območju Racne gore do sv. Andreja vaščanom Bločic.²⁴³ Podobno so leta 1769 rešili spor s Klano in vaščanom dovolili sekanje lesa za kurjavo, gradnje in popravila lastnih hiš ter za prodajo na območju do Jaromovca, Gregorovca, Drašičev ali Zisane.²⁴⁴

Leta 1771 so graščinski vaščanom Jablanice Martinu Hrvatinu, Martinu Schfezinu, Josefu Novaku, Urbanu Jagschetitzu in Matiji Proschizu ter iz Vrbice Antonu Roizu, Luki Roizu, Luki Militzu, Matheusu Gerbezu, Urbanu Kasparju, Matiji Roizu, Matiji Kasparju in Matiji Militzu priznali enako pravico, za kar so morali vsako leto ob sv. Michaelu plačati 20 goldinarjev. Če se dogovora kmetje ne bi držali, jim je grozil rubež, v kolikor pa bi sekali premlada drevesa in bi jih pri delu zasačili, bi morali plačati kazen 3 dukatov v zlatu. Pogodbo so zapisali v dveh izvodih, vsaka pogodbeni stran je dobila enega. Graščina je na svoj izvod sedemnajst let, od 1771 do 1787, zapisovala vplačila, ki so ji jih kmetje redno plačevali.²⁴⁵

Grof Alojz von Lichtenberg je leta 1797 tožil vaščane Trnovega, Tomaža in Joanna Vičiča ter Antona, Marka, Matijo, Joanna, Štefana in Andreja Weningerja, podložnike imenja Mühlhofen,²⁴⁶ zaradi količine lesa, ki so ga v sedmih letih od 1789 do 1795 podrli v snežniškem gozdu. Pripravo graščinskega lesa za lastno porabo naj bi jim bil dovolil že

²⁴² AS, GUS, Behölzungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölzungs Verträge mit den Dörfern, 13. 6. 1765, Bločice.

²⁴³ Prav tam.

²⁴⁴ AS, GUS, Behölzungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölzungs Verträge mit den Dörfern, 23. 4. 1769, Klana.

²⁴⁵ AS, GUS, Behölzungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölzungs Verträge mit den Dörfern, 25. 6. 1771, Jablanica in Vrbica.

²⁴⁶ Imenje pri Postojni. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 308.

tožnikov oče Ignac grof von Lichtenberg,²⁴⁷ za pravico pa bi morali letno plačevali 12 goldinarjev ljubljanske veljave, vendar je iz izrečene sodbe sklepati, da niso bili redni plačniki. Po skupnem sestanku 25. avgusta 1797 je sodišče odločilo, da morajo vaščani Tmovega v štirinajstih dneh plačati ves svoj zaostali dolg 84 goldinarjev ter dvakratno sodno takso za sodniško določeno pravico v višini 18 goldinarjev 37 krajcarjev.²⁴⁸

Leta 1798 se je graščina sporazumela za les z vaščani Bača, tako da so jim priznali služnostno pravico do lesa. Drugim je bilo prepovedano kakršnokoli sekanje in pripravljanje lesa, če pa si je kmet pridobil dovoljenje z graščinsko prepustnico, si je les lahko pripravil v snežniškem gozdu za katerekoli potrebe. Bačani so za čas od Jurjevega 1797 do Jurjevega 1798 izjemoma morali plačati gozdno takso v višini 34 goldinarjev.²⁴⁹

Z vaščani Narina so se graščinski leta 1800 dogovorili, da si kmetje iz vasi, ki je štela 40 ognjišč, lahko naslednja tri leta pripravljajo les za lastno porabo, zanj pa morajo graščini vsako leto vnaprej plačati 34 krajcarjev po ognjišču, kar je za vso vas znašalo letno 22 goldinarjev 40 krajcarjev. Za izvažanje lesa iz gozda so si morali pri graščini za plačilo takse pridobiti dovolilnico, v zapisniku pa so navedli še, da bodo enaki pogoji za sekanje lesa veljali tudi v času, ko se bo veljavnost pogodbe iztekla. Kmetom je bila zagrožena kazen plačila 10 zlatih goldinarjev, če bi les prodajali postojnskim podložnikom,²⁵⁰ saj so imeli snežniški prav v tistem času s pivškimi kmeti največ težav, ko so skušali omejiti devastiranje in izsekavanje svojih gozdov. V primeru, da bi graščinski hlapci kmete iz Narina zalotili pri sekanju večje količine lesa, kot jim je bila s pogodbo priznana, ali da bi kmetje v gozdu namerno povzročali škodo, jim je grozila denarna kazen v višini petih zlatih dukatov, obenem s poravnavo stroškov za popravo škode pa jim je grozila še takojšnja prekinitev veljavnosti pogodbe.

²⁴⁷ Ignac grof von Lichtenberg je posest prepustil svojemu najstarejšemu sinu Alojzu leta 1782. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 450.

²⁴⁸ AS, GUS, Behölungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölungssachen Verträge mit den Dörfern, 8. 8. 1797, Tmovo.

²⁴⁹ AS, GUS, Behölungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölungssachen Verträge mit den Dörfern, 14. 1. 1798, Bač.

²⁵⁰ AS, GUS, Behölungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölungssachen Verträge mit den Dörfern, 20. 10. 1800, Narein.

Leta 1802 so bili kaznovani trije kmetje iz Tmovega, Joseph Vičič ter Tomaž in Marko Veniger, ki se niso držali določil sodbe iz leta 1797.²⁵¹

Po smrti Alojza von Lichtenberga in njegove žene Cecilije Gallenberg leta 1801²⁵² je nekaj pogodb s sosednjimi vaškimi soseskami o sekanju lesa v snežniških gozdovih v imenu mladoletnih otrok sklenil grof Erazem Lichtenberg.

Leta 1804 je dovolil vaščanom Drskovč, da tri leta, od 24. aprila 1804 do 1807, sekajo les za lastno porabo v snežniškem dominikalnem gozdu, za kar so morali vsako leto graščini plačati 11 goldinarjev nemške veljave najkasneje 14 dni po sv. Juriju. Plačati so morali polog v višini dvakratnega zneska. Graščina se je v pogodbah zavarovala tudi za primer izterjave kazni. Vaška skupnost je odgovarjala po sistemu vsi za enega, eden za vse. Sekali so lahko tudi les za prodajo, vendar so si morali za to pri graščini pridobiti posebno dovoljenje in plačati dodatni gozdni davek. Premladih in pretankih dreves niso smeli sekati. Predvidena kazen za neizpolnjevanje zahtev je bila poleg plačila 10 goldinarjev takojšnja prekinitve veljavnosti pogodbe. V kolikor kmetje kazni ne bi mogli plačati, jim je graščina lahko zarubila tudi ostalo premoženje.²⁵³

Leta 1804 je Erazem Lichtenberg kot zastopnik otrok sklenil enako pogodbo za tri leta s kmeti iz vasi Jasen in posamezniki iz Vrbice. Za pravico do drvarjenja so morali vsako leto plačati 20 goldinarjev nemške veljave. Denar so morali položiti vnaprej. Kmetje so za redno plačevanje odgovarjali enako kot vaščani Drskovč po načelu vsi za enega, eden za vse. Če so želeli sekati še dodatni les za prodajo, so morali pri graščini prositi za dovoljenje in plačati dodatno gozdno takso. Tudi če so kmetje imeli pravico sekati les za prodajo, pa za posebno dovoljenje niso prosili, ali da do sekanja lesa niso bili upravičeni, pa so si ga kljub temu dovolili in so jih pri prekršku ulovili, jim je bila zagrožena kazen plačila 10 zlatih ducatov. S kaznijo v enaki višini je bilo kmetom prepovedano sekanje premladega in nedozorelega drevja. Kot končno določbo pa so v pogodbi navedli, da po kateremkoli primeru kršenja dogovora, ki bi ga

²⁵¹ AS, GUS, Behölzungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölzungs Verträge mit den Dörfern, 20. 10. 1802, Tmovo.

²⁵² Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 450.

²⁵³ AS, GUS, Behölzungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölzungs Verträge mit den Dörfern, 24. 4. 1804, Drskovče.

na graščini zaznali, pogodba z vaščani Jasna ni več veljavna. Če pa kmetje ne bi bili sposobni plačati kazni, ki bi jim jo prisodili zaradi prekrška, bi jim po pogodbi lahko zarubili ostalo premoženje.²⁵⁴

Leta 1804 je pogodbo o sekanju lesa za lastno porabo z veljavnostjo od Jurjevega 1804 do 1807 zastopnik otrok sklenil z vaščani Bača in Velike Pristave. Bačani so za pravico sekanja vsako leto plačali 36 dukatov nemške veljave vnaprej, najkasneje do 24. junija, kmetje iz Velike Pristave pa so plačevali letno 10 goldinarjev 12 krajcarjev nemške veljave. Bačani so morali polog vplačati pri snežniški rentni blagajni v dvakratnem znesku, kmetje iz Velike Pristave pa so morali svojo dajatev plačati v dvojnem znesku najkasneje 14 dni po sv. Juriju. Ostale določbe pogodbe in zagrožene kazenske sankcije so bile enake. Pri sekanju lesa za prodajo, za kar so si morali pridobiti posebno dodatno plačljivo dovoljenje, so vaščani vedno odgovarjali po načelu vsi za enega, eden za vse. Tudi višina kazni, s katero je graščina zagrozila kmetom iz Bača v primeru, da bi jih graščinski hlapci zasačili pri nedovoljenem sekanju ali sekanju premladih dreves, je bila enaka kot v pogodbi z vaščani iz Jasna. Če bi kmete zasačili pri kršenju kateregakoli člena sklenjene pogodbe, bi njena veljavnost takoj potekla, kazen pa bi v skrajnem primeru izterjali celo z rubežem.²⁵⁵

Tudi z vaščani Kosez so Snežniški 1804 sklenili podobno pogodbo. Zajemala je čas od sv. Martina 1804 do 1807. V tem času so smeli koseški kmetje v snežniških dominikalnih gozdovih sekati les za lastno porabo, letno pa so za to graščini plačevali 18 goldinarjev. Tudi koseški kmetje so morali pri snežniški blagajni ob roku vplačati dvakratni znesek. Določeno je bilo, da so davek plačali najkasneje 14 dni po sv. Martinu. Načelo, da je cela vas odgovorna za dejanja vseh posameznikov v vasi, je obveljalo tudi v tej pogodbi.²⁵⁶

Pogodbo z vaščani Kilovč z veljavnostjo treh let so sklenili leta 1806. Snežniški so dovolili sekanje lesa za domače potrebe, vsako leto pa so Kilovčani 1. septembra plačali graščini 10 goldinarjev 12 krajcarjev. Vi-

²⁵⁴ AS, GUS, Behölungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölungss Verträge mit den Dörfern, 3. 5. 1804, Jasen mit Zeugnis v. 17. 4. 1804 für Verbica.

²⁵⁵ AS, GUS, Behölungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölungss Verträge mit den Dörfern, 5. 5. 1804, Bač in 11. 5. 1804, Velika Pristava.

²⁵⁶ AS, GUS, Behölungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölungss Verträge mit den Dörfern, 29. 5. 1804, Koseze.

šino pologa so plačevali v dvakratnem znesku pri snežniški rentni blagajni. Vsi ostali pogoji sekanja lesa so bili enaki kot v pogodbah z vaščani Kosez, Velike Pristave, Bača, Drskovč in Jasna.²⁵⁷

Triletna pogodba za sekanje lesa za potrebe lastnih gospodinjstev iz 1807 s posameznimi kmeti iz vasi Podtabor je veljala do leta 1810, vsako leto do 4. julija pa so pri graščinski rentni blagajni plačali 4 goldinarje 15 krajcarjev nemške veljave. Les za prodajo so lahko sekali pod enakimi pogoji kot jih je graščina določila v pogodbah z drugimi vaškimi soseskami.²⁵⁸

V opisane gospodarske razmere sta leta 1847 ob nakupu gradu in posesti nameravala poseči Sigismund in Marija Karis. Kljub obveščenosti o slabem gospodarskem stanju sta predvidevala, da bosta velik finančni zalogaj nakupa in razrešitve služnosti, ki se je pripravljaj, zmogla. Najprej sta želela vzpostaviti učinkovito gozdarsko službo s šolanimi vodilnimi gozdarskimi kadri, ki bi bili sposobni zaustaviti neprestane kraje lesa. Dobiti sta ga želela od graščine Kostanjevica na Krki.²⁵⁹ Hotela sta določiti in izmeriti rove, kar do tedaj še ni bilo narejeno, nameravala graditi gozdne poti in ceste, da bi graščina iz gozdov lažje spravljala les, omejiti sta hotela nedovoljeno krčenje gozdov za rove in laze. Kmetje v okoliških vaseh so se z novimi ukrepi v začetku dozdevno strinjali, saj med njimi ni bilo zaznati upornosti, mir pa ni dolgo trajal. V začetku leta 1848 so se prve začele upirati odkazovanju in označevanju lesa v gozdu vasi Knežak, Koritnica in Bač iz bistrškega okrožja.²⁶⁰

Tudi o problemu servitutov sta Karisa nekaj vedela, verjetno pa nista dovolj natančno poznala njihovega obsega, saj se v tako kratkem času z njimi sploh nista mogla seznaniti. Njun svetovalec jima je o servitutih pisal leta 1847. Prepričan je bil, da jih je nekako treba razrešiti. Ugotovil je, da je treba najprej ugotoviti obseg devastiranja gozda, natančno preučiti odročni gozd in možnosti povezave oddaljenih gozdnih površin z

²⁵⁷ AS, GUS, Behölzungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölzungs Verträge mit den Dörfern, 31. 10. 1806, Kilovče.

²⁵⁸ AS, GUS, Behölzungssachen I/4, Freiwillig geschlossene Behölzungs Verträge mit den Dörfern, 4. 7. 1807, Podtabor.

²⁵⁹ Mariabrunn, auch Schloss Landstrass auch Kloster. *Allgemeine Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften*, str. 45.

²⁶⁰ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs – Vergleich – und Vermerkungs – Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 367.

gozdnimi cestami. Svetoval jima je, naj proučita vse možnosti preprečevanja kraj lesa in odvažanja podrtih dreves iz gozda, ker so jih kmetje preko preprodajalcev uspešno prodajali, na koncu pa je treba "z optimističnim upanjem" prepričati kmete, da bolj skrbno obdelujejo svoje zanemarjene kmetije, dodatni zaslužek pa naj si iščejo pri prevozništvu in pri uradnem in zakonitem tovorjenju graščinskega lesa iz gozda na žage ali do trgovcev z lesom. Pri preračunavanju cen je svetovalec Karisoma napisal, da se mu zdi, da je cena 300 goldinarjev za 1/4 hube, kar je vzel kot merilo in osnovo za določanje cene odkupa služnosti, absolutno previsoka. Dovolj se mu je zdelo že 200 goldinarjev, v skrajnem primeru 250 goldinarjev. Glede poplačila odškodnine pa bi se lahko dogovorili s kmeti, da bi graščina polovico plačala takoj, drugo polovico pa bi po dogovoru časovno zamaknili in jo plačali nekoliko kasneje.

*Hrastov drevored v nekdanjem grajskem parku
(foto Aleš Gabrič)*

Za natančno določitev obsega služnosti naj bi graščina že takrat (leta 1847) zbrala podatke in njihov morebitni vpis preverila v rektificiranih dominikalnih aktih (terezijanski kataster), da takrat, ko bo zakon o odkupu servitutov v resnici sprejet, ne bodo po nepotrebnem izgubljali časa. Samo delo ob zbiranju podatkov pa naj bi na graščini opravljali v čim večji tajnosti, da ne bi po nepotrebnem vznemirjali kmetov. Svetoval je še, da bi bilo za graščino najbolj smotrno služnosti kmetom odplačati v denarju in ne z odstopom zemljiških gozdnih parcel. O tem, ali se bodo kmetje s tako rešitvijo strinjali ali ne, se svetovalec ni spraševal.²⁶¹

²⁶¹ AS, GUS, š. 139, št. 2558.

IV. LETO 1848

1. Leto 1848 in kmetje

Leto 1848 je prineslo enega največjih preobratov v slovenski zgodovini, saj so marčevska dogajanja avstrijsko cesarstvo popolnoma pretresla, ko so vsi družbeni sloji nastopili s svojimi zahtevami. V Avstriji je revolucija potekala nekoliko drugače kot v drugih evropskih državah, saj se je soočala s problemi večnacionalne države, ki jih drugod niso imeli v takem obsegu.

Na Notranjskem z njenimi obširnimi gozdovi je bilo glavno vprašanje na agrarnem področju leta 1848 lastništvo gozda. Kljub oddaljenosti od dogajanj drugod po Evropi in posebej po avstrijski monarhiji so bili kmetje o pripravljanju zemljiške odveze in odkupu servitutnih pravic zelo dobro obveščeni. Takoj so dojeli, da je s fevdalizmom konec. Glede lastništva nad gozdnimi zemljišči se sicer niso preveč razburjali, prepričani pa so bili, da je les, ki raste na gozdnih parcelah, njihov, graščina pa je le neke vrste skrbnik gozda. Najbolj so se bali za svoje služnosti v gozdovih in kakšen bo njihov izvleček iz tega procesa. Predvidevali so, da bodo svoje pravice v gozdovih izgubili, zato pa morajo svoj les pred dokončno odločitvijo o gozdovih posekati.²⁶² Splošno zmedo v letu 1848 so dodobra izkoristili, kjer se je le dalo. Na zemljiško odvezo so po marčni revoluciji leta 1848, ko je plemstvo izgubilo vrhovno lastništvo nad zemljo in pravice do pobiranja fevdalnih dajatev, bremen in služnosti, v gozdovih reagirali s povečano sečnjo za lastno porabo in trg ter s povečanim divjim lovom, s katerim so nekatere vrste divjadi skoraj iztrebili. Sekali so najkvalitetnejša drevesa, nastopilo je obdobje pretiranega in celo stihijskega izkoriščanja gozdov. Dejanski obseg sečenj je presegal normalnega približno za četrtno.²⁶³

Posebej na Notranjskem in Dolenjskem je prihajalo do pogostih trenj zaradi služnostnih pravic v gozdovih. Tudi gozdarski spor na Snežniku se je leta 1848 še zaostрил. Večina zahtev, ki so jih drugod postavljali zapostavljeni meščanski in kmečki sloji, se je na snežniškem območju ka-

²⁶² Granda, *Gospodarske razmere pri Slovencih*, str. 322.

²⁶³ Vilman, Serše, *Prva slovenska gozdarska šola*, str. 5.

zala v nemirih pred graščino in zahtevah po dodelitvi pravic v gozdu in do lesa. Svoje nezadovoljstvo nad dogajanjem okoli gozdnih služnosti so kmetje najlažje pokazali s krajami lesa v gozdovih. Pri branjenju svojih pravic so nastopali tako proti graščini kot tudi proti tistim kmetom, ki niso sodili v njihov okoliš, in proti onim, za katere so menili, da sekajo les, ki je pravzaprav namenjen njim in jim ga takorekoč kradejo.

2. Nemirno leto 1848 na Snežniku

Kmetje iz Knežaka, Koritnice in Bača so 16. februarja 1848 iz snežniškega gozda odpeljali 28 voz bukovih hlodov na žago v Bistrico, podobna dejanja pa so se nato še kar nadaljevala. Policijsko preiskavo o dogodku je uvedel cesarsko kraljevi kresijski urad Postojna, zadevo posredoval na višjo instanco, vendar končni izsledki preiskave niso bili znani.

23. marca 1848 je pred vrata snežniškega gradu prišlo 300 močnih kmetov s svojimi zahtevami. 14 kmečkih zastopnikov so spustili v grad, kjer so te zahteve razgmili in se o njih poizkušali dogovoriti. Kmalu po dogodku je večje število prebivalcev območja deželnega sodišča snežniškega okraja vdrlo v snežniški gozd in brez milosti nabralo in posekalo vse, kar se jim je zdelo vredno. Na poizkus ukrepanja šibkega gozdarškega osebja ni bilo moč računati, ker je bila vnema plenilcev premočna, vsak upor pa bi bil lahko povod za pokol in prelivanje krvi. Kmetje namreč niso priznavali nikakršnega nadzora v gozdovih in so večkrat zahtevali spremembe dogovora z graščino glede sekanja lesa.²⁶⁴

Dne 24. junija so servitutni upravičenci do lesa, prebivalci vasi Koritnica, Bač in Vrbovo, s pašnikov v snežniškem gozdu pregnali pastirje ovac skupaj z njihovimi čredami. Pri tem so naredili za približno 1000 goldinarjev škode, sam pregon pa je bil protizakonit, ker so imeli pastirji po pogodbah iz let 1839 in 1840 pravico do paše na vseh snežniških dominikalnih pašnikih, t.j. Mrzla jama, Vrata in Sladka voda, ter na posekah, t.i. Herbadien, Snežnik, Padašnica, Nova Kračina, Dolčice itd. Služnostni upravičenci do teh pašnikov niso imeli nobenih pra-

²⁶⁴ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutsberechtigten, št. 367.

vic, najmanj pa lastniških ali razpolagalnih. Tam so lahko pasli le svojo vprežno živino v času, ko so pripravljali les za odvoz iz gozda. Okrajna gosposka je bila z dogodkom izčrpno seznanjena, snežniška graščina ji je poslala tudi poročila in ovadbe storilcev, vendar ovadeni kmetje niso bili kaznovani.

Nasprotno. Služnostni upravičenci sedmih postojnskih vasi so želeli od okrajnega urada dovoljenje za sekanje povečane količine lesa s pomočjo okrajnega komisarja v Bistrici (Ilirska Bistrica), ogled gozdov pa sta kot gozdarska strokovnjaka opravila višji sodnik Schalec iz Zagorja in gozdarski upravnik Demscher iz Senožeč. Ne glede na dejstvo, da naj ne bi imela nikakršne gozdarske izobrazbe, sta opazila slabo stanje gozdov in opozorila graščino, da mora sekanje lesa in pašo v gozdovih omejiti, izsekane goloseke in rovtve pa pogozditi. Zahtevala sta, da graščina neizprosno izterja vse neplačane davščine, kmetje pa morajo za poplačilo svojih dolgov denar črpati iz vseh svojih finančnih virov in vsega premoženja. Obenem sta opazila tudi veliko število kraj in posebej izpostavila sekanje lesa, ki so ga očitno "sistematično" vršili vaščani Juršičev, ki sploh niso bili snežniški servitutni upravičenci. Policijsko oziroma vojaško podporo snežniški zemljiški gosposki, kot ga je za zaščito življenj in premoženja ob začetku vrenja med haasberškimi kmeti dobila tamkajšnja graščina,²⁶⁵ sta zavrnila za toliko časa, da bo snežniška graščina najprej sama uvedla in izpeljala nekaj ukrepov za spremembo gospodarjenja na posestvu.²⁶⁶

Maja 1848 so delavci Mihaela Prossena iz Verbice in Blaža Urcha iz Kosses po plačilu običajne lesne takse zemljiški gosposki Snežnik pripravljali doge za sode v gozdu, ki je bil za služnostne upravičence preveč oddaljen. Večje število oboroženih prebivalcev Loške doline jih je nasilno pregnalo, njihovo delovno orodje pa so zaplenili in ga shranili pri županu v Iga vasi. Prossen je moral plačati 7 krajcarjev kot zastavilo, da je orodje dobil nazaj. O dogodku so poslali prijavo na gubernij v Ljubljano, vendar rezultat preiskave ni znan. Podobno se je v začetku septembra 1848 zgodilo prebivalcem iz okrožja Volosko, ki so jih pri pripravljanju lesa za doge za sode prav tako pregnali vaščani iz Loške do-

²⁶⁵ Granda, Gozdna revolucija, str. 315-316.

²⁶⁶ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 367.

line, zaplenili njihovo delovno orodje in ostalo imetje ter ga shranili pri županu v Iga vasi.

Konec julija 1848 so si prebivalci Vrhnik v Loški dolini prisvojili seno na več gozdnih travnikih. Nekdaj so iste travnike prebivalci sicer kosili kot zakupne, vendar jim je graščina leta 1818 to pravico odvzela, ker niso hoteli plačevati zakupnine. Vrhniški najemniki so hoteli pravico uživanja travnikov nasilno obdržati, zato so bili strogo kaznovani, na graščinskem posestvu pa je bil nato do omenjenega julija 1848 mir.

Konec septembra in v začetku oktobra 1848 so se v večjem številu zbrali prebivalci Pudoba, Kozarišč, Vrha in Iga vasi in si na lastno pest prisvojili nekaj travnikov, na katerih so si nekateri posamezniki pripravljali nastilj za živino v hlevih.

Septembra 1848 se je ponovila zgodba iz maja 1848, ko so delavci že prej omenjenega Prossena ponovno pripravljali doge za sode v snežniškem gozdu, od koder so jih loškodolinski prebivalci pregnali, odvzeto jim orodje pa spravili pri županu v Iga vasi.

V istem času so prebivalci Loške doline oropali delavce Luke Kinkala iz Kastva med pripravljanjem dog za sode in jih pregnali iz gozda.

Vse primere nasilja je snežniška gosposka obravnavala najprej sama, nekatere med njimi pa je nato kot kriminalna dejanja prijavila okrajni gosposki, ki je storilec določila kazni.²⁶⁷

Snežniška gozdarska služba, kljub temu da jo je kot obvezno predpisoval tudi ministrski ukaz in je z njim dobila velika pooblastila, kmetov ni mogla ustaviti. V nekaj takih primerih bi z nasprotovanjem kmetom lahko sprožili tudi prelivanje krvi, zato so se gozdarji raje umaknili.

Ko sta Sigmund in Marija Karis v danih napetih razmerah in potrebi po velikih finančnih vložkih obupala in razglasila stečaj, so kmetje od konkurzne mase njunega premoženja zahtevali svoj delež za odkup servitutnih pravic. Zahteva kmetov, organiziranih v svet konzortov, je upočasnila oziroma celo zaustavila izvrševanje njunega stečaja, zato so razreševanje servitutov preložili na naslednjega lastnika posestva.²⁶⁸

²⁶⁷ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 367.

²⁶⁸ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, betr. die Regulierung und Ablösung der Holz und Weide Servitute auf der Herrschaft Schneeberg s.w.d.a., Vol. I., Kanzlei Waldenburg, 1853, No. 35, pag. 109.

V imenu vseh kmetov sta zahtevke postavila Mathias Tomsic&Consortes in Johann Antoncic&Consortes, na izstavljeno pogodbo z zahtevki pa so se podpisali vsi kmetje. Hoteli so, da se problem servitutov odpre že s prodajo snežniške posesti novim lastnikom in se v povezavi z novim prevzemom posestva služnosti poskusijo razrešiti. Njihov zahtevek je vseboval terjatev lesa za lastne potrebe, pa tudi les, ki so ga imeli pravico sekati in voziti iz gozda za prodajo v svoji režiji. Zahtevek so zapisali v dunajski odvetniški pisarni dr. Schmitta 24. avgusta 1853,²⁶⁹ podpisali pa so ga kmetje iz sedmih vasi v Pivški dolini.

Ustreznost in upravičenost zahtevkov so na snežniškem posestvu pregledali in preverili upravičenost vlog. Po seznamu, ki ga je imelo deželno sodišče na Dunaju, je bilo do servitutnega lesa iz sedmih vasi v Loški dolini upravičenih 229 prebivalcev, po krajih pa 24 iz Tmovega, 23 iz Vrbovega, 7 iz Spodnjega Zemona, 32 iz Bistrice, 23 iz Koritnice, 77 iz Knežaka, 14 iz Watscha in 29 iz Bača. Očitno poročevalci na tem mestu še niso ločili slovenskega in nemškega imena vasi Bač, saj je v seznamu naveden z dvema različnima številka pod dvema različnima imenom.²⁷⁰

Ob sedmih vaseh v Pivški dolini so razrešitev in odkup služnosti v skupnem zahtevku vložili tudi ostali upravičenci, ki so bili do leta 1848 podložniki gospodstva Lož in Snežnik in so prav tako imeli pravico do sekanja lesa za prodajo, vendar ta njihova služnost ni bila vknjižena v deželni deski.²⁷¹

Poleg pravice do drvarjenja so imeli upravičenci, podpisani pod zadnjo tožbo, še služnostno pravico do lovljenja polhov (Pilliche zu fangen) in nabiranje suhljadi bukovih dreves.²⁷²

²⁶⁹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, betr. die Regulierung und Ablösung der Holz und Weide Servitude auf der Herrschaft Schneeberg s.w.d.a., Vol. I., Kanzlei Waldenburg, 1853, No. 35.

²⁷⁰ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, betr. die Regulierung und Ablösung der Holz und Weide Servitude auf der Herrschaft Schneeberg s.w.d.a., Vol. I., Kanzlei Waldenburg, 1853, No. 35, pag. 105.

²⁷¹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 367.

²⁷² AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, betr. die Regulierung und Ablösung der Holz und Weide Servitude auf der Herrschaft Schneeberg s.w.d.a., Vol. I., Kanzlei Waldenburg, 1853, No. 35, pag. 108.

Revirni gozdar Persina in distriktni gozdar Zörer sta v času burnega dogajanja in velikih apetitov po lesu sestavila tabelo gozdnega sestoja in pristojbin, iz katere je razvidno veliko uničenje gozda. Poročilo s tabelami je služilo kot smernica pri dovoljevanju izvoza lesa iz gozda zaradi gozdno zaščitnih predpisov, ko so leta 1850 želeli omejiti prekomerno sekanje predvsem lesa iglavcev. Seveda so se kmetje kot servitutni upravičenci čutili prikrajšane in so tudi tokrat povzročali težave.

V letu 1848, ko je službo nastopil gozdar Brunner, je na osnovi pooblastil, ki mu jih je priznaval gozdni zakon, dodelil servitutnim upravičencem 10% manj lesa za posek, v upanju, da si gozd malo opomore. Vendar Brunner ni vedel, kako se bo tako gospodarjenje obneslo, saj je imel na razpolago premalo gozdarskega osebja, ki bi lahko nadzorovalo upoštevanje njegovih odločitev in določil gozdnega zakona pri tako velikem številu servitutnih upravičencev.

Člani schönburške družine, ki so leta 1853 kupili snežniško posest, so bili s svojimi znanstvi in službami zelo blizu avstrijski vladi, ki je bila zato o njihovih težavah na Snežniku dobro obveščena. Zaradi ugleda družin lastnikov nemirnih posesti na Kranjskem je tudi pravosodni minister posebej zahteval, da v ljubljanskem guberniju upravne in sodne oblasti vzpostavijo red in mir.²⁷³

²⁷³ Granda, Gozdna revolucija, str. 315-316.

V. RAZREŠEVANJE IN ODKUP SERVITUTNIH PRAVIC

1. Gospodstvo Snežnik pod Schönburgi

V času na prelomu iz 18. v 19. stoletje se staro plemstvo s preživetjo miselnostjo in načinom življenja v novo nastajajočih pogojih gospodarjenja pogosto ni dobro znašlo, zato je bil marsikateri plemiški veleposestnik primoran svoje velike, v fevdalizmu pridobljene posesti razprodati.²⁷⁴ Poleg političnih sprememb, ki jih je prinesel razsvetljeni absolutizem, so se tudi spremembe v gospodarstvu nakazovale skozi vse 18. stoletje predvsem s sprejemanjem različnih zakonov in so naznanjale novo zavest med ljudmi, pomenile pa so zametke kapitalističnih gospodarskih odnosov v družbi.

Francozi so ob prihodu v naše kraje poleg drugega reorganizirali sodstvo. Ukinili so patrimonialno sodstvo in deželska sodišča, zemljiški gospodje pa so z vpeljavo temeljev francoske pravne ureditve izgubili svoj dotedanji privilegirani pravni položaj. Po njihovem odhodu delno restavrirana avstrijska oblast ni ponovno uvedla patrimonialnega sodstva. S tem je tudi Snežnik izgubil sodno oblast. Uvedla pa je okraje in Snežnik je bil eden od tistih okrajev, kjer je lastnik gospodstva v imenu države opravljal nekatere javne, upravne in sodne funkcije.²⁷⁵ Gospodstva z dodatnimi zadolžitvami na prvi stopnji podložniških sodišč so imenovali delegirana gospodstva.²⁷⁶

Politično dogajanje gospodarsko slabo stoječemu plemstvu prav gotovo ni bilo v podporo: "V času, ko se je Avstrija upirala Francozom in Napoleonu, so uvedli obvezne dajatve žita in denarja, za kar so bile izdane državne zadolžnice. V letu 1795 so bile izdane žitne obveznice za 4%, 1796 pa vojno posojilo za 5%, ki so ga enostavno predpisali."²⁷⁷

Francozi so ob svojem vdoru velike zemljiške posestnike, ki so bili v glavnem plemiči, z davki še dodatno obremenili: "Prva invazija Francozov na Kranjsko (17. 2. – 8. 5. 1797) je prinesla več rekvizicij (prisilni

²⁷⁴ Granda, Baron ostal brez gradu, str. 69.

²⁷⁵ Slana, Iz zgodovine gradu in gospodstva Snežnik, str. 31.

²⁷⁶ Grafenauer, Slovenski kmet v letu 1848, str. 14.

²⁷⁷ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 22.

odvzem), po odhodu Francozov pa obvezne dajatve za Avstrijo. Snežnik je moral oddati mnogo centov sena, slame in ovsa cesarsko – kraljevemu vojaškemu magazinu v Ljubljani, vendar plačila ni dobil takoj, pač pa precej kasneje." Nekateri plemiči so se kmalu preselili iz mest na svoja posestva na deželi. Vendar selitev ni pomenila tudi, da jim novih vojnih dajatev ne bo treba plačati: "Plemstvo je moralo s posestvi, prostostjo in življenjem jamčiti za izpeljavo oddaje predpisanega obsega dajatev." Ker so lastniki posesti plačali premalo od predpisanih dajatev vojski, so kot pritisk na plemstvo 31. avgusta 1809 zaprli večje število pomembnih osebnosti. Odpeljali so jih v trdnjavo Palmanova, kjer so ostali do 8. novembra istega leta. Kot talec novomeškega okrožja je bil med njimi grof Lichtenberg iz veje Smuk. 9. oktobra 1809 je bilo razpisano še obvezno posojilo (6%) za vse zemljiške posestnike, kapitaliste itd., plačati pa so ga morali do 1. 11. Kmetom te obveznosti ni bilo treba plačati.²⁷⁸

Po odhodu Francozov avstrijska vlada ni v celoti restavrirala nekdanjih razmer. Za les, ki ga je dobivala iz državi začasno prepuščenih gozdov okoli Babnega Polja (Berinšek, Telebačnik, Skalovec, Požarišče) za zbirališče železove rude v Babnem Polju in za rudnike železove rude v Čabru, bi morala gospodarstvu Snežnik plačevati letno 200 goldinarjev, vendar je bila ljubljanska bančna blagajna od leta 1809 prazna in v pozna dvajseta leta ni bila zmožna plačati ničesar.²⁷⁹

Zadnji snežniški lastniki lichtenberškega rodu so posestvo le izkoriščali, za gospodarjenje z njim pa se v glavnem niso brigali, zato je vse skupaj vedno bolj propadalo. Potem ko družina Lichtenberg ni več zmogla plačevati svojih obveznosti, posestvo pa je bilo do konca zadolženo, so se odločili, da Snežnik prodajo na loteriji, kar je bila v tedanjem času dokaj običajna praksa: "Snežniška gospoda se je vse bolj zadolževala, dokler ni prišlo leta 1816 do prve sodne cenitve posestva. V cenilnem zapisniku z dne 24. 8. 1816 je bila ocenjena vrednost, ki je znašala 128.990 goldinarjev, in red velikosti posestva – 48.345 avstrijskih katastrskih oralov ali pet geografskih kvadratnih milj."²⁸⁰

²⁷⁸ Prav tam, str. 21-23.

²⁷⁹ Prav tam.

²⁸⁰ Prav tam, str. 22.

Prisilna dražba takrat ni bila izvedena, prisilno poravnavo je prevzel nekdanji oskrbnik posestva Haasberg Anton Soller. Wolfgang Lichtenberg je v postopku zastopal svoje brate in sestre. Da bi si finančno opomogli in izplavali iz dolgov, so se posestniki v soglasju s skrbniškim uradom in upniki odločili za prodajo območja Babno Polje na hrvaški meji (Neubabenfeld) lastniku sosednjega posestva Čabar Mathiasu Josefu von Paravichu. Iztržili so 22.000 goldinarjev.²⁸¹ Prodajno pogodbo so 8. maja 1820 podpisali Wolfgang v svojem imenu in kot pooblaščenec svojih bratov Sigmunda, Niklasa in sestre Alojzije, baron Leopold von Lichtenberg kot varuh mladoletnih Carla in Philippa ter doktor Johann Oblak kot zastopnik Maksimiliana Lichtenberga.²⁸²

Kot predpripravo za večanje posojila na loteriji so grofje Lichtenbergi v letu 1828 s pomočjo glavnega postojnskega okrajnega gozdarja ponovno pregledali lesno stanje na Snežniku. Ta je ugotovil za 47.713 oralov gozdne površine, vendar je od te vsote odvzel 2634 oralov gozdov, poškodovanih zaradi požarov.

V letu 1830 so snežniško posestvo ponovno sodno ocenili. Takrat izdelani elaborat navaja 50.923 oralov. Velika razlika s prejšnjo cenitvijo je po Schollmayerjevem mnenju nastala zato, ker je bilo nemogoče tako veliko posestvo natančno oceniti v tako kratkem času in ker meje med sosednjimi gospodstvi že dolgo niso bile revidirane, le meja proti Istri je bila idealna.²⁸³

Izkazalo se je, da prodaja Babnega Polja ni prinesla zelenega učinka. S pomočjo veletrgovske hiše D. J. Coiths Sohn&Comp. na Dunaju so 1. decembra 1832 dali v prodajo srečke za srečolov po pet in štiri goldinarje konvencionalnega denarja. Glavna nagrada je bilo posestvo Snežnik v celoti, dobitnik pa je lahko namesto posestva izbral 250.000 goldinarjev v dunajski valuti. Glavni dobitnik je zadel neki kovaški pomočnik z Madžarske, ki je raje vzel gotovino kot posestvo. Posestvo so zato še nekaj let obdržali Lichtenbergi, vendar preteči izgubi ni bilo več mogoče ubežati.

²⁸¹ Slana, Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik, str. 32.

²⁸² Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 21-23.

²⁸³ Prav tam.

Geld	HERRSCHAFT SCHNEEBERG &c	Geld
Gewinne	oder 250,000 fl. W. W.	Gewinne
fl. W. W.		fl. W. W.
25000		4500
20000		4000
15000		3000
11000		2500
10000		2000
7500		1000
7000		500
6000		250
5000		200
&c		&c
Total Ausweis der Gewinne		
2150	Creßer für d. rote Loos d. Vorzug fl. 30000	
3200	d. für die Gratisgewinnloose „ 85000	
4318	d. gemeinshaftl. für alle Loose „ 375000	
17668	d. im Gewinnbetrage d. W. W. fl. 30000	

Loterijska srečka iz leta 1833, ki je za glavno nagrado prinašala gospostvi Snežnik in Lož, prva stran. (Original hranijo na gradu Snežnik.)

Preden je šlo posestvo kot glavni zadetek na loterijo, je moral lastnik posesti vložiti prošnjo za dovoljenje za izpeljavo loterije pri policijski direkciji v Ljubljani, izdelava karakteristike lastnikov pa je bil en od korakov v rednem postopku pri pridobivanju soglasja. Uradniki policijske direkcije, ki so karakteristiko lichtenberških lastnikov izdelali leta 1833, so našli pri večini snežniških dedičev le slabe osebnostne lastnosti. Prvorojenec Wolfgang grof Lichtenberg, ki je skrbel za posestvo tudi v imenu svojih bratov in sester, je bil v policijski karakteristiki zaradi svoje popustljivosti do ostalih družinskih članov označen kot glavni krivec za stanje, v katerem se je znašlo posestvo. Opisali so ga za včasih celo ravnodušnega skrbnika, ki se je za domačijo premalo brigal. Njegova največja napaka je bila strastna drznost pri trgovanju s konji. Drugi po vrsti je bil Sigismund, v policijski karakteristiki so ga imenovali modrovalec, ki je imel okoli sebe rad hrup, ni pa se oprijel nobenega resnega dela. Stopil je v vojsko in pri konjenikih dosegel čin poročnika, vendar je moral zaradi neposlušnosti vojaško kariero hitro končati. Poleg tega se je

Den 16. März 1833

wird die Ziehung der Lotterie der Herrschaften
Schneeb erg und Laas
vorgenommen werden.

Dem Gewinner dieser schönen Herrschaften wird dafür eine
Ablösungssumme von **250,000 fl. W. W.** angeboten.

Die **14,667** Geldgewinne
betragen außerdem **290,000 fl. Wiener Währ.**

Die sämmtlichen **14,668** Gewinne bestehen aus Treffern von
1. 250,000, 25,000, 20,000, 15,000, 11,000,
10,000, 7500, 7000, 6000, 5000, 4500, 4000,
3000, 2500, 2000, 1000, 500, 250, 200, 100 u.,
welche zusammen **540,000** W. W. gewinnen
müssen.

Jedermann, der zehn Stück rothe Lose, welche in der Vorziehung und Hauptziehung mitspielen, auf ein Mal abnimmt, erhält
ein gelbes Gratis-Gewinstlos unentgeltlich, so lange deren noch vorhanden sind.

Die grünen Gratis-Gewinstlose sind bereits vergriffen.

Die Abnahme von zehn Stück schwarzen, bloß in der Hauptziehung mitspielenden Losen, wird jedoch nur ein gewöhnliches
schwarzes mit einem Stempel versehenes Los als Freylos verabsfolgt.

Die Unterzeichneten halten es für ihre Pflicht, die Herren Los-Abnehmer darauf aufmerksam zu machen,
daß der größte Theil der 80,000 rothen Lose zu 5 fl. C. M., welche in der Vorziehung und
Hauptziehung mitspielen, und auf die Gratis-Gewinstlose Anspruch haben, bereits verkauft ist,
und dieselben einzuladen, sich mit den nothigen rothen Losen baldigst zu versehen, indem, dem gün-
stigen Fortgange der Lotterie nach zu urtheilen, binnen kurzem der Fall eintreten dürfte, daß
keine rothen Lose mehr zu haben seyn werden.

Der kleinste gezogene Treffer der Vorziehung ist 50 fl. W. W., und jener der Hauptziehung 25 fl. W. W.

Das rothe Los für die Vorziehung und Hauptziehung kostet 5 fl. Cour. Münze.

Das schwarze Los für die Hauptziehung allein 4 fl. Cour. Münze.

Die Lose sind in Wien bey dem unterzeichneten Greßhandlungsgehe in der Singerstraße, im eigenen Hause Nr. 894, so wie in
vorzüglichsten Städten der Monarchie zu haben.
Wien, den 1. December 1832.

D^r. Coiths Sohn et Co

Loterijska srečka iz leta 1833, ki je za glavno nagrado ponujala gospostvi
Snežnik in Lož, zadnja stran (Original hranijo na gradu Snežnik.)

rad tepel in igral na srečo. Tretji od snežniških dedičev je bil Kajetan, ki je umrl na Dunaju, drugih podatkov policijska direkcija o njem ni našla. Četrty je bil Maksimiljan, opisan kot izredno lahkomišeln in lahkoveren. Tudi on se ni navduševal nad nobenim koristnim delom, posebno negativno oceno pa si je prislužil, ker so ga večkrat videli pohajkovati z "dekline barona Tauffererja". Sicer pa je bil izredno podjeten, nekaj časa je bil tudi on v vojski, vendar jo je moral zapustiti. Peti po vrsti je bil Karl, ki je bil v času, ko je živel doma, neznosen, v karakteristiki opisan kot "vedno zlovoljen in tečen". Hotel je biti družaben in rad je imel jahanje, predvsem pa je bil še zelo mlad. Šesti dedič je bil Filip, še otrok, ki je živel pri sorodnikih na gradu Ortnek, štiri ure oddaljenem od Snežnika. Njegov skrbnik je bil grof Benjamin Lichtenberg s svojima sestrama Klementino in Ernestino. Zadnja od dedičev je bila Luisa, opisana z besedo koketa, to oznako pa so v poročilu policijske direkcije z daljšim opisom še dodatno argumentirali. Nekaj časa je živela na Snežniku in od tod večkrat potovala v Zagreb, na Reko in v Čabar na posesti nekega zelo premožnega madžarskega plemeniteža Barovića (Barowich), ki je bil oče njenega otroka. Od tam se je vrnila na domače gospostvo, kjer je živela v tesnem prijateljstvu z mladim grofom Benjaminom Lichtenbergom. Kasneje se je z njim razšla, vendar je bila kmalu po tem spet noseča, oče otroka pa ni bil znan. Nato se je ponovno odpravila v Zagreb, od koder se je vrnila v spremstvu nekega muzikanta, ki se je imenoval W. Mayer in s katerim si je že druga sestra, o kateri policijski direkciji ni bilo znanega nič drugega, popolnoma uničila svojo življenjsko usodo. Medtem je prišel na graščino Snežnik Rajmund Matschis kot okrajni uradnik (Ortsbeamte). Ta je s svojim "malomarnim delom mimo zakonov" zapečatil usodo lichtenberške družine na Snežniku.²⁸⁴

Negativno mnenje, ki so ga uradniki policijske direkcije ustvarili z navedbami v karakteristiki članov družine Lichtenberg, je očitno prispevalo svoje. Od nezrelih in neodgovornih snežniških dedičev nihče več ni pričakoval oživitve interesa za ekonomski razvoj domačega gospostva.

Zadnjo cenitev pred eksekutivno prodajo posesti so opravili leta 1847. Cenitev je vodil cesarsko kraljevi cenilec posesti za Dolnjo Avstrijo Dunajčan Valentin Richter. Njegovo ceditveno listino na enajstih tipka-

²⁸⁴ AS 22, 1833, spis št. 16.

nih straneh z dne 15. novembra 1849 je Schollmayer ocenil kot stvarno in strokovno zelo dobro, po njegovem pa je nakazala tudi vzroke propada. Ocenjevalec je ugotovil, "da je vzrok zanemarjanje gozdnih kultur, v pomanjkanju šolanega gozdarskega personala, ki je tu nadomeščen z brezposelnimi, slabo plačanimi cariniki in mejnimi stražniki."²⁸⁵ Delno pa je gospodarski propad pripisal nesoglasjem v družini in nesrečnim okoliščinam, nikakor pa zanj ni bilo krivo posestvo ali njegova prav posebna in edinstvena lega. Država je namreč leta 1850 zajela gospodstvo v načrtu za razvoj gozdnega gospodarstva in obnovo kraških območij.²⁸⁶

Snežniško posest sta kupila spodnjeavstrijski merkantilni in menični svetnik dr. Sigmund Karis in njegova žena Marija, rojena Theissing, z Dunaja. Vendar je posestvo zahtevalo preveč vlaganj, ki jih nova lastnika nista zmogla. Morala sta razpisati stečaj.

Nemški knez Otto Viktor von Schönburg – Waldenburg je na pripočilo svojega na Dunaju živečega brata Edvarda²⁸⁷ izlicitiral celotno posestvo Snežnik na dražbi deželnega sodišča v Ljubljani 13. junija 1853 iz konkurzne mase doktorja Karisa in žene za 500.000 avstrijskih goldinarjev.²⁸⁸

Kranjskim deželnim oblastem je tak razplet ustrezal, saj so se bali, da bi se zaradi prekomernega izsekavanja lesa na tem delu Notranske začel nekontrolirano širiti goli kras. Ob bogatem nemškem lastniku te bojazni očitno ni bilo.²⁸⁹ Videti je, da tudi nemirni čas, v katerem so Schönburgi kupili posest in je nekaterim drugim fevdalnim družinam povzročal velike finančne skrbi,²⁹⁰ ni omajal schönburške finančne trdnosti, saj poročil ali vsaj namigovanj o tem v gradivu ni.

Vpisi v deželno desko navajajo nekoliko drugačne datume in vsote kot Schollmayer. Tako naj bi Karisa posestvo kupila 2. junija 1847 in plačala zanj 400.000 goldinarjev. V kupno pogodbo so bili všteti tudi pašniki v Istri, ki so jih leta 1619 takratni lastniki gospodstva prodali bratoma Andreju in Janezu Pauliniću, a jih je gospodstvo leta 1843 odkupilo nazaj. Kupca sta prevzela tudi na gospodstvu knjižene dolgove v

²⁸⁵ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 23.

²⁸⁶ Slana, Iz zgodovine gradu in gospodstva Snežnik, str. 33.

²⁸⁷ Schönburg Waldenburg, *Gehörtes und Gesehenes*, str. 21.

²⁸⁸ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 23.

²⁸⁹ Schönburg Waldenburg, *Gehörtes und Gesehenes*, str. 21.

²⁹⁰ Granda, *Gospodarske razmere pri Slovencih*, str. 320.

znesku 50.000 goldinarjev in se zavezala, da bosta ob podpisu pogodbe dala na račun kupnine 30.000 goldinarjev, 10.000 v gotovini, 20.000 v obveznicah, 70.000 bosta poravnala v obveznicah, izplačljivih 12. aprila 1848, 15. aprila bosta nakazala še 100.000 goldinarjev v gotovini, narkar bosta smela posest prepisati na svoje ime pod pogojem, da bo neporavnani del kupnine vključen na gospodstvo. Vendar sta nova lastnika po nekaj letih nad veleposestjo obupala in jo prodala.²⁹¹

Cenitvena listina je navajala vrednost 1.404.807 konvencionalnih goldinarjev za 44.212 oralov zemljišča posesti, ki je bilo na osnovi dovoljenja cesarsko – kraljevega mestnega in deželnega sodišča Kranjske v Ljubljani 25. septembra 1849 ponovno naprodaj.

Interes za nakup posesti so pokazali Schönburgi, ki so izhajali iz vrst najstarejšega saškega plemstva. Leta 1790 je bil Oton Friderik Schönburg Waldenburg povzdignjen v državnega kneza, njegova sinova pa sta kasneje ustanovila protestantsko družinsko linijo Schönburg Waldenburg in katoliško linijo Schönburg Hartenstein.

Novi lastnik snežniške posesti je bil Oton Viktor, najstarejši sin Otona Friderika in Henriette princeze Reus – Plauen. Rojen je bil 1. marca 1785 na gradu Waldenburg, umrl pa kot upokojeni pruski generalmajor 16. februarja 1859 v Leipzigu.

Schönburški knezi formalno niso bili podrejeni rimskemu cesarstvu, svoje bogastvo pa so si pridobivali in množili s porokami, državnimi službami in častmi.²⁹² Svojim še preostalim posebnim pravicam po rojstvu na področju cerkvenih zadev in patrimonialnega sodstva pa so se v 19. stoletju zaradi pritiskov sosednjih kneževin in dodatnih visokih stroškov postopoma odpovedovali.²⁹³ Po revoluciji leta 1848 so svoje posesti začeli širiti tudi drugam po svetu, predvsem v Brazilijo in Italijo.

Oton Viktor na Snežnik ni nikoli prišel. Službena mesta na posestvu je najprej zapolnil s prevzetimi uslužbenci in tako je bil prvi knežji gozdar v Snežniku Brunner, ki je bil v isti službi že v času dr. Karisa. S pogodbo z dne 29./30. april 1857 je knez za gozdarja in svojega namestnika postavil Wilhelma Sigismunda Ernsta Wernicka.²⁹⁴

²⁹¹ Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 450, 451.

²⁹² Wurbach, *Biographische Lexikon*, 31. Teil : Schnabel–Schröter, str. 143-147.

²⁹³ Schönburg Waldenburg, *Gehörtes und Gesehenes*, str. 12; tudi Slana, *Iz zgodovine gradu in gospodstva Snežnik*, str. 33.

²⁹⁴ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 29.

Knjižnica v gradu Snežnik, na desni steni visita sliki Otona Viktorja von Schönburga Waldenburga in njegove žene. (foto Aleš Gabrič)

Po nenadni smrti Otona Viktorja leta 1859 je posestvo podedoval njegov tretji sin Jurij, ki je kmalu prišel pogledat, kje je posestvo, ki ga je podedoval in o katerem družina ni vedela nič, saj naj bi oče "zaupnih stvari" nikoli ne pripovedoval, med pripadniki svoje družine pa je nasploh veljal za trdega moža, ki je pri otrocih vzbujal več strahu kot ljubezni.²⁹⁵ Da tudi pri skrbi za blagostanje svoje družine ni uporabljal veliko nepotrebnih besed, so očitno vedeli celo njegovi sodelavci in svetovalci. V telegramu, ki ga je Oton Viktor 14. junija 1853 po opravljeni dražbi prejel iz Ljubljane v Chemnitz, je bilo suhoparno zapisano: "Geschäft abgemacht. Zuschlag 1/2%."²⁹⁶

Za obstoj obsežne snežniške posesti so ostali družinski člani izvedeli

²⁹⁵ Schönburg Waldenburg, *Gehörtes und Gesehenes*, str. 11.

²⁹⁶ AS, GUS, Schrank 5, Fach 3, Acta, betr. die dem Ankauf der Herrschaft Schneeberg vorausgegangenen Erörterungen. Kanzlei Waldenburg 1853 (brez paginacije): "Posel opravlj. Pribitek 1/2%".

še, ko so odprli pokojnikovo oporoko, najprej pa so morali najti kraj, kje se podedovano posestvo nahaja.²⁹⁷

Ko je Jurij prvič prišel na Snežnik, so bile razmere videti "brezupne". Prvo dejanje novega gospodarja, ki se je na mostu pred napol razpadlim grajskim poslopjem seznanil s tedanjim upravnikom posestva, je bil pregled gosposčinske blagajne, v katero je denar pritekal zelo počasi. Glavne težave, s katero se je moral spopasti, se je očitno zavedel dokaj hitro. To so bili gozdni servituti skoraj 40 naselij, ki so preprečevali vsako urejeno gospodarjenje z gozdom.²⁹⁸

Leta 1860 je Jurij prekinil svojo vojaško službo v avstrijski armadi, ki se ji je bil pridružil po koncu šolanja na konjeniški akademiji v Brandenburgu in kadetnici v Dresdnu. Za službovanje v avstrijski armadi se je bil odločil, ker je "ozaljšana z zmagami in častmi", pa tudi porazi, še vedno veljala za najboljšo v Evropi. Vanjo niso vstopali le nemški fantje, pač pa tudi precej drugih, predvsem Angležev.²⁹⁹

Novi lastnik se je za nekaj časa preselil na Snežnik. Najprej je moral zanemarjeni grad vsaj v grobem urediti za bivanje. Največja gradbena dela pri prenovi gradu so potekala od 1860 do 1864. Najprej so grad nadzidali za eno nadstropje in na zadnji strani dozidali okrogli stolp. Popolnoma so zamenjali dotrajano ostrežje, streho pa so prekrili s strešniki. Na vzhodni strani so dozidali teraso in nanjo naslonili obzidje. Večja gradbena dela in popravila na gradu so nadaljevali tudi, ko je po Jurijevi smrti leta 1900 na Snežniku zagospodaril njegov najstarejši sin Herman, vse do začetka prve svetovne vojne, ki je začasno prekinila gradbeno vnemo na Snežniku. Poleg zunanjščine so prenovili tudi večino notranjih prostorov. Načrte za prenovu, ki so jih izdelali znani gradbeniki in oblikovalci, je lastnik večkrat zamenjal in raje izpeljal prenovitvene ideje, ki so se njemu ali njegovim sodelavcem porodile pri opazovanju starega gradu. Tudi materiale, ki so jih vgrajevali, ter obrtnike, ki so izvajali obrtniška dela, so poiskali v bližnji in daljni okolici snežniške posesti. Pri vseh adaptacijah in dozidavah so se novi snežniški lastniki trudili, da bi ohranili stari izgled gradu, kar jim je v veliki meri tudi uspelo.³⁰⁰

²⁹⁷ Schönburg Waldenburg, *Gehörtes und Gesehenes*, str. 21.

²⁹⁸ Prav tam, str. 22.

²⁹⁹ Prav tam, str. 15.

³⁰⁰ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 31.

*Kamin v vhodni avli snežniškega gradu, narejen
iz nabrežinskega marmorja (foto Aleš Gabrič)*

*Grad Hermsdorf pri Dresdnu, nekdanja nemška rezidenca Jurija
in Hermana von Schönburga Waldenburga, portal.
(Originalno fotografijo hranita Majda Obreza Špeh in Janez Špeh.)*

Jeseni leta 1862 se je Jurij v Rhedi poročil s princeso Luiso Bentheim – Tecklenburg, ki je prišla z njim na snežniški grad, za svojo matično domovino pa je družina vedno pojmovala Saško³⁰¹ kljub temu, da so se na Snežniku dobro vživeli in prijetno počutili. Ko se je Saška pridružila ostalim nemškim državam in se z njimi združila v veliko Nemčijo, Avstrija pa je ostala samostojna, se je schönburška hiša glede občutkov o pripadnosti zelo nagibala k Avstriji, saj "Cesar na Dunaju ni bil več nemški cesar, toda še vedno je bil prvi knez v nemški zvezi in velika slava starega cesarstva je obdajala Hofburg".³⁰²

Nekaj časa so imeli Schönburgi na snežniškem gradu tudi stalno bivališče. Leta 1865 je Jurij kupil grad Hermsdorf blizu Dresdna,³⁰³ kjer

³⁰¹ Schönburg Waldenburg, *Gehörtes und Gesehenes*, str. 24.

³⁰² Prav tam, str. 15.

³⁰³ Prav tam, str. 25

je družina poslej stalno bivala, Snežnik pa jim je bil od takrat naprej lovski dvorec, kjer so preživljali počitnice in sprejemali svoje lovske goste. Jurjevi otroci Herman, Ulrik in Ana so veliko šolskih počitnic preživeli na Snežniku, pozimi pa so bivali na Saškem, saj so bile notranjske zime verjetno premrzle in predolge, pogosto čez meter visoka snežna odeja pa je Snežnik včasih za krajši čas odrezala od sveta. Poletij na snežniškem gradu z zanimivimi in nekaterimi smešnimi dogodki se je vsaj Herman vedno rad spominjal. Posebej so se mu v spomin vtisnili nekateri prizori, npr. človeška ribica, ki jo je imel služabnik Jakob v stekleni posodi v kleti, ali pa uplenjeni volk, ki so ga otrokom na ogled položili na grajski most, pa tudi velika kletka s papagajem, ki ga je bil prej omenjeni Jakob zlepil zanj v naravni velikosti.³⁰⁴

Zelo rad se je spominjal prihoda družine na Snežnik jeseni 1875, ko je bila Loška dolina poplavljenjena in so jih zato zadnjih 4 do 5 km do gradu prepeljali v čolnih,³⁰⁵ pa tudi iger, ki so jih otroci sebi in odraslim v zabavo uprizarjali v za njih narejenem snežniškem gledališču.³⁰⁶

Tudi Ulrik z družino in Ana z možem so, že starejši, še vedno radi zahajali na snežniški grad.

V času bivanja na Snežniku je v gradu potekalo zelo pestro družabno življenje. Schönburgi so navezali tesne prijateljske stike z družinami snežniških upravnikov, medtem ko s svojimi plemiškimi sosedi in lastniki Snežniku sosednjih velikih posesti niso imeli prav pogostih družabnih srečanj. Izjema je bil prva leta lastnik čabranskega posestva gospod Paravić. Stike z drugimi posestvi so najbolj navezovali upravniki, ki so se med seboj povezovali glede na gospodarski interes ali svoje zasebne konjičke. Pač pa so novi Snežniški na svojo kranjsko posest večkrat vabili znance in sorodnike iz Nemčije in ostalih evropskih držav.³⁰⁷

Jurij je kmalu po prevzemu snežniške posesti v svojo last sprožil začetek postopka za ustanovitev snežniškega fidejkomisa,³⁰⁸ kar je bila že želja njegovega očeta. 20. aprila 1859 je cesar Franc Jožef na Dunaju podpisal listino o ustanovitvi snežniškega fidejkomisa, fidejkomisni statut

³⁰⁴ Prav tam, str. 33.

³⁰⁵ Prav tam, str. 44.

³⁰⁶ Prav tam, str. 49.

³⁰⁷ Prav tam, str. 61.

³⁰⁸ Verbinc, *Slovar tujk*, str. 210: fidejkomis, dedno neprodajno rodbinsko posestvo, ki prehaja iz roda v rod.

pa je potrdil 1. septembra 1863. Nasledstvo upravljanja in uživanja fidejkomisa je prav tako določala fidejkomisna listina, pravica se je dedovala po moški liniji po zaporedju rojstva (po načelu primogeniture). Za knezom Jurijem je prišel na vrsto njegov prvorojenec Herman. Ker se je pozno poročil in ni imel otrok, je bil za njegovega naslednika določen njegov brat Ulrik, v kolikor bi ga preživel, za njim pa njegovi moški potomci, sinovi Wolf, Jurij in Wilhelm.³⁰⁹ Prav tako so bili določeni člani družine, ki so bili upravičeni do apanaže iz naslova družinskega fidejkomisa. Denar so upravičencem nakazovali letno v dveh obrokih, prvega so izplačali 1. januarja, drugega pa 1. julija.³¹⁰

Ker je zakon o fidejkomisu predpisoval imenovanje kuratorja fidejkomisnega premoženja predvsem za varovanje pravic nasledstva, je to delo dolga leta opravljal ljubljanski advokat dr. Suppan. Ko je v devetdesetih letih devetnajstega stoletja opustil odvetniško prakso, je njegovo delo prevzel ljubljanski advokat dr. Franz Munda in ga opravljal do svoje smrti 20. decembra 1914, nato pa je princ Herman za snežniškega fidejkomisnega kuratorja izbral ljubljanskega notarja Antona Galleta.³¹¹ Fidejkomisni inventar izkazuje 17 davčnih občin, v katerih leži zemljišče posestva Snežnik: Kozarišče (z gradom), Vrh, Babna Polica, Babno Polje, Pudob, Viševsek, Nadlesk, Dane, Otok, Vrhnika, Poljane, Knežja Njiva, Metulje, Nova vas, Palčje in Trnje v Spodnji in Koritnica v Zgornji Pivški dolini. Površina celotnega posestva je takrat znašala 45.054 oralov ali 25.906 hektarjev. Na gozd je odpadlo 42.896 oralov. Na osnovi zakonsko predpisane zemljiške odveze in po odpravi servitutov se je površina posestva zelo zmanjšala. Pristava Marof (Hofran), ki je bila nekoč last gradu Lož, zavzema celotno površino 65 oralov.³¹²

Jurij je umrl 29. oktobra 1900 v gradu Hermsdorf na Saškem, večino njegovih posesti je podedoval najstarejši sin Herman, ki je na vseh področjih nadaljeval očetovo delo. Kot gospodar in človek je bil Herman pri svojih delavcih zelo cenjen. Bil je dober do ljudi, zahteven glede reda v gozdu in učinkovite gozdarske službe. Osebo pa je bil po njihovem mnenju

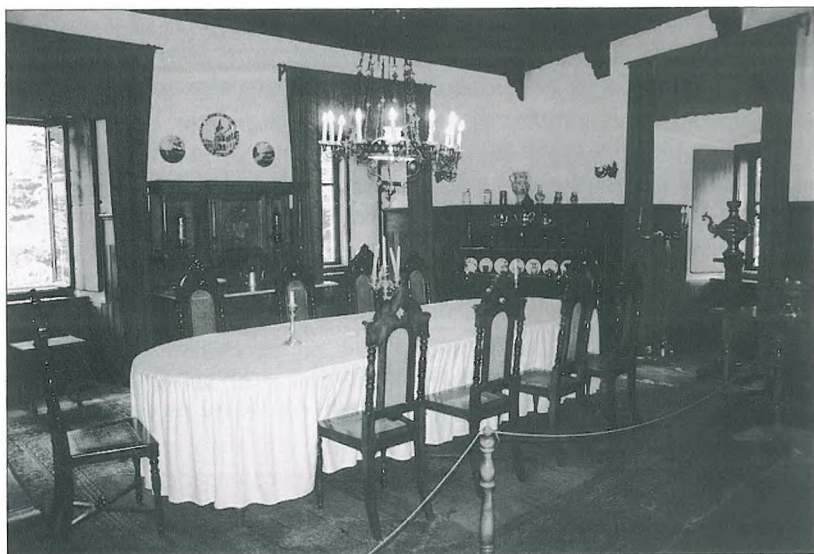
³⁰⁹ AS 778, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg. Geschichte der Herrschaft Schneeberg in Krain, II. Band, knj. 7, Beilage 3., Stammtafel "Schönburg" mit Bezug auf das Fideikomiss "Schneeberg" (Tertiogenitur).

³¹⁰ AS, GUS, š. 164, št. 2795.

³¹¹ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 65.

³¹² Prav tam, str. 29.

pretirano skromen.³¹³ Poročil se je razmeroma pozno. Njegova izvoljenka Tekla se je namreč rodila leta 1862 v morganatičnem zakonu³¹⁴ grofa Adalberta Erbach – Fürstenaua in meščanke Šarlote Willenbücher. Tej je ob poroki veliki vojvoda Hessenski podelil naziv plemenita gospa Rothenberg. Njuna edinka po merilih tedanje družbe ni bila primerna soproga za Hermana, naslednika vplivnega princa. Za to so Teklo leta 1888 na hitro poročili z mlajšim bratom Hermanove matere kneginje Luise, knezom Gustavom Bentheim Tecklenburg. Vendar je knez Gustav kljub temu podedeloval družinski naslov, ker sta njegova starejša brata mlada umrla. Kneginja Tekla je leta 1889 rodila sina Adolfa, ko pa je leta 1909 ovdovela, jo je princ Herman zasnubil. Poročila sta se leta 1912 v Berlinu.³¹⁵

Jedilnica v snežniškem gradu (foto Aleš Gabrič)

³¹³ Sterle, *Fant, to pa so čakani in pol!*, str. 18-19.

³¹⁴ Morganatični zakon, v fevdalnem pravu neenakopravni zakon med pripadnikom višjega plemstva in ženo iz "nižjih stanov", kjer žena in otroci niso imeli moževih oz. očetovih pravic, otroci npr. pravice do dedovanja plemiškega naslova (Verbinc, *Slovar tujk*, str. 466).

³¹⁵ Slana, *Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik*, str. 39.

Do današnjih dni ohranjena notranja hišna oprema v gradu Snežnik priča, da so bili schönburški principi plemenitega stanu, Herman pa je bil povrh še diplomat, ki se je ves čas svojega službovanja gibal v najvišjih evropskih družbenih plasteh. Po načinu življenja pa je že videti, da je v njegovo aristokratsko miselnost vdiral meščanska lagodnost.³¹⁶

Prva svetovna vojna je grobo prekinila idilično življenje na Snežniku. Gradbena dela in vsa obnova so zastala. Po koncu vojne je rapalska pogodba zasekala mejo prav skozi snežniške gozdove, da je grad in približno 2000 ha gozdov ostalo na jugoslovanski,³¹⁷ vse ostalo posestvo pa na italijanski strani meje. Sedež jugoslovanskega dela posesti je ostal pri gradu Snežnik, vse upravne posle za del posesti v Italiji pa so vodili v Ilirski Bistrici (Villa del Nevoso). V obeh državah je bila posest sekvestirana, vendar je bil sekvester v Italiji le na papirju in se v praksi ni izvajal. Drugače je bilo v Jugoslaviji, kjer si je moral Herman kar nekaj let prizadevati, da so mu vrnili posestvo. Za izvajalca sekvestra je bil imenovan načelnik agrarne direkcije v Ljubljani.³¹⁸ Leta 1924 je moral Herman za ukinitev sekvestra plačati milijon in pol takratnih dinarjev in se vnaprej odpovedati vsem tožbam na račun škode, prizadejane zaradi izvajanja sekvestra, poravnati pa je moral tudi vse stroške sekvestra. Po izpolnitvi vseh zahtev je bil sekvester ukinjen za vsa fidejkomisna zemljišča, alodialna zemljišča v to odločbo niso bila zajeta.³¹⁹ Lastnik je v času sekvestra nastavljenega upravnika posestva Leona Schauta zaposlil tudi vnaprej.³²⁰ Da je ohranil italijanski del posestva, je Herman Schönburg Waldenburg privzel še italijansko državljanstvo. Vrh gore Snežnik je podaril italijanski fašistični vladi, Mussolini pa je z njim ob-

³¹⁶ Bučić, *Grad Snežnik po drugi svetovni vojni*, str. 81.

³¹⁷ AS, GUS, š. 40, št. 1162.

³¹⁸ Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 451.

³¹⁹ AS, GUS, Prepis (odločbe), Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Ministarstvo pravde, Odsek za sekvestre, Sbr. 12241, 2. decembra 1922, Beograd, š. 74, št. 2118.

³²⁰ Podatke o zaposlitvi sem izbrskala po drobcih med gradivom, ki ga je Leon Schauta očitno prinesel s seboj iz Krvave Peči. Verjetno je zavoj vzел, ker so se med spisi nahajali nekateri njegovi osebni dokumenti in dokumenti njegove tete, ki je živela z njim, npr. ponudba za prevzem službenega mesta z dne 20. februarja 1920, pa tudi druga osebna pošta, ki je bila do konca marca naslovljena še na naslov v Krvavi Peči, od takrat naprej pa na naslov v Snežniku. Datum se sklada z navedbo nastopa službe v personalni mapi, ki sem jo našla precej kasneje, zdaj oboje AS, GUS, š. 74, št. 2117 in 2120.

daroval pesnika Gabriella d'Annunzia, ki je zato dobil plemiški naziv Monte Nevoso (italijansko ime za Snežnik).³²¹

2. Zaposleni na posestvu Snežnik

Po prevzemu snežniške veleposesti je Schönburgom za vzpostavitev ustrezne gozdarske službe v gozdovih primanjkovalo predvsem šolanih in dobro usposobljenih gozdarjev. Zaposlovanje šolanih gozdarskih kadrov je od lastnikov zahteval že avstrijski državni gozdni zakon, izdan 3. decembra 1852. Vodstveni gozdarski kadri, zaposleni na Snežniku, so se sicer šolali na gozdarskih akademijah v Nemčiji in na Češkem, vsi nižji uslužbenci, ki so jih zaposlili na graščini, pa niso imeli nikakršne gozdarske izobrazbe, saj je na Kranjskem ni bilo kje pridobiti, šolanje v tujini daleč od doma pa je bilo za večino kandidatov predrago. Neurejeno stanje gospodarstva je sprva vse graščinske uslužbence zaposlovalo z vzpostavljanjem novih gospodarskih temeljev, kjer pa nekateri niso mogli delati samo tistega, za kar so se šolali in za kar so bili pravzaprav zaposleni na posestvu. Wernicke je 24. maja 1859 prosil kneza, naj na Snežniku zaposli človeka, ki bo njegov pomočnik in na katerega bo lahko preložil del manj pomembnih službenih bremen, ki mu po nepotrebnem jemljejo čas, za pomembne zadeve pa mu zato zmanjkujeta časa.³²²

Da so imeli Schönburgi do šolanja in izobrazbe prav poseben odnos in spoštovanje, se je pokazalo pri pomoči, ki so jo nudili nekaterim okoliškim prebivalcem pri doseganju svojih ciljev. Res je, da so od šolanih kadrov imeli tudi sami določeno korist, predvsem pa so imeli korist izsolani posamezniki, ki bi brez finančne in moralne podpore nikoli ne dobili nobenega koristnega znanja. Herman Schönburg se je, verjetno že kot otrok, naučil govoriti slovensko in je to svoje znanje redno uporabljal v kontaktih s kmečkim prebivalstvom v okolici Snežnika,³²³ svojega osebnega lovca Lojzeta Sterleta pa je poslal v Nemčijo, kjer se je naučil nemščine, kasneje pa še italijanščine.³²⁴

³²¹ Enciklopedija Slovenije, 12. knjiga, geslo Snežnik, str. 97.

³²² AS, GUS, Acta, betr. Die Regulierung und Ablösung der Holz und Weide Servitute auf der Herrschaft Schneeberg s.w.d.a., Fürst. Kanzlei Waldenburg, 1857, Vol. II, št. 105.

³²³ Sterle, *Fant, to pa so čekani in pol!*, str. 25.

³²⁴ Prav tam, str. 18.

Ko je princ Jurij prevzel posestvo, je na vodilna mesta zaposlil Avstrijce in Čehe, domačini pa so prevzeli mesta priučenih gozdarjev in lovcev. S tem je po mnenju nekaterih hotel vsaj malo ublažiti odtujenost in prepad med vodilnimi tujci in domačini – fizičnimi delavci.³²⁵

Biti redno zaposlen na graščini v katerikoli službi je bilo za okoliško domače prebivalstvo vedno velika želja, saj so bile graščinske plače redne in v primerjavi z delavci drugod dokaj visoke. Bile so fiksne, znižali pa so jih lahko le kot posledico kazni. V prošnji za službo so kandidati morali navesti o sebi vse podatke od družinskih do zdravstvenih razmer in predložiti ustrezna zdravniška potrdila. Leta 1905 je princ Herman izdal schönburško službeno pragmatiko po zgledu avstrijske publikacije o avstrijskem gozdnem redu kot navodila za uslužbenke in bi bila lahko zgled vsakemu delodajalcu, čeravno so bila nekatera njena določila nenavadno stroga. V njej so bili natančno določeni pogoji dela, dopust, bolniška itd. Delodajalci so po desetih letih neprekinjenega dela vsakemu uslužbencu, nastavljenemu z dekretom, izplačevali mesečno pokojnino. Sicer pa so dobili pokojnino vsi po štiri-desetih letih dela ali po dopolnjenem sedemdesetem letu starosti ali iz zdravstvenih razlogov. Schönburgi so bili pripravljeni prevzeti tudi skrb za otroke in vdove svojih umrlih uslužbencev. Zaradi tega so zahtevali, da si je moral vsak graščinski uslužbenec pridobiti knezovo privoljenje za poroko. Poroka med ljudmi, starejšimi od 60 let, praviloma ni bila dovoljena. Če kdo teh pravil ni bil pripravljen upoštevati, je lahko izgubil službo.³²⁶ Brez možnosti ugovora je bil odpuščen vsakdo, ki je neopravičeno izostal z dela več kot osem dni, pragmatika pa je predvidela tudi disciplinsko odgovornost za povzročeno škodo, kot so opomini, denarne kazni, vse do odpustitve.

Logarji in gozdarji so poleg deputatov³²⁷ dobivali tudi "službena oblačila", tako da so se tudi po zunanjem izgledu že od daleč razlikovali od ostalih. Za opravljanje gozdarskih služb so schönburški lastniki po-

³²⁵ Prav tam, str. 25.

³²⁶ AS, GUS, šk. 41, št. 1212.

³²⁷ Deputati so bile imenovane materialne ugodnosti, ki so jih imeli graščinski uslužbenci, potrdil pa jih je knez ob nastopu službe. Praviloma so bili deputati brezplačni. Graščinski uslužbenci so zase in za potrebe svoje družine obdelovali določeno graščinsko njivo ali vrt, dobivali mleko iz grajskega hleva, dobili les za kurjavo ali popravilo hiše ipd.

sesti vedno izbirali najmočnejše in najbolj vzdržljive mlade moške, običajno "slavonce", t. j. tiste, ki so nekaj zim hodili v Slavonijo, kjer so si denar služili s podiranjem dreves.³²⁸

Bilo je tudi nekaj družin, ki so bile kar nekako "abonirane" na stalno logarsko službo na graščini. Najbolj znani sta bili Sterletova s šestimi in Martinčičeva z osmimi gozdarji. Oba rodbinska glavarja, Jože Martinčič in France Sterle, sta bila fanta slavonsca. Franc Sterle se je po pripovedovanju rad postavljajl s svojimi osmimi zimami v Slavoniji.³²⁹

Grajski lovci v pogonu
(Kopijo originala hranita Majda Obreza Špeh in Janez Špeh.)

Najpomembnejše osebe gospodarskega življenja na veleposestvu Snežnik so bili njegovi glavni upravitelji. Vodili so vse delo na posestvu in upravljali graščino. Imeli so pooblastilo za popolno vodstvo posestva in odločanje o njem v imenu lastnika. V letih od 1788 do 1828, še v

³²⁸ Sterle, *Fant, to pa so čekani in poll*, str. 27.

³²⁹ Prav tam, str. 26.

času Lichtenbergov, je bil glavni upravnik na snežniškem zemljiškem gospostvu I. Tanner.³³⁰

Ko je Otto Viktor Schönburg Waldenburg kupil posestvo, je za začetek ostal pri njem v službi upravitelj, zaposlen na posestvu še v času prejšnjega lastnika dr. Karisa. To delo je tako še nekaj časa opravljal Karel Hojkar. Rojen je bil 8. novembra 1822 v Škofji Loki, umrl pa je 3. julija 1869 v Ložu. Od leta 1858 je bil poštni vodja v Ložu in trgovec s tobakom na debelo. Isto leto se je poročil z Marijo Šumrada iz Kozarišča (Jagrovo).³³¹

S pogodbo z dne 29./30. aprila 1857 je knez Otto Viktor na mesto vodje gozdnega gospodarstva imenoval Sigismunda Ernsta Wernicka, ki je nasledil nekdanjega gozdarja Brunnerja, posestvo pa je upravljal Ferdinand Hoffmann.³³² Ta se je v drugi polovici sedemdesetih let kot zasebni sekretar princa Jurija preselil v Hermsdorf pri Dresdnu.³³³

Prva naloga snežniškega vodstvenega osebja na Snežniku je bila vsekakor razrešitev služnostnih pravic okoliških kmetov. Za izpeljavo uravnave zemljiških bremen je Jurij imenoval svetovalca Smetano, ki je zemljiško odvezo gozdov v Loški dolini izpeljal do konca. S sodelavci je ustvaril predpogoj za uspešen razvoj gospostva. Wernicka je za krajši čas nasledil gozdar Bodenstein in po njem višji gozdar Lasky.³³⁴

V oktobru 1872 se je na posestvu kot upravitelj posestva zaposlil Čeh Jožef von Obereigner. Rodil se je 30. januarja 1845 v Poděbradiah na Češkem, kjer je bil njegov oče župan. Osnovno šolo je zaključil v rojstnem kraju, nato pa je začel obiskovati gimnazijo v Pragi, vendar jo je pustil in se zaposlil kot gozdar na gospostvu Sina v Poděbradiah. Leta 1863 se je vpisal na Gozdarsko akademijo v Tharandtu v Nemčiji, ki jo je končal v dveh letih in prejel srebrno odlikovanje za marljivost in lepo vedenje. 1. maja 1867 je nastopil službo gozdarskega nadzornika v Bukovini pri mestu Polička. 24. septembra 1868 se je poročil s Pavlino Bouček, sokrajanko iz Poděbradov, rojeno 13. januarja 1845. V Bukovini so se jima rodili trije otroci, leta 1869 Marija, leta 1871 Emil in leta 1872 Zdenka. Leta 1872 se je Josef Obereigner na priporočilo direktorja

³³⁰ AS, GUS, Schrank 5, Fach 8, zemljevid.

³³¹ Kebe, *Loška dolina z Babnim Poljem*, str. 328.

³³² Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 25.

³³³ Prav tam, str. 39.

³³⁴ Prav tam, str. 63.

tharandske gozdarske akademije Friedericha Judeicha potegoval za službeno mesto gozdarskega mojstra na knežjem posestvu Schönburg Waldenburgov Snežnik na Kranjskem. Bil je sprejet, 15. oktobra 1872 pa je nastopil novo delovno mesto. Najprej se je moral spoprijeti z že začetim razreševanjem služnostnih pravic okoliških kmetov, poleg tega pa so na snežniški graščini v njegovem času še obnavljali grad, ob tem pa tudi veliko gradili, najprej ceste in gozdarske kolonije. Gradnja cest je morala biti časovno in lokacijsko speljana tako, da je kmetom čim bolj onemogočala krajo lesa v gozdovih, ki jih je graščina po odkupu služnosti obdržala zase, obenem pa je bilo treba poskrbeti za možnost izvoza po graščini podrtega drevja za prodajo. Na Snežniku sta se Pavlini in Josefu Obereignerju rodila še dva sinova, leta 1874 Jožef in leta 1875 Henrik.

Josef von Obereigner je do konca izpeljal odpravo servitutov, zlasti na pivški strani snežniškega območja.³³⁵ Poleg dela na posestvu je bil Obereigner dejaven tudi v javnem življenju. Sodeloval je pri ustanavljanju Kranjsko – primorskega gozdarskega društva in bil od začetka član odbora. Napisal je več razprav za društveno glasilo in poročil, ki jih je društvo pošiljalo vladi. Bil je občinski svetnik v Starem Trgu in predsednik okrožne komisije za ceste, večkrat pa je bil imenovan v izpitno komisijo pri državnih izpitih za gozdarske upravitelje, gozdarske čuvaje in pomočnike. Leta 1891 so mu podelili viteški križec Franca Jožefa, leta 1898 pa je prejel vladno priznanje in povabilo v industrijski in kmetijski svet ter povabilo v izpitno komisijo za gozdarsko – tehniške državne službe. Umril je 15. februarja 1903 zaradi hude pljučnice, pokopali pa so ga na pokopališču v Viševku.³³⁶

Po smrti ga je na delovnem mestu nasledil njegov zet Henrik Etbin Schollmayer. Za snežniško graščino je pomemben tudi zato, ker je vse, kar se je na posestvu dogajalo, skrbno zapisal. Njegovi zapiski služijo danes kot prvovrsten vir za preučevanje snežniške zgodovine. Zabeležil je marsikak dogodek, ki bi bil brez njega že davno pozabljen in za vedno izgubljen. Ker so ga neobičajni dogodki in pojavi zelo zanimali, nam je v njih podal tudi prvo analizo dogajanj na snežniškem posestvu.

³³⁵ Prav tam, str. 63.

³³⁶ Hribar, Gozdarski direktor posestva Snežnik Jožef Obereigner, str. 42-56.

Henrik Etbin Schollmayer je bil rojen 23. novembra 1860 v Althofnu na Koroškem. Njegov oče je bil kmetijski strokovnjak Franc,³³⁷ mati pa Kornelija, rojena Costa, hči znanega domoznanca dr. Henrika Coste in sestra še bolj znanega slovenskega politika dr. Etbina Henrika Coste, po katerem je prvorojenec dobil tudi ime.³³⁸ Šolal se je v Ljubljani, na Češkem in v Tharandtu na Saškem, kjer je obiskoval gozdarsko akademijo kot pred njim Obereigner. Zaposlen je bil najprej na področju Gmundenske državne gozdne direkcije, nato pa kot vodja parne žage Karla Novaka v Slatini (današnja Romunija). Leta 1883 je opravil državni izpit za samostojno vodenje gozdnega gospodarstva, od 15. marca 1884 do upokojitve pa je bil zaposlen na veleposestvu Snežnik pri knezu Schönburg Waldenburg. Najprej je bil višji gozdar in oskrbnik gozdnega revirja Mašun: "Kot 23-letni mladenič sem 15. marca 1885 dopotoval na Snežnik (Schneeberg), 15. aprila leta 1885 sem kot namestnik višjega gozdarja prevzel vodenje revirja Mašun in bil 8. avgusta istega leta imenovan za višjega gozdarja (Oberförster). Na Mašunu sem ostal do 27. oktobra 1902, nakar sem se preselil v Snežnik, kjer sem bil 12. junija imenovan za gozdarskega mojstra. 17. februarja 1903. leta pa sem prevzel vodenje gozdarskega urada in celotnega gospostva Snežnik."³³⁹

Henrik Etbin Schollmayer se je 21. julija 1887 poročil z Marijo von Obereigner, starejšo hčerko svojega predstojnika. Na Mašunu je bil 19. avgusta 1891 pri eksploziji dinamita poškodovan. Nesrečo je sicer preživel, ker je knez Jurij Schönburg Waldenburg organiziral prevoz bolnika v ljubljansko bolnišnico.³⁴⁰ Izgubil pa je desno oko in od takrat nosil trak preko njega. 1. januarja 1903 je bil kot gozdni mojster prestavljen na sedež uprave veleposestva na graščini Snežnik, februarja, po tastovi smrti, pa je postal upravitelj celotne gozdne posesti. 18. marca 1903 mu je umrla še žena in je odlej sam skrbel za štiri otroke: Franca, Etbina, Margareto in Heinricha.³⁴¹

³³⁷ Jože Maček ga imenuje "sodelavec Kranjske kmetijske družbe in izvrsten poznavalec kranjskega kmetijstva" (Maček, *Uvajanje dosežkov agrarno-tehničnega preurata*, str. 55).

³³⁸ Granda, *Zadnji lastniki gradiča Koča vas*, str. 278-283.

³³⁹ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 5.

³⁴⁰ AS 778, knj. 7, Schneeberg und die Dynasten von Schönburg, *Geschichte der Herrschaft Schneeberg in Krain*. II. Band; str. 40.

³⁴¹ Granda, *Zadnji lastniki gradiča Koča vas*, str. 278-283.

Henrik Schollmayer Lichtenberg (AS 744, Graščina Koča vas)

Leta 1904 ga je posvojila Viljemina Lichtenberg, starejša grofica iz sosednjega gradu Koča vas, ki ni imela svojih otrok. V adoptivni listini se je Schollmayer obvezal, da bo skrbel za njo do smrti, potem pa bo podedoval njeno posestvo. Prevzel je tudi njen priimek, zato se je od takrat podpisoval Schollmayer Lichtenberg. Čezdajalno pogodbo sta grofica in snežniški upravitelj sklenila leta 1906.³⁴² Leta 1909 je Henrik Schollmayer Lichtenberg postal direktor celotnega snežniškega posestva.³⁴³ Pri gospodarju in med delavci na posestvu je slovel po svoji natančnosti in izredni delavnosti.³⁴⁴

³⁴² AS 744, fasc. 2, Dominicalia.

³⁴³ Več glej: *Slovenski biografski leksikon*, str. 236.

³⁴⁴ Sterle, *Fant, to pa so čekani in pol!*, str. 81.

Leta 1910 je dobil plemiški naslov in se od takrat pisal von Schollmayer – Lichtenberg.³⁴⁵

Aktivno se je udeležil prve svetovne vojne, v kateri je bil kot poročnik tudi odlikovan. Politično je bil usmerjen izrazito nemško, bil je član nemške svobodnjaške stranke in pred vojno celo poslanec Nemcev v kranjskem deželnem zboru.³⁴⁶

Henrika Schollmayerja Lichtenberga je 31. maja 1918 v Dresdnu na službenem obisku pri knežji družini zadela kap, po kateri je delno ohromel in se 1. maja 1919 upokojil. Po upokojitvi se je preselil v gradič Koča vas. Tam je našel tudi dovolj prostora za arhiv družine Costa, ki ga je mati Kornelija Costa okoli leta 1910 izročila svojemu najstarejšemu sinu,³⁴⁷ 21. januarja 1930 pa je tam tudi umrl. Pokopan je v družinski grobnici na ljubljanskih Žalah.

1. aprila 1920 je službo snežniškega upravitelja nastopil gozdarski inženir Leon Schauta. Rojen je bil 27. julija 1888 v gradiču Namršelj v Želimljah, kjer je bil sedež gospodarske uprave posestva Turjak v lasti družine Auersperg, katerega upravnik je bil njegov oče Jožef Schauta. Njegova mati je bila Karolina pl. Rizzetti, Jožefova druga žena. Leon je opravil najprej pet razredov realke v Ljubljani, nato pa v Brücku na Muri končal višjo gozdarsko šolo. V Gradcu je opravil še državni izpit za upravitelje veleposesti, nato pa je opravljal dveletno prakso na fidej-komisnem posestvu grofa Dietricha Hollenburga na Koroškem, kjer sta mu bila mentorja vodja Paul Mach in nadgozdar Mlatschnigg.³⁴⁸ Od leta 1911 do konca aprila 1920 je bil zaposlen kot upravnik revirja Krvava Peč na turjaškem veleposestvu. Ko je novoustanovljena država iskala upravnika za sekvestirano snežniško posestvo, se je prijavil na razpis in se po prejeti odločbi o zasedbi delovnega mesta preselil na Snežnik. Z njim je na Snežnik prišla tudi njegova teta Luiza, vdova po bratu Leonove matere Karoline, Paulu pl. Rizzettiju, ki je padel kot avstroogrski podpolkovnik na soški fronti leta 1915.

³⁴⁵ Granda, Zadnji lastniki gradiča Koča vas, str. 280.

³⁴⁶ Prav tam.

³⁴⁷ Prav tam.

³⁴⁸ AS, GUS, š. 74, št. 2117, Personalne mape delavcev, zaposlenih na posestvu Snežnik, izpolnjevanje pogojev za upokojitev, razni odloki za upokojitve delavcev do 1947, delovna pogodba s Hermanom Schönburgom Waldenburgom, 1915.

*Leon Schauta in njegova teta Luiza Rizetti leta 1935
(Kopijo originala hranita Majda Obreza Špeh in Janez Špeh.)*

Leon Schauta je na snežniškem veleposestvu služboval vse do leta 1945, ko je s teto, po rodu Nemko, odšel v Lienz, kjer je leta 1977 tudi umrl.³⁴⁹

³⁴⁹ Več glej: Kočar, Leo Schauta zadnji upravitelj snežniškega posestva, str. 71.

3. Odkup služnostnih pravic na Snežniku

S servituti so bili na snežniškem veleposestvu najbolj obremenjeni gozdovi, ki mejijo na področje vasi Koritnica, Bač in Knežak, saj so očitno kmetje na svojim vasem bližjih področjih posekali največ lesa. V gozdovih, ki so precej oddaljeni od sedeža graščinske posesti, je bil nadzor nad dogajanjem tudi precej otežkočen, zaradi zelo dolgega časovnega obdobja, v katerem so bližnji kmetje sami odločali o sekanju, pa so graščinski lastniki morali zelo počasi, strpno, a odločno uveljaviti spoštovanje lastnine nad zemljišči. Graščini so kmetje priznavali le tisti gozd v širini okoli gradu, katerega vrh drevesa se je po poseku ob padcu s konico dotaknil grajskega obzidja. Nov gospodarski režim so sprejemali izredno težko in počasi, svoje stare pravice pa so skušali obdržati čimdalje čimbolj neokrnjene.

Otto Viktor Schönburg Waldenburg se je o stanju posesti še pred nakupom zelo natančno poučil. Aktiviral je svoja na široko razpredena poznanstva in še pred nakupom izvedel, v kakšnem stanju je posestvo in zakaj ga prodajajo. Po posvetu s svetovalci in na njihovo ugotovitev, da se "posestvo splača kupiti kljub veliki obremenjenosti s servituti",³⁵⁰ se je odločil za sodelovanje na licitaciji in nakup posestva. Morda je k njegovi odločitvi vplivala tudi izkušnja, ki si jo je pridobil na domačem posestvu Waldenburg, kjer naj bi ob odpravi podložniških razmerij leta 1835 od saške države dobil pol milijona talerjev.³⁵¹

Poleg podatkov o posestvu so ga zlasti zanimale razmere v deželi, glede servitutov pa je svoje svetovalce spraševal o pogojih njihove odprave. Ob tem je hotel natančno vedeti, ali bodo pogoji odprave podobni kot na Madžarskem, kakšen bo zemljiški minimum, ki ga bo moral odstopiti kmetom, in kolikšna bo denarna odškodnina.³⁵² Spraševal je še o kvaliteti lesa, ki raste na posestvu Snežnik. Zavzel se je za takojšnjo

³⁵⁰ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta über Schneeberg, die nach 1860 aus dem Archive in Waldenburg nach Schneeberg übertragen wurden. In numerierten Heften. No. 41, Acta betr. Anfragen nach dem Verkauf der Herrschaft Schneeberg l. m. d. a., Kanzlei Waldenburg, 1856.

³⁵¹ Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 31. Teil, str. 143-147.

³⁵² AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta über Schneeberg, die nach 1860 aus dem Archive in Waldenburg nach Schneeberg übertragen wurden. In numerierten Heften. No. 41, Acta betr. Anfragen nach dem Verkauf der Herrschaft Schneeberg l. m. d. a., Kanzlei Waldenburg, 1856.

prekinitev slabega gospodarjenja in za izgradnjo gozdnih cest za lažji dostop in transport lesa. Seveda je dal poleg pogodb o paši ovac preveriti tudi vse druge pogodbe, ki so bile sklenjene s posameznimi strankami in ki bi ob nakupu posestva obvezovale tudi njega oziroma njegovo posest, kot je bila npr. pogodba o nabiranju lesne gobe.³⁵³ Pogodba se je zdela njegovim svetovalcem škodljiva, češ da je cena, ki jo je posestvo dobilo za zakupno pravico, prenizka. Res pa je bila goba, ki jo je prodajal snežniški zakupnik, slabe kvalitete, ker je bila po prepričanju poročevalca predolgo skladiščena pri prodajalcu, se pri tem izsušila in izgubljala na kvaliteti. Zaradi slabe kvalitete tudi dotedanji odjemalci iz Innsbrucka, Totenaua in Ulma po njihovi lesni gobi niso več spraševali. Pogodbo za nabiranje lesne gobe v celotnem dominikalnem gozdu gospostva Snežnik je sklenil upravnik posestva Karel Hojker, ki je bil v tej službi v času dr. Karisa. Kontrolor in svetovalac Otta Viktorja Schönburga Waldenburga Gottfried Brunner, ki je službeno mesto upravnika posestva zasedel po Hojkerju, je menil, da je takšna pogodba za posestvo škodljiva.

Schönburgi so hoteli čimbolj natančno vedeti, s čim in kako lahko gospodarijo z gozdom na snežniškem posestvu, da ne bi prišli v navzkrižje z avstrijsko zakonodajo. Opomba, zapisana 5. julija 1853, na dan, ko je stopil v veljavo avstrijski patent o odkupu in uravnavi zemljiških služnosti, je vnaprej predvidevala težave in probleme pri odkupu in hkrati dokazovala, da se je lastnik zavedal težkega položaja, v katerem se je znašel.

Vendar so v pisarni v Waldenburgu ugotovili, da je zakon preveč splošen in da za začetek pravzaprav ne morejo storiti nič drugega, kot da počakajo, da bo ustanovljena deželna komisija za uravnavo služnosti, kot je bilo predvideno v zakonu. Komisija naj bi predpisala pravila celotnega postopka in reševala probleme.³⁵⁴ Ustanavljanje komisije in imenovanje njenih članov se je Schönburgom vsekakor zdelo prepočasno.³⁵⁵

Zakon je predvideval, naj bi nejasne in sporne zahteve kmetov reševali s predložitvijo dokazil. Kot takšna so priznavali razne izpise in izrise zemljiškega stanja iz rektificiranega katastra, podatke v različnih urbarjih in starih listinah. Posebej so Schönburge zanimale listine in

³⁵³ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, Buchenschwamm Sammlung bei der Herrschaft Schneeberg betr., Kanzlei Waldenburg, 1853, No. 29.

³⁵⁴ Prav tam

³⁵⁵ Prav tam.

dokazila, ki bi priznavali kmetom sedmih vasi v Pivški dolini pravico do merkantilnega lesa brez kakršnihkoli omejitev. Zanimali so se tudi, katere služnosti, ki bi naslednikom kmečkih gospodarstev potrjevale pravico do drvarjenja v snežniških gozdovih, so vpisane v zemljiško knjigo.³⁵⁶ Svetovalci so ugotovili, da zadnjih trideset let pravic v zemljiško knjigo sploh niso vnašali, zato so predvidevali, da bodo kmetje dokazovali služnost in priposestevanje po starem zakonu rimskega prava, ki je bil v teh krajih še vedno v veljavi. Dr. Kautschitsch iz Ljubljane je namreč v pismu 18. novembra 1853 navedel, da "tukaj v Iliriji je do 1. januarja 1812 veljalo še rimsko pravo, od 1. januarja 1812 do 1. avgusta 1814 francoski Code Napoleon, od 1. avgusta 1814 do 1. maja 1815 spet staro pravo in od 1. maja 1815 dalje meščanski zakonik".³⁵⁷

Dopisovalec je še predvidel, da bo reševanje servitutnih pravic odvisno od zahtev kmetov in od možnosti lastnika veleposesti, če in ali jih bo zmogel izplačati v denarju, ali jim bo moral odstopiti posamezne zemljiške parcele. Za lažjo in boljšo preglednost so si Schönburgi prikrbneli katastrske mape s kartami za tiste katastrske občine, v katerih je ležala snežniška posest, ker jih v snežniškem arhivu do takrat očitno še ni bilo.³⁵⁸ Ob tem so jih posebej zanimali rovti, ker so jih želeli natančno omejiti.³⁵⁹ Zaradi nepopolnega arhivskega gradiva in nepopolnih podatkov o posestnem stanju so novi lastniki posestva precej informacij dobili ustno od zaposlenih na snežniški graščini. Ti so bili pripravljeni povedati tudi marsikak podatek o različnih vzrokih posestnih sporov med ljudmi, vasmi in graščino, ki ga je zastopnik lastnika moral vedeti, da ga pri postopkih razreševanja služnostnih pravic niso presenetili.

Poleg katastrskih izrisov posestva in zemljišč je snežniška graščina pri ugotavljanju stanja na področju servitutnih pravic pogrešala evidence služnostnih upravičencev. Gradivo, ki so ga Schönburgi ob prevzemu kupljene posesti našli na graščini, je bilo nepopolno in neurejeno. Evidenc služnosti in služnostnih upravičencev na graščini sploh niso vodili, zato jih je bilo treba sestaviti na novo. Ob urejanju seznamov služnostnih hasnovalcev so se graščinskim uradnikom neprestano zastavljala

³⁵⁶ Prav tam.

³⁵⁷ Prav tam, No. 35.

³⁵⁸ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 63.

³⁵⁹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, Buchenschwamm Sammlung bei der Herrschaft Schneeberg betr., 1853, No. 35.

nova vprašanja o količini in vrsti služnosti, posebej težko pa je bilo ugotoviti, kdo je imel pravico uživanja posamezne služnosti, saj se je krog upravičencev do snežniškega lesa neprestano širil.

Poročevalec Ullrich je lastnika še opozoril, da je zakon posebej določal nujnost uravnave le tistih obremenilnih služnosti, ki so vpisane v deželno desko. Ker je deželna deska javna pravno veljavna listina o lastništvu nepremičnin, so bile vse ostale pravice, zahteve in razgovori o lastništvu brez vpisa v deželno desko brezpredmetne. Vse druge odločitve glede služnosti, ki v deželno desko niso bile vpisane, so bile odvisne od dogovora med hasnovalcem služnosti, ki je želel pravico še dalje uživati, in med lastnikom posesti ali pa samo od lastnikove odločitve.³⁶⁰ Včasih prevelika samovolja lastnikov nekaterih posesti je stranke v postopku odkupa in regulacije služnosti nujno pripeljala pred sodnika, novi snežniški gospodar pa se je bil zato pripravljen dogovarjati z vsemi služnostnimi upravičenci, ki so svoje pravice lahko dokazali.

Služnosti okoliških prebivalcev za novega lastnika niso bile sporne. Za snežniško posestvo je bilo najbolj neugodno, da je bila pravica sedmih vasi iz Pivškega do drvarjenja za prodajo vpisana v zemljiško knjigo brez količinskih omejitev na celotni površini snežniškega gozda.³⁶¹ Posledica sodbe iz leta 1793, ki jim je pravico potrjevala, je bilo devastiranje gozdov po vsem posestvu. O opustošenju gozdov na Snežniku je podatke najti skoraj v vseh pismih in sporočilih ter različnih elaboratih, ki so jih izdelali za potrebe novega lastnika in razreševanje različnih nejasnosti in problemov. Iz vsega uporabljanega gozda je bil s posebnim predpisom izvzet gozd na gori Pleče, kjer je graščina imela nekaj posestnih sporov in kjer so največ sekali kmetje iz Knežaka, gozd pa je bil očitno že tako uničen, da so ga v skladu z določili gozdno-zaščitnih predpisov v drugi polovici 18. stoletja lahko izločili in zaradi zlorab v njem sekanje lesa prepovedali.³⁶²

³⁶⁰ Prav tam.

³⁶¹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, Buchenschwamm Sammlung bei der Herrschaft Schneeberg betr., 1853, No. 29: "... das Recht in der ganzen Schneeberger Waldung nicht nur für den ganzen Hausbedarf, sondern auch zum freyen Verkauf Holzsorten ohne Mass zu beziehen."

³⁶² Prav tam, str. 51. Za lastništvo gozda na gori Pleče so se dolga leta tožarili zemljiško gospodstvo Snežnik in prebivalci vasi Koritnica. S sodbo okrajnega sodišča iz 2. novembra 1859 in višjega deželnega sodišča z dne 28. decembra 1860 je bila gozdna parcela št. 1224 v velikosti 31 Johov 1162 kv. klafter dokončno prisojena v last

Ob potegovanju za čim boljši izkupiček ob razreševanju gozdnih služnosti so se kmetje kot servitutni upravičenci izgovarjali na dejstvo, da so jim pravico služnosti priznavali vsi dotedanji lastniki Snežnika, tako grofje Lichtenbergi, zlasti po izdaji in pravnomočnosti sodbe iz leta 1793, nato Karisi, pa tudi stečajni upravitelji Karisove konkurzne mase.³⁶³

Zaradi količine, ki ni bila omejena, so sekali tako velike količine lesa, da za preživetje ni bilo treba obdelovati in skrbeti niti za lastne kmetije. Od prodaje lesa iz snežniških gozdov je očitno živelo celotno pivško področje, saj je po člankih nekega B.³⁶⁴ v Novicah videti, da so kmetje svoja, sicer majhna kmečka posestva, popolnoma zanemarili. V razpravah o razkosavanju kmetij na Notranjskem, objavljenih v Novicah leta 1860, je B. navedel, da so kmetije na Pivškem tako majhne, da se samo od obdelovanja zemlje enostavno ne da živeti. Avtor je poudaril, da zemlja tu ni posebej dobra, pa tudi skupnih pašnikov še niso razdelili. Kritiziral je kmete, da se jim ne zdi vredno popraviti niti tistega orodja, ki bi ga potrebovali pri obdelavi še tako majhnega kosa zemlje okoli svoje bajte. Prav tako je navedel, da se kmetje na Pivškem nočejo ukvarjati z nobeno obrtjo.³⁶⁵ Ker pa so nekje vendarle morali dobiti denar za življenje, je zelo verjetno, da so dovolj zaslužili s podiranjem in prodajo lesa, ki so ga lahko neomejeno sekali v snežniških gozdovih. Te pravice so se zato toliko bolj oprijemali in se ji niso bili pripravljeni prepoceni odpovedati. Do drobljenja kmetij naj bi najpogostejše prihajalo na področjih, kjer je v bližini večje industrijsko urbano naselje, sodobnik dr. Anton Schöppl, predsednik zemljiško – odvezne komisije, pa je menil, da je drobljenje kmetij omogočal vir dodatnega zaslužka v bližnji okolici. Za pivške vasi je bil verjetno to les v snežniških gozdovih na osnovi v zemljiško knjigo vpisane servitutne pravice.³⁶⁶

Sočasno s prizadevanji za razrešitev služnostnih pravic sedmih vasi

Koritničanov (AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Ablösungs – Vergleich und Vermerkungs – Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 333).

³⁶³ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, betr. die Regulierung und Ablösung der Holz und Weide Servitude aus der Herrschaft Schneeberg, s. w. d. a., I., Kanzlei Waldenburg 1853, No. 35, str. 139.

³⁶⁴ Neki B. bi lahko bil duhovnik Jožef Bevk, od leta 1850 do 1860 kurat na Križni gori, ki se je veliko ukvarjal s problemi kmetov in kmetijstva na področju Loške doline in njene okolice. Objavil je več člankov v Novicah. Več glej Kebe, *Loška dolina z Babnim Poljem*, str. 323-328.

³⁶⁵ Janša Zorn, *Vprašanje razkosavanja kmetij v slovenskih deželah*, str. 444.

³⁶⁶ Prav tam, str. 441-460.

na Pivškem so potekala tudi poizvedovanja o pravicah drugih servitutnih upravičencev, npr. vasi Bločice na robu Bloške planote. Njeni vaščani so bili pred letom 1848 podložniki haasberškega gospostva (gospostva Planina) in gospostvo Snežnik ni imelo do njih nobenih obveznosti iz naslova servitutov. So pa leta 1765 od graščine Snežnik dobili dovoljenje, da si za lastne potrebe lahko pripravljajo les v snežniškem gozdu na področju Racne Gore do sv. Andreja. Ko je cela vas 9. novembra 1854 popolnoma pogorela, ostala je le s strešniki krita cerkev in s kovino prekrit cerkveni zvonik, je snežniška graščina 11 gospodarjem nesrečne in revne vasi, ker niso imeli lastnega gozda, pomagala tako, da jim je dovolila, da si za popravilo hiš in kurjavo nekaj lesa posekajo v njihovih gozdovih, čeravno so imeli služnostno pravico za pripravo lesa za hišne potrebe v gozdovih na Javorniku v lasti haasberške graščine. Les so jim Snežniški odstopili brezplačno.³⁶⁷ Iz gradiva pa je videti, da so si vaščani kljub jasnim dejstvom skušali pridobiti nekatere pravice, ki so jih zahtevali snežniški servitutni upravičenci.

Vaščani Blok so se očitno potegovali za iste pravice kot ostali kmetje pod Snežnikom. Brunner je 1. februarja 1854 kneza vprašal, ali bodo za prebivalce Blok veljala ista pravila kot za prebivalce sedmih pivških vasi, ki so imeli služnosti vpisane v deželno desko,³⁶⁸ saj so bile njihove pravice drvarjenja v snežniških gozdovih podobne kot tiste, ki so jih imeli vaščani v Loški dolini.³⁶⁹

Svojo pravico do servitutnega lesa v snežniških gozdovih je uveljavljala tudi graščina Koča vas (Hallerstein), katere lastnik je bil leta 1855 grof Janez Nepomuk Lichtenberg. Tudi te služnosti naj bi bile vpisane v zemljiško knjigo,³⁷⁰ čeravno v arhivskem gradivu graščine Snežnik dokazov za to ni najti. Ker je bil lastnik Koče vasi prepričan, da mu Snežniški prepovedujejo izrabo servitutov, je želel zadevo urediti s pomočjo sodišča, na katerem ga je zastopal odvetnik dr. Ahačič.³⁷¹

³⁶⁷ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, betr. die Holzbezugs, Ansprüche der Insassen des Laaserthales und der Pfarre Oblak, ingk: des Gutes Hallerstein aus der Herrschaft Schneeberger Waldung und die deshalb von ihnen erhobene Beschwerde s.w.d.a., Kanzlei Waldenburg, 1854, No. 36, št. 1, 2.

³⁶⁸ Prav tam.

³⁶⁹ Prav tam, str. 55.

³⁷⁰ Prav tam.

³⁷¹ Prav tam, str. 25.

Knezov svetovalec Hieronim Ullrich z Bleda je 22. januarja 1854 ugotovljal, da imajo kmetje pod Snežnikom neomejeno pravico do sekanja trgovskega lesa že tako dolgo, da je pri razreševanju služnosti graščina ne bo mogla prezreti, prav tako pa tudi ne bo mogla zanikati njenega obstoja, ker imajo vsaj pivški kmetje pretrdne dokaze. Graščina se je zavedala, da njim nasprotna stran z zavzemanjem za služnosti brani svoj dodatni ali pa kar osnovni zaslužek, nekateri med njimi pa so z njim reševali svojo existenco. Na graščini so se bali, da bo odkup servitutov, kot so si sprva predstavljali, ogrozil njihovo lastno gospodarstvo na Snežniku, zato so knezovi svetovalci menili, da je treba knezu odsvetovati pre nagljene odločitve glede razreševanja problema. Ullrich je sporočal še, da glede rovtov, ki jih je bilo v snežniških gozdovih veliko, prav tako še ni bilo nič natančneje določeno, kdaj in kako bodo lahko odkupili in razrešili ta zemljišča.³⁷²

Za razumevanje prepletenih agrarnih operacij ob odkupu ali uravnavi zemljiških služnosti je bil osnovni pogoj temeljito poznavanje vseh drugih pravnih predpisov in internih navodil deželne komisije glede poslovanja lokalnih komisij. Zato so Schönburgi gozdarskega mojstra Hieronima Ullricha pooblastili za svojega uradnega zastopnika in svetovalca pri razreševanju služnostnih pravic, ker se je "pokazal primeren zastopati jih v njihovih interesih, ker ne le, da dovolj pozna zakone, temveč ima tudi veliko splošno priznanih znancev, pomembnih v gozdarski stroki in zna energično zagovarjati pravico graščine nasproti servitutnim upravičencem, poleg tega pa vidi tudi pomanjkljivosti gozdnega gospodarjenja", po drugi strani pa je bila za gozdarskega mojstra Brunerja ta naloga preveliko breme, ki se ga je bal.³⁷³ Ullrich je nalogo sprejel, vendar je 17. avgusta 1858 knežji pisarni na gradu Waldenburg na Saškem, od koder je schönburška rodbina v začetku vodila svojo gospodarsko politiko na Snežniku, vljudno sporočil, da zaradi preobilice dela ob smrti briksenškega nadškofa in posledično zamenjavi užívalca fidejkomisa na blejskem gospostvu, katerega upravitelj je bil, ter nato prodaji zemljiškega gospostva Bled s položaja pooblaščenega zastopnika graščine Snežnik odstopa. Priporočil jim je tudi kandidate za svojega naslednika in obljubil, da bo izbranemu po potrebi vedno pripravljen

³⁷² AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, Buchenswamm Samlung bei der Herrschaft Schneeberg betr., 1853, No. 35.

³⁷³ Prav tam, str. 57.

svetovati v pravnih zadevah ob odkupovanju servitutov, s katerimi se je dotlej med vsemi sam najbolj seznanil.³⁷⁴ S problemi servitutov se je moral najprej spopasti gozdar Ernest Wernicke, nato pa so posebej za razrešitev in odkup služnosti na posestvu zaposlili svetovalca Smetano.³⁷⁵

Naloge lokalne komisije na prvi stopnji postopka so bile poizvedba in ugotovitev vrste in obsega služnostnih pravic, na osnovi kakšnega pravnega razmerja so bile oblikovane, katera so s služnostmi obremenjena zemljišča, kdo so bili služnostni upravičenci in kdo so bili lastniki služnostnih zemljišč, način in trajanje služnostne pravice, dajatve, ki so jih morali služnostni upravičenci plačevati za pravico uživanja servituta ter okoliščine, po katerih se je bilo mogoče odločiti za način odkupa oziroma uravnave služnosti.³⁷⁶ Stranke v postopku so imele pravico, da se same in prostovoljno odločijo za način odkupa, čeravno jih je zakon precej omejeval s tem, ko je zaščitil posamezne kategorije kmetijstva in lastnike fevdalnih posesti. Z razdelitvijo med male kmete bi se v smislu ekonomske obdelave naredila za posestvo nepopravljiva škoda. Lokalne komisije so morale vsako uravnavo voditi individualno oziroma preko pooblaščenecv za vasi kot celote, če so imeli vsi kmetje v vasi isto služnost na zemljišču enega lastnika.³⁷⁷

Pri reševanju zapletene situacije so na snežniški graščini menili, da bi bilo najlažje rešiti služnosti do vseh vrst lesa z odstopom posameznih gozdnih površin upravičencem, saj se je izračun za odkup vseh služnosti pokazal kot zelo neugoden za graščino. Interes kmetov za spremembe očitno ni bil velik, saj je gozdar Brunner ugotovil, da po nekajletnem preučevanju razmer na snežniškem posestvu in posebej servitutov še ni našel nobenega poročila o kateremkoli posamezniku, ki bi bil pripravljen zaupati graščini in bi prostovoljno privolil v odkup služnosti.³⁷⁸

Po priporočilih zakona in navodil so letno količino lesa izražali s

³⁷⁴ AS, GUS, Acta, betr. Die Regulirung und Ablösung der Holz und Weide Servitute auf der Herrschaft Schneeberg s. w. D. a., Fürst. Kanzlei Waldenburg, 1857, Vol. II, str. 42.

³⁷⁵ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 63.

³⁷⁶ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 271.

³⁷⁷ Prav tam, str. 273.

³⁷⁸ AS, GUS, Acta, betr. Die Regulirung und Ablösung der Holz und Weide Servitute auf der Herrschaft Schneeberg s. w. D. a., Fürst. Kanzlei Waldenburg, 1857, Vol. II, str. 105.

številom hlodov v klaftrah ali kubičnih čevljih.³⁷⁹ Preračuni porabe kmečkih upravičencev sedmih pivških vasi iz povprečja plačila davščin so pokazali, da naj bi na posamezno hišo, če ne bi upoštevali velikosti kmečkih hub, odpadlo skupaj okoli 28 klafter gradbenega lesa in lesa za kurjavo. Če bi to pomnožili s številom naseljenih do služnosti upravičenih hiš (258), bi skupaj pomenilo 7224 klafter lesa. Če bi za oskrbo posamezne hiše z gradbenim lesom in drvni za kurjenje letno porabili približno 6 klafter, bi pri vsaki hiši ostalo 22 klafter merkantilnega lesa, t.j. lesa za prosto prodajo. Po grobem in hitrem izračunu bi letno na trgovski les odpadlo 5676 klafter lesa, za hišne potrebe pa 1548 klafter lesa.³⁸⁰ Če bi ocenili vrednost ene klaftre lesa na 30 krajcarjev, bi vrednost celotne količine merkantilnega lesa za eno leto znašala 2838 goldinarjev. Po cenitvi katastrskega donosa povprečno na en joh bi po površini vsaka hiša od teh sedmih vasi morala dobiti 1548 johov gozdne površine.³⁸¹

Če bi se dogovorili in določili za vsako bivališče letno porabo 10 klafter lesa, bi na 414 servitutnih upravičencev prišlo 4.140 klafter lesa ali površina 4.140 johov gozda.

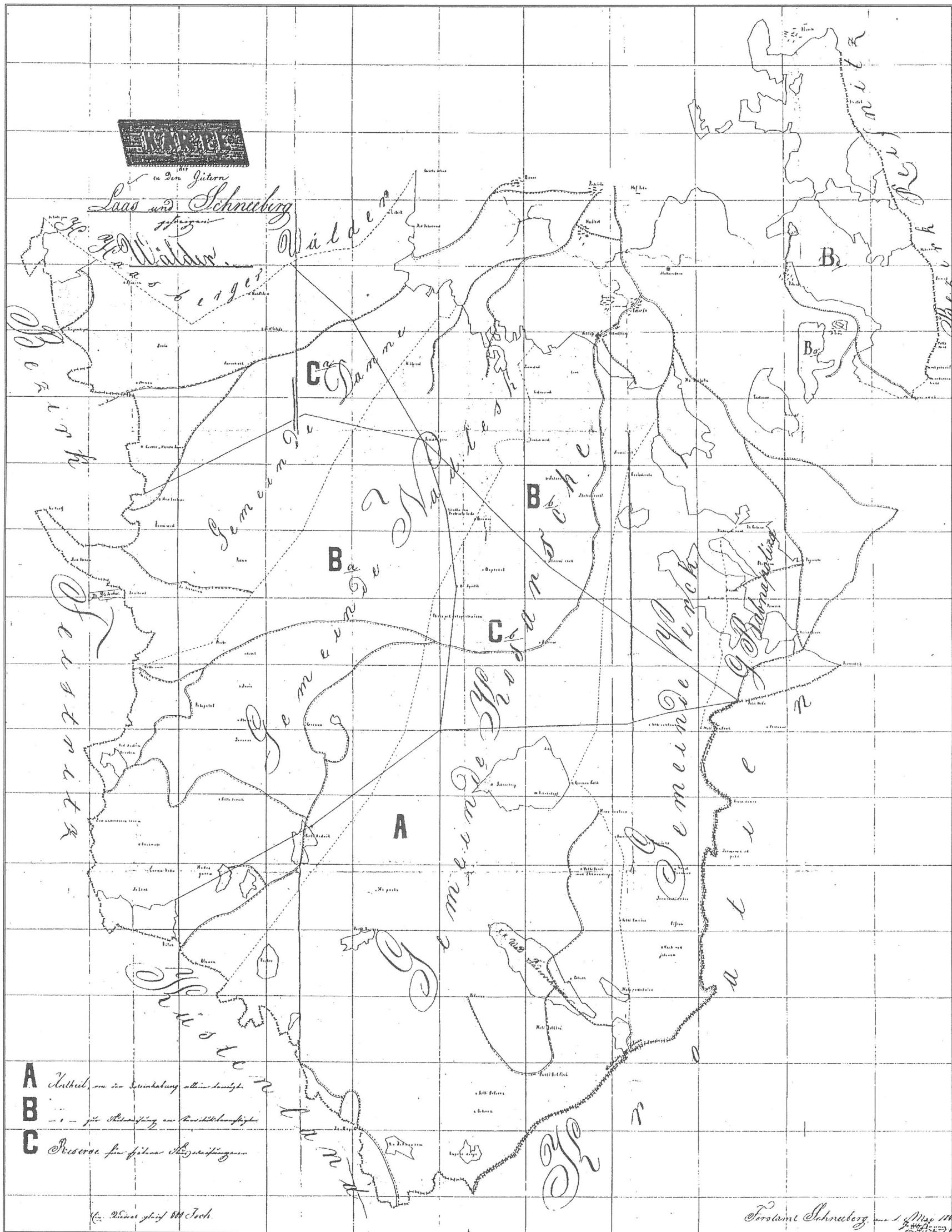
V okoliščinah, ko so vsi graščinski dominikalni pašniki dajali tudi nekaj lesa, ko so bili zakupni rovti, ki ležijo v gozdu in niso bili arondirani, prav tako precej poraščeni z drevesi, bi lahko za razrešitev služnosti uporabili tudi ta zemljišča kot "objekt" za pridobivanje lesa za kurjavo. Po tem izračunu bi bilo za razrešitev služnosti potrebnih v resnici komaj 3.000 johov gozdne površine.

Kot pregled in predlog za odkup služnosti je Brunner izdelal zemljevid (*glej prilogo*), ki nazorno prikazuje snežniško posest z zemljišči in predvidenimi načrti, ki jih imajo z njimi, in ga z natančno razlago poslal knezu. V pojasnilih k zemljevidu je navedel, da je del posestva, označen s črko A, ves čas do leta 1848 izkoriščala graščina v lastni režiji, služnosti kmetje tam očitno niso koristili. V vzhodnem delu pod vrhom Snežnika do Bele Vode so prebivalci vasi iz Loške doline sekali jelke za lesene trame in deske ter bukve za izdelavo dog za sode. Od tega lesa so vedno hitro poplačali graščini svoje obveznosti. Na drugem delu tega področja

³⁷⁹ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 273.

³⁸⁰ AS, GUS, Acta, betr. Buchenswamm Sammlung bei der Herrschaft Schneeberg betr., 1853, No. 35.

³⁸¹ Prav tam.

južno in zahodno od Snežnika v strmini je gozd, ki ga je sekala graščina in prodajala na Reko za različno nadaljnjo uporabo. V letu 1848 so si prebivalci sedmih pivških vasi dovolili nedovoljen poseg v ta gozd in to leta 1850 ponovili. V zagovoru za to početje so se izgovarjali na razsodbo z dne 20. avgusta 1793, po določilih katere imajo v snežniškem gozdu pravico sekati les kjerkoli na področju, ki spada v župnijo Lož.³⁸² V času izdelave zemljevida je področje spadalo v fari Pograje in Babno Polje.³⁸³ Kljub ostremu protestu graščine so si servitutni upravičenci še večkrat drznili poseči po lesu na tem področju.

Po Brunnerjevem tolmačenju je 14. člen gozdnega zakona določal, da lastniki gozdov določajo, koliko in kateri les se v njihovem gozdu lahko seka. Navada, da kmetje sekajo les vsepovsod, kjer se jim zdi, pa ni bila običajna. Pripisal je še, da bo gozdarsko osebje načrtno odredjalo sečnjo servitutnim upravičencem sedmih vasi na področju, ki je bilo na zemljevidu označeno s črkama Ba. Služnostni upravičenci po njegovem mnenju iz pravice do sečnje lesa ne morejo pričakovati lastniške pravice do zemljišča. Iz področja, označenem s črkama Bb nad naselji Loške doline, so lahko vaščani vasi Stari Trg, Markovec, Nadlesk, Podcerkev, Pudob, Kozarišče, Šmarata, Iga vas, Podgora, Vrh in Babna Polica izvažali les za potrebe svojega gospodarstva (Hausbedarf) in za potrebe lastnih kmetij. Isto pravico so imeli na področju, označenem s črkama Bc, vaščani Viševka, Vrhniko (Verchnig), Knežje Njive, Koče vasi, Poljan in vasi župnije Bloke.

Na področju Ba je graščina sodrvarila s servitutnimi upravičenci, tako da so vaščani iz Bača in Zagorja že v letu 1854 na tem delu gozda sekali ožigosana drevesa. Na spornem gozdnem področju Pleče v karti ni bil posebej označen namen uporabe. Obkrožili so ga z rdečo barvo in obeležili s črko D. Del gozda, označen s črko C, je sodil pod s servituti sedmih pivških vasi obremenjeni gozd, gozd z oznako Ca pa je bil revir Jursič, ki ga je graščina mnogokrat uporabljala za oglarjenje. Poleg tega so si kmetje v tem delu gozda izkrčili veliko rovtov, posebej pa je bil za graščino rezerviran del gozda, imenovan Mala Smerenza, v glavnem

³⁸² Prvotno ime današnjega Starega Trga pri Ložu je bilo Lož. Ko so pod loškim gradom začeli graditi novo naselbino, je le-ta prevzela ime Lož, starejšega naselja, bivšega Loža pa se je oprijelo ime Stari trg. Sedež župnije je ostal v Starem trgu, do leta 1830 pa je župnija ohranila tudi ime Lož (Kebe, *Loška dolina z Babnim Poljem*, str. 34).

³⁸³ Babno Polje se je ločilo od župnije Lož in je bilo leta 1829 lokalija.

poraščen s smrekami in jelkami. Brunner je elaborat poslal lastniku Ottu Viktorju Schönburgu Waldenburgu 30. decembra 1854.³⁸⁴

V "gozdarskih" sporih vasi niso vedno delovale složno, ampak so druga drugi "nagajale" ali iskale lastne koristi. Tako so kmetje iz Knežaka v tožbi graščine Snežnik proti vaščanom iz Koritnice odločno nastopili v korist graščini. Vaščani Koritnice naj bi si med izpeljavo meritev zemljiških parcel za izdelavo franciscejskega katastra leta 1832 samovoljno prisvojili del gozda na planini Pleče, velik okoli 150 johov in gosto poraščen z za posek zreliimi iglavci. Knežaški kmetje so to potrdili, vendar so hkrati s tem želeli uveljaviti svojo pravico do servitutnega lesa v tem gozdu.³⁸⁵

Kakor je graščina skušala omejiti nekontrolirano in stihijsko "gospodarjenje" kmetov v svojih gozdovih, so služnostni upravičenci tudi sami želeli omejiti graščino pri sekanju lesa, za katerega so menili, da pripada njim. 15. decembra 1854 je okrajni urad Bistrica na Snežnik sporočil, da so se vasi iz Loške doline in iz Blok pritožile na deželno pritožbeno komisijo, češ da jih novi lastniki pri koriščenju njihovih služnosti ovirajo. Omejujejo jih tudi pri pripravi lesa v višjih hribovitih predelih gozda, ki spadajo v loško faro, tako pri lesu za hišno porabo, kot pri tistem, ki ga posekajo za prodajo. Navedli so, da snežniški personal samovoljno seka in vlači les iz istega gozda in posebej izpostavili gozdarja Martina Liebla. Predlagali so, da naj bi se predstavniki graščine in predstavniki služnostnih upravičencev 9. januarja 1855 ob osmi uri zjutraj sestali v pisarni okrajnega urada v Bistrici, kjer bi se dogovorili o načinu zadovoljevanja potreb vseh v okviru predpisov in pravic obeh sprtih strani.³⁸⁶

Za 9. januar 1855 napovedanega sestanka s predstavniki sedmih pivških vasi (Knežak, Bač, Koritnica, Tmovo, Bistrica, Vrbovo in Spodnji Zemon) v Bistrici se je kot pooblaščenec graščine udeležil Hieronim Ullrich. Za pripravo in seznanitev z nekaterimi drugimi podatki o dogajanju na posestvu se je oglasil v Postojni pri graščinskem pravnem zastopniku dr. Bučarju, da bi slišal še njegovo mnenje o spornih služnostih. Ker pa dr. Bučar o novem dogajanju okoli spornih služnosti ni vedel nič

³⁸⁴ AS, GUS, Acta, betr. die Regulierung und Ablösung der Holz und Weide Servitute auf der Herrschaft Schneeberg, s. w. d. a., Kanzlei Waldenburg, 1853, Vol. I, No. 35, str. 63.

³⁸⁵ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, den Waldtheil Pletsche der Herrschaft Schneeberg und deshalb entstandenen Differenzen betr., Kanzlei Waldenburg, 1854, No. 31.

³⁸⁶ Prav tam, str. 55.

novega, mu je Ullrich na kratko razložil nekatera dejstva, dr. Bučar pa mu je dal nekaj nasvetov glede ubranitve in prostega razpolaganja z lastnino po avstrijskem meščanskem zakonu in obrambe graščinskih interesov pri razreševanju servitutov. Ker patent o odkupu servitutov še ni bil izdan, sta se dogovorila, naj se na sestanku opira na določila gozdnega zakona.

Na sestanku v Bistrici se je izkazalo, da servitutni upravičenci niso navdušeni nad nobeno od ponujenih rešitev in bi jim najbolj ustrezalo, da bi servituti ostali čim dalje takšni, kot so. Sami bi lahko še naprej samovoljno izkoriščali snežniški gozd, lastnik pa bi ostal čim dalje častovno in krajevno, "die möglichst willkürlich Ausübung ihrer Servitutsrechte und eine Erweiterung zu erwecken, bei deren Bestande das Eigenthum Ser Durchlaucht zur bloßen Fiktion herabgesenken wäre".³⁸⁷

Poravnava ali dogovor ob tako nasprotnih stališčih graščinskih in predstavnikov pivških vasi seveda nista možna, graščinski zastopnik pa se je začel še bolj močno zavedati, da bo razrešitev in odkup servitutov za graščino zelo velika težava. Zdelo se mu je, da so tudi upravni organi, ki bi izvajanje gozdnega zakona na svojem območju morali nadzorovati, problem dokaj mlačno in celo pristransko spremljali od zunaj. Servitutni upravičenci so na gozdarski zakon gledali kot na institucijo, naperjeno proti sebi in kot omejevanje svojih pravic, zato so se zelo branili sprejeti njegove določbe.

Ullrich je v poročilu o sestanku navedel, da je graščina po določilih gozdnega zakona servitutnim upravičencem začela natančno odkazovati revir in čas za sekanje in odvoz lesa, prav tako pa je za sekanje določen les začela sistematično označevati z odkazilnim kladivom. Čas in kraj sekanja lesa sta bila javno oznanjena. Po informacijah gozdarja Martina Liebla, ki mu je Ullrich popolnoma zaupal, kmetje niso upoštevali javno naznanjenih določb o sekanju, pač pa so še vedno sami hodili v gozd in kjerkoli izbirali najlepša debela za posek, pri tem pa uničili še drugo rastoče drevje in ostalo podrast daleč okoli drevesa. Od pristojnega gozdarja so nato pričakovali, da jim bo s kladivom ožigosal taka, že podrti drevesna debela, da bi bila videti, kot da so posekana v skladu s predpisi. Gozdar Liebel, od graščine imenovan za žigosanje debel, je tako ravnanje po svoji vesti in dolžnosti seveda odklonil in se s tem

³⁸⁷ Prav tam, str. 70: "po možnosti doseči samovoljno izrabo svojih služnosti in njihovo razširitev, pri tem pa bi lastništvo njegove visokosti ostalo zgolj fikcija".

kmetom zameril, da so ga prišli tožit, zaradi nekaterih groženj pa se je čutil celo življenjsko ogrožen.

Navedel je še svoje ugotovitve glede sekanja lesa, ki so ga izvajali kmetje sami. Ker je gozd nad Bistrico bistveno težje dostopen kot gozd nad vasema Zagorje in Juršič, so se služnostni upravičenci iz Bistrice navadili zahajati v lažje dosegljiv gozdni revir in od tam vlačili na žago neoznačen les, ki so ga skušali naknadno žigosati. Ker je bil naval kmetov prevelik, je graščina dogajanje hitro opazila. Poleg tega so se na trgu pojavile prekomerne količine lesa za prodajo, revirja Zagorje in Juršič pa sta bila dobesedno opustošena.

Ullrich je poročilu pridal še nekaj svojih pogledov, tedaj tudi že splošno znanih dejstev, da je treba v prvi vrsti na posestvu vzpostaviti dobro gozdarsko službo, ki bo imela med ljudmi ugled in spoštovanje, predvsem pa bo sposobna nadzorovati in zaustaviti podobna samovoljna dejanja v gozdu in ob njem. Osnova vsega pa je bila doseči spremembo vpisa v zemljiški knjigi, ki dovoljuje kmetom neomejeno sekanje lesa v celem snežniškem gozdu,³⁸⁸ kar pa brez uravnave služnosti ne bo možno. Sistematičnega gozdarjenja ne bo možno vpeljati, dokler bodo servitutni upravičenci lahko hodili po gozdu in si sami izbirali najboljša drevesa za podiranje, saj je šel najboljši drevesni asortiment za zadovoljevanje potreb služnostnih upravičencev. Po njegovem bi bilo treba kmečko samovoljo ustaviti. Na upravi knežjega posestva bi bilo treba pripraviti natančen in strokoven načrt ravnanja in gospodarjenja z gozdom, ki si bo le tako opomogel po dolгих letih nestrokovnega izkoriščanja. Program bi morali potrditi tudi okrajni upravni organi, katerih pristojni uslužbenci do tedaj niso odkrili nobenih posebnih nepravilnosti. Vendar se teh ne da odkriti, dokler komisijski ogled poteka po utrjenih, vsem znanih poteh, opustošenih velikih gozdnih kompleksov pa na tak način sploh ne vidijo. Poleg tega je bil gozdar Burda, ki je poleg okrajnega komisarja Elsnerja opravljal nadzorno delo, po Ullrichovih navedbah preprost lovec, ki o gozdarjenju ni imel niti najosnovnejših znanj.

V skladu s členi 9 do 18 gozdnega zakona je Ullrich izdelavo gozdarskega načrta z vsemi omejitvami za služnostne upravičence predlagal kot zaključni sklep sestanka v Bistrici. Ravnanje v skladu s tem zakonom je predlagal še lastniku posestva, ki ga je ta lahko izvajal preko svojega

³⁸⁸ Prav tam, str. 70.

gozdarskega personala. Ullrich se je strinjal tudi z mnenjem gozdarja Brunnerja, ki je trdil, da je za vzpostavitev učinkovitejše gozdarske nadzorne službe treba najprej omogočiti gozdarjem, da bivajo v gozdovih, in to na področjih, kjer najpogosteje prihaja do kršitev, saj dotlej gozdarji v gozdovih niso imeli nikakršnih bivališč in torej niso mogli redno in sistematično nadzorovati gozdnih površin. Morali bi jim natančno predpisati naloge in ravnanje proti tistim kmetom, ki bi jih zasačili pri nedovoljenih posegih v gozdu. Po prijavi pa bi morala graščina preko upravnih oblasti nastopiti s strogimi kaznimi, sicer jih servitutni upravičenci še dolgo ne bodo jemali resno. Z doslednim upoštevanjem veljavne gozdne zakonodaje bi jih za snežniško posest naredili toliko neškodljive, kolikor je v dani situaciji sploh možno.

Ker prvi narok za dogovor o rešitvi služnostnih pravic v snežniških gozdovih ni uspel, je sodišče razpisalo naslednjega za 14., 16., 17. in 20. november 1855. Karel Hojker je v pismu, s katerim je kneza obvestil o novem sestanku, prosil, naj kot svojega zastopnika pošlje najbolj obveščenega in sposobnega človeka, ker je sestanek za graščino izrednega pomena. Svetoval je, da bi bila najbolj primerna ponovno gospod Ullrich z Bleda kot gozdar in kot zastopnik graščinske rentne uprave ter advokat dr. Bučer.

Na sestanku so se hoteli graščinski zastopniki s servitutnimi upravičenci iz Loške doline in Blok dogovoriti o delih gozda, kjer največkrat koristijo svoje služnostne pravice, posebej pa so želeli zvedeti, kaj in kakšno odškodnino servitutni upravičenci želijo in pričakujejo.³⁸⁹

Zastopnik graščine se je o ostalih služnostnih vprašanjih pogajal s predstavniki komun iz Loške doline, ki jih je razdelil v sedem skupin: 1. Vrh in Babna Polica, 2. Dane in Klana, 3. Iga vas, Podgora, Pudob in Uševk, 4. Vrhnika in Poljane, 5. Podlož, 6. Podcerkev in Nadlesk, 7. Kozarišče in Šmarata.³⁹⁰

Sestanek večjega uspeha ni imel, saj natančnejšega dogovora ni prinesel. Zastopniki strank v postopku pa so uspeli določiti datum 25. september 1853 kot prelomnico, po kateri niso več priznavali poizkusov

³⁸⁹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 6, Acta, betr. Holzbezugs Ansprüche der Insassen des Laaserthales und der Pfarre Oblak, ingl: des Gutes Hallerstein aus der Herrschaft Schneeberger Waldung und die deshalb von ihnen erhobene Beschwerde s.w.d.a., Kanzlei Waldenburg, 1854, No. 36.

³⁹⁰ Prav tam.

pridobivanja služnosti na snežniškem veleposestvu in pojasnili zastopnikom servitutnih upravičencev, da graščina služnosti, ki niso vpisane v zemljiško knjigo, ni dolžna in ne bo mogla upoštevati.³⁹¹

Sevitutni upravičenci so se sicer na odkup služnosti pripravljali, dokler pa je bilo stanje v fazi nedorečenega in v bistvu nedoločeno, so to s pridom izkoriščali in v gozdovih sami sekali les. Graščina je sekanje obravnavala kot kraje.

Schollmayer je takratna dogajanja na posestvu analiziral z besedami: "Zahodna pobočja Snežnika so bila izrazito izpostavljena samovoljnim posegom kmečkih servitutnih upravičencev. Centralni obrat Snežnika leži oddaljen onkraj hribov. Gozdarski urad, ki naj bi te gozdove neposredno upravljal, je bil v dolini reke Reke v Ilirski Bistrici, gozdarji pa so stanovali v vaseh Pivške kotline, ure daleč od revirjev, s katerimi naj bi gospodarili in jih nadzirali. Nič čudnega torej, da so sicer zelo nepovezani prebivalci vasi v Pivški kotlini te pomanjkljive okoliščine izkoristili in ne le prekoračili svoje servitutne pravice, temveč so na veliko kradli les in ga prodajali v Ilirsko Bistrico. Pri tem so bili "ogoljufani goljufi", kajti njihov skrivač, bistriški lastnik žage je njihov plen odkupoval ceneje. Toda prebivalstvo se sladkih navad kraje ni hotelo odreči (podobno kot danes Albanci in Makedonci), saj so v tem videli možnost svoje prostosti."³⁹²

Deželna komisija za odkup in regulacijo zemljiških bremen je graščino Snežnik pozvala, da svoje vloge predloži v štirih tednih od 15. septembra 1855 dalje,³⁹³ lokalne komisije pa so začele poslovati 31. marca 1858. Čeravno so bile priprave na resnični odkup in uravnavo zemljiških bremen na Snežniku že nekaj let v polnem teku, je upravnik Wernicke od predsednika postojnske lokalne komisije Konschega izvedel, da se pred letom 1860 dejansko še ne bo nič zgodilo, oziroma služnosti še ne bo možno razrešiti.³⁹⁴

Ko je sredi šestdesetih let 19. stoletja stekel postopek za odkup služnosti v snežniškem gozdu, so najprej po odredbi državnega ministrstva za notranje zadeve služnosti razdelili na pravico do lesa za domačo

³⁹¹ Prav tam.

³⁹² Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 43.

³⁹³ AS, GUS, Acta, betr. die Regulierung und Ablösung der Holz und Weide Servitute auf der Herrschaft Schneeberg s.w.d.a., Fürst. Kanzlei Waldenburg, 1857, Vol. II., št. 35., str. 87.

³⁹⁴ Prav tam, št. 106.

porabo in pravico do lesa za prodajo. Pravico lesa za prodajo so odkupili z izplačilom denarne odškodnine. Kmetje se z odkupom v denarju nikakor niso strinjali, zahtevali so odkup z odstopom gozdnih parcel.³⁹⁵ Dejansko je bil odkup s plačilom v denarju ali v obveznicah zemljiškoodveznega fonda za služnostne upravičence najbolj neugoden in je imel zanje dolgoročno najhujše družbenosocialne posledice.³⁹⁶ Graščina je svojo odločitev tolmačila z razlago, da bi odstop prevelikih gozdnih površin oknil možnost lova graščinskim lastnikom, kar je bila nekdanj izključno pravica plemičev in lastnikov velikih gozdnih površin, na majhnih razkosanih gozdnih parcelah pa lov ni bil dovoljen.

Pri izdaji odločb (garantnih pisem) kmetom se je snežniška graščina zavezala, da je pri takem odkupu pravica do lesa za potrebe domačega gospodinjstva vsakemu upravičencu ostala neokrnjena. Pravico izkoriščanja snežniškega gozda so za kmete iz Pivške doline priznali vsem, ki so bili pred letom 1848 podložniki postojnskega gospostva.³⁹⁷

Vsoto, ki so jo kmetje dobili za svojo služnost do merkantilnega lesa v snežniškem gozdu, so določili glede na velikost kmetije, ki jo je služnostni upravičenec obdeloval. Lastnik osminske hube je dobil 150 goldinarjev,³⁹⁸ lastnik tretjinske hube je dobil 400 goldinarjev,³⁹⁹ lastnik triosminske hube 450 goldinarjev,⁴⁰⁰ imetnik četrtske 300 goldinarjev in lastnik polovične hube 600 goldinarjev avstrijske veljave.⁴⁰¹

Pri tem se je dejansko izkazalo, da so bile kmetije ne le na Pivškem, pač pa tudi na ostalem področju pod Snežnikom razkosane, saj evi-

³⁹⁵ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutsberechtigten, št. 366.

³⁹⁶ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 275.

³⁹⁷ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutsberechtigten, št. 327.

³⁹⁸ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutsberechtigten. Akten Nro 301-399 betreff. Grafenbrunn, Koritnica. Ablösungsakten das Laasertal betreffend die Poik., št. 319.

³⁹⁹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 10, Ablösungs-Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutsberechtigten. Verzeichnis der Akten Nro 1-399, št. 22.

⁴⁰⁰ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutsberechtigten. Akten Nro 301-399 betreff. Grafenbrunn, Koritnica. Ablösungsakten das Laasertal betreffend die Poik., št. 307.

⁴⁰¹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 10, Ablösungs-Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutsberechtigten. Verzeichnis der Akten Nro 1-399., št. 18.

denca kmetij za leto 1847 v Loški dolini navaja le eno celo hubo, vse ostale kmetije so bile manjše.

Posestno stanje leta 1847 v Loški dolini:⁴⁰²

Ime kraja	cela	3/4	2/3	1/2	1/3	1/4	1/8	1/10
Stari Trg			1	17	2	2		1
Nadlesk				7		2		
Podcerkev		3		16		6		
Pudob				5		1		
Viševak				6		1		
Iga vas				14				
Markovec				4	1			
Knežja Njiva				5		2		
Vrhnika				7		4		
Poljane				4		2	2	
Babna Polica				4		1		1
Na Bregu				5				
Podgora				7		2	4	
Šmarata				3		4	2	
Dane				11	3	4	1	
Podlož				12				
Klance				4				
Metule						6	8	
Hudi Vrh				9		9		
Nova vas	1	2		2		8		
Studeno				1				
Nemška vas				2				
Kozarišče				19	2		1	
Sv. Andrej					1	2		
Bloke					13			
Skupaj	1	5	1	164	22	57	18	2

⁴⁰² AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten. Akten Nro 301-399 betreff. Grafenbrunn, Koritnica. Ablösungsakten das Laasertal betreffend die Poik., št. 339.

Pravico do pripravljanja lesa za domačo porabo v snežniškem gozdu so vsem služnostnim upravičencem priznali le kot pravico do dodatnega lesa s predvidevanjem, da so si večino potrebnega lesa za lastne potrebe pripravili na z drevjem poraslih travniških in pašniških površinah, ki so bile last vaške soseske.⁴⁰³

Največji del gozda kot odškodnino za les za domačo porabo so pivški kmetje dobili v katastrskih občinah Nadlesk in Dane, katerih velike gozdne komplekse je graščina odstopila kot odkupnino za kmečke servitute. Med njih so bile razdeljene Koritničanom parcele v k. o. Nadlesk št. 1977, 1980, 1983, 1983 ½ b, 1972, 1936 sub a, 1995 sub a, Koritničanom in vaščanom Knežaka 1936 sub b, v k. o. Dane so si oboji razdelili parcelo št. 1697, imenovano Vilski žleb, knežaški kmetje pa so dobili tudi 1995 sub b v k. o. Nadlesk. V k. o. Dane so Koritničani dobili parcelo št. 1697 sub a, knežaški kmetje pa parcelo št. 1697, 1697 sub c, 1697 sub d in 1697 sub e 1-3, 1668 sub a, b, c in d ter 1774 a in b. Bačani so dobili v k. o. Dane parcelo št. 1697 e/4. Vsi skupaj so v k. o. Nadlesk dobili 880 johov 870 kvadratnih klafter zemljišč v vrednosti 28.790 goldinarjev 23 krajcarjev, v k. o. Dane pa 3127 johov 612 kvadratnih klafter v vrednosti 83.809 goldinarjev 25 krajcarjev.⁴⁰⁴ Kmetje iz Dan so v katastrski občini Dane dobili parcele št. 1784 sect. a, b, c, d in 1668/II.⁴⁰⁵ V isti katastrski občini so v last dobili še parcele št. 1484, 1503, 1524, 1532, 1547, 1552, 1557, 1598, 1621, 1482, 1543, 1545, 1546, 878, 1455/1, 1455/6, 1455/7, 1455/8, 1455/30, 1466, 1480, 1494, 1522, 1528, 1601 in 1602.⁴⁰⁶ Služnostni upravičenci iz Obločic so dobili gozd v katastrski občini Metule, in sicer na parcelah št. 627, 594, 591 in 590a v skupni površini 25 johov 310 kvadratnih klafter.⁴⁰⁷

Vaščani Drskovč so dobili gozd v katastrski občini Dane na parcelah št. 1784, 1785, 1786, 1787, 1788, 1789, 1790 in 1791.⁴⁰⁸

⁴⁰³ AS, GUS, Behölzungssachen I/3, 15. 12. 1865, Rekurs von Iggendorf & Podgora an die Grundlasten Ablösungs – Commission (gehört aber schon zur Waldservituten-ablösung).

⁴⁰⁴ AS, GUS, Schrank 5, Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermarkungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten. Verzeichnis der Akten Nro 1-399, št. 38.

⁴⁰⁵ Prav tam, št. 74.

⁴⁰⁶ Prav tam, št. 77.

⁴⁰⁷ Prav tam, št. 76.

⁴⁰⁸ Prav tam, št. 94.

Servitutnim upravičencem iz Nemške vasi pa je snežniška graščina odstopila gozd v katastrski občini Knežja Njiva s parcelno številko 730.⁴⁰⁹

Bločani so kot odškodnino za služnosti dobili del gozdov, imenovanih Blošček (tudi Polanšček) in Pogača.⁴¹⁰

Na področju, ki je zajemalo zemljišča v katastrski občini Vrhnika, so Snežniški odstopili gozdove, imenovane Pod Jelenjim Vrhom s parcelnimi številkami 801, 802/b, 803, 805, 806, 830, 836, 839, 840, 843, 823, 824, 842/a in b, 780, 779, 776, 790, 774, 771, 772, 799/a in b, gozd Racna Gora s parcelnimi številkami 859, 653/a, b, c, d, e, f, g, h in i, gozd Spodnje Poljane s parcelnimi številkami 631 in 658, gozd Pod Kozjim Hrbtom s parcelno številko 762, gozd ob meji s Knežjo Njivo s parcelno številko 781, gozd Jelenji Vrh s parcelno številko 726, gozdove Pod Veliko Kavko in Mali Vrh s parcelnimi številkami 737, 741 in 735, gozd Pod Stermcam s parcelno številko 721, gozd Gnili Dol (parc. št. 376), Kovačnik (386/a), Kutniva in Pod Svinjskim Hribom (386/b), Za Stenami (390), Ob Poljanskem Gozdu (329/a), Spodnji Šešljak (329 in 350), Pod Otlo Steno in Pod Petelinovim Hribom (329/c, d, e), Pod Urbančevim Lazom (329/f), Pogorišče (329/g), Pod Črim Vrhom (329/h), Spodnjepoljanska Kapela (270) in Jelovca (312/a, b, c). Naštete gozdove so dobili služnostni upravičenci v Loški dolini.⁴¹¹

Vaščani Pudoba so dobili gozd v katastrski občini Poljane (parcelne št. 376, 386b in 329b v velikost 111 johov 527 kvadratnih klafter) in v katastrski občini Babna Polica (parcelne številke 445c, 466, 466a in b) s skupno površino 139 johov 710 kvadratnih klafter,⁴¹² služnostni upravičenci iz Šembij pa gozd v katastrski občini Nadlesk (parcelna številka 1995).⁴¹³ V katastrski občini Nadlesk so parcele št. 1980, 1977, 1995, 1995a in rovtve s parcelnimi številkami 1971a, 1962d, e, f, g, 1971b in 1969 dobili služnostni upravičenci iz Koritnice in Šembij.⁴¹⁴ Slednji so dobili nekaj gozda še na parcelni številki 1995 iste katastrske občine.⁴¹⁵ Vaš-

⁴⁰⁹ Prav tam, št. 100.

⁴¹⁰ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermarktungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten. Akten Nro 201-300, št. 201.

⁴¹¹ Prav tam, št. 212.

⁴¹² Prav tam, št. 225.

⁴¹³ Prav tam, št. 230.

⁴¹⁴ Prav tam, št. 233.

⁴¹⁵ Prav tam, št. 234.

čanom Šmarate je pripadel gozd v katastrski občini Kozarišče s parcelno številko 1934a, 1607/2, 1638/1, 2, 1845, 1936a/4 in 1936a/6 v skupni površini 155 johov 610 kvadratnih klafter.⁴¹⁶ Poleg teh je snežniška graščina služnostnim upravičencem odstopila še nekaj drugih parcel.

Na odločbe komisije za odkup in regulacijo zemljiških bremen so se pritoževale večinoma vse vasi, katerih zemljišča so se vsaj malo dotikala zemljišč v lasti snežniške graščine: Babna Polica, Bloška Polica, Dane, Nemška vas, Trnovo (Dornegg), Bistrica, Knežja Njiva, Markovec, Velika Pristava (Gross – Maierhof), Iga vas, Podgora, Juršiče, Mala Pristava (Klein – Maierhof), Kozarišče, Nadanje Selo, Nadlesk, Narin, Nova vas, Bloke, Podcerkev, Poljane, Pudob, Retje, Srednja vas, Šegova vas (Sigisdorf), Šmarata, Uševak, Vrbovo, Vrhnika in Zagorje.⁴¹⁷

Čeravno so imele cerkvene fare poleg šol in posebnih ustanov posebej izzvzeto pravico do dobave lesa,⁴¹⁸ jim je na Snežniku sprva niso bili pripravljeni priznati. Zato se je na odločitev deželne komisije za uravnavo zemljiških bremen pritožila župnija iz Knežaka, ki se je do odkupa služnosti z lesom za kurjavo in s stavbnim lesom za popravila stavb župnijskega dvora ter cerkva Marijinega vnebovzetja in sv. Barbare brezplačno oskrbovala v snežniškem gozdu. Ker župnija ni razpolagala z nobenim dokumentom, ki bi ji to pravico potrjeval, se je njen predstavnik skliceval na pridobitev prič, ki bodo v postopku za dodelitev odškodnine za odkup pravice do lesa pričale za župnišče.⁴¹⁹ Za potrebe filialnih cerkva sv. Antona in sv. Hieronima v Koritnici po lesu so se potegovali kar prebivalci vasi Koritnica sami. Deželna komisija je presodila, da obema cerkvama vsekakor pripada les iz snežniškega gozda za kurjavo in gradbena popravila, saj so ga Koritničani za navedene potrebe do postopka za odpravo servitutov mirno in javno vozili od tam. Ker za dokaz prav tako kot knežaski kmetje niso imeli nobenega pisnega dokumenta, so bili prebivalci pripravljeni pričati, da sta bili cerkvi enako kot ostali prebivalci vasi upravičenki do lesa, zajeti v razsodbi iz 20. avgusta 1793, ki jim jo je vnovič priznala oblast z razsodbo iz 8. maja

⁴¹⁶ Prav tam, št. 237.

⁴¹⁷ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11 (nach den Urkunden zu legen), Wald&Weide-Servitutenablösung: Rekurse der Berechtigten und der Herrschaft.

⁴¹⁸ Britovšek, *Razkroj feudalne agrarne strukture*, str. 269.

⁴¹⁹ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Fortsetzung von Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermerkungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 326.

1862, tako da sta imeli poleg pravice lesa za lastno porabo tudi pravico do lesa za prodajo.⁴²⁰

Na graščini so se zavedali, da bo po odkupu servitutov treba posebej zaščititi graščini preostale služnosti proste gozdove na zahodni strani Snežnika, saj so se kraje lesa, kljub temu, da so kmetje že postali lastniki gozdnih parcel, še kar nadaljevale. Prebivalci vasi v Pivški kotlini so izkoriščali oddaljenost graščine in težak nadzor nad obširnimi gozdovi. Izkazalo se je, da je zaradi lažjega nadzora in zaradi potreb transporta lesa iz gozdov najbolje, da na tej stani postavijo gozdarsko hišo.⁴²¹ Za njeno lokacijo so izbrali pobočje divje doline, kjer zna mraz najbolj pritisniti, zato zdravo drevje tam ni moglo rasti. Točka sama je obvladovala dve sedli in dohode iz gozda, vendar do tja takrat še ni vodila nobena urejena gozdna cesta. Po ljudskem izročilu se je kraju reklo Mašun, kakor so poimenovali tudi novo gozdarsko kolonijo.

Pivške kmete je namera graščine zelo motila. Zavedali so se, da kraje lesa odslej ne bodo več tako preproste in lahke, čeravno so že bili lastniki pri odkupu servitutov odstopljenih gozdnih parcel. Na gradnjo so gledali kot na poseg in omejevanje svoje pravice. Morda je njihovo jezo še dodatno podžigalo nasprotovanje graščine, ko je izvedela, da so prebivalci vasi Knežak, Bač in Koritnica pri ministrstvu skušali mimo vednosti graščinskih uveljaviti pripoznanje še nekaterih drugih služnosti iz naslova dodatne rabe zemljišč v snežniškem gozdu. Graščina se je bala, da na tak način, s postavljanjem vedno novih in novih kmečkih zahtev, postopka o odpravi kmečkih služnosti ne bo nikoli konec. Trdili so, da so kmetje svoje zahteve postavljali tako precizno, da so dosegli podporo zanje tudi pri političnih oblasteh.⁴²²

Zato se je 24. avgusta 1874 zbralo 120 moških, ki so med gradnjo mašunske gozdarske hiše pregnali gradbene delavce, vse dotlej zgrajeno pa so razrušili. Dva gozdarska nadzornika in žandar, ki so se uspeli skriti v varno zavetje, so zaradi kmečke premoči pustošenje opazovali iz varne razdalje in popisali izgrednike. Ko je na gradbišče jahal princ Jurij v spremstvu nadgozdarja Obereignerja, jima je nasproti prišel pretepeni opekar in ju opozoril, kaj se dogaja na delovišču. Jurij Schönburg Wal-

⁴²⁰ Prav tam, št. 334.

⁴²¹ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 43.

⁴²² AS, GUS, Schrank 5, Fach 10, Ablösungs- Vergleich- und Vermarkungs- Urkunden mit den Servitutberechtigten. Verzeichnis der Akten Nro. 1-399, št. 50.

denburg je knežške kmete prijavil policiji. V razsodbi sodišča so vse kmete obsodili na zaporne kazni, lastniku so morali povrniti stroške prizadejane škode, sama vas Knežak pa je dobila kazensko namestitev in imela še dalj časa težave, saj občina še leta dolgo ni mogla najti nekaznovanega člana svoje občine, ki bi lahko občinske interese zastopal zunaj domače knežške občine.

Na porušenem gradbišču so takoj spet začeli graditi, jeseni leta 1875 pa se je v zgradbo nastanil prvi gozdar Anton Satran iz Koritnice.

Vendar si je smisel za red zelo težko utiral pot v divje kmečke glave. Leta 1890 so nekateri spet želeli izigrati gozdni red. Že posekana drevesa so naknadno označili z odkazilnim kladivom. Les so sicer plačali, zanimivo pa je, da so zakonito (redno) odkazilo lesa s strani gozdarskega osebja imenovali "prosta prisila" in ga občutili kot omejitev osebnih svoboščin.⁴²³

*Louska hiša na Mašunu na stari razglednici
(Kopijo originala hranita Majda Obreza Špeh in Janez Špeh.)*

⁴²³ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 44.

Po dejanski razrešitvi in odkupu vseh služnostnih pravic na posestvu, postopek je bil končan v prvi polovici sedemdesetih let 19. stoletja, naj bi se skupna površina snežniške posesti zmanjšala za več kot eno tretjino. Servitutni upravičenci so prejeli skupaj okoli 10.000 hektarov gozdov, graščini pa je ostalo okoli 15.000 hektarov. Za 17.210 oralov (9913 ha) je leta 1890/91 gospodarski načrt pripravil Herman Brettschneider z Dunaja, gotovo pa je pri pripravi sodeloval gozdarski mojster Jožef Obereigner. Slednji je tudi vodil začetna dela pri urejanju revirja Gomanjce, ki so potekala v letih 1901-1912, in je bila izvršena revizija operata za ostale revirje.⁴²⁴

Težko bi bilo trditi, da so pri odkupu graščinski na Snežniku kmetom prepuščali in odstopali le osiromašena zemljišča. Gozdovi so bili povsod na obrobju posestva podobno osiromašeni in prerediti, kakovost zemljišč pa se od parcele do parcele ni bistveno razlikovala, v cennem zapisniku dejansko nikjer niso označeni kot popolnoma izropani, le da bi ob boljši skrbi lahko bili donosnejši. V boljšem stanju so bili gozdovi v notranjosti območja, od koder so kmetje les odvažali z večjo težavo, poti do kupcev in domov pa so bile daljše, zato so tja redkeje zahajali. Zato so kmetom odstopali le z gozdom poraščene parcele na obrobju posesti. Medtem ko so ob cennitvi leta 1852 ocenili povprečno starost dreves na 30 do 40 let, je bila približno ocenjena starost dreves v globokih gozdovih pod vrhom Snežnik več kot 100 let, izkrčenih rovtov pa je bilo v teh gozdovih precej manj kot na obrobju.⁴²⁵ Ko se je graščina Snežnik odločala, katere parcele bo odstopila kmetom, je skušala servitutov prosto in posestvu preostalo gozdno območje čimbolj zaokrožiti in s tem preprečiti kmetom vstop v svoj gozd, posredno pa so skušali s tako odločitvijo preprečiti kraje lesa.

Zaradi dolgotrajnosti postopkov se je problem odkupa služnosti in razreševanja težav ob uravnavi služnostnih bremen zavlekel v dobo po ustanovitvi Jugoslavije, kjer so jih razreševali v postopkih agrarne reforme.

⁴²⁴ Šivic, Prispevki k zgodovini urejanja naših gozdov, str. 117.

⁴²⁵ AS, GUS, Schrank 5, Fach 5, Besitzwechsel-Urkunden der Herrschaft Schneeberg, 1852-1853 14. 6., Zweiter executiver Verkauf Fascikel der Schätzung und Versteigerungs-Bedingnisse.

VI. GOSPODARSTVO NA SNEŽNIKU PO ODKUPU SLUŽNOSTI

1. Gospodarjenje z gozdovi

Pred odpravo servitutov, prek katere so dobili kmetje več kot dve kvadratni miljii gozdnate površine, je imelo posestvo Snežnik veliko revirjev: v letu 1861 revir Lož, Dane, Jurišče, Zagorje, Bistrice, Podgraje, Klano in po delitvi Babno Polje ter Koritnico. Po odvezi je princ Jurij razdelil preostale gozdne površine (okrog tri kvadratne milje) na tri revirje: Snežnik (Schneeberg), Mašun (Maschun) in Klana (Hermsburg).⁴²⁶

Predpogoj za urejeno gozdno gospodarjenje je bila poleg odkupa služnostnih pravic okoliških kmetov opustitev paše ovac v snežniških gozdovih. Schollmayer je o tem zapisal, da "so neupravičeno pasli po gosposkih pašnikih in podaljševali pašo do ozkega pasu ob gradu, v gozdu pa so gospodarili do lesa upravičeni kmetje. Vsak je imel dostop do gozda in racionalno gospodarjenje je bilo do odstranitve servitutov nemogoče."⁴²⁷ Zaradi že sklenjenih zakupnih pogodb se je to zgodilo dokaj pozno. V revirju Snežnik so tako pašo opustili v začetku osemdesetih let 19. stoletja, v revirju Mašun leta 1889, v revirju Gomance pa je paša trajala še do začetka leta 1900.⁴²⁸

Med večjimi zemljiškimi problemi, ki so jih poleg servitutov morali razrešiti, so bili rovti in lazi, travniki in pašniki na izkrčenih gozdnih površinah, lazi tudi s kakšno njivo, nahajali pa so se dokaj daleč od naselij. Večina rovtov in lazov je nastala z goloseki, ki so jih kmetje izsekavali z dovoljenjem, ponavadi pa brez njih.⁴²⁹

V času Marije Terezije in Jožefa II. so bile na Snežniku nekatere zemljiške pravice med gospostvom in podložniki že regulirane. Podložnik je lahko odkupil zemljišče, če je to želel in bil finančno sposoben. Ob tem so nekateri odkupovali tudi laze.⁴³⁰

⁴²⁶ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 64.

⁴²⁷ Prav tam, str. 30.

⁴²⁸ Prav tam, str. 63.

⁴²⁹ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 87.

⁴³⁰ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 63.

Snežniški kmetje so za uživanje rovtov in lazov plačevali letno najemnino in jih imenovali "mietrechtliche". Ponekod drugod na slovenskem poselitvenem območju, predvsem na Gorenjskem, so lastniki velikih gozdnatih gospostev sami načrtno vzpodbujali kmete pri krčenju gozdov za rovt in laze, saj so se tako izognili predodelitvi gozda rudnikom in fužinam za njihove potrebe pri topljenju rude.⁴³¹ Posebej veliko rovtov so si kmetje na snežniškem zemljiškem gospodstvu izkrčili po letu 1823.⁴³²

Nekatere posekane površine na Snežniku so bile precej velike, največji rovt je bil imenovan Bički Lazi. Težave je povzročalo dejstvo, da lazi in rovti ponekod niso bili natančno razmejeni proti gozdu, zato ga je lahko hasnovalec ali lastnik neovirano širil na škodo sosednjih gozdnih površin.⁴³³

Lastništvo so bili rovti in lazi zaradi svoje lege nekake enklave sredi obširne snežniške veleposesti, hasnovalci pa so imeli dostop le skozi snežniški gozd. Ko pa so na Snežniku vpeljali strog nadzor nad dogajanjem na posestvu, so lastnike veleposesti take zemljiške enklave začele motiti. Največkrat so se s svojimi "sosedmi" sprli zaradi poseganja v svoje pravice, ki so jih pojmovali kot motenje posesti. Schönburgi so si zato zelo prizadevali, da so čim več takih zemljišč čim prej odkupili ali zamenjali za parcele, ki so ležale na obrobjih snežniškega veleposestva. Marsikje je to kmetom tudi bolj ustrezalo, saj so imeli bližji dostop, večkrat pa so se z graščino zaradi zemljišč sprli. V zakonu iz leta 1883, ki je bil v prvi vrsti namenjen razdelitvi zemljišč, katerih lastnik je bila celotna srenja, je bila predvidena tudi regulacija skupnih zemljišč in menjavke.⁴³⁴

Posebna kategorija zemljišč so bile ograde. To so bile običajno z živo mejo obdane izkrčene in očiščene krpe zemlje, ki so služile poljedelstvu. V okolici gradu, kjer se je širil angleški park, je bilo pred njegovo ureditvijo veliko majhnih kmečkih ograd. Te so graščinski lastniki v desetletjih potrpežljivo odkupovali od kmetov ali pa jih zamenjavali za druga

⁴³¹ Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*, str. 101.

⁴³² AS, GUS, Schrank 5, Fach 5, A, Besitzwechsel – Urkunden der Herrschaft Schneeberg, 1852-1853 14. 6., Zweiter executiver Verkauf Fascikel der Schätzung und Versteigerungs – Bedingnisse.

⁴³³ AS, GUS, Schrank 5, Fach 11, Forstsetzung von Fach 10, Ablösungs – Vergleich – und Vermerkungs – Urkunden mit den Servitutberechtigten, št. 367.

⁴³⁴ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I*, str. 176.

zemljišča. Vsak tak odkupljen del zemljišča so takoj očistili in zasadili s smreko in tako so bili v parku oblikovani mnogi smrekovi gozdički.⁴³⁵

Nekatere kmečke ograde so se nahajale celo v neposredni bližini gradu: "V današnjem parku najdemo tudi gosposke njive, imenovane Zagradne njive, in gozdarsko drevesnico. Vse je bilo leta 1884 opuščeno, osnovani pa so bili travniki za vzgojo čred kobil in žrebet",⁴³⁶ kasneje so kobilarno oziroma žrebčarno opustili ter tudi zemljišče nekdanjih Zagradnih njiv preoblikovali v park.

Po preračunih po sprejemu zakona o regulaciji zemljišč iz leta 1883 bi za odkup vseh rovtov, lazov in ograd na posestvu, ki so bili vpisani v zemljiško knjigo in od katerih so zakupniki plačevali zakupnino (Erbzinsgründe) za vasi Babna Polica, Vrh, Stari Trg, Vrhnik, Knežja Njiva, Nadlesk, Podcerkev, Podgora, Iga vas, Viševak, Pudob, Markovec, Dane, Kozarišče, Metule, Lož, Poljane, Nova vas, Hudi Breg, Pri Fari, Studenc in Šmarata leta 1882 potrebovali 14.221 goldinarjev 90 krajcarjev, ki so jih nameravali zagotoviti v mesečnih obrokih iz zaslužkov fidejkomisnega posestva Snežnik. Po navodilih so si za odkup morali zagotoviti še soglasje zakupnikov rovtov. Poleg vpisanih zakupnih rovtov in lazov je obstajalo na snežniškem posestvu še veliko v zemljiško knjigo nevpisanih, od katerih hasnovalci niso plačevali nobene zakupnine.⁴³⁷

Razmere po razrešitvi služnosti v gozdovih so prispevale k odločitvi, da je prišel čas, ko bi lahko snežniška graščina svoje gozdove odprla s cestami in tako lažje izkoriščala bogastvo, ki so ga nudili gozdovi. Po več neuspešnih poizkusih gospodarske izrabe je bila taka odločitev tudi najbolj smotna in logična.

Snežniško gozdno območje je bilo že v preteklosti preprejeno s tovnimi potmi, po katerih se je odvijal promet med Loško dolino v zaledje Pivške doline, doline reke Reke in dalje proti morju. Transport lesa, lesnih proizvodov in ostalih gozdnih pridelkov, ki je temeljil pretežno na tovnih konjih, je bil po njih zelo težak, ponekod celo nevaren. Transporta velikih hlodov so se zato lotevali poredko, najprej so z njim začeli na klanški strani zemljiškega gospostva. Med klanškimi kmeti

⁴³⁵ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 35.

⁴³⁶ Prav tam.

⁴³⁷ AS, GUS, Pojasnilo ob razreševanju spora med posestvom Snežnik in kmetoma Auscem in Trudnom za laz Pod bičejem, k.o. Nadlesk, parc. št. 1936/73, š. 139, Snežnik, 21. julij 1882.

je živela navada, ki je kasneje prešla v reklo, da so za vožnje lesa iz snežniškega gozda v voz vpregli vse vlečne vole, ki so jih imeli na razpolago pri hiši. Še v času na prelomu 19. v 20. stoletje so zaradi te navade za vožnje hlodov po posameznih gozdnih področjih vpregli od šest do osem parov volov, čeravno to zaradi novih cest ni bilo več nujno potrebno. Izkoristili so možnost in vole v gozdu spustili na pašo. Podobna situacija je bila tudi v Loški in Pivški dolini.

Stari lastniki Snežnika so v to, da bi prometno stanje v gozdovih izboljšali in z gradnjo cest in poti odprli gozdove, vložili malo, sprva pa je bil tak tudi interes novih lastnikov. Dokler problem služnosti ni bil razrešen, tudi Schönburgi niso razmišljali o povečanju dostopnosti gozdov. Za servitutov proste gozdove pa je bila gradnja gozdnih cest nujna, če so hoteli izkoristiti donosno gozdno rento.⁴³⁸

Med letoma 1860 in 1870 so določeni deli gozdov v Loški dolini že prešli v last kmetov, zato so bila vzhodna pobočja Snežnika že prosta servitutov. Takrat je princ Jurij dovolil gradnjo prve ceste proti Leskovi dolini in Bičkim Lazom. Schollmayerjevo mnenje o njej je bilo precej negativno. Očital ji je preveč nepotrebnih vzponov in padcev, vendar je dejstva opravičeval, ker naj bi bil njen načrtovalec samouk Pangre, ki je delal pod vodstvom gozdarja Bodensteina. Cesto so že v Schollmayerjevem času uporabljali kot gozdno pot in ni imela statusa ceste.

Glavni traser cest na snežniškem področju je bil Jožef von Obereigner. Ko je na Snežnik prišel Schollmayer, je bila osnovna mreža cest že vzpostavljena. Sprva sta delala skupaj, po Obereignerjevi smrti pa je Schollmayer prevzel tudi to nalogo. Ceste so poimenovali z imeni naj-
ožjih družinskih članov. Tako obstajajo v snežniškem gozdu iz schönburškega obdobja Jurijeve, Schönburgova, Luizina, Ernestova, Hermanova, Ulrikova, Anina in Teklina cesta, poleg njih pa še cesta v Grajšovko, cesta v Prapretno Drago, cesta v Zverinjak, cesta Pogled – gora Pleče, cesta Mašun – Leskov Gm – Vratca, cesta Strmi Klanec – Hiša in cesta Vrh Korena – Mašun. Leta 1923 je snežniško cestno omrežje merilo več kot 200 kilometrov, ničelni kamen pa je bil postavljen ob vstopu na snežniško posest v grajskem parku.⁴³⁹

⁴³⁸ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 49.

⁴³⁹ Prav tam.

*Ničelni kamen ob vhodu v grajski park
(foto Aleš Gabrič)*

Napisi na ničelnem kamnu z oznakami oddaljenosti posameznih delov snežniškega posestva (foto Aleš Gabrič)

Da bi se še bolj povezali s svetom, je graščina aktivno spremljala dogovore o gradnji železniške proge Rakek – Prezid skozi Loško dolino. Schollmayer se je 3. junija 1903 udeležil sestanka v Trgovski zbornici v Ljubljani kot zastopnik posestva Snežnik,⁴⁴⁰ ki je bilo kot možni veliki uporabnik zanjo zelo zainteresirano. Po dogovorih s sestanka je nato pripravil podatke za izdelavo načrtov za izgradnjo železnice.⁴⁴¹ Železniško ministrstvo je potrdilo načrte in izdalo koncesijo. Med tistimi, ki so pridobili koncesijo za železnico, je bil tudi lastnik veleposestva Snežnik, knez Herman Schönburg – Waldenburg, vendar ideje o izgradnji železniške proge zaradi nasprotovanja prebivalcev, ki so se bali za zaslužek od prevoznitstva, niso uresničili.⁴⁴²

⁴⁴⁰ Mohorič, *Zgodovina železnic na Slovenskem*, str. 285. Višji gozdar snežniškega veleposestva je napačno naveden kot Henrik Golmajer.

⁴⁴¹ *Slovenski biografski leksikon*, geslo Schollmayer Henrik.

⁴⁴² Mohorič, *Zgodovina železnic na Slovenskem*, str. 285.

Za nadzor dogajanja v gozdovih, predvsem pa zaradi nešteto veliko kraj lesa in divjega lova so si kot eno pomembnejših nalog poleg gradnje cest zastavili še postavitev t. i. gozdarskih kolonij. Sprva so bile to res le majhne hišice z majhnim gospodarskim poslopjem. Tu so stanovali gozdarji, ki so se "kasamirali", ker so njihove družine ostale doma v vasi, kasneje pa so tak sistem ukinili in hišice v gozdarskih kolonijah povečali, postale so hiše ali celo manjša naselja. Najstarejša je bila gozdarska postojanka v Leskovi dolini, na Mašunu pa je iz majhne gozdarske hišice, ki jo je prvi naselil gozdar Anton Satran leta 1875, zrasel pravi lovski dvorec. Za nekatere gozdarske hiše in njihove prizidke je Schollmayer sam izrisal načrte, nato pa, v času svojega službovanja na Snežniku, vodil gradbena dela.

Za spremembe, ki so jih na posestvu načrtovali Schönburgi, in ki bi pripomogle k ponovnemu dvigu gospodarskega zagona na Snežniku, je graščina nujno potrebovala šolan gozdarski personal. Tega v bližnji okolici ni bilo možno dobiti, dotlej pa so tovrstne potrebe nadomeščali z brezposelnimi, slabo plačanimi cariniki in mejnimi stražniki.⁴⁴³ Če pa so službujoči prišli od daleč, je to potegnilo za sabo dodatne stroške, saj jim je bilo treba priskrbeti stanovanje, poskrbeti za njihove družine, če so jih imeli, in podobno.

V času uveljavljanja narodnostnih pravic je kranjski deželni zbor leta 1866 izbral pravico do ustanovitve gozdarske šole na Kranjskem, v kateri naj bi bil učni jezik slovenščina. Po objavljenem oglasu v Novicah in Laibacher Zeitung sta se javila Viktor Ruard, veleposestnik in trgovec na Gorenjskem, ter knez Jurij Schönbürg Waldenburg, posestnik snežniške graščine na Notranjskem. Po preučitvi obeh vlog je bila ponudba slednjega ugodnejša. Knez je brezplačno nudil celo hišo s petimi sobami in kuhinjo, ves hišni inventar, drva za kurjavo, pripravljen je bil plačati dva učitelja, v uporabo pa je ponudil še 810 hektarov gozda za terenski pouk. Stroške za prehrano učencev, svečavo, stroške spravila drv za ogrevanje in nabavo učnih pripomočkov je prevzel deželni odbor. Ustanovitev snežniške šole je bila potrjena 28. septembra 1868, imenovala se je Deželna nižja gozdarska šola, učni jezik je bila slovenščina, šolanje pa je trajalo dve leti.

⁴⁴³ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 23.

*Poslopje, v katerem je delovala prva gozdarska šola na Slovenskem
(foto Aleš Gabrič)*

Zaradi političnih pritiskov je postal obstoj šole vprašljiv že leta 1874, 16. oktobra 1875 pa je deželni odbor dokončno sklenil, da se snežniška gozdarska šola ukine. Kot uradne vzroke zaprtja šole so navedli neprimerno strukturo učencev, neprimeren učni program za zahtevnejša gozdarska dela, slabo opremljenost šole z učili ter neprofesionalni status večine učiteljev, saj so strokovne predmete poučevali na nemških in čeških šolah izšolani in na snežniški graščini zaposleni gozdarski kadri. V resnici pa je ukinitvi botroval tedanji politični trenutek, ki ni bil naklonjen šoli z izključno slovenskim učnim jezikom. Konec koncev je bil lastnik snežniške posesti nemški knez, ki prav gotovo ni želel nasprotovati uradni državni politiki.⁴⁴⁴

Leta 1905 je Schollmayer dosegel, da so na graščini začeli napeljevati telefon za lažjo komunikacijo z nekaterimi oddaljenimi gozdarskimi kolonijami. Okolica je bila v začetku do te novosti precej skept-

⁴⁴⁴ Več glej: Vilman, Serše, *Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku*.

tična: "Toda vsaka novost zelo težko prodre, zato smo najprej namestili majhen, primitiven hišni telefon, ...".⁴⁴⁵ Tega so že marca naslednje leto nadomestili s klasičnim v pisarni gozdarskega urada in ga povezali z uradno pisarno posestva v gradu. Telefonsko mrežo so hitro širili, v šestih letih je je imelo posestvo Snežnik približno 100 km.

2. Poizkus zagona destilarne v Leskovi dolini in žaga na Marofu

Kemik Karel baron Reinhold Reichenbach je princu Juriju po letu 1873 pomagal postaviti tovarno in mu priskrbel aparature za predelavo bukovega lesa s suho destilacijo. Končni produkti postopka so bili oglje, katran in dragoceni lesni cvet (Holzgeist – lesni kis, apno, metilni alkohol itd). Za lokacijo tovarne so izbrali Leskovo dolino, kamor je bil transport bukovega lesa najlažji, pomanjkljivost pa je bila pomanjkanje vode. Rdečo sol so parili v geometrični hiši ob snežniškem gradu. Vendar se Reichenbachova peč ni obnesla, zato so jo 1876/77 odstranili. Novi projektant procesa predelave lesa je bil dr. Christian Hansen iz Freiburga, ki je peč nadomestil z ležečo železno retortno pečjo, ki pa je pridelala premalo proizvoda in prinašala premalo dobička. Po petnajstih mesecih obratovanja so jo temeljito prenovili. Ker so oglje težko prodali, očetna kislina pa je imela nizko ceno na trgu, so delovanje peči do leta 1879 ustavili.

Leta 1880 je tovarno prevzela francoska družba Société forestière & industrielle de Leskova dolina, ki je staro retortno peč zavrгла in postavila novo premično francosko retorto. Že obstoječim tovarniškimi objektom so dogradili še nove velike zgradbe za delavce, hleve, enonadstropno direkcijo, imenovano Maisonnette, in gozdarsko hišo z lovskimi sobami za prenočevanje. Kljub velikim naložbam, zamenjavi vodstva in prenosu sedeža firme v Trst tovarna ni prinašala pričakovanih dobičkov. Leta 1888 je propadla, ves inventar pa je pripadel Snežniku.

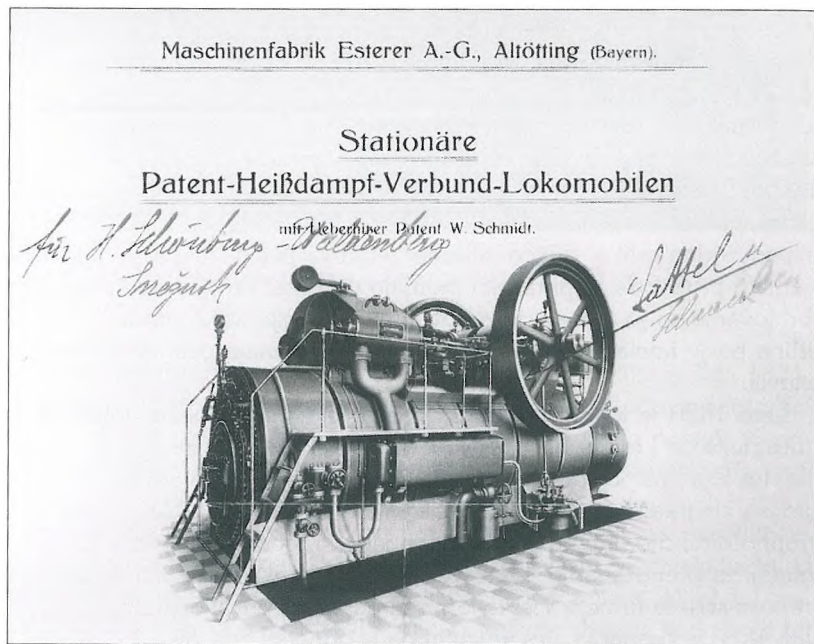
Naslednji poizkus oživitve tovarne je stekel leta 1894, ko je firma Fobell & Luzzatto poskušala tovarniški obrat prenesti na Marof, propadli pa so v zelo kratkem času.⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 39.

⁴⁴⁶ Prav tam, str. 43.

Na pristavi Marof, ki je bila nekdaj sestavni del gospostva Lož, naj bi bila po pripovedovanjih, ki jih je zabeležil Schollmayer, leta 1830 postavljena tovarna vžigalic, vendar "ni imela dolge življenjske dobe". Nekaj naprav, ki so služile za njeno delovanje, naj bi omenjala fidejkomisna listina in prodajni prospekt za prodajo gospostva preko konkurznega upravitelja Valentina Richterja z Dunaja.

Jurij je dal na Marofu postaviti parno žago, ki naj bi jo pripeljal iz Auerspergovih fužin na Dvoru pri Žužemberku.⁴⁴⁷ Konec sedemdesetih let je žaga pogorela in je niso obnovili. Stanovanjske prostore, ki so ob požaru ostali nepoškodovani, so dajali v najem različnim uporabnikom.

Slika lokomobile, ki so jo montirali na žagi Marof za žaganje lesa, kot spremni dokument ob dostavi stroja na Snežnik.
(Kopijo originala hranita Majda Obreza Špeh in Janez Špeh.)

⁴⁴⁷ Prav tam, str. 41. Prodaja parne žage snežniškemu gospodarju v knjigi Matije Žargija Železarna na Dvoru ob Krki 1795-1891 ni omenjena.

Leta 1894 se je del tovarne lesnega kisa preselil iz Leskove doline na Marof, 10. septembra 1912 pa je posestvo Snežnik sklenilo desetletno pogodbo za dostavo lesa s podjetjem Fratelli Tamburlini fu Giuseppe iz Vidma. V najem je podjetje 15. julija 1913 vzelo tudi parno žago, ki jo je graščina ponovno zgradila na Marofu. Stroje zanjo je dostavila strojna tovarna Esterer iz Altöttinga pri Münchnu. Žaga je delala do 25. maja 1915, ko je Italija napovedala vojno Avstriji in so se morali Italijani umakniti. Novembra 1915 so žago ponovno usposobili za delo. Poslej so delavci na njej žagali les za potrebe komande 5. armade v Postojni. Formalno pogodbo so z njo podpisali 4. februarja 1916, do zloma leta 1918 pa je žaga delala izključno za vojsko. Po inšpekcijskem ogledu delegacije generalštaba 5. januarja 1917 so obrat celo razširili in na njem zaposlili vojne ujetnike.⁴⁴⁸

Vsi našteti obrati so bili pravzaprav poizkusi vzpostavitve industrijske proizvodnje, ki bi bila še vedno odvisna od lesa kot osnovne surovine, vendar bi z izvažanjem končnih izdelkov ali vsaj polizdelkov na trgu dosegali bistveno večji dobiček kot z lesom. Poslej takih poizkusov ni bilo več, Snežnik pa se je preusmeril v iskanje ekonomske rešitve na področju izvažanja lesa.

3. Lov

Patent z dne 7. marca 1849 je popolnoma spremenil do takrat veljavno lovsko pravo. Brez odškodnine je bila odpravljena lovska pravica na tujih tleh, razlika med visokim in nizkim lovom, tlaka in vse dajatve, ki so bile povezane z lovom. Vsak lastnik zemljišča, ki je skupaj merilo vsaj 200 oralov (cca 150 ha), je imel lovsko pravico. Na vseh manjših zemljiščih je imela lovsko pravico občina, ki jo je lahko dala v zakup ali pa je lov izvajala v lastni režiji.

Ministerialni ukaz 15. decembra 1852 je dopolnil patent glede izvajanja lovske pravice. Na podlagi tega ukaza so nastali lovski policijski predpisi za nekatere dežele, ki so vsebovali določila o lovopustu, nedovoljenih načinih lova, prepovedi prodaje divjačine v lovopustu, lovskih kartah itd. Tiste dežele, ki niso izdale svojih lovskih policijskih predpisov, kot npr. Kranjska, so se do izdaje deželnega lovskega zakona

⁴⁴⁸ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 41.

ravnale po določilih ministerialnega ukaza. Kranjska je deželni lovski zakon dobila 27. septembra 1887.⁴⁴⁹

Lov sam po sebi na Snežniku nikoli ni predstavljal močne in donosne ekonomske kategorije. Schönburški moški so si ga zamislili bolj kot svoj konjiček, saj je nekdanj predstavljal način zabave plemstva. Ker je bila divjad po številčnosti čred po letu 1848 zdesetkana, užitek pri lovu ni bil tak, kot so si ga želeli. V Leskovi dolini so zato postavili oboro, imenovano Zverinjak, v kateri so začeli načrtno naseljevati v preteklosti skoraj popolnoma iztrebljene jelene. Nekaj prvih jelenov v obori je bilo "domačih" iz okoliških gozdov, celo prebežniki iz obore na haasberški graščini so bili med njimi, nekaj pa jih je iz gozda Jasnitz pri Ludwigslustu poslal nečak princa Jurija, Heinrich von Mecklenburg, pogost lovski gost na Snežniku, dokler se ni poročil z Wilhelmino, kasnejšo nizozemsko kraljico. Število jelenov v obori je v nekaj letih tako naraslo, da so jo najprej povečali, po letu 1911, ko so uspeli dobiti v zakup okoliška občinska lovišča, pa so ograjo obore podrli in jelenjo čredo spustili prosto v naravo.

Kasneje so Schönburgi želeli naseliti v svojih revirjih še fazane in kunce, na višje ležečih področjih pa tudi gamse, vendar se ti na življenske razmere na snežniških terenih niso mogli prilagoditi.⁴⁵⁰

Velikih lovskih pogromov za zabavo na Snežniku niso prirejali. Vsak lovec je moral loviti čakajoč, z zalazom na vozu ali naskakovanjem peš.⁴⁵¹ Tudi streljanja "od zadaj" knez ni dopuščal. Princ je bil zaradi lovske neposlušnosti pripravljen kaznovati tudi nečaka Wolfa, svojega pravnega naslednika na fidejkomisnem posestvu.⁴⁵²

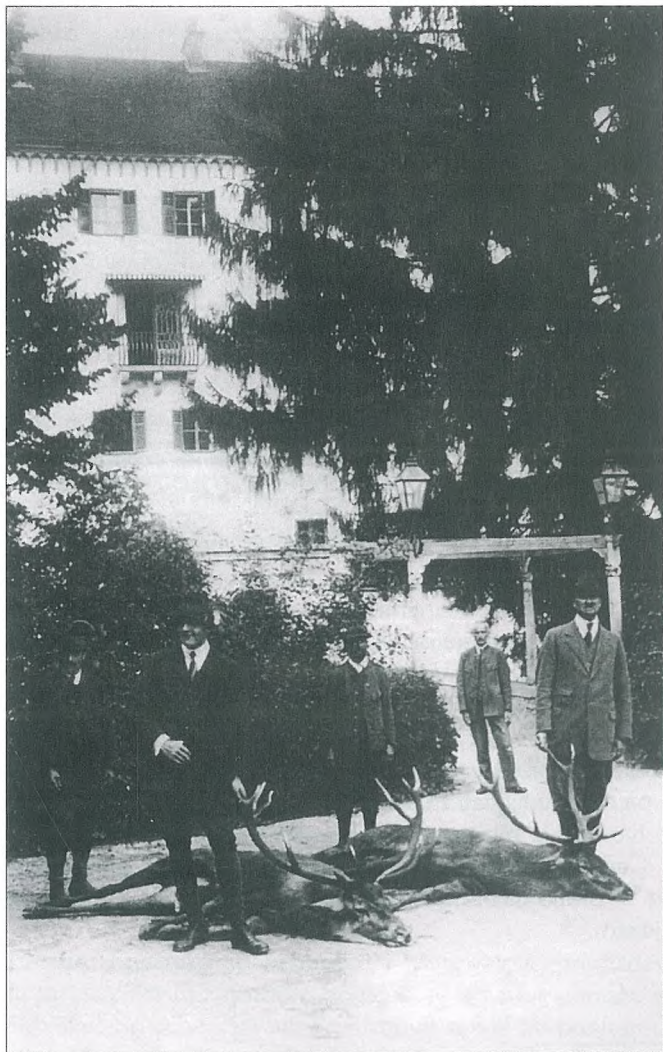
Skrb za divjad je bila ena izmed poklicnih dolžnosti upravnikov in vseh gozdarjev na posestvu. Število glav posameznih vrst divjadi so še naprej budno spremljali in izboljševali pogoje za njihovo življenje. Zlasti pozorno so opazovali vsakoletni jesenski ruk jelenov. Poročila o njem so

⁴⁴⁹ *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I* (Ema Umek, Lov in lovstvo), str. 490-491.

⁴⁵⁰ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 68.

⁴⁵¹ Prav tam, str. 71.

⁴⁵² Sterle, *Fant, to pa so čekani in poll*, str. 22.

Lovski plen z lova konec septembra 1923. Wolf von Schönbürg Waldenburg (drugi z leve) z ustreljenim štirinajsterakom pred gradom, Ulrich von Schönbürg Waldenburg (na desni) in grajski lovci. (Kopijo originala hranita Majda Obreza Špeh in Janez Špeh.)

morali gozdarji vsako leto posebej pošiljati na snežniško gozdarsko upravo. Posebna poročila so pisali in pošiljali na gozdno upravo tudi o parjenju divjih petelinov v snežniških revirjih. Za odstrel jelenov ali divjih petelinov so si morali potencialni lovci pridobiti posebno dovoljenje lastnika posestva. Od januarja do marca je bil čas lova na volkove, ki so jih sistematično odstreljevali, posebej pa so zaščitili rjavega medveda in veliko uharico.⁴⁵³ Odstrel medvedov so dovoljevali le redkim ožjim družinskim članom. V času, ko so bili lastniki Snežnika Schönburgi, so na posestvu ustrelili le štiri medvede.

Gozdarski delavci na Snežniku so ob nastopu službe poleg ostalih deputatnih pravic dobili tudi pravico do odstrela ene srne, gozdarski šef pa do dveh,⁴⁵⁴ pri čemer so morali upoštevati naravno selekcijo, zato so v prvi vrsti odstreljevali šibke in hirave živali. Imeli so lovske dovolilnice in orožje po zahtevah zakona iz leta 1852, kar so potrebovali za opravljanje svojega dela. Zlasti je bilo med njimi cenjeno orožje, izdelano v orožarni v Borovljah.⁴⁵⁵

Svoje ribolovne pravice so snežniški gospodarji izkoriščali na Cerkniškem jezeru, kjer so jih delili z lastniki graščin Planina pri Postojni (Haasberg) in Bistra in se z njimi zaradi ribolova večkrat sprli, dokler leta 1904 pod Schollmayerjevim vodstvom niso pravic natančno določili, popisali in listine overili. V svoji pisni pobudi za sklenitev pogodbe je Schollmayer zapisal, da "se drugače prepirov in sodnih procesov ne bodo nikoli rešili".⁴⁵⁶ Ker Schönburgi ribarili niso tako vneto kot lovili, so svoje ribolovne pravice oddajali v zakup, v svoji režiji in za lastne potrebe pa so dovoljevali ribolov v ribniku ob gradu in v tekočih vodah na posestvu. Če je bila taka posebna želja kakega gosta, je lahko lovil tudi na Cerkniškem jezeru, vendar so morali nato zakupniku plačati ulovnino.⁴⁵⁷ Bratje Obereigner pa so radi hodili na lov na race ob Cerkniškem jezeru.⁴⁵⁸

⁴⁵³ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 68.

⁴⁵⁴ AS, GUS, š. 129, št. 2511.

⁴⁵⁵ Sterle, *Fant, to pa so čakani in poll*, str. 85.

⁴⁵⁶ AS, GUS, š. 117, št. 2495.

⁴⁵⁷ AS, GUS, š. 110, št. 2485.

⁴⁵⁸ Hribar, *Gozdarski direktor posestva Snežnik*, str. 50.

*Grajski lovci z ustreljenimi volkovi
(Kopijo originala hranita Majda Obreza Špeh in Janez Špeh.)*

V kmetom iz Iga vasi in Podgore odstopljenih gozdnih predelih si je graščina poizkusila obdržati pravico do lova, vendar kmetje na tako rešitev niso hoteli pristati. Trdili so, da je bila vrednost lova všteta v vrednost odstopljenega gozda pri odkupu služnosti.⁴⁵⁹

4. Ocena gospodarskih sprememb

Ob nakupu Snežnika so Schönburgi prav gotovo predvidevali, da mora biti tako veliko in z gozdom bogato posestvo ekonomsko sposobno vzdrževati samo sebe. Ker je bilo njegovo stanje ob prevzemu zaradi zanemarjenosti izredno nevzpodbudno, je že sam začetek dela zahteval ogromno volje in potrpežljivosti. Dolgo obdobje, ko za posestvo nihče ni

⁴⁵⁹ AS, GUS, Behölzungssachen I/3, 15. 12. 1865, Rekurs von Igendorf & Podgora an die Grundlasten Ablösungs – Commission (gehört aber schon zur Waldservitutena-blösung).

sistematično skrbel, nihče ni obnavljal nepremičnin na njegovih tleh in ni izvajal nadzora nad dogajanjem, je pustilo svoj pečat tudi med okoliškim kmečkim prebivalstvom. Leta "samostojnega" in nenadzorovanega gozdarjenja v snežniškem gozdu so med kmeti zasejala prepričanje, da je sekanje lesa kadarkoli in brez odkazovanja njihova pravica, ki jim je ne sme nihče vzeti. Zato so svoja mala kmečka zemljišča še bolj zanemarili in postali še bolj ekonomsko odvisni od snežniškega lesa. Zaradi tega so se za ohranitev svoje pravice še bolj zavzeto potegovali in jo branili. Ko pa ni bilo več druge možnosti, so želeli iz nje iztržiti čim več.

Tudi propad Karisov, ki sta se prva skušala spopasti z razmerami na Snežniku, novemu lastniku ni veliko obetal. Schönburgi so morali v zagon gospodarskega življenja vložiti ogromna denarna sredstva, česar Karisa po nakupu posesti očitno nista bila sposobna. Vendar nikjer v gradivu ni omenjeno, da bi se pri finančnih sredstvih, ki so jih novi lastniki porabili za ureditev gradu in posesti, kadarkoli pojavile težave. Za nakup Snežnika so sicer najeli kredit pri saški hranilnici in so ga od samega začetka odplačevali iz snežniške blagajne, vendar so tudi aparnaže družinskim članom, ki so bili do nje upravičeni in so jih prav tako izplačevali iz dohodka na snežniškem posestvu, nakazovali redno.

Kmetje so se spremembam upirali, saj so se bali za preživetje svoje družine. Za poslabšanje njihovega gmotnega položaja pa ni bilo krivo samo dogajanje na Snežniku, pač pa oblikovanje kapitalističnih odnosov na podeželju, ki so tudi kmete drugod, kjer so bile razmere nekoliko drugačne, prignali v revščino in zaradi tega mnogokje tudi odgnali od doma.

VII. ZAKLJUČEK

Globoki snežniški gozdovi so bili dolgo strah in grozo zbudajoči kraj, kjer sta ljudska domišljija in praznoverje naselila mnoge gozdne prijazne ali neprijazne škrate in vile. Gospodarsko so bili kraji pod obširnimi snežniškim hribovjem in temnimi gozdovi že od nekdaj življiensko odvisni od lesa, ki ga je bogati gozd obilo ponujal. Že najzgodnejši zapisi poročajo o velikih količinah lesnih izdelkov, ki so jih podložniki s Krasa, s cerkniškega območja, okolice Loža, Ribnice in Kočevja tovorili proti z lesom nikoli zasičenima Trstu in Reki.

Na gozdnih površinah je prevladovala bukev, pomešana z jelkami, smrekami, javorjem, brestom in drugimi vrstami drevja. Drevesne sorte so bile med sabo zelo pomešane, ponekod je bilo razmerje med bukvijo in ostalimi drevesnimi vrstami tudi 4:1.

Gospodstvo Snežnik je zajemalo zemljišča, ki so se nahajala v katastrskih občinah Babna Polica, Babno Polje, Dane, Iga vas, Knežja Njiva, Kozarišče (kjer je še danes tudi grajsko poslopje), Lož, Nadlesk, Otok, Palčje, Poljane, Pudob, Tmje, Vrh in Vrhnika pri Ložu. Leta 1782 je obsegalo 107 in eno šestino kmetij. Skoraj 90% površine posesti je preraščal gozd. Kot mnoga druga je tudi snežniško zemljiško gospodstvo skozi čas dokaj pogosto menjavalo lastnike.

Kmetje so si zaradi pomanjkanja travniških in njivskih površin veliko gozda izkrčili za lastne potrebe z dovoljenjem graščinskega gospoda ali pa brez njega. Nastali so rovti in lazi. Na največkrat požganih parcelah so si uredili travnike, ponekod pa tudi njive. Zakupnine, ki so jih plačevali za izkoriščanje izkrčenih zemljišč, so graščini pomenile dodaten vir rednega dohodka.

Največ je graščina zaslužila s sečnjo in prodajo lesa, znaten dohodek pa ji je prinašala še zakupnina, ki jo je dobivala od zakupa gozdov za pašo ovac in drobnice. Največji zakupniki so bili veliki ovčarji iz Istre in Krasa, zakupnino pa so plačevali preračunano po kvarnerjih (1 kvarner je 40 ovac).

Kakšnega posebej učinkovitega sistema gozdarjenja na Snežniku zaradi velike obremenjenosti posestva z gozdnimi služnostmi niso mogli izvajati.

Služnost je pravica imetnika oziroma hasnovalca pravice, da za različne, posebej dovoljene, zapisane in natančno omejene namene izrablja

nepremičnino, ponavadi zemljišče, ki je v lasti nekoga drugega. Na s služnostmi ali s servituti obremenjenih zemljiščih primarno rabo in lastninsko pravico izvršuje lastnik, sekundarno rabo pa vršijo servitutni upravičenci. Ob tem je lastnik nepremičnine zavezan, da hasnovalcu služnosti dopusti njeno uživanje in koriščenje. Služnosti so v glavnem nastale z zastaranjem oz. priposestvovanjem, s podedovanjem, z oporoko, na osnovi dogovora, z nakupom ali prodajo, s pogodbo, s podaritvijo in z razsodbo. Služnostna pravica v lastninsko pravico praviloma ni smela poseči. Prav tako sprememba lastništva ni smela vplivati na služnostno pravico.

Posebej v času, ko se je zemljišče pokazalo kot nova močna profitna kategorija, je snežniška zemljiška gosposka skušala podložnikom do takrat nedoločene ali le delno določene pravice do lesa bolj natančno odmeriti glede količine in vrste lesa ter omejiti pravico do uporabe gozdov in pašnikov za pašo. V primeru paše v gozdovih se je sklicevala na gozdnozaščitne predpise iz 18. in prve polovice 19. stoletja. Pravice lastnika služnostnega zemljišča in uživalca služnostne pravice so predpisi natančneje opredelili. Na drugi strani pa je tudi po vaseh število prebivalcev naraščalo in posledično so bile potrebe kmečkega prebivalstva po lesu vedno večje. Konflikt med za les zainteresiranimi stranmi je bil vedno globlji.

Služnosti podložnikov pod Snežnikom imajo podoben nastanek kot pravica kmetov kočevskega gospostva do krošnjarjenja. Ker so kraji ob južni meji Kranjske zaradi pogostih turških vpadov precej trpeli, saj so nekateri med njimi v času turških nasilnih pohodov popolnoma opusteli, je zemljiški gospod podložnikom dovolil, da si lahko za čim hitrejšo gospodarsko okrevanje pripravljajo les v snežniškem gozdu ne le za domače potrebe, pač pa tudi za prodajo. Pravico do pripravljanja t.i. merkantilnega lesa v snežniškem gozdu so imeli podložniki snežniško-loškega gospostva, poleg njih pa tudi postojnski podložniki sedmih pivških vasi, saj je bil lastnik obeh zemljiških gospostev nekaj časa isti. Ti so pravico do sekanja v snežniškem gozdu obdržali tudi po razdelitvi posesti leta 1707. Svojo pravico so upravičenci prekomerno izkoriščali in s tem lastniku zemljiškega gospostva onemogočali kakršnokoli gospodarjenje z gozdom. Ker so imeli kmetje na razpolago dodaten vir zaslužka, so svoje kmetije, ki zaradi majhnosti in skope kraške zemlje s svojimi pridelki že tako niso mogle preživeti družin lastnikov, popolnoma zanemarili. Prevelik posek lesa in škoda, ki so jo kmetje naredili v gozdu z vleko, sta zavirala tudi samoobraščanje dreves.

Postojnski podložniki iz vasi Bač, Knežak, Koritnica, Trnovo, Vrbovo, Bistrica in Spodnji Zemon so v snežniškem gozdu lahko sekali les kdajkoli, kateregakoli in kolikor so hoteli ali zmogli. Svojo pravico so dokazovali z vpisom v deželno desko, ki je bil izveden po razsodbi leta 1793 in pritožbi 1794. Sprejelo jo je sodišče na tožbo postojnskih služnostnih upravičencev proti Alojzu von Lichtenbergu, ki naj bi jih omejeval pri koriščenju njihovih pravic v gozdu.

Lichtenbergi, takratni lastniki Snežnika, so skozi več generacij zaporedoma doživljali tragično usodo, ko so dokaj mladi starši ob svoji smrti zapustili več mladoletnih otrok. Ker ti zaradi pomanjkanja ustrezne vzgoje in zgledov niso bili sposobni voditi gospodarskih poslov na obširnem gozdnatem posestvu, so kmetje razmere izkoristili sebi v prid. Pivški kmetje, ki so se glede na navedbe v virih čutili najbolj ogrožene pri pravicah do izkoriščanja snežniškega gozda, so se znali za svoje pravice neverjetno učinkovito pobrigati in uspevali kmetom izredno nenaklonjene razmere vedno obrniti sebi v prid. Z vpisom v deželni deski so na nek način izsiljevali lastnike, ki jim do sprejetja zakona o odkupu in uravnavi zemljiških bremen leta 1853 nikakor niso mogli do živega. Na postojnskim podložnikom pripoznane pravice so se v kasnejših sporih sklicevali tudi snežniški podložniki, saj so uživali iste pravice, vendar sami niso imeli v rokah tako močnega argumenta kot Pivčani z vpisom v deželni deski.

Gospodarsko stanje na snežniškem gospodstvu v prvi polovici in sredi 19. stoletja je bilo po poročanju virov porazno. Zanj ni bilo mogoče kriviti samo pičlega zanimanja njegovih lastnikov za gospodarjenje in njihove nezainteresiranosti za dom in posestvo, od katerega so le jemali, vanj pa nič vlagali. Dejstvo je, da jim tudi splošno politično dogajanje ni bilo ravno naklonjeno. Zato je k propadu ne le snežniškega, marveč tudi marsikaterega drugega zemljiškega gospodstva poleg lastne neprilagodljivosti svoje prispeval še nemirni čas, v katerem so na prelomu iz 18. v 19. stoletje živeli.

Marčna revolucija leta 1848 je v način življenja in zlasti gospodarjenja tako kmetov kot starih fevdalcev ali novih veleposestnikov prinesla velike spremembe. Kmečki val, ki se je v okviru marčne revolucije začel marca 1848, je do oktobra istega leta predstavljal poglobitveni notranje politični problem v habsburški monarhiji. Z zemljiško odvezo, ki mu je sledila, in v kateri je kmečki sloj videl njen edini smisel, je imela marčna revolucija za vse družbene sloje bistvene gospodarske posledice. Kmetje

so postali lastniki svoje zemlje, bivši fevdalci pa so morali svoje gospodarstvo preoblikovati in prilagoditi novim razmeram v gospodarskih odnosih.

Cesarski manifest z dne 11. aprila 1848 je odpravil vse oblike tlačanskega dela in vse dajatve, izvirajoče iz fevdalnega lastništva ali iz desetinskih pravic, lastniki pa naj bi dobili primerno odškodnino. Glavni zemljiško odvezni patent je bil izdan 7. septembra 1848, dopolnili pa so ga z drugim 4. marca 1849. Prvi je vseboval le generalne določbe, drugi pa je načel vprašanje višine in oblike odplačila odškodnine. Ta je postala v naslednjih letih ključni problem gospodarskega in socialnega obstoja velikega dela kmečkega prebivalstva na Slovenskem.

Z naslednjim korakom, ki je bil na prvega neposredno vezan, pa se razumejo servitutne operacije, saj s samo odvezo še niso bile prekinjene vse vezi, ki so kmeta vezale na fevdalca.

Patent o odkupu in uravnavi zemljiških služnosti na Kranjskem je bil izdan 5. julija 1853. Za njegovo dopolnitev je bila 3. septembra 1855 izdana uredba in 31. oktobra 1857 navodila ministrstva za notranje zadeve in pravosodje, 17. maja 1860 pa še dodatne uredbe. Na zakon o odkupu in uravnavi servitutnih pravic se navezujejo še nekateri drugi zakoni, najbolj gozdni zakon z dne 2. decembra 1852, ker se je velika večina služnosti nanašala predvsem na gozdna zemljišča. Ob reševanju nekaterih zagat so se opirali in sklicevali tudi na t.i. terezijanski gozdni red z 23. novembra 1771.

Medtem ko je zemljiška odveza posegla bolj v etično in socialno sfero življenja, sta odkup in uravnava služnosti bistveno bolj spremenila ekonomske temelje celotne družbe.

Okoli leta 1850 se je okoli 20.000 prebivalcev iz okrožij Snežnik, Bistrica, Novi grad in Voloska še vedno v glavnem preživljalo s pridobivanjem, predelavo in prevozom različnih vrst lesa v bližnjo in daljno okolico, kmetovanje pa je bilo pravzaprav za večino prebivalstva v drugem planu. Gozdni travniki in alpski pašniki so sicer nudili dovolj trave za hrano govedu in ovcam, težave pa sta povzročali voda in vlaga, ki ju je bilo spomladi in jeseni preveč, poleti in pozimi pa premalo. Nekaj lesa je bilo prebivalstvu na voljo še na pašnikih, delno poraščenih z manj kvalitetnimi drevesi. Zaradi sečnje lesa in ostrega neprijaznega podnebja, ki je zaviral njegovo samoobnavljanje, so se oblasti bale nadzorovanega širjenja neporaščenega krasa, kar bi prineslo opustelost krajev, ker zemlja ne bi obrodila dovolj hrane za ljudi in živino.

Že pred marčno revolucijo je bila ekonomska situacija na gospostvu pripeljana tako daleč, da so bili Lichtenbergi primorani svoje zemljiško gospostvo prodati. Po takratnem običaju so posest kot glavni dobiček obljubili na srečelovu, vendar je madžarski kovaški pomočnik, ki naj bi bil zadel glavni dobiček, raje prevzel 250.000 goldinarjev. Zemljiško gospostvo je tako še nekaj let ostalo v rokah Lichtenbergov, vendar se gospodarskemu bankrotu niso mogli izogniti in Snežnik je bil ponovno naprodaj. Za nekaj let sta lastnika posesti postala dunajski merkantilni svetnik dr. Karis in njegova žena, ki se problemov nista v popolnosti zavedala in sta se reševanja lotila precej naivno, kar je z zunanjimi okoliščinami, ki jih je prinašalo leto 1848, botrovalo njuni zelo kratki dobi gospodarjenja na Snežniku. Leta 1853 je na novi dražbi grad s posestjo izlicitiral zastopnik saškega kneza Otta Viktorja von Schönburga Waldenburga.

Novi lastnik je bil o razmerah na Snežniku preko svojih svetovalcev dobro poučen, pa vendar se zanemarjene in s kmečkimi služnostmi obremenjene posesti ni ustrašil.

Otto Viktor von Schönburg Waldenburg na Snežnik ni nikoli prišel, njegov sin Jurij, ki je Snežnik podedoval po njegovi smrti, pa se je bil pripravljen angažirati in vložiti v ureditev stanja na posestvu velike vsote denarja. Po prihodu je moral graščino najprej obnoviti in urediti za bivanje. Gradu so po njegovih zahtevah med obnovitvenimi deli dozdali eno nadstropje, dva stolpča, teraso, dvignili obzidje, obnovili notranje prostore in jih napolnili z dragocenim pohištvom in drugo opremo. Obenem se je Jurij lotil tudi sistematičnega urejanja propadlega gospodarstva, saj je leta 1859 gozd še vedno dajal dohodke le od pepelike, gobarjenja (nabiranja kresilne gobe) in polharstva, uporabni les pa so jemali do servitutov upravičeni kmetje.

Po odkupu gozdnih služnosti, ki so jih najprej razdelili na služnosti do lesa za hišne potrebe in služnosti do lesa za prodajo in jih odplačali prve z odstopom zemljišč in druge v denarju, se je posest zmanjšala za več kot tretjino. Še vedno pa je družini Schönburg Waldenburg, ki je posestvo uredila kot družinski fidejkomis, ostalo okoli 15.000 ha v glavnem z gozdom poraslih zemljiških površin.

Čeravno je veljalo splošno prepričanje, zapisano v večini doslej narejenih analiz in objavljene literature, da je bilo nepošteno kmetom odstopiti izsekane gozdne površine, se to dejstvo za Snežnik pokaže v drugačni luči. Gozdove so izsekavali tudi sami kmetje in v veliki meri

pripomogli k devastiranju gozdov ter kljub opozorilom in poizkusom graščine, da bi ustavila njihovo stihijsko gozdarjenje, svojega početja niso bili pripravljeni spremeniti. Graščina je za vpeljavo racionalnega in ekonomskega gospodarjenja morala zaokrožiti svojo posest, zaradi neprestano ponavljajočih se kraj lesa pa preprečiti vstop nepooblaščenim v gozd, kar so po odkupu servitutov postali okoliški kmetje. Ko so del gozda dobili v svojo last, je graščini preostalo zemljišče postalo prosto vseh služnosti in kmetje v graščinski gozd niso imeli več vstopa. Za graščino je šele tedaj postala smiselna gradnja gozdnih cest, ki je omogočala lažji dostop v gozdove. Z njim sta nega in urejanje gozdov postali lažji, z ustrežnejšimi gozdnimi cestami in potmi pa je postalo lažje tudi izkoriščanje gozdnih bogastev.

Razrešitev oziroma odkup kmečkih služnostnih pravic je bil tako za lastnika zemljišča kot za kmete bistvenega, če ne že kar življenjskega pomena. Lastnik s servituti obremenjenim zemljiščem ni mogel docela prosto gospodariti, čeravno služnosti samega lastništva niso smele omejevati, sprememba lastništva pa tudi ni smela vplivati na služnosti. Kmetje so bili od priznanih služnosti odvisni, saj se je vrednost kmečke hube s služnostnimi pravicami na tujih zemljiščih precej povečala. Odkup služnosti je za lastnike zemljišča, čeprav so se mu lastniki zemljiških gospodsk sprva upirali, pomenil neke vrste olajšanje, kmetje pa so se zaradi neustreznega odkupa znašli v ekonomsko ogroženem položaju.

Jurijev naslednik in uživalec pravic fidejkomisnega posestva Herman je nadaljeval očetovo delo. Z dobro organizirano gozdarsko in logarsko službo in srečno roko pri izbiri snežniških upravnikov je snežniška posest z gozdovi postala ena najlepših in najbolj urejenih na Kranjskem.

Pri preučevanju razvoja snežniškega veleposestva Snežnik zato ne moremo mimo nekaterih upravnikov graščine, Čeha Jožefa von Oberignerja in predvsem Henrika Etbina Schollmayerja Lichtenberga. Za preureditev nekdanj osiromašenega in nenačrtno izropanega gozdnega gospostva v uspešno veleposestvo in oblikovanje ter očuvanje izredno lepih in bogatih gozdnih terenov sta pomembna oba, vendar je slednji zapustil več pisnih virov, ker se je zavedal pomena zapisanega za poznavanje preteklosti.

Graščina Snežnik je po koncu druge svetovne vojne postala protokolarni objekt, veleposestvo pa so nekdanjim lastnikom zaplenili. V procesu denacionalizacije družina svoje nekdanje lastnine ni zahtevala nazaj.

Raziskav, ki bi na podoben način osvetljevale probleme služnosti, do sedaj ni bilo. En od razlogov je prav gotovo arhivsko gradivo. Graščina Snežnik je po doslej znanih podatkih edina, za katero se je izkazalo, da ima v celoti ohranjeno gradivo o problemih in odkupu služnosti na današnjem slovenskem ozemlju. Zaradi specifičnosti, ki jim je botrovala obmejna lega, pa jih ni mogoče posplošiti in jih brez zadržkov primerjati s servituti na drugih zemljiških posestih.

Kip rimske boginje Diane, ki ga je Herman von Schönburg Waldenburg kupil v Salzburgu in postavil v grajski park. (foto Aleš Gabrič)

VIII. VIRI IN LITERATURA

I. Problematika arhivskega gradiva

Ko je bilo po drugi svetovni vojni veleposestvo Snežnik zadnjim lastnikom, namreč družini Schönburg Waldenburg, zaplenjeno, predvidoma z razlago, da je bil njegov lastnik nemški oziroma italijanski državljani, je na gradu poleg vseh ostalih premočnin ostal tudi grajski arhiv. V sklepu o zaplembi obrazložitve sklepa ni. Sklep o zaplembi vse nepremične in premočne lastnine je sprejela okrajna zaplembena komisija v Cerknici 27. avgusta 1945. Lastniška pravica po tem sklepu je leta 1946 prešla na državo FLRJ.⁴⁶⁰ V procesu denacionalizacije dediči niso zahtevali vrnitve gradu. Grad je bil že leta 1945 v upravi vlade Ljudske republike Slovenije, kasneje pa pod upravo protokola. Zanj je veljal poseben režim delovanja, ves čas pa je imelo dogajanje okoli gradu ravno zaradi protokolarnih nalog pridih nedostopnosti.

Po drugi svetovni vojni je Federalni zbirni center uradno z namenom ohranjanja in očitovanja kulturnega bogastva, ki se je takrat nahajalo v Sloveniji, zasebnim lastnikom odvzemal različne dragocenosti. Med dragocenosti posebnega pomena za narod je spadalo tudi arhivsko gradivo. Na žalost se ga je mnogo izgubilo. V načrtih za zaseg kulturnega bogastva je bil tudi grad Snežnik. Ker je bil že od leta 1945 v upravi slovenske vlade, zaradi česar je tako zunanost kot tudi notranost gradu po drugi svetovni vojni do danes v glavnem ostala neokrnjena, je zanj veljal poseben postopek. Po načrtih so najprej želeli napraviti popis predmetov,⁴⁶¹ vendar do zasega arhivskega gradiva s strani Federalnega zbirnega centra na Snežniku očitno ni prišlo.

Danes se večina predanega snežniškega gradiva hrani v Arhivu Republike Slovenije, manjši del pa v Zgodovinskem arhivu Ljubljana.

14. marca 1951 je Gozdno gospodarstvo Postojna, gozdna uprava Št. Peter na Krasu (danes Pivka) izročilo današnjemu Arhivu Republike Slovenije 57 knjig, 1 fascikel in 2 karti, 10 zabojev gradiva pa je državni arhiv

⁴⁶⁰ AS 1199, št. 2356, Sklep o vknjižbi prenosa lastninske pravice za vso zaplenjeno premočno in nepremočno lastnino Hermana Schönburga-Waldenburga na državo FLRJ.

⁴⁶¹ AS 231, šk. 89, mapa 538-743, št. 567 in 572-573.

prevzel od Lesno industrijskega podjetja Prem 19. novembra 1952. O velikosti zabojev v predajnem zapisniku ni podatkov. Prav tako predajnemu zapisniku ni bil priložen prevzemni seznam gradiva, ali v zapisniku omenjene vsaj kategorije gradiva, npr. koliko od gradiva je knjig, koliko je spisovnega gradiva ipd. 22. marca 1977 je Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani takratnemu republiškem arhivu izročila še 1 mapo gradiva, ki ga je arhivist Peter Ribnikar uvrstil med gradivo graščine Snežnik. Obsegalo je zvezek z naslovom *Der Karst von Heinrich Schollmayer 1899*, zvezek časopisnih izrezkov z naslovom *Ein Polemik über die künstliche Entwässerung der Karst-Kesseltäler 1905/6* in knjigo časopisnih izrezkov z naslovom *Beiträge zur Karstforschung aus der Tagesliteratur gesammelt von Heinrich von Schollmayer Lichtenberg 1907-1920*.⁴⁶²

Le manjši del gradiva je danes v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Prevzeli so ga leta 1982. V Vodniku Zgodovinskega arhiva Ljubljana je navedeno, da pri njih hranijo 4 škatle gradiva in 7 knjig. Za gradivo je izdelan arhivski popis, gradivo samo pa zajema leta od 1500 do 1924. Med njimi je nekaj dragocenih dokumentov, na primer urbar gospodstva Snežnik, Stari grad in cerkve na Blokah iz prve polovice 19. stoletja, več rokopisnih knjig iz časa od 16. do 18. stoletja, največ pa je različnih gozdarskih knjig.⁴⁶³ Kljub temu, da je večina gradiva, hranjenega v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, starejšega, v povprečju vsaj 100 let ali več, je do nedavnega gradivo nosilo pečat depozita, zaprtega za uporabnike gradiva in obiskovalce njihove čitalnice. Poleg arhivskega gradiva so takrat prevzeli še 20 knjig različne vsebine, ki jih danes hranijo med ostalim knjižničnim fondom v knjižnici Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Knjige niso spadale v še danes obstoječo grajsko knjižnico.⁴⁶⁴

Povojno dokumentarno gradivo hrani arhiv urada predsednika Vlade Republike Slovenije v poslopju vlade. Največ je med gradivom raznih elaboratov, ki so jih pripravili različni strokovnjaki za potrebe osnovnega vzdrževanja celotnega grajskega kompleksa (grad, gospodarska poslopja, park), urejanje zemljiško knjižnih vpisov, prepisov in podobno, nekaj odl-

⁴⁶² Podatki iz akcesijske knjige Arhiva Republike Slovenije o prevzemih gradiva graščine Snežnik.

⁴⁶³ *Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, str. 325 (Graščinski arhiv Snežnik (Schneebegg)).

⁴⁶⁴ A UPV, Snežnik, Seznam knjig, pripeljanih iz gradu Snežnik v Zgodovinski arhiv Ljubljana 1. februarja 1982.

očb, s katerimi je bil grad s parkom razglašen za naravni in kulturni spomenik, strokovne osnove za izpeljavo tega postopka, načrte za revitalizacijo gradu in njegovo vključitev v turistično ponudbo Loške doline, najdemo pa tudi razne sezname predmetov, ki so jih z gradu Snežnik kot protokolarnega objekta prenesli v kak drug protokolarni objekt, največ na grad Brdo ali Strmol. Gradivo je popolnoma neurejeno, raztreseno po različnih fondih, citiranje je možno le kot gradivo urada predsednika vlade, dostopno pa s posebnim dovoljenjem generalnega sekretarja.

Snežniško arhivsko gradivo je zelo raznoliko. Kot je bilo pričakovati, se ga velika večina nanaša na gospodarjenje na posestvu, predvsem na delo v gozdovih, ki še danes poraščajo večino nekdanjega veleposestva, njihov razvoj in sestavo, oblikovanje, načine gospodarjenja z njimi, spreminjanje gozdarskih revirnih območij in organizacijo dela v njih, avtomatizacijo dela in življenja z vodovodom, telefonom, nakupom avta, sodelovanje z drugimi gozdnimi veleposestniki predvsem na slovenskih tleh in njihovo gospodarsko upravo. Dotakne se divjačine, skrbi za divjad, divjega lova v daljni in bližnji preteklosti, ponovne naselitve jelenov na Snežniku, lova v snežniških gozdovih in ribolova v potokih Loške doline in posebej v Cerkniškem jezeru. Ker je bilo posestvo, kupljeno leta 1853 na dražbi, leta 1863 na željo lastnika prekvalificirano v fidejkomis, se veliko gradiva nanaša tudi na ureditev fidejkomisnega statusa.

Gradivo ni pomembno le za posestvo Snežnik, pač pa se ga veliko dotika dogajanja v bližnji in daljni okolici gradu. Med gradivom najdemo npr. dokumente o reguliranju največjega ponora na Cerkniškem jezeru, ki je vsako leto znova povzročalo velike poplave na Loškem polju, jame Golobinjek pri Danah. Graščina je velikokrat sofinancirala različne potrebe in želje ljudi v svoji okolici, npr. gradnjo šole, cerkve, gasilskega doma, z elektriko zastonj celo vsakoletno vaško veselico, pomagala pri gradnji hiš, ki so jih uničili dokaj pogosti požari, in podobno. Upravnik graščine Schollmayer je bil med najbolj dejavnimi v delovni komisiji pri poizkusu, da bi skozi Loško dolino speljali krak železniške proge, ki bi se pri Rakeku priključila na Južno železnico. Opravil je vse meritve in zbral vse potrebne podatke za pripravo načrtov. Denar za preddela je prispeval lastnik posestva Snežnik, Herman Schönbürg Waldenburg.⁴⁶⁵ Med ostalim gradivom tako najdemo tudi elaborat za izgradnjo te že-

⁴⁶⁵ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 61.

leznice ter mnoge druge zadeve, ki niso ali ne bi služile le graščini, temveč vsem okoliškim prebivalcem.

Pri gospodarskih zadevah nam priča o upravljanju posestva, nakupu nekaterih sosednjih zemljišč in prodaji nekaterih lastnih parcel, meritvah, urejanju zemljiško pravnih razmerij, vpisih lastništva v zemljiško knjigo, preverjanju posesti po posestnih listih, urejanju katastrske razdelitve zemljišč in vrisovanju v karte. Seznanja nas tudi z različnimi poizkusi lastnika posestva, da bi le-to postalo dobičkonosno, z dograditvijo in opremljanjem gradu, da so se lahko vanj vselili novi lastniki.

Mejna problematika z razmejitvijo parcel in posestva, ki jo skriva arhiv, je aktualna še danes. Meja med veleposestvoma Snežnik in Čabar je bila tudi deželna meja med Hrvaško in Kranjsko, zaradi nje sta se posestvi večkrat sprli, danes pa je tu državna meja: "Kakor je razvidno iz arhivskih zapisov, je bilo še za časa grofov Lichtenberg vedno precej sporov zaradi meje med posestvoma Snežnik in Čabar (od Škodovnika do Klanske police). Tu hkrati poteka tudi meja med deželama Kranjsko in Hrvaško oziroma med državama Ogrsko in Avstrijo.

Po vsakem sporu je posestvo Snežnik na osnovi posvetovanj s sosedi postavilo meje na novo. Toda vse zaman! Čim so si čabranski gozdarji zaželeli drevo ali trato v bližini meje na snežniških tleh, so že trdili, da meja poteka onkraj tega mesta.⁴⁶⁶ Do leta 1913 ta meja še nikjer ni bila natančno določena. Takrat pa je neodvisna državna komisija obhodila vso vprašljivo mejno področje in mejo potrdila.⁴⁶⁷

Ker je bil Snežnik do sprememb v upravni ureditvi okoli leta 1848 gospostvo, kjer je bil sedež sodišča, je veliko tudi sodnega gradiva, razni dosjeji tožb in sodb. V različnih delovnih poročilih lahko najdemo veliko podatkov o odnosih med gospodarjem in delavci in med delavci samimi, gradivo o socialnih problemih posameznikov in skupnosti ljudi, njihovo družabno življenje, razne gradnje za individualne in skupne potrebe. Zanimivo je gradivo, nastalo pri odkupu servitutnih pravic, ki so obremenjevale predvsem gozdne in pašne površine posestva Snežnik, ter zahteve in spori okoli njihove dokončne razrešitve.

Kot pri večini drugih področij razvoja snežniškega veleposestva tudi pri arhivu snežniške graščine ne moremo mimo nekaterih upravnikov

⁴⁶⁶ Prav tam, str. 7.

⁴⁶⁷ Prav tam, str. 7.

graščine, Čeha Jožefa von Obereignerja in predvsem Henrika Etbina Schollmayerja Lichtenberga.

Schönburgi so imeli pri izbiranju upravnikov na Snežniku srečno roko. Za preureditev nekdanj osiromašenega in nenačrtno izropanega gozdnega gospostva v uspešno veleposestvo in oblikovanje ter očuvanje izredno lepih in bogatih gozdnih terenov sta pomembna tako Obereigner kot Schollmayer, vendar je slednji zapustil več pisnih virov, saj se je zavedal pomena pisanih virov za poznavanje preteklosti.

Poznavanje nekaterih dejstev iz preteklosti je lahko koristno uporabil tudi pri svojem delu, tako na posestvu kot tudi pri urejanju odnosov z okolico in njenimi prebivalci: "Študij arhivskih aktov po službeni dolžnosti mi je marsikaj razjasnil."⁴⁶⁸ Deloval ni le v dobro graščine, pač pa je opravil še marsikaj drugega, koristnega za okoliške prebivalce. Ker so ga zanimale mnoge stvari, med njimi tudi zgodovina posestva in Loške doline, je iz gradiva črpal podatke za svojo zgodovino snežniške graščine. Pri teh raziskavah ga je podpiral tudi Herman Schönburg Waldenburg.⁴⁶⁹

Graščinsko arhivsko gradivo je tudi na novo uredil. Ko se je leta 1918 zaradi bolezni upokojil in umaknil na svojo posest v gradič Koča vas, ki ga je skupaj z drugim priimkom podedoval po adoptivni materi grofici Wilhelmini Lichtenberg, je s seboj pripeljal stari snežniški arhiv in ga urejal s pomočjo hčerke Margarete. Starejše gradivo je ocenil kot pičlo: "Pomanjkanje arhivskih zapisov v Snežniku pripisujem dejstvu, da so tako knezi Eggenbergi kot Auerspergi pri prodaji te listine zadržali in jih vzeli s seboj. Kar je še ostalo na Snežniku, so v svoji 150-letni vladavini zapravili grofi Lichtenbergi, še zlasti ob propadu." V svojih zapiskih je navedel tudi, da je neurejeno: "Šele natančen pregled zelo raztresenih listin bi omogočil odgovor na to vprašanje."⁴⁷⁰ Da se ni motil, je razvidno iz Vodnika po arhivskem gradivu o Sloveniji v oblastnih, okrajnih in podjetniških arhivih Češke republike, kjer je navedeno, da se v fondu Egenberška in schwarzenberška odstopljena gospostva v Državnem oblastnem arhivu Tréboň pod številko 73 hrani prepis listine, ki potrjuje prodajo gospostev Planina in Lož ter posestva Snežnik Janeza

⁴⁶⁸ Prav tam, str. 5.

⁴⁶⁹ Prav tam, str. 1.

⁴⁷⁰ Prav tam, str. 14.

Sigfrida Eggenberga Janezu Vajkardu Auerspergu, datirana 3. julija 1669. Zraven so pod številko 74 priloženi spisi o poslovanju Janeza Sigfrida Eggenberga z Janezom Vajkardom Auerspergom ob prodaji gospostev Postojna, Lož in Snežnik na Kranjskem, 1669-1693. Gradiva je en fascikel.⁴⁷¹

Vse ohranjene stare listine je Schollmayer natančno prebral in ponavadi sam razbral ter napisal datum. Ponekod je pripisal celo svoje pripombe, npr. da je bila listina odnešena v Hermsdorf in Waldenburg (rezidenci družine Schönburg Waldenburg na Saškem v Nemčiji), tam jo je domači pisar prepisal, vendar prepis ne odgovarja popolnoma originalu, ker pisar ni poznal pravega pomena besede v listini.⁴⁷² Nekaj gradiva so tako po sklopih oblikovali in zvezali že v pisarni v Waldenburgu. Sklope so nato zaporedno oštevilčili. Iz Schollmayerjevega rokopisa v opombah je videti, da je zaradi bolezni težko pisal.

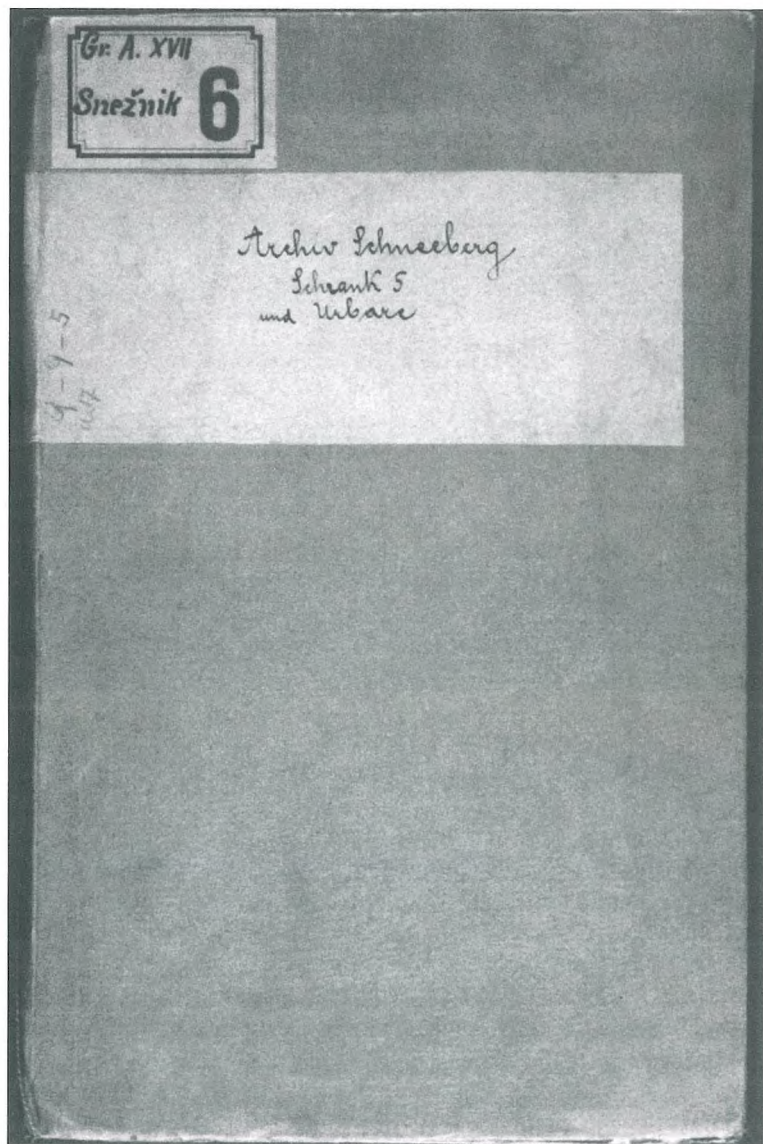
Hčerka je obdelala gradivo po njegovih navodilih. Odbirala ga je po temah, oblikovala dosjeje in fascikle, ki jih je ovijala v ovoje, na njih napisala popis vsebine in ovoje vlagala v posebej za arhiv pripravljeno omaro. V okviru fascikla je listine razvrstila kronološko. Na vse srajčke fasciklov je pripisala še kraj in datum ureditve gradiva ter podpis, npr. Hallerstein, 4. Mai 1924, Schollmayer – Lichtenberg. Vsi datumi ureditve arhivskega gradiva se vrtijo v letih 1923 in 1924, torej v času, ko je Schollmayer že nekaj let živel v Koči vasi.

Popis vsebine na ovoju je hčerka prepisala v poseben zvezek in istočasno naredila indeks fizičnih oseb za vsak posamezen fascikel. Posebej je ob naslovu fascikla pripisala podatek, na katero polico v omari je odložila gradivo, in ta podatek prepisala še v zvezek s popisom. Ob nekaterih starejših fasciklih je pripisala, da so Schönburgi dotično gradivo odnesli v svoj grad Waldenburg, vendar so ga po letu 1860 pripeljali nazaj na Snežnik.⁴⁷³

⁴⁷¹ *Vodnik po arhivskem gradivu o Sloveniji*, str. 49-50.

⁴⁷² AS, GUS, Schrank 5, Fach 5, Listine o lastništvu gospostva Snežnik (Besitzwechsel-Urkunden der Herrschaft Schneeberg), 1669 3./7., Grädec (Graz), Kaufvertrag zw. Fürst Johann Seyfridt zu Eggenberg als Verkäufer und Fürst Johann Weykhardt von Auersperg als Käufer.

⁴⁷³ AS GUS, Schrank 5 und Urbare, str. 1 in 2.

Naslouna stran Schollmayerjevega popisa starejšega snežniškega arhivskega gradiva. (AS 778, knj. 6)

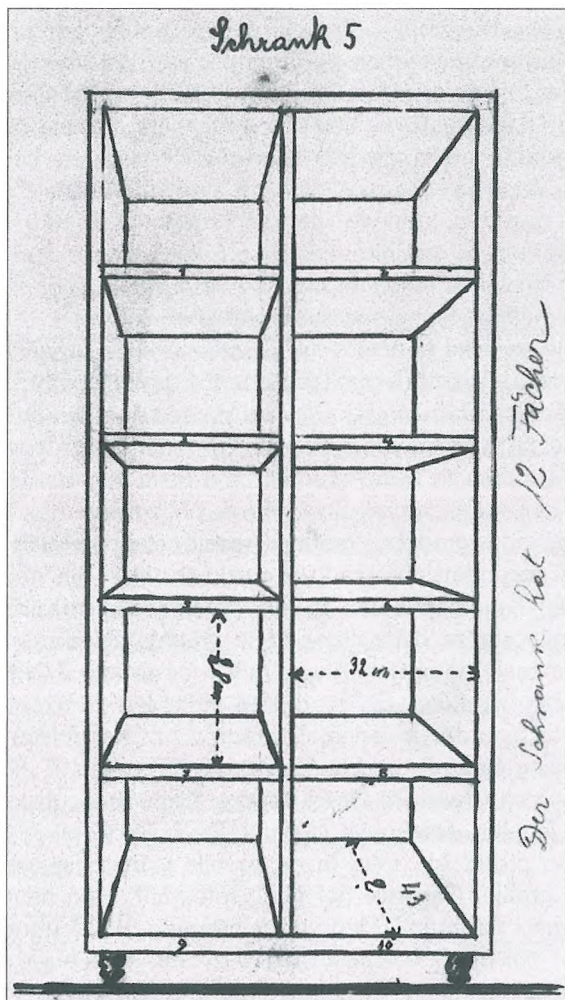
30					
Stavba 5	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 6	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 7	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 8	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 9	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 10	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 11	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 12	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 13	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 14	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 15	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 16	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 17	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 18	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 19	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 20	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 21	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 22	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 23	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 24	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 25	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 26	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 27	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 28	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 29	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 30	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 31	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 32	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 33	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 34	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 35	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 36	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 37	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 38	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 39	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 40	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 41	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 42	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 43	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 44	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 45	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 46	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 47	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 48	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 49	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 50	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 51	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 52	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 53	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 54	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 55	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 56	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 57	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 58	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 59	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 60	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 61	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 62	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 63	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 64	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 65	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 66	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 67	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 68	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 69	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 70	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 71	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 72	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 73	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 74	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 75	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 76	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 77	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 78	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 79	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 80	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 81	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 82	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 83	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 84	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 85	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 86	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 87	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 88	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 89	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 90	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 91	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 92	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 93	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 94	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 95	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 96	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 97	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 98	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 99	Krasi, letišča	Stalobij	187		
Stavba 100	Krasi, letišča	Stalobij	187		

Primer popisa posameznega fascikla, ki ga je naredila Margareta Schollmayer po očetovih navodilih. (AS 778, knj. 6)

Načrt omare po policah je priložen popisu gradiva v zvezku. Zvezek s Schollmayerjevim popisom gradiva se danes hrani med knjigami graščinskega arhiva Snežnik, AS 778, knjiga št. 6. Gradiva Schollmayerja seveda nista urejala po današnjih arhivskih standardih in pravilih, bilo pa je urejeno izredno natančno in pregledno.

Gradivo, ki je nastajalo v času Schollmayerjevega upravljanja veleposestva Snežnik ter se je dotikalo gospodarjenja in računovodstva, je bilo razvrščeno po nekakem klasifikacijskem načrtu, povezovali pa so ga v rubrike. Sistem je bil v grobem oblikovan že v času direktorovanja Schollmayerjevega predhodnika, njegovega tasta Jožefa von Obereignerja. Skozi leta so se naslovi rubrik nekoliko spreminjali in množili, vse spremembe pa so se v glavnem ravnale po potrebah, ki jih je prinesel čas in nova gospodarska situacija (npr. po odkupu vseh servitutnih pravic

kmetov na snežniškem posestvu rubrike za dodelitev servitutnega lesa niso več potrebovali in podobno). Gradivo je po rubrikah vezano ali lep-ljeno v zvezke ali knjige.

Načrt omare s policami, kamor sta Schollmayerja odlagala popisano arhivsko gradivo. (AS 778, knj. 6)

Žaga Marof je vodila svoje računovodstvo, oblikovano podobno, le imena rubrik so prilagodili potrebam dela na žagi, po rubrikah pa je račune odlagal Schollmayer tudi na Mašunu v času, ko je bil tam nastanjen kot gozdar.

Ostalo spisovno gradivo je odloženo in urejeno mimo navedenih rubrik, po posameznih serijah po datumih, npr. stara navodila upravnikov gozdarjem za delo, pisma Jurija in Hermana Schönburga Waldenburga Jožefu Obereignerju, korespondenca upravnika posestva glede urejanja sprotnih zadev, gradivo v zvezi z destilarno v Leskovi dolini, personalne mape vseh zaposlenih pri graščini, načrti in predračuni gradenj na posestvu, obnova gradu in drugo. V zvezku s Schollmayerjevim popisom to gradivo ni zajeto. Nekatere svoje zapise je Schollmayer tudi objavil in koncepti člankov se v celoti ali le fragmentarno hranijo tudi med gradivom snežniške graščine.

Hčerka je izvlečke iz očetovega dnevnika, ki se hrani v fondu graščine Koča vas v Arhivu Republike Slovenije, po očetovih navodilih delno prepisala v poseben zvezek, dodala sta še nekaj tematskih poglavij. Nanašajo se na lego in meje posesti, opis naravnih danosti, starejšo zgodovino Snežnika in Loža, gradnje, prezidave in popravila na gradu po tem, ko so posest prevzeli Schönburgi, oblikovanje nekdanjega grajskega parka pod gradom, gradnje raznih stanovanjskih, gozdarsko upravnih in gospodarskih zgradb v gozdovih, ki so jih imenovali gozdarske kolonije, natančno sta opisala potek gradnje različnih gozdnih cest, dotaknila sta se neizpeljane ideje gradnje železnice skozi Loško dolino, natančneje pa opisala divjad in lov ter ribištvo. Hči je pisala dva izvoda, ki nista identična. En izvod, ki je videti kot da bi se moral nekje še nadaljevati, vendar je original, hrani Arhiv Republike Slovenije v fondu Graščina Snežnik pod signaturo AS 778, knj. 7. Označen je z oznako II. zvezek (Band II). Drugi izvod je "izgubljen", obstajajo pa največ dvajset let stare fotokopije tega zvezka. Iz fotokopij je videti, da je oba rokopisa pisala ista roka in da so bile v izgubljenem izvodu nalepljene fotografije. Negative nekaterih fotografij je po navedbah Henrika Schollmayerja hranil Herman Schönburg Waldenburg.⁴⁷⁴ Na te fotografije se sklicuje Schollmayer tudi v izvodu, ki ga hrani Arhiv RS, ki pa za razliko od izgubljenega izvoda nima prej omenjenih fotografij, pač

⁴⁷⁴ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 44.

pa ima v prilogi prepisane nekatere starejše listine, na katere se Schollmayer sklicuje tudi v izgubljenem (prefotokopiranem) izvodu. Zvezka se v Gozdarskem vestniku leta 1962 in 1967 še pojavljata citirana kot Zgodovina gospostva Snežnik – Lož, I. in II. zvezek.⁴⁷⁵ Očitno je bil prvi zvezek po tem času odnešen iz snežniškega arhiva, s čimer je bil sam graščinski arhiv posebej zaradi starih fotografij izredno osiromašen.

Ko se je leta 1919 Schollmayer upokojil, so na graščini potrebovali novega upravnika. Dogajanje je sovpadalo z velikimi spremembami, saj je nastala nova država Jugoslavija, ki ji je pripadel del ozemlja snežniške veleposesti. Zaradi sekvestra je novega upravnika poiskala agrarna direkcija v Ljubljani. 1. aprila 1920 je službo nastopil gozdarski inženir Leon Schauta, ki je bil do tedaj zaposlen kot upravnik revirja Krvava Peč na turjaškem veleposestvu.⁴⁷⁶

Leta 1924 je Kraljevina Jugoslavija ukinila sekvester nad jugoslovanskim delom snežniškega posestva.

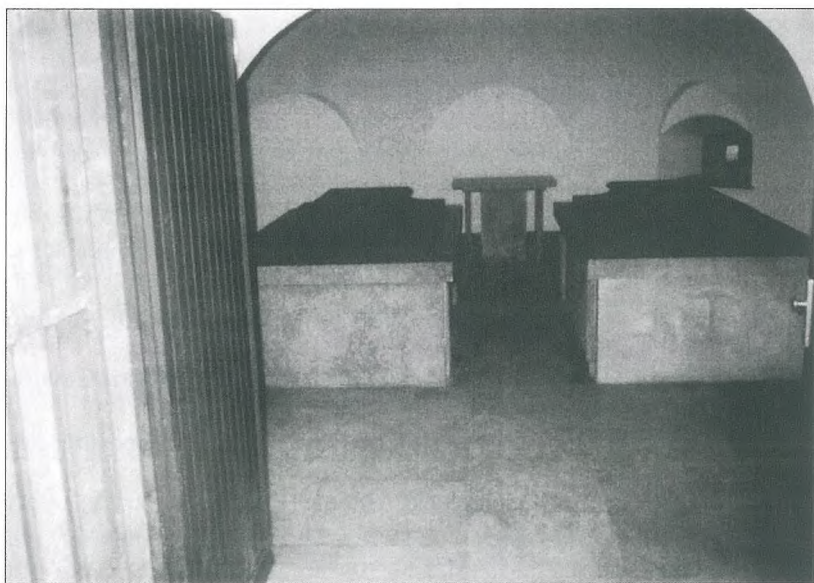
Pri truda polnih prizadevanjih za ukinitvev sekvestra se je Herman Schönbürg Waldenburg skliceval na stare listine v snežniškem arhivu, za katere pa pravi, da "je snežniški arhiv v neredu".⁴⁷⁷ Morda je prav ta ugotovitev iz leta 1921 vzpodbudila Hermana Schönbürga Waldenburga, da se je s Henrikom Schollmayerjem Lichtenbergom, ki je graščinski arhiv najbolj poznal, dogovoril za ureditev starih grajskih dokumentov.

Leona Schaute zgodovina in staro gradivo nista zanimala. Njegova največja zasluga za Snežnik je v dejstvu, da je uspel prekrmariti celo drugo svetovno vojno in kljub pritiskom na ozemlju, kjer so se takrat gospodarji večkrat menjali, ohranil grad nepoškodovan (grad ni bil ne oropan, ne izpraznjen in ne požgan, kot se je na našem ozemlju v mnogih drugih primerih, včasih popolnoma po nepotrebnem, zgodilo). Po nekaterih pripovedovanjih je bil Leon Schauta po eni strani lojalen italijanskim oblastem, po drugi starni pa je sodeloval tudi z odporniško partizansko vojsko.

⁴⁷⁵ Šivic, Henrik Schollmayer–Lichtenberg, str. 244; Šivic, Prispevki k zgodovini urejanja naših gozdov, str. 117.

⁴⁷⁶ Več glej Kočar, *Propad turjaške graščine*, str. 142.

⁴⁷⁷ AS, Gozdni urad Snežnik, Dodatna izjava Agrarni direkciji v Ljubljani v zadevi likvidacije imovine Hermana princa Schönbürga – Waldenburga oziroma fidejkomisa Snežnik in Lož, Ljubljana, 3. 3. 1921, š. 74, št. 2118.

*Grobna sarkofaga Hermana in Thekle von Schönburg Waldenburg na pokopališču v Lausi, danes Weixdorf pri Dresdnu
(Kopijo fotografije hranita Majda Obreza Špeh in Janez Špeh.)*

Gradivo, ki je nastalo v času službovanja Leona Schaute, je od vsega gradiva najbolj neurejeno, vendar kljub temu izredno zanimivo. Posestvo se je v času njegovega vodenja znašlo v povsem novi gospodarski in politični situaciji. Najprej je bilo z državno mejo razdeljeno med Italijo in Jugoslavijo in je bilo poslovanje izredno težko usklajevati in kmariti med raznimi birokratskimi čermi dveh držav, svetovna gospodarska kriza je močno zaostрила socialno sliko okolice, kmalu nato pa je nastopil čas druge svetovne vojne. Snežniški gospodar je bil že star (rojen je bil leta 1864), za pripadnika agresorskega naroda pa tudi ni bilo najbolj priporočljivo, da bi se prišel izpostavljal na področju, kjer je bilo odporiško gibanje precej močno.

Leon Schauta je bil predvsem praktik, ukvarjal se je z vodenjem posestva in s sprotnimi problemi, vse staro gradivo pa je pustil, kot ga je prevzel. Gradivo, ki se tiče poslovanja v njegovem času, so sicer odlagali po fragmentarno ohranjenem načrtu za pisarniško poslovanje, ponekod

je gradivo celo označeno z zaporednimi rimskimi in arabskimi številkami ter črkami, vendar je bilo posebej to gradivo po večkratnih selitvah najbolj razsuto in prvotne ureditve najbrž ne bo več mogoče rekonstruirati. Sklope gradiva je označeval po rubrikah.

Po zaplembi posesti po drugi svetovni vojni je bilo bivše veleposestvo razdeljeno na dve gozdni upravi, Gozdno upravo Ilirska Bistrica in Gozdno upravo Snežnik. Leta 1948 so celotni gozdni kompleks razdelili na štiri gozdne uprave, Ilirska Bistrica, Mašun, Pivka in Snežnik.⁴⁷⁸ Uprava Snežnik je imela sedež v upravno – gospodarskih poslopih ob gradu. Poleg teh je bilo v prostorih pristave ob gradu nastanjeno še Lesno industrijsko podjetje Cerknica. Leta 1951 so se morali lesarji po nalogu vlade, ki je želela na pristavi urediti ekonomijo za samooskrbno gospodarstvo,⁴⁷⁹ od tu izseliti, gozdarji pa naj bi se preselili v manjši del svojih do takrat uporabljenih sob.⁴⁸⁰ Ker so morali izprazniti nekatere prostore, so arhivsko gradivo, ki je imelo svoj prostor že vrsto let v poslopiju pristave,⁴⁸¹ predali državnemu arhivu.

Gradivo se z letom 1945 še ne konča.⁴⁸² Graščinsko arhivsko gradivo se očitno kontinuirano nadaljuje z gradivom povojne Gozdne uprave Snežnik. Nekateri spisi so, glede na vsebino, nastali celo po informbirojevski krizi. Na posestvu, ki so ga zaplenili Hermanu Schönburgu Waldenburgu, čeprav je že 20. oktobra 1943 umrl v svojem gradu Hermsdorf na Saškem, njegov dedič pa je bil nečak Wolf, so nastalemu gozdarskemu podjetju zamenjali le glavne vodilne delavce, odstavili upravnika Leona Schauto, gozdarji pa so ostali isti okoliški prebivalci, v kolikor se zaradi službenih let niso upokojili.⁴⁸³

V Arhiv prevzeti fascikli so bili oblikovani brez vsakega logičnega reda, pač kakor in kaj je tistemu, ki je gradivo zvezoval in prevzemal, prvo prišlo v roke. Tako je lahko bilo, za primer, v enem fasciklu gra-

⁴⁷⁸ Kindler, Beleške iz preteklosti snežniških gozdov, str. 52.

⁴⁷⁹ A UPR, Snežnik, Poročilo o ogledu posestva na Snežniku zaradi ustanovitve ekonomije PVLRS, ki se je vršilo dne 6. marca 1951 na Snežniku.

⁴⁸⁰ A UPR, Snežnik, Dopis Predsedstva Ministrstvu za gozdarstvo LRS in Generalni direkciji za lesno industrijo, Ljubljana, 10. marca 1951.

⁴⁸¹ Schollmayer-Lichtenberg, *Snežnik in schönburški vladarji*, str. 39.

⁴⁸² AS, GUS, š. 1, št. 20, 31, 32, 33, 34 in drugi.

⁴⁸³ AS, GUS, š. 74, št. 2117, mapa Podatki uslužbencev in upokojencev: po podatkih v personalnih mapah je precej zaposlenih na graščini v prvih letih po drugi svetovni vojni izpolnilo starostne pogoje za upokojitev.

divo, ki je nastalo leta 1900, en ovoj gradiva, ki ga je oblikovala, popisala in zavila Margareta Schollmayer Lichtenberg in nekaj spisov, ki se nanašajo na gospodarjenje leta 1947. Zaradi neustreznega skladiščenja je del gradiva tudi precej poškodovan. Na več fasciklih je opaziti, da so ga razgrizli različni glodalci, ponekod je do gradiva prišla voda, ali pa je razpadlo kovinsko črnilo, s katerim je bil napisan tekst, oziroma sponka, s katero je bilo spetih skupaj več listov.

Po izročitvi je bilo gradivo dolga leta spravljeno v tedanjem republiškem, današnjem državnem arhivu. Deležno je bilo več selitev znotraj hiše, fizične ločitve fonda pa sta bila verjetno kriva dva različna prevzema gradiva v arhiv. Oba dela sta bila po tem tudi različno obravnavana. Prvi, manjši del, ki danes obsega 13 škatel, je bil obdelan in urejen po principih za ureditev arhivskega gradiva graščin. Drugi del je še danes imenovan Gozdni urad Snežnik (verjetno slučajno, ker se je tako nekaj časa imenoval tudi upravni organ enega od snežniških gozdnih revirjev).

Ko sem se pred nekaj leti prvič srečala z gradivom, imenovanim Gozdni urad Snežnik, sem bila sredi ogromne količine arhivskega gradiva precej izgubljena. Pred mano so se menjavali z različno pisavo popisani listi, katerih vsebina napisanega mi je v začetku povedala zelo malo. Nekaj let kasneje je precej drugače. Nova odkritja, s katerimi sem se začela srečevati vsak dan, in o katerih do tedaj še nikjer nisem mogla ničesar prebrati, so me napotila v nadaljnje raziskovanje. Pri tem sem se v glavnem opirala na arhivsko gradivo, ki je nastalo na graščini Snežnik, današnji fond AS 778 – Graščina Snežnik in AS 744 – Graščina Koča vas, ter do sedaj nepregledano gradivo, ki ga Arhiv Republike Slovenije hrani pod imenom Gozdni urad Snežnik.

Za opis družbenih in gospodarskih razmer pod Snežnikom sem uporabila navedbe v cenilnih operatih katastrskih občin, ki so pokrivale snežniško gospostvo (AS 176 Franciscejski kataster za Kranjsko, Postojnska kresija). Posamezne podatke sem poiskala še v nekaterih drugih fondih, AS 1199 – KUNI, AS – 231 Ministrstvo za prosveto VLRS, Federalni zbirni center, AS 315 – Deželna deska za Kranjsko in AS – 22 Policijska direkcija v Ljubljani. Podatke, ki se nanašajo na ravnanje s posestvom in gradom po drugi svetovni vojni, pa sem morala poiskati v Arhivu Urada predsednika vlade RS, kjer gradivo ni urejeno po arhivskih standardih.

2. Problematika literature

Literature, ki se nanaša na probleme servitutov, je razmeroma malo. Poglavitno je delo Marijana Britovška, *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem* (Slovenska matica, 1964), v kateri je problem služnostnih pravic na normativni ravni zelo podrobno obdelan, vključno z objavo prevoda patenta iz leta 1853. Sliko sem si skušala razjasniti s priročnikom *Österreichisches Staatswörterbuch, Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes* (Wien 1905) in Ernst Mayrhofer's *Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst in den Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern* (Wien 1900). O samem gospostvu in kasneje posestvu Snežnik sem največ podatkov našla v leta 1998 izdani t. i. snežniški kroniki z naslovom *Snežnik in schönburški vladarji*, ki jo je napisal Herman von Schollmayer Lichtenberg, za izdajo pa jo je prevedel Jože Sterle. Knjigo je založilo Gozdno gospodarstvo Postojna in jo opremilo z lepimi fotografijami. V veliko pomoč mi je bila posebna številka *Kronike*, časopisa za slovensko krajevno zgodovino, katere uredništvo je leta 2000 *Snežniku* namenilo kar dvojno številko svoje periodične revije. Zanj je glavna urednica Eva Holz zbrala zanimive članke, ki prinašajo nekatere do takrat popolnoma neznane podatke. Med njimi so članki Lidije Slana Iz zgodovine gradu Snežnik na Notranjskem, Angelike Hribar Gozdarski direktor posestva Snežnik Jožef Obereigner in njegova rodbina, Vesne Bučić Grad Snežnik po drugi svetovni vojni in Tomaža Kočarja Leo Schauta zadnji upravitelj snežniškega posestva.

Znanstvena dela o kmetijski problematiki leta 1848 se dotikajo bolj odprave fevdalnih odnosov in fevdalnega sistema, na katerega so bile služnosti neposredno vezane. Med njimi je eno najpomembnejših knjiga Antona Krošla *Zemljiška odveza na Kranjskem*, ki je izšla v Ljubljani že leta 1941.

Za osvetlitev nekaterih specifičnih problemov na *Snežniku* in na območju pod goro Snežnik sem uporabila še nekatere članke. Taki so Beležke iz preteklosti snežniških gozdov v rubriki Iz zgodovine slovenskega gozdarstva, ki ga je objavil Gozdarski vestnik leta 1955, Henrik Schollmayer-Lichtenberg v isti reviji leta 1962 in leta 1967 še Prispevki k urejanju naših gozdov, članek Olge Janša Zorn Vprašanje razkosanja kmetij v slovenskih deželah v 19. stoletju s posebnim ozirom na Kranjsko, Stanislava Južniča Kostel med poskusi naselitve uskokov sredi 16.

stoletja in Staneta Okoliša Izseki iz zgodovine Loža in okolice. Uporabila sem tudi nekatere monografije, kot so Propad turjaške graščine Tomaža Kočarja, ki obravnava gozdarstvo turjaške graščine od prehoda v 20. stoletje do druge svetovne vojne, Staneta Grande Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49, Janeza Kebeta Loška dolina z Babnim Poljem, Matije Žargija Železarna na Dvoru ob Krki 1795-1891, Jožeta Mačka Uvajanje dosežkov agrarno-tehničnega prevrata v slovensko kmetijstvo v obdobju 1848-1941, disertacijo Janeza Šumrade Nekateri temeljni problemi Ilirskih provinc (iz leta 1992), Obdobje revolucije Erica Hobsbawma, Pravno zgodovino Slovencev Sergeja Vilfana, Slovensko zgodovino od konca 18. stoletja do 1918 avtorjev Ferda Gestrina in Vasilija Melika, delo Jeana-Paula Bleda Franc Jožef, magistrsko nalogo Gorazda Starihe Odnos javnosti na Slovenskem do nekaterih ključnih političnih problemov v času neoabsolutizma iz leta 1998, Eve Holz Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju, Vladimirja Vilmana in Aleksandre Serše Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Zgodovina železnic na Slovenskem Ivana Mohoriča in Josifa Kulišerja Splošna gospodarska zgodovina srednjega in novega veka.

Posebej me je razveselilo, da sem pri iskanju naletela na dva spominska zapisa, saj je prebiranje spominov z določeno mero previdnosti, ki jo zahteva osebni pristop posameznega pisca, za raziskovalca poseben užitek. Prvi so spomini zadnjega lastnika snežniške veleposesti Hermannna Schönburga Waldenburgera Gehörtes und Gesehenes, ki jih je župnik v nekdanji Lausi (danes Weixdorf) izročil potomki snežniških dedičev ob njenem prvem obisku grobov prednikov po združitvi obeh Nemčij. Nobil Donna Grazia Vailati je spomine izdala leta 1993 v Firencah v samozaložbi v spomin na 50. obletnico smrti starega strica Hermana in ob 10. obletnici smrti očeta Wolfa. Druge spomine je napisal Vinko Sterle in jih naslovil Fant, to pa so čakani in pol! V njih je avtor v njenem prvem delu zapisal spomine svojega strica, osebnega lovca princa Hermana Schönburga Waldenburgera.

S problemi služnosti so se poleg zgodovinarjev ukvarjali predvsem etnologi, saj je odkup zemljiških bremen bistveno posegel v kmečki način življenja. S tematiko servitutov sta se ukvarjala Inja Smerdel v članku Prelomna in druga bistvena gospodarska dogajanja v zgodovini agrarnih panog v 19. stoletju na Slovenskem in Ivan Sedej v prispevku Vsakdanje življenje večinskega prebivalstva na Slovenskem v 19. stoletju, etnologinji pa sta tudi avtorici člankov Slovenski kostanjarji na

Dunaju, ki ga je napisala Polona Šega, Viktorija Kante pa je objavila razpravo Ribniški krošnjar.

Stanje pred velikimi družbeno gospodarskimi spremembami je posredno razvidno iz opisov in kart jožefinskih merenj, objavljenih v seriji Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, posebej pa se je opisom dolenjskih gozdov, ki jih lahko nekoliko primerjamo z notranjskimi, ukvarjal Stane Granda v članku Dolenjska v luči jožefinskih merenj.

Omeniti pa moram še nekatere članke, ki se samih služnosti dotaknejo le mimogrede ali posredno, v glavnem pa obravnavajo razmere na prelomu prve v drugo polovico 19. stoletja na različnih področjih življenja. Taki so članki Janeza Šumrade Poskus zemljiške odveze v času ilirskih provinc, Boga Grafenauerja Slovenski kmet v letu 1848, Janeza Juhanta Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda, idejno-politični tokovi in socialna dejavnost, Staneta Grande Gospodarske razmere pri Slovencih v revolucionarnem letu 1848/49, Petra Vodopivca Velika gospodarska kriza 1873 in Slovenci, Boga Teplýja Razvoj kmetijstva pri nas v stoletju pred marčno revolucijo in Podložniško vprašanje v stoletju pred marčno revolucijo istega avtorja. Stane Granda je v Slovenski kroniki 19. stoletja 1800-1860 objavil še nekaj tematsko sorodnih člankov: Gozdna revolucija, Revolucionarno leto 1848 in Slovenci ter Baron ostal brez gradu. Ker se je tudi sam nekoliko ukvarjal s Schollmayerjevim življenjem in njegovim udejstvovanjem, je v Notranjskih listih II leta 1981 objavil članek Zadnji lastniki gradiča Koča vas in njihov družinski arhiv.

Na koncu pa moram navesti še pomagala, s katerimi sem razvozlala pomen posameznih pojmov ali krajevnih danosti: Vodnik po arhivskem gradivu o Sloveniji v oblastnih, okrajnih in podjetniških arhivih Češke republike (1212-1945), Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Graščine na nekdanjem Kranjskem Majde Smole, Enciklopedija Slovenije, 10. in 12. knjiga, Sergija Vilfana Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16. – 19. stoletje), Atlas Slovenije, Slovar tujk Franca Verbinca, Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs nach den Ergebnissen der Volkszählung von 31. Dezember 1910, Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, 31. Teil in Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm.

3. Seznam citiranih virov in literature

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije:

GUS – Gozdni urad Snežnik

AS 22 – Policijska direkcija v Ljubljani

AS 176 – Franciscejski kataster za Kranjsko, cenilni operati za
Postojnsko kresijo

AS 231 – Ministrstvo za prosveto LR Slovenije

AS 315 – Deželna deska za Kranjsko

AS 744 – Graščina Koča vas

AS 778 – Graščina Snežnik

AS 1199 – Komisija za upravo narodne imovine

A UPV – Arhiv Urada predsednika vlade

LITERATURA

Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortsschaften Österreichs nach den Ergebnissen der Volkszählung von 31. december 1910. Wien: 1915.

Atlas Slovenije (ur. Kos Vili). Ljubljana : Mladinska knjiga in Geodetski zavod Slovenije, 1992.

Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Wien: 1876, 31. Teil.

Bled, Jean Paul: *Franc Jožef*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1990.

Britovšek, Marijan: *Razkroj fevdalne agrarne strukture*. Ljubljana : Slovenska matica, 1964.

Bučić, Vesna: Grad Snežnik po drugi svetovni vojni. *Kronika*, 2000, 48, št. 1-2, str. 74-94.

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. Leipzig, 1905

Enciklopedija Slovenije : 10. knjiga (ur. Voglar Dušan). Ljubljana : Mladinska knjiga, 1996.

Enciklopedija Slovenije : 12. knjiga (ur. Voglar Dušan). Ljubljana : Mladinska knjiga, 1998.

- Ernst Mayrhofer's Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst in den Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern.* Wien, 1900.
- Gestrin, Ferdo, Melik, Vasilij: *Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918.* Ljubljana : DZS, 1966.
- Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev : zgodovina agrarnih panog* (ur. Blaznik Pavle et al.). Ljubljana : SAZU, Inštitut za zgodovino, Državna založba Slovenije, 1970.
- Grafenauer, Bogo: Slovenski kmet v letu 1848. *Zgodovinski časopis*, II-III, 1948-1949 (ponatis 1988), str. 7-68.
- Granda, Stane: *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49.* Novo mesto : ZRC SAZU, Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1995.
- Granda, Stane: Baron ostal brez gradu. *Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800-1860.* Ljubljana : Nova revija, 2001, str. 69.
- Granda, Stane: Dolenjska v luči jožefinskih merjenj. *Arhivi*, XXII, 1999, št. 1-2, str. 68-72.
- Granda, Stane: Gospodarske razmere pri Slovencih v revolucionarnem letu 1848/49. *Gestrinov zbornik* (ur. Mihelič Darja). Ljubljana : ZRC SAZU, 1999, str. 315-334.
- Granda, Stane: Gozdna revolucija. *Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800-1860.* Ljubljana : Nova revija, 2001, str. 315-316.
- Granda, Stane: Matija Žargi, Železarna na Dvoru ob Krki 1795-1891, Dolenjska založba, 2000. *Kronika*, 2001, 49, str. 179-181.
- Granda, Stane: Revolucionarno leto 1848 in Slovenci. *Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800-1860.* Ljubljana : Nova revija, 2001, str. 303-312.
- Granda, Stane: Ribnica. *Enciklopedija Slovenije : 10. knjiga* (ur. Voglar Dušan). Ljubljana : Mladinska knjiga, 1996, str. 206-209.
- Granda, Stane: Zadnji lastniki gradiča Koča vas in njihov družinski arhiv. *Notranjski listi II.* Cerknica, 1981, str. 278-283.
- Hobsbawm, Eric: *Obdobje revolucije.* Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1968.
- Holz, Eva: *Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju.* Ljubljana : ZRC SAZU, 1994.
- Hribar, Angelika: Gozdarski direktor posestva Snežnik Jožef Obereigner in njegova rodbina. *Kronika*, 2000, 48, št. 1 – 2, str. 42-56.
- Janša Zorn, Olga: Vprašanje razkosanja kmetij v slovenskih deželah v 19. stoletju s posebnim ozirom na Kranjsko. *Melikov zbornik* (ur. Rajšp Vincenc). Ljubljana : Založba ZRC, 2001, str. 441-460.

- Juhant, Janez: Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda, idejno-politični tokovi in socialna dejavnost. *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. Celje : Mohorjeva družba, 1991, str. 195-234.
- Južnič, Stanislav: Kostel med poskusi naselitve uskokov sredi 16. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 55, 2001, št. 1, str. 19-54.
- Kante, Viktorija: Ribniški krošnjar. *Izseljenec : živiljske zgodbe Slovencev po svetu*. Ljubljana : Muzej novejšje zgodovine, 2001, str. 69-72.
- Kebe, Janez: *Loška dolina z Babnim Poljem*. Ljubljana : Družina, 1996.
- Kindler, Viljem: Beležke iz preteklosti snežniških gozdov. *Gozdarski vestnik*, XIII, 1955, str. 42-54.
- Kočar, Tomaž: Leo Schauta zadnji upravitelj snežniškega posestva. *Kronika*, 2000, 48, št. 1 – 2, str. 71-73.
- Kočar, Tomaž: *Propad turjaške graščine. Gozdarstvo turjaške graščine od prehoda v 20. stoletje do druge svetovne vojne*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev, Kronika, 1999.
- Kronika*, 48, 2000, št. 1-2 (tematska številka: Iz zgodovine snežniške graščine).
- Krošl, Anton: *Zemljiška odveza na Kranjskem*. Ljubljana, XIX, 1941.
- Kulišer, Josif: *Splošna gospodarska zgodovina srednjega in novega veka*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1959.
- Maček, Jože: Uvajanje dosežkov agrarno-tehničnega prevrata v slovensko kmetijstvo v obdobju 1848-1941. Ljubljana : Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, Suplement 21, 1995.
- Mohorič, Ivan: *Zgodovina železnic na Slovenskem*. Ljubljana : Slovenska matica, 1968.
- Okoliš, Stane: Izseki iz zgodovine Loža in okolice. *Zgodovinski časopis*, 49, 1995, št. 4, str. 557-581.
- Österreichisches Staatswörterbuch, Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes*. Wien, 1905.
- Schollmayer Lichtenberg, Henrik E. von: *Snežnik in schönburški vladarji : zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem* (prevod Jože Sterle). Postojna : Gozdno gospodarstvo, 1998.
- Schönburg Waldenburg, Hermann: *Gehörtes und Gesehenes*. Firenze : samozaložba, 1993.
- Sedej, Ivan: Vsakdanje življenje večinskega prebivalstva na Slovenskem v 19. stoletju. *Slovenski etnograf*, XXXIII-XXXIV, 1988-1900, str. 7-23.
- Slana, Lidija: Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik na Notranjskem. *Kronika*, 2000, 48, št. 1-2, str. 20-41.

- Slovar slovenskega knjižnega jezika : II. knjiga.* Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, Državna založba Slovenije, 1975.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika : IV. knjiga.* Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, Državna založba Slovenije, 1985.
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787 : I. knjiga.* Ljubljana: ZRC SAZU in Arhiv Republike Slovenije, 1995.
- Slovenski biografski leksikon. Deveti zvezek RAAB-SCHMID.* Ljubljana: SAZU, 1960.
- Smerdel, Inja: Prelomna in druga bistvena gospodarska dogajanja v zgodovini agrarnih panog v 19. stoletju na Slovenskem. *Slovenski etnograf*, XXXIII-XXXIV, 1988-1990, str. 25-60.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem.* Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.
- Stariha, Gorazd: *Odnos javnosti na Slovenskem do nekaterih ključnih političnih problemov v času neoabsolutizma (magistrska naloga).* Ovsice : 1998.
- Sterle, Vinko: *Fant, to pa so čakani in pol!* Sežana : Žbrinca, 1994.
- Šega, Polona: Slovenski kostonarji na Dunaju. *Dunaj in Slovenci* (ur. Mihelič Darja). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije in ZRC SAZU, 1994, str. 105-108.
- Šivic, A.: Henrik Schollmayer Lichtenberg. *Gozdarski vestnik*, XX, 1962, str. 242-244.
- Šivic A.: Prispevki k zgodovini urejanja naših gozdov. *Gozdarski vestnik*, XXV, 1967, str. 113-118.
- Šumrada, Janez: *Nekateri temeljni problemi Ilirskih provinc (disertacija).* Ljubljana, 1992.
- Šumrada, Janez: Poskus zemljiške odveze v času Ilirskih provinc. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Rajšp Vincenc). Ljubljana : ZRC SAZU, 1996, str. 499-514.
- Teplý, Bogo: Podložniško vprašanje v stoletju pred marčno revolucijo. *Nova obzorja*, IV, 1951, str. 362-373, 451-467.
- Teplý, Bogo: Razvoj kmetijstva pri nas v stoletju pred marčno revolucijo. *Nova obzorja*, IV, 1951, str. 20-30.
- Valenčič, Vlado: *Gozdarstvo. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev : zgodovina agrarnih panog I.* Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970, str. 417-463.

- Verbinc, Franc: *Slovar tujk*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1982.
- Vilfan, Sergej: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana : Slovenska matica v Ljubljani, 1996.
- Vilfan, Sergij: Prispевki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.-19. stoletje). *Zgodovinski časopis*, 8, 1954, str. 27-86.
- Vilman, Vladimir, Serše, Aleksandra: *Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku*. Postojna : Gozdarski šolski center, 1989.
- Vodopivec, Peter: Velika gospodarska kriza 1873 in Slovenci. *Prispевki za novejšo zgodovino*, 39, 1999, št. 2, str. 28-38.
- Vodnik po arhivskem gradivu o Sloveniji v oblastnih, okrajnih in podjetniških arhivih Češke republike (1212-1945). Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2000.
- Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana (Gradivo in razprave), 1992.
- Wurzbach, Constant Von: *Biographische Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 31. Teil. Wien, 1876.
- Žargi, Matija: *Železarna na Dvoru ob Krki 1795-1891*. Novo mesto : Dolenjska založba, 2000.

ZUSAMMENFASSUNG

Bäuerliche Schulden etwas anders gesehen

Das Problem der Servituten auf der Herrschaft Snežnik (Schneeberg)

Die tiefen Schneeberger Wälder erregten lange Zeit Angst und Schrecken und regten Volksfantasie und Aberglauben an, die dort den Menschen wohlwollend gegenüberstehende oder abgeneigte Zwerge und Feen ansiedelten. In wirtschaftlicher Hinsicht war für die Ortschaften am Fuße der weitgestreckten Schneeberger Anhöhen und dunklen Wälder, die reiche Baumbestände aufwiesen, das Holz seit jeher lebenswichtig. Bereits die frühesten Notizen berichten über eine große Zahl von Holzprodukten, die die Untertanen vom Karst, aus dem Raum Cerknica (Zirknitz) und Lož (Laas), aus Ribnica (Reifnitz) und Kočevje (Gottschee) nach Triest und Rijeka (Fiume) säumten, wo immer eine große Nachfrage nach Holz bestand.

In den Schneeberger Wäldern herrschte die Buche vor, durchsetzt von Tanne, Fichte, Ahorn, Ulme und anderen Baumarten, die in Mischbeständen auftraten, hier und da betrug das Verhältnis zwischen der Buche und anderen Baumarten sogar 4:1.

Die Herrschaft Snežnik (Schneeberg) umfasste Gründe in den Katastralgemeinden Babna Polica, Babno Polje, Dane, Iga vas, Knežja Njiva, Kozarišče (wo sich noch heute das Schlossgebäude befindet), Lož, Nadlesk, Otok, Palčje, Poljane, Pudob, Tmje, Vrh und Vrhnika bei Lož. Im Jahr 1782 umfasste sie 107 und ein Sechzehntel Huben. Knapp 90% der Herrschaftsfläche bedeckten die Wälder. So wie andere Herrschaften auch, wechselte die Herrschaft Snežnik (Schneeberg) im Laufe der Zeit ziemlich oft ihre Besitzer.

Aus Mangel an Wiesen und Ackerflächen rodeten die Bauern beträchtliche Waldflächen für den Eigenbedarf - mit oder ohne Erlaubnis des Grundherrn. So entstanden die Gereute. Auf den meist brandgerodeten Gründen wurden Wiesen, da und dort auch Äcker angelegt. Das Pachtgeld, das sie für die Nutzung der so gerodeten Gründe zahlten, bedeutete eine zusätzliche und regelmäßige Einnahmequelle der Grundherren.

Das meiste Geld verdienten die Schlossherren durch Holzschlag und -verkauf, eine bedeutende Einnahme stellte auch das Pachtgeld dar, das ihnen vom Verpachten der Wälder als Weide für Schafe und andere Kleintiere zufluss. Die größten Pächter waren größere Schafzüchter aus Istrien oder vom Karst. Das Pachtgeld wurde nach der Umrechnung in Quarner (1 Quarner = 40 Schafe) entrichtet. Eine besonders wirkungsvolle Forstwirtschaft konnte wegen der großen Belastung mit Waldservituten auf Snežnik (Schneeberg) nicht betrieben werden.

Eine Servitut ist das Recht des Inhabers bzw. Nutznießers dieses Rechts, eine Liegenschaft, meist ein Grundstück, dessen Eigentümer eine andere Person ist, zu verschiedenen, besonders zugestandenen, verbrieften und genau bestimmten Zwecken, zu nutzen. Auf den mit Dienstbarkeiten oder Servituten belasteten Grundstücken wurde das primäre Nutzungsrecht vom Eigentümer, das sekundäre aber vom Servitutsberechtigten ausgeübt. Dabei war der Eigentümer der Liegenschaft dazu verpflichtet, dem Nutznießer der Servitut deren Nutzung zuzulassen. Servituten entstanden meistens durch Verjährung bzw. Ersitzung, durch Vererbung, durch testamentarische Verfügung, aufgrund einer Vereinbarung, durch Kauf oder Verkauf, aufgrund eines Vertrags, durch Schenkung und aufgrund eines Rechtsspruchs. Durch die Servitut durfte das Eigentumsrecht in der Regel nicht verletzt werden. Ebenso durfte die Servitut durch eine Eigentumsübertragung nicht beeinträchtigt werden.

Besonders in einer Zeit, wo sich der Grund und Boden als eine starke Profitkategorie erwies, versuchten die Schneeberger Grundherren die bis dahin unbestimmten oder nur zum Teil definierten Bezugsrechte im Hinblick auf Menge und Art von Holz näher zu bestimmen sowie das Recht, Wälder und Wiesen als Weideplätze zu nutzen, zu beschränken. Im Falle der Wälder als Weideplätze berief man sich auf Waldschutzverordnungen aus dem 18. Jahrhundert und aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Die Rechte des Inhabers eines dienenden Grundstücks und des Nutznießers eines herrschenden Grundstücks wurden durch Vorschriften näher bestimmt. Auf der anderen Seite wuchs die Bevölkerungszahl in den Dörfern und dementsprechend wurde der Bedarf der bäuerlichen Bevölkerung an Holz immer größer. Der Konflikt zwischen den an Holz interessierten Parteien spitzte sich zu.

Die Servituten der Schneeberger Untertanen haben einen ähnlichen Ursprung wie das Recht der Bauern der Herrschaft Kočevje (Gottschee)

auf Hausierhandel. Da die Ortschaften an der südlichen Grenze Krains wegen der häufigen Türkeneinfälle stark in Mitleidenschaft gezogen wurden, ließ der Grundherr zu, dass die Untertanen zur Verbesserung ihrer wirtschaftlichen Lage Holz in den Schneeberger Wäldern nicht nur für den Eigenbedarf, sondern auch zum Verkauf schlugen. Das Recht auf das Herrichten des sogenannten Merkantilholzes in den Schneeberger Wäldern besaßen die Untertanen der Herrschaft Snežnik (Schneeberg)-Lož (Laas), darüber hinaus auch die Postojnaer/Adelsberger Untertanen der sieben Dörfer im Raum Pivka/Poik, waren die beiden Grundherrschaften doch einige Zeit in der Hand einer und derselben Person vereinigt. Das Recht zum Holzfällen in den Schneeberger Wäldern behielten sie auch nach der Trennung der Herrschaft im Jahr 1707 bei. Ihr Recht nahmen die Berechtigten übermäßig wahr und hinderten den Grundherrn, jede Art von Forstwirtschaft zu betreiben. Da die Bauern eine zusätzliche Einnahmequelle besaßen, vernachlässigten sie ihre Bauernhöfe, die wegen ihres kleinen Umfangs und des kargen Karstbodens die Familien ihrer Besitzer sowieso nicht ernähren konnten. Das übermäßige Abholzen sowie der Schaden, den die Bauern durch das Holzschleifen verursachten, verhinderten das natürliche Nachwachsen.

Die Postojnaer/Adelsberger Untertanen aus den Dörfern Bač, Knežak, Koritnica, Trnovo, Vrbovo, Bistrica und Spodnji Zemon durften in den Schneeberger Wäldern Holz fällen, wann sie wollten, ungeachtet der Holzart und Holzmenge. Bei ihren Rechten beriefen sie sich auf die Eintragung in die Landtafel, die nach dem Schiedsspruch von 1793 und einer Beschwerde von 1794 vorgenommen worden war. Sie erfolgte auf eine Klage der Servitutsinhaber aus Postojna (Adelsberg) gegen Alois von Lichtenberg, der sie bei der Ausübung ihrer Waldrechte beeinträchtigt haben sollte. Die Lichtenberger, damalige Besitzer der Schneeberger Wälder, erlebten durch mehrere aufeinander folgende Generationen dasselbe Schicksal: Als relativ junge Eltern hinterließen sie bei ihrem Tode mehrere minderjährige Kinder. Da diese aus Mangel an entsprechender Erziehung und an Vorbildern nicht in der Lage waren, die Wirtschaftsgeschäfte in dem ausgedehnten Waldbesitz zu führen, nutzten die Bauern die Verhältnisse zu ihrem Vorteil aus. Die Bauern von Pivka/Poik, die sich - wie aus den Quellen hervorgeht - in ihren Nutzungsrechten in den Schneeberger Wäldern am meisten bedroht fühlten, wussten diese sehr wirksam wahrzunehmen und die für die Bauern äußerst ungünstigen Verhältnisse immer sich selbst zugute kommen zu lassen. Durch die

Eintragung in die Landtafel erpressten sie gewissermaßen die Eigentümer, die ihnen bis zur Verabschiedung des Gesetzes über die Ablösung und Regelung der Grundlasten im Jahr 1853 keineswegs zu Leibe rücken konnten. Auf die den Postojnaer/Adelsberger Untertanen zuerkannten Rechte beriefen sich in den späteren Streitigkeiten auch die Schneeberger Untertanen, genossen diese doch dieselben Rechte, ohne jedoch ein so starkes Argument in der Hand zu haben wie die von Pivka/Poik durch die Eintragung in die Landtafel.

Wie aus den Quellen hervorgeht, herrschten in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts auf der Schneeberger Herrschaft desolate Verhältnisse. Sie waren eine Folge des mangelnden Interesses ihrer Eigentümer an der Bewirtschaftung von Schloss und Gut, das sie nur auszunutzen suchten und nichts darin zu investieren bereit waren. Tatsache ist, dass auch die allgemeinen politischen Verhältnisse nicht gerade günstig waren. Zum Verfall der Schneeberger aber auch manch anderer Herrschaft trug außer der eigenen Nicht-Anpassungsfähigkeit auch die unruhige Zeit an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert bei.

Die Märzrevolution des Jahres 1848 brachte große Veränderungen mit sich in der Lebensweise und vor allem in der Wirtschaft sowohl der Bauern als auch der alten Feudalherren oder neuen Großgrundbesitzer. Die Bauernbewegung, die im Rahmen der Märzrevolution des Jahres 1848 in Schwung kam, stellte bis Oktober desselben Jahres ein wesentliches innenpolitisches Problem der Habsburgermonarchie dar. Die darauffolgende Grundentlastung, in der die bäuerliche Bevölkerung den einzigen Sinn der Märzrevolution erblickte, hatte wesentliche wirtschaftliche Folgen für alle sozialen Schichten. Die Bauern wurden zu Besitzern von Grund und Boden, die ehemaligen Grundherren dagegen mussten ihre Wirtschaft umgestalten und sich an die neuen Verhältnisse in den wirtschaftlichen Beziehungen anpassen.

Durch das kaiserliche Manifest vom 11. April 1848 wurden jede Form von Fronarbeit und alle Abgaben abgeschafft, die auf feudalem Besitz oder auf Zehentrechten beruhten, die Grundbesitzer sollten entsprechend entschädigt werden. Das Hauptgrundentlastungspatent wurde am 7. September 1848 erlassen und durch ein zweites am 4. März 1849 ergänzt. Das erste enthielt nur allgemeine Bestimmungen, das zweite behandelte die Höhe und Form der Ablösung. Diese wurde in den darauffolgenden Jahren zum Schlüsselproblem der wirtschaftlichen und sozialen Existenz eines Großteils der bäuerlichen Bevölkerung in Slowenien.

Der nächste Schritt, der unmittelbar auf den ersten folgte, betraf die Servituten, waren durch die Grundentlastung doch nicht alle Bande, die den Bauern an den Feudalherren banden, aufgehoben worden.

Das Patent über Regulierung und Ablösung der Servituten in Krain wurde am 5. Juli 1853 erlassen. Ergänzt wurde es durch die Verordnung vom 3. September 1855 und die Instruktion des Ministeriums des Innern und der Justiz vom 31. Oktober 1857, am 17. Mai 1860 folgten noch weitere Verordnungen. An das Gesetz über Regelung und Ablösung der Servituten schließen sich noch andere Gesetze an, in erster Linie das Forstgesetz vom 2. Dezember 1852, da sich ein Großteil der Servituten gerade auf Waldgründe bezog. Bei der Schlichtung einiger Streitfälle bezog man sich auch auf die sogenannte Theresianische Waldordnung vom 23. November 1771.

Während die Grundentlastung mehr in die ethische und soziale Lebenssphäre eingriff, veränderten Ablösung und Regelung der Servituten vielmehr die wirtschaftlichen Grundlagen der gesamten Gesellschaft.

Um 1850 verdienten rund 20.000 Einwohner der Kreise Snežnik, Bistrica, Novi grad und Voloska nach wie vor ihren Lebensunterhalt im Wesentlichen durch Fällen, Verarbeiten und Transport verschiedener Holzarten in die nähere oder weitere Umgebung, wobei die Landwirtschaft bei der Mehrheit der Bevölkerung im Hintergrund stand. Waldwiesen und Alpenweiden boten zwar genug Futter für Rindvieh und Schafe, Schwierigkeiten bereiteten jedoch Wasser und Feuchtigkeit, wovon es im Frühling und Herbst zu viel, im Sommer und Winter aber zu wenig gab. Etwas Holz stand der Bevölkerung noch auf Weiden zur Verfügung, die zum Teil durch schlechtere Baumarten bewachsen waren. Infolge der Abholzung und des rauen Klimas, das eine Selbsterneuerung des Waldes beeinträchtigte, befürchteten die Behörden die unkontrollierte Ausbreitung des unbewachsenen Karstes, was eine Verödung der Ortschaften mit sich bringen würde, weil das Land nicht genug Nahrung für Menschen und Tiere bieten würde.

Bereits vor der Märzrevolution war die wirtschaftliche Lage auf der Herrschaft derart prekär, dass die Lichtenberger gezwungen waren, die Grundherrschaft zu verkaufen. Nach dem damaligen Brauch wurde der Besitz als Hauptlos beim Glückstopf in Aussicht gestellt, dennoch bevorzugte der ungarische Schmiedegehilfe, der das Hauptlos gewonnen haben soll, das Bargeld von 250.000 Gulden. Die Grundherrschaft blieb

so noch einige Jahre in den Händen der Lichtenberger, doch der wirtschaftliche Bankrott war unausweichlich und Snežnik (Schneeberg) wurde wieder zum Verkauf angeboten. Ein paar Jahre lang blieb das Schloss in Besitz des Merkantilrats Dr. Karis und seiner Gemahlin, die sich der Probleme nicht ganz bewusst waren, und deren Lösung ziemlich naiv in Angriff nahmen. Dazu gesellten sich noch äußere Umstände, die das Jahr 1848 mit sich brachte, was alles dazu beitrug, dass die Zeit ihrer Verwaltung von Snežnik (Schneeberg) kurz bemessen war. Im Jahre 1853 wurde das Schloss samt Besitz auf einer erneuten Versteigerung von einem Vertreter des sächsischen Fürsten Otto Viktor von Schönburg-Waldenburg ersteigert.

Der neue Besitzer wurde durch seine Räte über die Verhältnisse auf Snežnik (Schneeberg) gut informiert, dennoch schreckte er vor dem verkommenen und mit Servituten belasteten Besitz nicht zurück.

Otto Viktor von Schönburg-Waldenburg kam nie nach Snežnik (Schneeberg), sein Sohn Georg, der Snežnik (Schneeberg) nach seinem Tod erbt, war bereit, große Geldsummen in die Sanierung des Schneeberger Besitzes zu investieren. Nach seiner Ankunft musste er das Schloss zuerst renovieren und bewohnbar machen. Während der Renovierungsarbeiten wurde das Schloss um ein Geschoss erhöht, zwei Kleintürme und eine Terrasse angebaut, die Ringmauer erhöht, Innenräume renoviert und mit kostbaren Möbeln und anderer Einrichtung ausgestattet. Zugleich nahm Georg auch eine systematische Sanierung der verkommenen Wirtschaft in Angriff, da der Wald im Jahr 1859 nach wie vor lediglich Erträge aus Pottasche, Feuerschwamm und aus der Bilchjagd lieferte, das nutzbare Holz jedoch von den zu Servituten berechtigten Bauern gefällt wurde.

Nach der Ablösung von Holzservituten, die zunächst unterteilt wurden in Bezugsrechte von Holz für den Eigenbedarf und Bezugsrechte von Holz für den Verkauf (im ersten Fall durch Abtretung von Waldgründen, im zweiten Fall durch Geldzahlungen), schrumpfte der Besitz um mehr als ein Drittel. Noch immer blieb die Familie Schönburg-Waldenburg, deren Herrschaft als ein Familienfideikomiss eingerichtet worden war, im Besitz von etwa 15.000 ha zum Großteil mit Wald bewachsener Nutzflächen.

Obwohl die allgemeine Überzeugung herrschte, die in einem Großteil der bisher durchgeführten Analysen und veröffentlichten Literatur zum Ausdruck kommt, dass es ungerecht gewesen sei, den Bauern die abgeholzten Waldflächen zu überlassen, zeigt sich diese Tatsache im Falle

von Snežnik (Schneeberg) in einem anderen Licht. Die Wälder waren ja auch von den Bauern selbst abgeholzt worden, wodurch sie zur Devastation der Wälder beitrugen – trotz Mahnungen und Versuchen der Schlossbesitzer, der Misswirtschaft ein Ende zu machen, waren die Bauern nicht bereit, ihr Verhalten zu ändern. Zur Einführung einer rationalen und ökonomischen Bewirtschaftung musste das Schloss seinen Besitz arrondieren und wegen immer wieder auftretendem Holzdiebstahl Unbefugten den Zugang zum Wald sperren (das galt für die Bauern aus dem Umkreis nach der Ablösung der Servituten). Als ein Teil der Wälder ins Eigentum der Bauern überführt worden war, blieben die übrig gebliebenen Waldgründe von allen Servituten befreit und die Bauern hatten keinen Zugang mehr zum herrschaftlichen Wald. Erst dann hatte der Bau von Waldstraßen für das Schloss einen Sinn, durch Anlegen von entsprechenden Straßen und Wegen wurde der Zugang zu den Wäldern, deren Pflege und die Nutzung des Waldreichtums erleichtert.

Die Ablösung bzw. der Abkauf der bäuerlichen Servituten war sowohl für den Grundbesitzer als auch für die Bauern von wesentlicher, ja lebenswichtiger Bedeutung. Der Eigentümer eines mit Servituten belasteten Grundstücks konnte es nicht ganz frei bewirtschaften, obwohl das Eigentum selbst durch die Servituten nicht beeinträchtigt werden durfte, aber auch die Servituten durften durch die Eigentumsübertragung nicht verletzt werden. Die Bauern waren von den ihnen anerkannten Servituten abhängig, stieg der Wert einer mit Servituten auf fremden Grundstücken ausgestatteten Hube doch bedeutend an. Obwohl sich die Inhaber der Grundherrschaften zunächst gegen die Ablösung sträubten, bedeutete diese eine gewisse Erleichterung für die Grundbesitzer, die Bauern wurden jedoch durch eine für sie ungünstige Ablösung in eine wirtschaftlich prekäre Lage versetzt.

Georgs Nachfolger und Inhaber des Familienfideikomisses Hermann setzte des Vaters Arbeit fort. Durch einen sehr gut organisierten Forstdienst und eine glückliche Hand bei der Wahl der Schneeberger Verwalter wurde der Schneeberger Besitz zu einem der schönsten und besthergerichteten in Krain.

Bei der Erforschung der Entwicklung des Schneeberger Großgrundbesitzes können wir nicht umhin, einige Verwalter zu nennen, etwa den Tschechen Josef von Obereigner und vor allem Heinrich Etbin Schollmayer-Lichtenberg. Zur Umgestaltung der einst verkommenen und ziellos beraubten Waldherrschaft in einen erfolgreichen Großgrundbesitz und

Einrichtung und Erhaltung außerordentlich schöner und reicher Waldbestände machten sich beide verdient, dennoch hinterließ letzterer mehr schriftliche Quellen, weil er sich der Bedeutung des Niedergeschriebenen für das Wissen von der Vergangenheit bewusst war.

Schloss Snežnik (Schneeberg) wurde nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs ein Residenzgebäude, der Großgrundbesitz wurde konfisziert. Im Entnationalisierungsprozess stellten die Familienangehörigen keinen Antrag auf Rückerstattung des enteigneten Besitzes.

Bisher fehlten Forschungen, die sich auf eine ähnliche Weise mit dem Problem der Servituten auseinandersetzen würden. Einer der Gründe ist zweifelsohne das Archivmaterial. Die Herrschaft Snežnik (Schneeberg) ist nach heutigem Wissensstand die einzige, deren Archivmaterial über Ablösung der Servituten im heutigen Gebiet Sloweniens sich zur Gänze erhalten hat. Wegen der besonderen Grenzlage lässt sich die Problematik der Servituten jedoch nicht verallgemeinern und ohne weiteres mit Servituten auf anderen Grundherrschaften vergleichen.

BESEDA O AVTORICI

Alenka Kačičnik Gabrič, rojena 30. marca 1963 na Ptuj, si je osnovnošolsko in srednješolsko izobrazbo pridobila v Mariboru, nato je študirala zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Redni študij je zaključila leta 1988. Pričujoče delo je njena magistrska naloga, ki jo je uspešno zagovarjala na Filozofski fakulteti januarja 2003.

Decembra 1987 se je kot pripravnica zaposlila na tedanjem republiškem Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Slovenije, od 1. aprila 1989 pa je zaposlena v Arhivu Republike Slovenije. Sprva je urejala gradivo uprave po letu 1945, njeno najpomembnejše delo pa je arhivski popis gradiva E. in P. Kardelj. Od leta 1993 kot višja strokovna sodelavka skrbi za starejše gradivo zemljiške knjige in zemljiških katastrskih operatov.

Prvi članek Poročila ljubljanskih policajev o prestopkih 1901-1914 je Alenka Kačičnik Gabrič objavila že v času študija v *Kroniki* (35, 1987, št. 3), pa tudi kasneje je v tej reviji objavila več razprav (Organiziranje slovenskih učiteljev na Štajerskem od 1869 do 1918, *Kronika*, 1991, št. 1-2; Lov in ribolov na snežniškem posestvu, *Kronika*, 2001, št. 3; Gospodstvo Brdo v luči franciscejskega katastra, *Kronika*, 2004, št. 2). Objavlja tudi v reviji Arhivskega društva in arhivov Slovenije *Arhivi* in v nekaterih drugih slovenskih zgodovinarskih revijah, sestavila je tudi več arhivskih popisov.

CIP – Kataloški zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

332.26(497.4 Snežnik)

KAČIČNIK Gabrič, Alenka

O kmečkih dolgovih nekoliko drugače : problem servitutnih pravic na posestvu Snežnik / Alenka Kačičnik Gabrič ; [prevod povzetka Niko Hudelja]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004. - (Knjižnica Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino ; zv. 8)

ISBN 961-90803-8-6

214757632

Knjižnica "Kronike" 8

ISBN 961-90803-8-6

